

Міністерство освіти і науки України
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

На правах рукопису

ДОБИНДА ІРИНА ПЕТРІВНА

УДК [911.37:338.483.12](477.82)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА
ОЦІНКА

11.00.02 – Економічна та соціальна географія

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри фізичної географії,
геоморфології та палеогеографії
Круль Володимир Петрович

Чернівці – 2016

ЗМІСТ

Список умовних скорочень.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ.....	10
1.1. Методологічні та методичні основи вивчення історико-культурних рекреаційних ресурсів.....	10
1.2. Класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів.....	20
1.3. Особливості дослідження та оцінювання історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області.....	26
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЧАСОВО-ПРОСТОРОВОГО ТЛА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ.....	34
2.1. Утворення поселень від найдавніших часів до часів Київської Русі (I-IX етапи).....	34
2.2. Виникнення населених пунктів за Києво-Руський період та часи Галицько-Волинської держави (X-XI етапи).....	56
2.3. Розвиток поселенської мережі за часи Литовсько-Руської держави (XII-XIII етапи).....	61
2.4. Поява первісних поселень і утворення населених пунктів після Люблінської унії та до теперішніх часів (XIV-XVII етапи).....	69
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇХНЄ ВИКОРИСТАННЯ.....	81
3.1. Об'єкти археологічної спадщини.....	81
3.2. Пам'ятки архітектури і містобудування.....	91
3.2.1. Пам'ятки оборонної архітектури.....	91
3.2.2. Сакральні пам'ятки.....	94

3.2.3. Палацеві та будинкові комплекси.....	106
3.3.4. Територіальна організація пам'яток архітектури.....	111
3.3. Пам'ятки історії.....	114
3.4. Пам'ятки монументального мистецтва та події (фестивальні) ресурси... ..	122
3.5. Музейні установи.....	129
3.6. Сумарний потенціал історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону..	136
Висновки до розділу 3.....	141
РОЗДІЛ 4. ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ....	145
4.1. Історико-культурний потенціал стародавніх міст як основних культурних центрів регіону.....	145
4.2. Наявність історико-культурних рекреаційних ресурсів у містечках і селах Волинської області.....	151
4.3. Просторова ієрархічна структура історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону.....	156
4.3.1. Ієрархічна структура локальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області.....	156
4.3.2. Ієрархічна структура територіальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області.....	173
4.4 Території пріоритетної історико-культурної рекреації.....	184
Висновки до розділу 4.....	192
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	214

Словник умовних скорочень

історико-культурний об'єкт - ІКО
історико-культурний рекреаційний об'єкт - ІКРО
історико-культурні ресурси - ІКР
історико-культурні рекреаційні ресурси - ІКРР
історико-культурні пам'ятки - ІКП
рекреаційно-туристичні ресурси - РТР
історико-культурний рекреаційний пункт - ІКРП_п
історико-культурний рекреаційний центр - ІКРЦ
історико-культурний рекреаційний куш - ІКРК
історико-культурний рекреаційний вузол - ІКРВ
історико-культурний рекреаційний район - ІКРР_р
історико-культурна рекреаційна зона - ІКРЗ
пам'ятки архітектури та містобудування - ПАМ
історико-культурний рекреаційний потенціал - ІКРП
рекреаційно-туристичні ресурси - РТР
рекреаційно-туристичний потенціал – РТП
територіально-рекреаційний комплекс - ТРК

ВСТУП

Актуальність теми. Для піднесення сучасного господарства України варто залучати ті галузі економіки, які спроможні забезпечити йому стійке зростання. Саме до таких галузей належить рекреаційно-туристична, ефективний приклад використання якої має місце у багатьох європейських країнах. Однак на даний час, якщо її природна компонента є достатньо вивченою і, відповідно, розвиненою, то історико-культурна складова отримала розвиток лише у великих містах України. Виходячи з цього, під час виявлення особливостей рекреаційних ресурсів, як Волинської області, так й інших регіонів нашої держави, основна увага й надалі звертається на вивченні природних рекреаційних ресурсів, тому детальний огляд та подальша оцінка історико-культурних рекреаційних ресурсів (надалі – ІКРР) області стануть важливою умовою для поступальної динаміки економіки регіону. Більше того, ІКРР можуть виступати тими цінними рекреаційними об'єктами, що впливатимуть на формування національної самосвідомості українського суспільства.

Окрім того, у нашій державі історико-культурні об'єкти, як рекреаційні ресурси, практично не оцінені. Зокрема, більшість визначних історико-культурних пам'яток не включені до туристичних маршрутів, що призводить до їхнього обмеженого використання. Все це відчутно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, за належної реклами, міг би давати значний економічний і соціальний ефект.

На розвиток історико-культурної рекреації, головне, впливає рекреаційна привабливість території, зокрема, наявність ІКРР, їхній стан, цінність та збереженість. Саме останні складають собою історико-культурну спадщину Волинської області. Все ж, варто наголосити, що на території регіону дослідження є невелика кількість історико-культурних рекреаційних об'єктів (надалі – ІКРО), які підготовлені для відвідування туристів, тому для їхньої популяризації бачиться необхідність поєднувати відомі для широкого загалу пам'ятки архітектури та містобудування (надалі – ПАМ) із невідомими, але цікавими та цінними ІКРР, що знаходяться у сільській місцевості. Це призведе до розширення потенціалу ІКРО і

дасть змогу на перспективу використовувати їх для прокладення територією області історико-культурних туристичних маршрутів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота пов'язана з науковою темою, що виконувалася на кафедрі фізичної географії, геоморфології та палеогеографії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича "Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських і гірських територій" (№ державної реєстрації 0111U002505). *Внесок автора:* розробка методики ретроспективної оцінки та сама ретроспективна оцінка поселень Буковинського Передкарпаття та Верхнього Пруту щодо наявності ІКРР.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у здійсненні суспільно-географічної оцінки ІКРР поселень Волинської області та виявленні особливостей їхньої просторової диференціації. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні *завдання*:

- проаналізувати методологічну та методичну основи поняття "історико-культурні рекреаційні ресурси", їхню класифікацію та особливості дослідження;
- виявити ретроспективно-географічні особливості утворення і розвитку поселень Волинської області як часово-просторового тла для формування ІКРР;
- з'ясувати компонентну структуру ІКРР поселень Волинської області;
- запропонувати кількісні показники оцінки потенціалу ІКРР Волинської області та визначити їхнє територіальне поширення;
- установити забезпеченість ІКРР адміністративних районів Волинської області;
- дослідити населені пункти та оцінити потенціал їхніх ІКРР;
- здійснити історико-культурне рекреаційне районування Волинської області;
- виявити території пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації у Волинській області.

Об'єктом дослідження виступають історико-культурні рекреаційні ресурси населених пунктів Волинської області

Предметом дослідження є ретроспективно-географічні особливості поселень, компонентна структура, оцінка, особливості використання та територіальна диференціація їхніх історико-культурних рекреаційних ресурсів.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали сучасні положення теорії суспільної географії та регіоналістики, теоретичні та прикладні розробки відомих вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі географії, ретроспективної географії, рекреаційної географії, туристичного краєзнавства, зокрема, О.Бейдика, В.Джамана, Ф.Заставного, О.Заставецької, М.Крачила, В.Круля, С.Кузика, О.Любіцевої, П.Масляка, В.Мацоли, К.Мезенцева, Л.Немець, Я.Олійника, І.Ровенчака, В.Руденка, І.Смаля, О.Топчієва, О.Шаблія, В.Яворської та інших.

Під час дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і конкретно-наукові методи. З-поміж загальнонаукових були задіяні методи синтезу, аналізу, літературний, узагальнення тощо, а серед конкретно-наукових – діахронічного, синхронного, рейтингового аналізу, порівняння, районування, типізації, картографічний, ретроспективно-часового аналізу тощо.

У роботі використані дані Головного управління статистики у Волинській області, державного реєстру нерухомих пам'яток України та матеріали різноманітних археологічних джерел.

Наукова новизна дослідження. Відповідно до мети дисертаційної роботи наукові результати, що отримані нами і складають предмет захисту, полягають у наступному:

вперше:

- виявлені особливості утворення і розвитку поселень Волинської області та установлені етапи їхнього виникнення;
- з'ясоване просторове поширення усіх типів ІКРР для Волинської області;
- обчислений сумарний потенціал ІКРР Волинської області;

- виділені одиниці історико-культурного рекреаційного районування та території пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації Волинської області;

удосконалено:

- методика кількісного оцінювання потенціалу ІКРР регіону;

отримали подальший розвиток:

- дослідження теоретико-методичних основ вивчення ІКРР регіону;
- аналіз компонентної структури ІКРР регіону;
- методика визначення щільності історико-культурних рекреаційних пам'яток;
- виявлення історико-культурного рекреаційного потенціалу населених пунктів.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані Волинською обласною державною адміністрацією при розробці планів розвитку історико-культурної рекреації в регіоні, в обласних програмах розвитку туризму, а також туристичними підприємствами регіону для створення історико-культурних туристичних маршрутів. Матеріали дисертації є важливими для вироблення перспективних планів розвитку історико-культурної рекреації у Волинській області.

Теоретичні положення, конкретні методики і рекомендації дисертації використовуються в навчальному процесі географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича при викладанні дисциплін: „Краєзнавство”, „Теорія і методологія географічної науки”, „Рекреаційна географія”, „Географія туризму”, „Туризм і краєзнавство” (акт впровадження від 20.01.2016р. № 11/40-165).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій висвітлені ідеї щодо вивчення ІКРР Волинської області. Отримані науково-практичні результати, що висвітлені у дисертації, належать автору. Використані положення інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-теоретичні та практичні положення дисертації доповідалися і були апробовані на міжнародних наукових конференціях: студентів, аспірантів і молодих вчених "Географія, геоекологія,

геологія: досвід наукових досліджень" (11-14 травня 2011р., м.Дніпропетровськ); "Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи" (19-21 жовтня 2011 р., мм.Івано-Франківськ-Яремче); "Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських та гірських територій" (31 травня-2 червня 2012 р., м.Чернівці); присвяченій 130-річчю географії у Львівському університеті "Географічна наука і практика: виклики епохи" (16-18 травня 2013р., м.Львів); *міжнародних науково-практичних конференціях*: студентів, аспірантів та молодих науковців "Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти" (18-19 квітня 2013р., м.Харків); присвяченій 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю з дня народження проф. Я.Жупанського"Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика" (9-11 жовтня 2014р., м.Чернівці); присвяченій 80-річчю кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна "Регіон-2014: стратегія оптимального розвитку" (6 листопада 2014р., м.Харків); *науково-практичній конференції* молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю " Регіон-2011: суспільно-географічні аспекти" (м. Харків, 14-15 квітня 2011 р), VII *Всеукраїнській науково-практичній конференції* "Сучасні тенденції наукової парадигми економіко-географічної освіти України" (8 грудня 2011р., м.Донецьк).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 18 наукових праць загальним обсягом 8,98 д.а. (у тому числі 6,73 д.а. авторських), з них 7 статей у фахових виданнях (4 одноосібних), 1 - в інших виданнях, 9 - у матеріалах і тезах конференцій, 1- у іноземних виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 311 сторінок (основна текстова частина – 157 с.). Робота містить 15 таблиць, 26 рисунків (із них 25 картосхем) і 28 додатків (із них 12 картосхем). Список використаних джерел налічує 152 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

1.1. Методологічні та методичні основи вивчення історико-культурних рекреаційних ресурсів.

Туристична галузь розвивається завдяки наявності на певній території цінних та привабливих ресурсів. "Туризм" походить від французького *tour* і означає прогулянка, поїздка, подорож. У Законі України "Про туризм" останній визначається як "тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає". Там же під туристичними ресурсами розуміють "сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовільняють різноманітні потреби туриста". Проте це поняття в Україні знаходиться ще на стадії становлення. На це вказує зацікавленість ним багатьох українських вчених та великою кількістю його визначень. Так, М.Крачило вважав, що туристичні ресурси – це "поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, які виступають як умови задоволення туристичних потреб людини" [66].

Рекреація (фр. *recreation*, пол. *rekreacja* – відпочинок, від лат. *recreatio* – відновлення сил) – відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, що витрачені людиною в процесі життєдіяльності. Вона охоплює різноманітні види діяльності у вільний час, які спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [128].

Є багато думок щодо понять "рекреація" і "туризм". Більшість вважає, що "рекреація" є поняттям ширшим, оскільки включає всі види діяльності людини у вільний від роботи час поза постійним помешканням. Натомість "туризм" – поняття вужче, адже цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг за кошти. Виходячи з цього, поняття "рекреаційні ресурси" є ширшим, ніж "туристичні ресурси". Адже, рекреаційні ресурси охоплюють компоненти природи, соціально-економічні умови та культурні цінності, як умови задоволення всіх

рекреаційних, в т.ч. й оздоровчих потреб людини. За останні десятиліття ці поняття часто ототожнюються бо вважається, що туризм є частиною рекреації. Тому доволі часто вживається поняття "туристично-рекреаційні ресурси", під якими розуміють компоненти географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки своїй унікальності, історичній або художній цінності, оригінальності, естетичній привабливості і лікувально-оздоровлювальній здатності можуть використовуватися для рекреації. Вчені-географи виокремлюють 3 типи туристично-рекреаційних ресурсів – природні, історико-культурні та соціально-економічні.

За О.Бейдиком рекреаційно-туристичними ресурсами (надалі РТР) є "об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціального походження, які використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних центрів, їх спеціалізацію та економічну ефективність. Це сукупність природних, природно-технічних і соціально-економічних комплексів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та її працездатності" [11].

О.Любіцева вважає, що туризм виступає засобом комунікації та саморозвитку, підвищення рівня освіченості та загальної культури шляхом ознайомлення з культурою, побутом, традиціями та віруваннями, стилем та характером життя інших народів, з культурною спадщиною людства та перлинами природи. На її думку, туризм є мобільною складовою рекреації, її активною формою, що пов'язана з доланням простору задля відпочинку, розваги, лікування або з будь-якою іншою метою, що не пов'язана з отриманням прибутку [90].

І.Смаль виділяє різні рівні пізнавальної цінності суспільних (історико-культурних) ресурсів, зокрема, світовий рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які дозволяють простежувати еволюцію цивілізації і сприяють розвиткові міжнародного туризму), національний рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які сприяють освоєнню історії народу, нації, держави), місцевий рівень (матеріальні свідчення розвитку культури, які дають можливість вивчати історію територіальної громади) [126].

М.Кляп, класифікуючи туризм, виділив його за видами, залежно від критеріїв: за спрямуванням туристичних потоків, за охопленням території, за терміном поїздки, за сезонністю та інтенсивністю турпотоків, за принципом оплати й організацією продажу, за ступенем організованості, за соціо-демографічними ознаками, за формою організації подорожі та обслуговування, за засобами пересування та за метою подорожі. З-поміж 85 видів туризму за метою подорожі він виділяє й історичний або історико-культурний туризм. Наголошуючи на унікальності історичної спадщини кожного регіону, вчений виділив чотири принципи історичного туризму: 1) активне сприяння у збереженні спадщини місцевості – культурної, історичної та природної; 2) підкреслення і виділення унікальності спадщини місцевості щодо інших регіонів; 3) створення у місцевого населення почуття гордості і відповідальності за унікальну спадщину; 4) розробка програми розвитку туризму з використанням унікальної спадщини місцевості [58].

У праці "Рекреаційна географія" П.Масляк [92] серед галузей рекреаційної географії виділяє лікувально-курортне господарство України, оздоровчо-спортивну діяльність (пішохідний, водний, велосипедний, спелеологічний та гірськолижний туризм), пізнавальну рекреаційну діяльність (релігійний, сільський зелений та екологічний туризм) та розважально-ділову рекреаційну діяльність (гральний бізнес, виставкову діяльність в Україні, діловий та міський туризм).

РТР використовуються або можуть бути використані для туристичної діяльності та забезпечують як туристичний, зокрема, так і економічний, загалом, потенціал регіону. Тому варто зазначити, що під туристично-ресурсним потенціалом території В.Руденко [120] розуміє "сукупну продуктивність її туристичних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання, яка виражається в їхній суспільній споживчій вартості".

Б.Клімчук зі співавторами [43] на прикладі Волинської області розробили кадастрову оцінку рекреаційних територій, для визначення способів використання та обґрунтування плати за рекреаційні ресурси.

Вивчаючи рекреаційно-туристичний потенціал (надалі РТП) гірських поселень Івано-Франківської області, М.Депутат [27] зауважував, що "потенціал

рекреаційно-туристичної інфраструктури визначається як сумарна кількість балів чисельності та статусу рекреаційно-туристичних установ із врахуванням демографічного навантаження, як характеристики сучасних трудових ресурсів та їх потенціалу". Виходячи з цього, він наголошував, що потенціал рекреаційно-туристичної інфраструктури урівноважує різні за площею та адміністративним значенням поселення.

Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів досліджувала С.Дутчак [42]. Нею було запропоновано сім сегментів туристично-рекреаційної діяльності. Зокрема, курортно-лікувальний (бальнеологічний, бальнеокліматичний, кліматичний, бальнеогрязьовий, грязьовий), комерційно-діловий (конгресний, комерційний, аграрний та промисловий), релігійний (власне, релігійний туризм та паломництво), пізнавально-розважальний (власне, пізнавальний та пізнавально-розважальний), екологічний, спортивно-оздоровчий (спортивний, спортивно-оздоровчий та оздоровчий), екзотичний.

Також приурочувала до ландшафтів своє вишукування рекреаційного потенціалу Д.Холявчук [138]. Так, нею був виявлений рекреаційний потенціал ландшафтів долини Середнього Дністра, де були досліджені рекреаційні властивості рівнинних ландшафтів у межах каньйонної річкової долини Середнього Дністра, з'ясований вплив поселенського навантаження на рекреаційну привабливість, удосконалені методика компонентної та комплексної оцінки природно-рекреаційних властивостей рівнинних мезорегіонів та особливості використання рекреаційних властивостей ландшафтів середньодністерської річкової долини задля покращення рекреаційно-туристичного освоєння регіону.

Досліджуючи рекреаційно-туристичну різноманітність Чернівецької області Т.Скутар виділила природно-рекреаційні, соціально-економічні або інфраструктурні та історико-культурні рекреаційні ресурси (надалі – ІКРР). Також нею для території Чернівецької області були визначені рекреаційно-туристичні регіони [124, 125].

М.Паламарюк розглядала рекреаційно-туристські ресурси Буковинських Карпат. Зокрема, нею були визначені осередки рекреації та туризму Буковинських

Карпат та виділені території їхнього пріоритетного розвитку за загальним показником рекреаційно-туристичної ваги та коефіцієнтом переважання величин і коефіцієнтом переважання місць [107].

У статті, де розглядається стан рекреаційно-туристських досліджень в Україні на початку ХХІст. [70], серед багатьох інших звернемо увагу на вишукуванні А.Мокляка, де розглядаються лише ті туристичні ресурси, які використовуються іноземцями. У цьому контексті ним наводиться оцінка інфраструктурного забезпечення туризму в Україні та подається схема рекреаційного районування. Варто виділити й дослідження Р.Мазурця, який виявив чинники функціонування територіально-рекреаційного комплексу (надалі – ТРК) Волинської області в умовах її прикордонності. Він, на основі визначення індексу забезпеченості природно-рекреаційними та культурно-історичними рекреаційними ресурсами, провів комплексний аналіз РТП області за адміністративними районами.

З інших вишукувань зауважимо, що Г.Чернова та І.Філоненко здійснили комплексну оцінку умов і чинників формування ТРК, відповідно, Вінницької та Чернігівської областей та їхніх районів. У публікації відзначено, що дослідження Ю.Грицьку-Андрієш присвячене соціально-економічним особливостям та основним напрямкам розвитку сільського туризму в Чернівецькій області, а М.Орлової – суспільно-географічній оцінці ресурсів етнічного туризму Одеської області [70].

О.Жукова аналізуючи сучасний стан збереження та використання замкових комплексів ХІІ-ХVІІ ст., що збереглися на території Хмельницької області, довела, що незадовільний стан пам'яток переконливо свідчить про необхідність вирішення питань їх охорони. Остання, найперше, залежить від наукового обґрунтування історико-культурної цінності замкових комплексів. Також нею було доведено, що для збереження об'єктів культурної спадщини найефективнішим засобом є музеєфікація та створення умов для екскурсійного відвідування, що сприяє перетворенню пам'яток на туристичний продукт [44].

Про історико-культурну спадщину та її використання в туристичній сфері України йдеться у роботі В.Корнієнко. Нею встановлено загальні чинники, які впливають на інтенсивність залучення пам'яток історії та культури національного

значення до екскурсійних маршрутів, залежно від їхніх якостей. Також сформовано концепцію найоптимальнішої форми перетворення складових історико-культурної спадщини на екскурсійні туристичні об'єкти. Суть даної концепції полягає у створенні на базі пам'ятки тематико-експозиційного музейного комплексу задля формування національної системи туристично-екскурсійних маршрутів [64].

Історичні місця та розвиток туризму на Черкащині стали основою дослідження Н.Сушко, де проаналізований стан туристичної діяльності на Черкащині, зокрема в роботі організацій, підприємств і музеїв. Визначено структуру, особливості та проблеми функціонування туристичних маршрутів. Ним також був досліджений процес формування вітчизняного та міжнародного туризму, визначені основні завдання та розкриті загальні та специфічні принципи формування національної та патріотичної свідомості молодого покоління [131].

І.Бондарчук-Чугіна вивчала розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині у другій половині ХХ-поч. ХХІст. Нею здійснений порівняльний аналіз його розвитку під час радянського та пострадянського періодів, визначений туристичний потенціал області та його історико-культурні ресурси, а також проаналізована динаміка розвитку історико-культурного туризму за роки незалежності України [18].

М.Мальська та Т.Біла провели аналіз історико-культурних ресурсів як чинника розвитку приміського туризму м.Львова. Ними було виділені основні напрямки можливого використання історико-культурних об'єктів (надалі – ІКО), враховуючи стан збереженості і розташування у межах адміністративних районів приміської зони [12, 91].

Н. Аніпко вивчаючи середньовічні замки та фортеці вказує на проблеми їхнього сучасного рекреаційно-туристичного використання та можливості музеєфікації останніх як об'єктів екскурсійної діяльності для їхнього збереження [1, 2]. Також основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів досліджує А. Заблотовська [45].

Країнознавчі аспекти аналізу туристської привабливості регіонів України розглядаються у працях Н. Новосад [101]. Розвиток рекреаційної діяльності як засіб раціонального використання в тому числі й об'єктів природно-заповідного фонду вивчає М. Покогодна [114]. Рекреаційне районування з господарського та функціонального поглядів описував А. Стародубцев. Також він вказав на його сучасний стан та проблеми [130]. Розвиток туристично-рекреаційної діяльності на основі стабільного використання всіх видів ресурсів на теренах Білорусії вивчає В. Устін [135]. Проблема оцінки рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України надає увагу Л. Черчик [141]. За важливу передумову розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області, вважає Н.Штогрин, її історико-культурні ресурси [146].

Відзначимо, що нами вивчаються лише історико-культурні рекреаційні ресурси (надалі – ІКРР), під якими розуміються пам'ятки історії та культури, які створені людиною та мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть використовуватися у рекреаційній діяльності для задоволення духовних потреб населення. Левову їхню частку складають об'єкти культурної спадщини.

Закон України "Про охорону історико-культурної спадщини" визначає охорону культурної спадщини як "систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку, запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини". Також цей закон наголошує на об'єкті історико-культурної спадщини й окреслює його як "визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність".

Згідно з Законом України "Про охорону історико-культурної спадщини" [46]Г за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

археологічні - рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою й є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

історичні - будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у т. ч. іноземців), які загинули у війнах, через депортацію та політичні репресії на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

об'єкти монументального мистецтва - твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з комплексами (ансамблями), які ними утворюються;

об'єкти архітектури - окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються ознаками певної культури, епохи, окремих стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;

об'єкти містобудування - історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) зі збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою (у тому числі поєднаною з ландшафтом), залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

об'єкти садово-паркового мистецтва - поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

ландшафтні - природні території, які мають історичну цінність;

об'єкти науки і техніки - унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки тієї чи іншої епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Водночас, згідно цього ж закону, за типами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

споруди (витвори) - твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб;

комплекси (ансамблі) - топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини;

визначні місця - зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

Цінність і значення перелічених вище об'єктів культурної спадщини доволі різноманітна і може використовуватися не однаково. Так, з-поміж архітектурних пам'яток сакральні використовуються для споглядання і лише у монастирських комплексах застосовується ще й паломництво. На відміну від них замки, окрім споглядання, можна задіювати для здійснення на їхній території подієвих ресурсів (зокрема, фестивального туризму). Археологічний туризм задовільнить винахідливих туристів, адже за його розвитку рекреант може взяти безпосередню участь у археологічних розкопках, як у європейських країнах. Історичні та пам'ятки монументального мистецтва не мають особливої цінності, за винятком місць боїв та меморіальних комплексів.

Особливістю ІКО є те, що вони можуть використовуватися у будь-яку пору року. Проте споживання ІКРР залежить, насамперед, від їхнього місцезнаходження. Важливу роль відіграють місцезнаходження туристичного об'єкту (місті чи селі,

великому чи малому), його відстань від основних автошляхів, залізничних станцій. Має значення також наявність туристичної інфраструктури - закладів харчування та розміщення, транспортних засобів, автозаправок. Використання та інтерес до ІКРР залежить від основних їхніх характеристик, зокрема, цінності, доступності, екскурсійної значущості, привабливості та підготовленості для туризму. Проте найважливішою характеристикою як туристичних ресурсів, загалом, так і історико-культурних, зокрема, є їхня атрактивність.

Власне термін атрактивність походить від латинського *atthere* - привабливість. Атрактивність має два значення: 1) характеристика туру, в якому ділова програма поєднується з відпочинком або розвагами; 2) важлива властивість туристичних ресурсів, що свідчить про їхні рекреаційні цінності. [129]. Проте дослідники по-різному трактують цей термін. Так, є думка, що атрактивність - це інтегральний показник, який комплексно враховує всі сторони приваблюючої здатності ресурсу й відображає як кількісні, так і якісні характеристики туристичних ресурсів.

Історико-культурні пам'ятки (надалі - ІКП) є важливими об'єктами огляду на туристичних маршрутах, екскурсіях, подорожах, їх вважають цінним джерелом інформації, чинником формування національної самосвідомості українського суспільства. ІКП можна розглядати з різних поглядів, тому вони можуть бути предметом вивчення багатьох наукових дисциплін. Переважно під ними розуміють окремі споруди, предмети, пам'ятні місця, які пов'язані з історичними подіями, витвори матеріальної та духовної культури, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність. На думку С.Кузика [81], ІКП, котрі входять або можуть увійти до складу туристичних ресурсів, необхідно розглядати не як окремі об'єкти з певною історичною чи культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів ІКРР, що мають високу атрактивність, можуть відігравати вагомую роль у формуванні світогляду народу й формувати історико-культурний рекреаційний потенціал (ІКРП) поселення, місцевості, регіону.

1.2. Класифікація історико-культурних рекреаційних ресурсів

Історико-культурні ресурси (надалі - ІКР) є дуже різноманітними, тому варто звернути особливу увагу на їхню класифікацію. Загалом, в українській географії існує чимало підходів до їхньої класифікації. Такі питання висвітлювалися у працях М.Крачила, О.Бейдика, І.Смаль, С.Кузика, О.Любіцевої, В.Кравціва та ін.

Так, за генезисом дані ресурси поділяються на матеріальні і духовні. Матеріальні містять у собі сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії розвитку. Натомість, духовні охоплюють сукупність досягнень у науці, мистецтві, літературі, в організації державного і суспільного життя, у праці і побуті. За рухомістю вони поділяються на рухомі і не рухомі. Першу групу становлять пам'ятники історії, містобудування й архітектури, археології й монументального мистецтва й інші споруди, у тому числі й ті пам'ятники мистецтва, які становлять невід'ємну частину архітектури. З позицій пізнавально-культурної рекреації важлива та обставина, що об'єкти цієї групи є самостійними поодинокими або груповими утвореннями.

До другої групи належать пам'ятники мистецтва, археологічні знахідки, мінералогічні, ботанічні й зоологічні колекції, документальні пам'ятники й інші речі, предмети й документи, які можна легко переміщувати. Споживання рекреаційних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони звичайно концентруються. За рівнем організації об'єктів для показу виділяються спеціально підготовлені для демонстрації та не підготовлені для демонстрації, а за місцем знаходження суб'єкта до об'єкту огляду - на інтер'єрні та екстер'єрні ІКО [65].

М.Крачило до ІКРР (у нього - культурно-історичних туристичних ресурсів) зараховував культурні, історичні, археологічні та етнографічні об'єкти (музеї, виставки, театри, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо). За ним, мірилом цінності туристичних ресурсів є такі їхні якості як унікальність та специфічність об'єкта, причому перша може надати йому світового значення [66].

Дещо по-іншому класифікував туристичні ресурси О.Бейдик [11]. За ним РТР поділяються на природно-географічні, де виділив геологічні та орографічні, ґрунтово-рослинні та фауністичні, водні та кліматичні, ландшафтні, природно-антропогенні, з-поміж яких виокремив національні природні парки, природні та біосферні заповідники, заказники та пам'ятки природи, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки та суспільно-історичні, які формують архітектурно-історичні, біосоціальні та подієві (у нього - подійні) ресурси. Архітектурно-історичним ресурсам відповідають пам'ятки громадської, промислової, культової або сакральної, військової архітектури, архітектурні монументи та скульптурні пам'ятки, пам'ятки садово-паркового мистецтва. За автором, біосоціальні пам'ятки фіксують життєві цикли та знакові події видатних людей. Під подієвими ресурсами розуміються політичні, культурні, екологічні, економічні та конфесійні події.

І.Смаль [126, 128] туристичні ресурси поділяє на природні, суспільні та подієві. У цьому поділі ІКРР відповідають суспільним, які включають у себе археологічні, культурологічні, археологічні, паркові та техногенні і подієві, що мають наступні тематичні підвиди: громадські, мистецькі, спортивні, культурно-історичні, економічно-політичні та релігійні ресурси. В.Іванунік [51, 52] виділяє з-поміж ІКРР пам'ятки історії та археології, пам'ятки архітектури, пам'ятки мистецтва, етнографічні пам'ятки, пам'ятки народної творчості.

Проаналізувавши класифікації ІКРР, виокремимо з-поміж них наступні види ресурсів: археологічні, архітектурні та містобудівні, історичні, монументального мистецтва, подієві, етнографічні, біо-соціоресурси та музейні. До найперших відносяться пам'ятки археології, що є матеріальними залишками людської діяльності, які збереглися на землі, під землею або під водою й є об'єктом археологічних досліджень. Ними виступають городища, кургани древніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, древні місця поховань, кам'яні статуї, наскельні зображення, стародавні предмети, ділянки історико- культурного шару древніх населених пунктів, скарби, знаряддя праці та інші стародавні вироби.

Потенціал архітектурних та містобудівних ІКРР утворюють пам'ятки архітектури та містобудування (надалі – ПАМ), до яких відносяться високохудожні архітектурні твори, що були збудовані за минулі роки. Вони є найціннішими серед історико-культурних пам'яток і представлені архітектурними ансамблями й комплексами, історичними центрами, кварталами, площами, вулицями, залишками древнього планування й забудовами міст та інших населених пунктів, спорудженнями цивільної, промислової, військової, культової архітектури, народного зодчества, а також пов'язані з ними здобутки монументального та садово-паркового мистецтва.

ПАМ поділяються на сакральні пам'ятки та пам'ятки оборонної архітектури. До сакральних пам'яток зараховуються культові архітектурні споруди, природні об'єкти, що мають культове значення та предмети церковного мистецтва. Тут важливий їхній показник цінності, тобто не стільки вікова глибина пам'яток архітектури, скільки стильові ознаки, за якими враховується вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкта. Комплекси культових споруд розташовані переважно у великих містах, але подекуди зустрічаються і в селах. Проте особливої уваги тут заслуговують дерев'яні церкви, які є одним із найпривабливіших і найцінніших видів народної архітектури в Україні. Для рекреації цінними є не лише споруди храмів, але й дзвіниці, каплиці та плебанії (житло священників). До ПАМ відносять і палацові ансамблі, що виступають старовинними палацами, парками, які не вирізняються не лише історико-культурною значущістю, але часто в інших регіонах України використовуються із туристичною метою.

Пам'ятки історії є складовою історичних ІКРР. Такими слугують визначні місця, які пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів. До них можуть бути віднесені будівлі/споруди, пам'ятні місця й предмети, які пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства й держави, революційним рухом, визвольним рухом, війнами, а також із розвитком науки й техніки, культури й побуту народу, з життям видатних політичних, державних діячів, народних героїв, діячів науки, літератури й мистецтва.

ІКРР монументального мистецтва формуються винятково пам'ятками монументального мистецтва. З-поміж яких необхідно виділити високохудожні твори скульптури, живопису та декоративного мистецтва, які можуть бути пов'язаними з архітектурними спорудами, так і існують самостійно, оскільки характеризують світогляд, естетичні погляди і рівень розвитку культури.

Оскільки низка авторів виокремлює, окрім вищезгаданих, з-поміж ІКРР ще подієві, етнографічні, біо-соціальні ресурси, то на нашу думку, доцільно їх коротко охарактеризувати. Так, подієві ресурси належать до динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія чи явище. Ця категорія ресурсів з'явилася порівняно нещодавно і запровадив її О.Бейдик [10, 11] через зростання кількості різноманітних культурних подій, які мають яскраво виражений рекреаційний – пізнавальний, розважальний, відпочинковий характер. На сучасному етапі розвитку історико-культурного туризму це один із найпоширеніших його видів, який залучає одночасно велику кількість осіб. Л.Устименко дає визначення подієвого туризму як "... подорож з метою участі або споглядання певної події (карнавалу, фестивалю, свята, церемонії, спортивного змагання або природного явища тощо), що передбачає наявність відповідних туристичних ресурсів та спеціальної підготовки" і поділяє його на природно-подієвий та суспільно-подієвий туризм [134].

Етнографічні ресурси представлені етнографічними музеями з відповідними експозиціями, музеями народної архітектури і побуту, фольклорними пам'ятками усної та писемної творчості, яскраво вираженими й добре збереженими народними традиціями, обрядами, святами, народними промислами, національною кухнею, традиційними житлами, одягом, танцями тощо. Ці ресурси використовуються для етнічного чи етнографічного туризму. Він може бути як внутрішнім, ресурси якого подані вище, так і зовнішнім, який пов'язаний із відвідуванням історичної батьківщини або місця народження родичів. Використання етнографічних ресурсів заради цього називають ностальгічним. Цей туризм за останні часи є доволі поширеним, проте не має великої кількості споживачів.

Біо-соціальні ресурси – специфічна складова ІКРР (категорії пам'ятники історії), яка об'єднує об'єкти та місцевості, що пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть (загибель), поховання) [11]. Ці ресурси включають історико-культурні та інші об'єкти, що стосуються певних історичних подій, життя учасників історичних чи культурних подій.

До ІКРР слід зарахувати і музейні установи, які є найпідготовленішими для прийняття туристів та мають освічених працівників. Опираючись на Закон України "Про музеї та музейну справу" [47], визначається, що "основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, що пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначені як культурні цінності, з метою включення до Музейного фонду України". Згідно нього, музеєм є "науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини". Музеї за тематикою поділяються на історичні, краєзнавчі, археологічні, природні, літературні, меморіальні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо. На основі комплексів цінних історико-культурних пам'яток утворюються музеї-заповідники, музеї-садиби, музеї під відкритим небом, меморіальні музеї-садиби.

Варто наголосити й на тому, що до ІКРР відносять ті культурні установи, які забезпечують рекреаційні потреби. Зокрема, ними виступають, окрім вищезгаданий музеїв, картинні галереї, виставкові зали, театри, кіноконцертні зали, філармонії, планетарії, цирку.

В.Петранівський та М.Рутинський відзначають, що О.Мацюком була розроблена класифікація оборонних споруд. Зокрема, ним були виділені давньоруські укріплені городи, міста-фортеці, замки, оборонні монастирі, церкви,

костели, синагоги, військові укріплення, сторожові вежі та оборонні дзвіниці. Тут же наголошується, що О.Лесик запропонував класифікувати всі замки і монастирі за їхньою придатністю для розміщення в них функціональних груп приміщень закладів відпочинку та туризму. Він запропонував усі оборонні споруди розділити за 4 класами. Так, до класу А відносять замки і фортеці, що придатні для використання під історико-архітектурні заповідники і музеї, до класу Б – замки і фортеці, що можуть використовуватися під заклади відпочинку і туризму (тематичні готелі, лицарські ресторани тощо), до класу В – замки, фортеці і монастирі, що задіюються для часткового туристично-краєзнавчого використання та класу Г – замки і фортеці, туристичне краєзнавче впорядкування яких сприяє їхньому фізичному збереженню й охороні історичного ландшафту [111].

О. Голубенко вивчаючи географічний аналіз ІКП Польщі, з-поміж останніх виділив ПАМ, до яких відніс міські системи, замки, палаци, оборонні системи та укріплення, сакральні пам'ятки (костели та монастирі), історико-археологічні пам'ятки, до яких зарахував стародавні цвинтарі і меморіальні комплекси та культурні об'єкти (музеї, галереї та театри) [25].

Виходячи із сутності ІКРР слід звернути увагу на деяких видах туризму. Так, П.Масляк, опираючись на свою класифікацію, під релігійним туризмом розуміє паломницький, а у міському туризмі поєднує відвідування пам'яток археології, історії та архітектури і містобудування, проте лише у міських поселеннях, а для сільських є зелений туризм, який частково торкається збереження пам'яток архітектури. Ми ж виділяємо археологічний, сакральний (і його підвид паломницький), замковий, історичний та подієвий туризм на основі відповідних ресурсів [92].

Натомість, С.Кузик [81] до основних видів туризму включає рекреаційний, діловий, релігійно-паломницький, сентиментальний та сільський зелений. Так, під рекреаційним автор розуміє подорож задля відпочинку, оздоровлення або лікування, яку здійснюють за безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, грязі, привабливих ландшафтних та інших ресурсів. Його ж розділяє на лікувальний і відпочинково-оздоровчий. З

огляду на цей поділ Н. Кампов та О.Касинець звертають увагу на історико-географічні аспекти формування та розвитку курортних територій Закарпаття вказуючи на їхнє регіональне, загальнодержавне та міжнародне значення [55].

За С.Кузиком [81], діловий туризм – це поїздки, які пов'язані з виконанням фахових обов'язків для відвідування об'єктів, що належать фірмі або мають для неї певний інтерес". Виходячи з цього, такі подорожі називаються "бізнес-поїздками".

Під релігійно-паломницьким туризмом той же автор вбачає, передусім, релігійно-пізнавальні аспекти або лише пізнавальні, а "паломницький туризм" пов'язаний із мандрівкою винятково з релігійною метою. Сентиментальний туризм відображає такий вид подорожі або відпочинку, під час якого людські почуття, емоції, ностальгія є панівними мотивами поїздки. В основі цього сентименту покладено бажання відвідати місця, з якими пов'язана історія рідного народу, життя предків або особисте перебування. А під сільським зеленим туризмом С.Кузику бачиться проведення вільного часу в сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт. Також автор виділяє основні форми туризму: міжнародний та внутрішній [81].

Особливої уваги релігійному туризмові, зокрема паломництву, як виду туристичної діяльності у Чернівецькій області, обґрунтовано надають В.Джаман та І.Костащук [30].

1.3. Особливості дослідження та оцінювання історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

На сучасному етапі є чимало методик для оцінювання ІКРР. Вони висвітлені у працях О.Любіцевої [90], О.Бейдика [10, 11], К.Кілінської [56, 57], Т.Скутар [124, 125], М.Крачила [66], Ж.Бучко [21], В.Явкіна [52, 149], В.Руденка [120, 121], В. Яворської [150-152], А. Кузишина [83, 84], І. Ровенчака [119], І.Смаля [126-129], С.Дутчак [42], С.Кузика [53, 81, 82], В.Мацоли [93], В.Івануніка [51, 52], О. Огнєєвої [102], Н. Фоменко [110, 136] та ін. Загалом, оцінювання ІКР визначає доцільність використання того чи іншого історико-культурного ресурсу та залучення його до туристичних маршрутів. Через неповну оцінку у туризмі

використовуються переважно ІКРР міських населених пунктів, тому розробка методики оцінки ІКРР є важливим завданням для залучення більшої кількості ресурсів і розвитку історико-культурної туристичної мережі.

Виходячи з того, що ІКРР розташовані нерівномірно, В. Мацолою [93] було запропоновано визначати їхню кількість на 100км^2 . Він вважав, що необхідно виявляти щільність пам'яток найвищого класу, тобто найцінніших – загальнонаціонального і міжнародного значення. За основу приймалися пересічні показники в Україні, де щільність всіх пам'яток, що охороняються державою, складає $7,9$ од./ 100 км^2 , а пам'яток національного значення – $0,7$ од./ 100 км^2 . Опираючись на це, дослідник пропонував оцінювати одним балом території, де ці показники складають менше $7,9$ од./ 100 км^2 , двома балами – $8-18$ од./ 100 км^2 і трьома – понад 18 од./ 100 км^2 . Використання такого підходу можливе для оцінки ІКРР на великій території. Тому для менших за площею територій (в т.ч. й адміністративних районів) Н.Поліною [115] був запропонований підхід, який для оцінки пізнавальної цінності включав такі ознаки, як: рівень організації об'єктів для показу і місцезнаходження туриста стосовно об'єкта огляду.

На сучасному етапі доволі часто використовується бальна система оцінок. Вона залучається у випадках, коли можливе приблизне, а не точне оцінювання. Для ІКР таку оцінку і шкалу до неї розробили В.Кравців, Л.Гринів, М.Копач та С.Кузик [100]. Ними була запропонована бальна шкала оцінки ІКРР, за якою оцінювали об'єкти від 1 до 5 балів, відповідно, у кожній групі пам'яток. Бали визначалися від часу пізнання об'єкту. Так, чим більше його витрачалося для освоєння пам'ятки, тим вищою вважалася її пізнавальна цінність, тому їй присвоювався найвищий оціночний бал. Максимальним балом автори виділяли групи і підгрупи об'єктів, де останні оцінювалися за 5-ти бальною шкалою залежно від стану збереження, стильових ознак та значення пам'ятника. Зокрема, були виокремлені археологічні об'єкти; меморіальні пам'ятки, що пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями; пам'ятники та пам'ятні місця, що пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури; пам'ятники оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення,

замки із бастионними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX-XX ст.); сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо); пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви тощо); громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини тощо); палацово-паркові ансамблі; сучасні пам'ятки архітектури; професійні художні промисли; народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо); пам'ятки матеріальної культури; пам'ятки фольклору.

Надавши ІКРР певного населеного пункту бали, слід перейти до етапу об'єднання покомпонентних балів окремих компонентів оцінок і перевести їх у інтегральну величину. В результаті, була отримана певна сума балів, яка і мала значення пізнавальної цінності даного поселення.

Даний показник вираховувався за формулою:

$$A = \sum P_i + \sum T_i + \sum S_i + \sum R_i + \sum F_i,$$

де A - інтегральний показник пізнавальної цінності ІКРР окремого поселення, місцевості;

P_i - компоненти пам'яток історії та культури;

T_i - компоненти архітектурних пам'яток;

S_i - компоненти пам'яток монументального мистецтва;

R_i - компоненти етнографічних пам'яток;

F_i - компоненти пам'яток народної творчості.

Для зручності використання даного показника, співставлення та порівняння параметрів був введений коефіцієнт пізнавальної цінності. Він відповідав відношенню суми отриманих балів окремого поселення до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_p = \frac{A}{A_{\max}},$$

де A - сума балів пізнавальної цінності ІКРР окремого поселення;

A_{\max} - максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок;

K_p - коефіцієнт пізнавальної цінності.

Даний коефіцієнт можна використовувати і для певного типу пам'яток. Для цього потрібно поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремого типу, або як автори коефіцієнту називають блоку.

Виходячи зі значень коефіцієнта пізнавальної цінності (K_p), можна провести ранжування рівнів пізнавальної цінності. Автори виділили такі рівні атрактивності поселень: унікальні зі значеннями 0,86-1,00; високоатрактивні – 0,5-0,85; середньоатрактивні – 0,45-0,64; малоатрактивні – 0,25-0,44 та неатрактивні – $<0,25$.

За означеною методикою два із її авторів (В.Кравців) оцінив ІКРР Карпатського регіону [65]. Використав дану методику і В.Іванунік [51, 52], який здійснив оцінку ІКР Чернівецької області, а К.Дударчук [39-41], доповнивши її, виконала те ж саме для Тернопільської області.

Сьогодні вчені-географи достатньо часто для оцінки туристичних ресурсів, загалом, та історико-культурних, зокрема, почали використовувати спосіб анкетування. До таких віднесемо дослідження сакральних об'єктів Т.Божук [13-15].

У своєму дослідженні ми використали показник кількості пам'яток $P_{к.п.}$ на одиницю площі (на 100км^2). Він був розроблений за принципом показника щільності В.Мацоли, але з нашими уточненнями. Зокрема, обчислений $P_{к.п.}$ ІКРР у межах адміністративних районів. Також вважаємо, що оцінювати ІКРР за трьома інтервалами є не достатнім для аналізу пам'яток для такої адміністративної одиниці як область. Тому нами було виділено п'ять інтервалів, причому аналіз проводився щодо пересічного по області показника насиченості пам'ятками. Останній був обчислений також для кожного з видів ІКРР за таким же принципом. Зокрема, для пам'яток археології був введений показник їхньої кількості на 100км^2 – $P_{п.ар.}$, для ПАМ – $P_{п.а.}$, для пам'яток історії – $P_{п.і.}$

Через нерівномірне розміщення ІКРР по території області та наявність визначних пам'яток у сільській місцевості нами було проведено районування ІКРР та виділені його основні одиниці. Вони є як локальними, так і площинними, зокрема, до перших віднесемо: історико-культурний рекреаційний пункт - ІКРП_п та історико-культурний рекреаційний центр - ІКРЦ, а до других – історико-

культурний рекреаційний куц - ІКРК, історико-культурний рекреаційний вузол - ІКРВ, історико-культурний рекреаційний район - ІКРР_н. Основою районування виступатимуть найменші її одиниці. Через те, що у населених пунктах області кількість пам'яток дуже відрізняється, то варто виділити ІКРП_н першого та другого порядків, а ІКРЦ - першого, другого, третього, четвертого та п'ятого порядків. Так, до ІКРП_{н1} зараховуємо ті населені пункти, де є одна ІКП, до ІКРП_{н2} - 2, до ІКРЦ₁ - 3-6, до ІКРЦ₂ - 7-9, до ІКРЦ₃ - 10-12, до ІКРЦ₄ - 13-22, до ІКРЦ₅ - ≥ 23 .

Звичайно, що локальні осередки історико-культурного рекреаційного районування (ІКРП_н і ІКРЦ) об'єднуються, про що вже йшлося вище, у його територіальні одиниці. Так, у межах ІКРК доцільно ще виокремити куц першого (ІКРК₁), куц другого (ІКРК₂) і куц третього (ІКРК₃) порядків, ІКРВ - вузол першого (ІКРВ₁), вузол другого (ІКРВ₂) і вузол третього (ІКРВ₃) порядків, ІКРР_н - район першого (ІКРР_{н1}), район другого (ІКРР_{н2}) та район третього (ІКРР_{н3}) порядків.

За детального вивчення територіальних одиниць історико-культурного районування, були обчислені площі територій, яку вони охоплюють, кількість населених пунктів, що їх утворюють, загальна людність, кількість локальних одиниць районування (ІКРП та ІКРЦ різного порядку), загальна кількість атракцій, їхня щільність на одиницю площі, забезпеченість населення атракціями та концентрація історико-культурних рекреаційних пам'яток (поселенська та населенська).

При виділенні територіальних одиниць історико-культурного районування, до уваги бралися значення площі території та кількості населених пунктів, що їх формують. Отже, до *району* різного порядку відносяться ті територіальні утворення, які складаються із ≥ 9 поселень, площа яких становить $\geq 30,1 \text{ км}^2$. Якщо ж територіальна одиниця історико-культурного районування за значенням площі відноситься до району, але має меншу кількість поселень, то тут до уваги береться чисельність населення, що проживає на даній території. Зокрема, за таких умов, до району віднесемо ті території, які мають загальну людність, яка відповідає 1-15 місцям у рейтингу усіх утворених історико-культурних рекреаційних територіальних одиниць. Території, площа яких складала $15,1-30,0 \text{ км}^2$, а

чисельність поселень лежала в інтервалі 4-8 од. ставали *вузлами*. Однак якщо територіальне утворення за значенням площі є вузлом, але має 3 поселення, то його необхідно віднести до *куща*. ІКРК – територіальна одиниця історико-культурного районування площа якої $\leq 15,0 \text{ км}^2$ та налічується 3 поселення. При класифікації територіальних утворень на порядкові одиниці основу складає співвідношення точкових одиниць вищого та нижчого рангів.

Оскільки для утворення площинної одиниці районування потрібна наявність хоча би трьох локальних одиниць, то у подальшому братимуться до уваги всі прилеглі поселення, в яких наявні пам'ятки, як національного, так і місцевого значення. Через це значна кількість точкових одиниць районування не утворюватиме територіальних одиниць. При цьому, обов'язковою умовою є те, що за центр визначатиметься або пам'ятка національного значення, або ПАМ чи пам'ятка археології місцевого значення, або та одиниця, яка матиме кількісну перевагу (за умови, що територіальну одиницю визначають пам'ятки історії місцевого значення).

Для кращого розуміння особливостей формування ІКРР нами було досліджено ретроспективно-географічні особливості утворення і розвитку поселень Волинської області. Такі дослідження в сучасній ретроспективній географії проводилися В.Крулем [77], Г.Круль [80], Г.Григор'євою [26], Р.Гищуком [24] та С.Добровольською [38]. Для всебічного дослідження заселенських процесів певної території ними були запропоновані декілька ретроспективно-географічних поселенських показників – показник ретроспективного заселення ($P_{p.z.}$), історичний центр заселення (ЩЗ), історичний пункт заселення (ІПЗ), поступовий потенціал ланцюговості заселення ($ПЛЗ_{п.}$), поселенська енергія території (ПЕТ), сумарна поселенська енергія території (СПЕТ), опосередкована сумарна енергія території ($СПЕТ_0$), хронологічний коефіцієнт ваги культур ($K_{в.к.}$), поселенський потенціал території (ППТ), сумарний поселенський потенціал території ($ППТ_с$), інтегрований поселенський потенціал території ($ППТ_i$) коефіцієнт поселенської ваги ($K_{п.в.}$), густота (наповнюваність) первісних поселень ($\Gamma_{п.п.}$) або коефіцієнт ваги первісних поселень ($KB_{п.п.}$), ваги мінімальних поселень для сучасних населених пунктів ($K_{м.п.}$),

ваги мінімальних поселень для всіх первісних поселень ($K'_{м.п.}$), концентрації первісної людності ($K_{п.л.}$), рівноважний коефіцієнт первісної людності (K_p), коефіцієнт насиченості первісними поселеннями населених пунктів етапу ($КН_{п.п.}$), коефіцієнт насиченості первісними поселеннями всіх населених пунктів ($КН'_{п.п.}$), вага історичних центрів заселення ($B_{іцз}$), величина безперервного часового зрізу залюднення (БЧЗЗ), тривалість безперервності залюднення населеного пункту (ТБЗ), загальна кількість етапів замешкання, показник інтегрального поселення (Π_i) [75]. Зокрема, В.Круль, Г.Круль та С.Добровольська обчислили показник ретроспективної заселюваності території Волині, як історико-географічного краю, в яку входить адміністративна область Волинь [67].

У своєму дослідженні ми використали загальновідомий індекс територіальної концентрації населених пунктів та інтерпретували його як індекс територіальної концентрації ІКП ($K_{т.к.}$), індекс населенської концентрації ІКП ($K_{н.к.}$) та індекс поселенської концентрації ІКП ($K_{п.к.}$) [68].

Насиченість новоствореними населеними пунктами та їхнє територіальне розміщення територією області відображено показником щільності утворених поселень за етап на одиницю площі (на 100км^2). Аналіз насиченості або щільності новопосталих поселень проводився щодо пересічного по області показника впродовж всіх етапів. На нашу думку, для всіх етапів варто запропонувати інтервали щільності утворених поселень згідно їхньої середньої величини. Через те, що первісні поселення розміщувалися нерівномірно по території адміністративних районів (були й такі, де за час якогось із етапів не утворилося жодного поселення) пересічна величина по області входить в інтервал щільності поселень, значення якого коливаються від 0,21 до 0,30 од./ 100км^2 . Щільність поселень, яка є нижчою пересічної, слід об'єднати у три проміжки – помірно нижчу щільність (показники коливатимуться у межах від 0,16 до 0,2 од./ 100км^2), нижчу (від 0,11 до 0,15 од./ 100км^2) та помітно нижчу ($\leq 0,1$ од./ 100км^2). Натомість, щільність поселень, що є вищою за пересічну, згрупуватиметься у чотири інтервали. Так, щільність поселень, яка є помірно вищою за середню, знаходиться у проміжку від 0,31 до 0,4 од./ 100км^2 , вищою – від 0,41-0,50 од./ 100км^2 , помітно вищою – від 0,51 до 0,75

од./100км² та значно вищою – $\geq 0,76$ од./100км². Звісно, що впродовж усіх етапів рідко зустрічається відображення щільності поселень на всіх проміжках.

Висновки до розділу 1

Важливим завданням суспільної географії сьогодні є оцінка рекреаційних ресурсів Волинської області, серед яких чільне місце займають історико-культурні, що охоплюють пам'ятки матеріальної та духовної культури і мають рекреаційну цінність та привабливість. До них віднесемо пам'ятки археології, архітектури та містобудування, історії, монументального мистецтва, подієві та музейні установи.

Слід відзначити, що вчені-географи по різному означають ті ресурси, які ми відносимо до історико-культурних. Так, М.Крачило називає їх культурно-історичними, О.Бейдик з-поміж рекреаційно-туристичних ресурсів виокремлює суспільно-історичні, а І.Смаль - суспільні та подієві ресурси.

На сьогодні є ряд методик для оцінювання ІКРР. Зокрема, визначення кількості останніх на одиницю площі (показник щільності В.Мацоли), бальна оцінка, анкетування. Нами запропонований показник кількості пам'яток для адміністративних районів (для окремих видів пам'яток і для ІКП, загалом).

Для оцінювання ІКРР запропоноване історико-культурне рекреаційне районування та виділені основні його одиниці. Останні є точковими та площинними. Так, до перших належать ІКРП двох порядків та ІКРЦ п'яти порядків, а до інших – ІКРК трьох порядків, ІКРВ трьох порядків та ІКРР_н трьох порядків.

РОЗДІЛ 2 РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЧАСОВО-ПРОСТОРОВОГО ТЛА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

2.1. Утворення поселень від найдавніших часів до часів Київської Русі (I-IX етапи)

Сучасна поселенська мережа (надалі – п.м.) Волинської області пройшла доволі тривалий проміжок часу свого становлення, адже утворення і заселення її **1087** населених пунктів (надалі – н.п.), відбувалося впродовж тисячоліть: від палеоліту і до сьогодення. Варто відзначити, що до уваги береться лише наявність у н.п. першої археологічної культури, що знаменує собою заселення його первісною людністю. Отже, від цього часу саме поселення вважається вперше заснованим. Проте в тих поселеннях, де на даний час не знайдені археологічні культури відлік часу береться від першої письмової згадки про той чи інший н.п.. Загалом, 385 н.п. Волинської області містять археологічні поселенські старожитності від найдавніших часів (палеоліту) і до часів Київської Русі, що складає 35,4%. Саме ця величина є показником ретроспективного заселення (П_{р.з.}) [75, 77].

Для визначення часу виникнення того чи іншого н.п., потрібно звертати увагу лише на час першої появи у поселенні мешканців, а подальше заселення іншими племенами важливе вже для аналізу формування п.м.. Виходячи з цього, необхідно виділити 17 етапів виникнення поселень території Волинської області. Так, *I етап* охопив палеоліт (до 10 тис.р. до н.е.), *II* – мезоліт (8300 – 5000 рр. до н.е.), *III* – V тис. до н.е., *IV* – IV тис. до н.е., *V* – III тис. до н.е., *VI* – II тис. до н.е., *VII* – I тис. до н.е., *VIII* – 0-V ст. н.е., *IX* – VI-IX ст. н.е., *X* – X-XI ст. н.е., *XI* – XII-XIV ст. н.е., *XII* – XV ст. н.е., *XIII* – XVI ст. н.е., *XIV* – XVII ст. н.е., *XV* – XVIII ст. н.е., *XVI* – XIX ст. н.е., *XVII* – XX-XXI ст. н.е.

Перший етап утворення н.п. Волинської області охопив весь період палеоліту, який тривав від 3 млн. до 11/10 тис. років тому. За даний проміжок часу первісне населення освоїло територію 39 поселень (див. рис.2.1.1. і додаток А), що становить 3,6 % усіх сучасних н.п. (тут і надалі відносна величина поселень

визначатиметься стосовно величини сучасної п.м.).

Найдавнішим поселенням людей на терені Волинської області є поселенські артефакти біля с.Ростань *Шацького* району, який відноситься до раннього палеоліту, де зафіксовані сліди перебування людей ашельської доби. Це місцезнаходження на даній території на сьогодні єдине, але на думку О.Черниша, воно вказує на те, що процес замешкання Волині, як значного за площею історико-географічного краю, проходив вже в ашельський час [86, с.24].

Про залюдненість Волині в середньопалеолітичному часі свідчить мустьєрська знахідка біля с.Липне *Ківерцівського* району. Вона підтверджує безперервність заселюваності області і за цієї археологічної доби [86, с.26].

Натомість, пам'яток пізньопалеолітичних стоянок на території відомо чимало. Зокрема, такими були сс.Лудин, Микитичі *Володимир-Волинського*, Кречів, Литовеж, Бужанка *Іваничівського*, Гута-Боровенська, Брониця, Сошичне *Камінь-Каширського*, Тростянець та м-ко Цумань *Ківерцівського*, сс.Малий Окорськ *Локачинського*, Баїв, Гірка Полонка, м-ко Торчин *Луцького*, сс.Дольськ, Гірки, Бірки, Любязь та м-ко Любешів *Любешівського*, сс.Вербівка (перша назва (надалі – п.н.) Язвини) й Черемошна Воля, м-ко Головне *Любомльського*, сс.Карасин, Кукли, Комарове та Старий Чорторийськ *Маневицького*, м-ко Заболоття й сс.Самари *Ратнівського*, Вишеньки *Рожищенського*, Стара Гута, Кримне, Дубечне *Старовижівського*, Перевали *Турійського*, Піща, Пульмо *Шацького* районів та м.Шацьк і м.Луцьк [3, 7, 32, 62, 63, 71, 73, 86, 87, 109, 118]. Всі означені вище н.п. розташовувалися або безпосередньо у долинах річок, або неподалік водойм і мали рівномірне розосередження по території всієї області, оскільки вони розміщуються в межах 13 із 16 адміністративних районів Волинської області. Однак найбільша кількість їх мала місце на землях Любешівського (5 шт.) і Маневицького, Шацького та Луцького (по 4) районів (рис. 2.1.). Загалом, зазначимо, що землі Волині заселялися групами палеолітичного населення з Подністер'я.

Варто виділити 4 регіони утворення поселень та найщільнішого заселення впродовж I етапу: пн.-сх.-сх., пд.-сх., пн.-зах. і пд.-зах.. Перший охоплює н.п. Любешівського, Маневицького і Камінь-Каширського районів із 12 поселеннями.

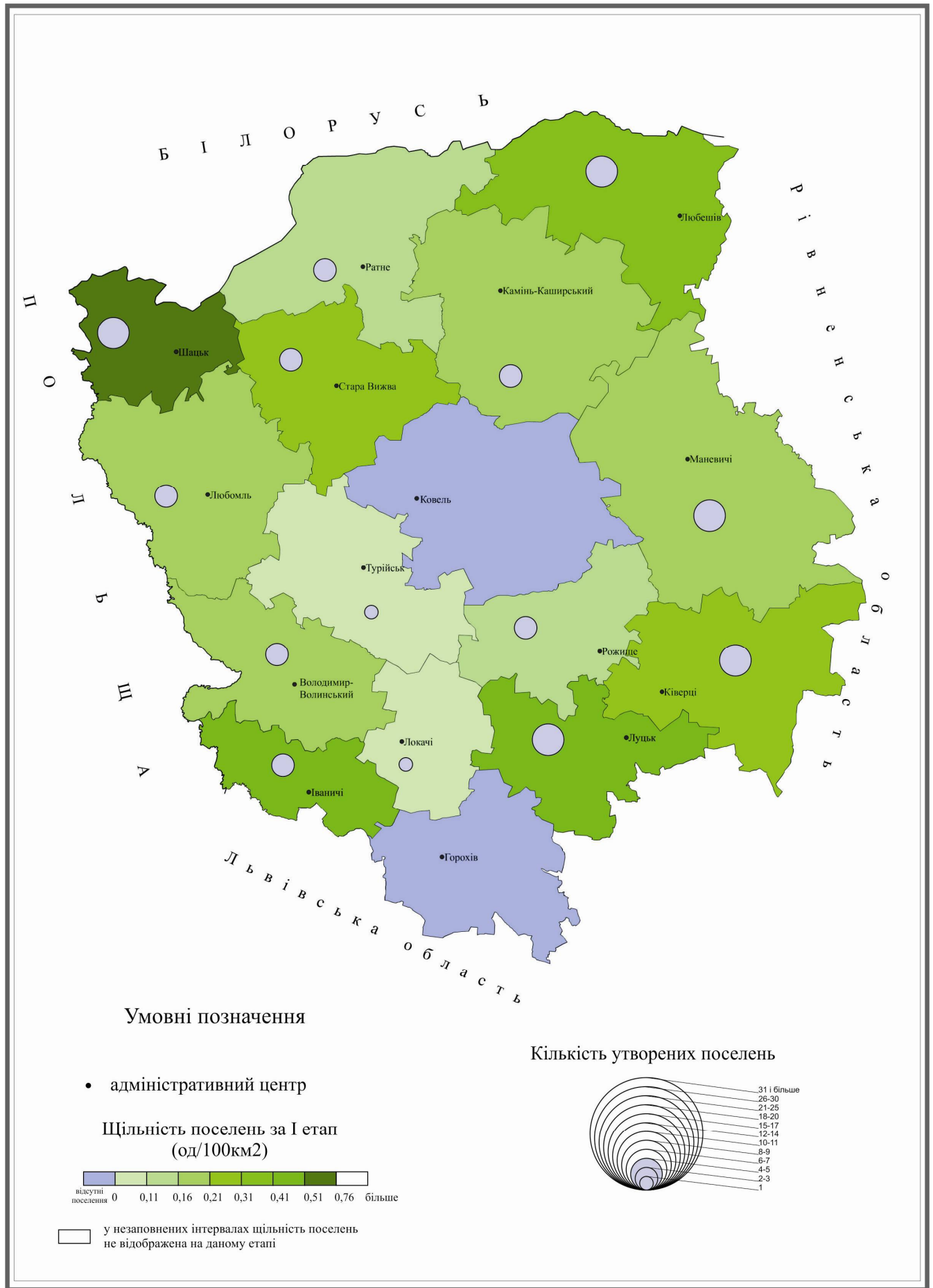

Рис.2.1. Територіальне поширення первісних поселень під час палеоліту (I етап)

До пд.-сх. входять поселення Луцького, Ківерцівського, Рожищенського і сх. частини Локачинського (всього 9 н.п.), до пн.-зах. – Шацького, Старовижівського, пн. Любомльського та зах. частини Ратнівського районів (11 н.п.), а до пд-зах.– зах. території Володимир-Волинського та Іваничівського районів (5 поселень). Загалом, у їхніх межах об'єднувалося 37 поселень етапу або 92,5%.

Для детальнішого аналізу насиченості території області поселеннями варто було би використати показник *щільності утворених поселень за етап на одиницю площі* (у нас на 100км²). Щільність н.п. за всі етапи коливалася у межах 0,04-3,65 од./100км², а її пересічно геометрична величина склала 0,27 од./100км² (тут і надалі, все що стосується щільності новостворених поселень див. додаток Б).

Під час першого етапу щільність поселень була у межах 0,08-0,53 од./100км². Значення щільності поселень Ківерцівського та Старовижівського етапів входять у пересічний проміжок і становлять по 0,28 од./100км². Помітно нижчу від пересічної щільність поселень тут мають 4 райони області. Зокрема, у Володимир-Волинському вона дорівнює 0,19 од./100км², Камінь-Каширському – 0,17, Любомльському – 0,2 та Маневицькому – 0,18. Щільність поселень від 0,11 до 0,15 од./100км² має місце у Ратнівському (0,14) та Рожищенському (0,12) районах. Помітно нижчі значення ($\leq 0,1$ од./100км²) спостерігаються у Локачинському та Турійському районах (по 0,08).

Значення щільності поселень вищі від пересічну мають 4 райони, які варто об'єднати у 3 проміжки. У першому знаходиться Любешівський район зі значенням щільності 0,34 од./100км². В інтервалі 0,41-0,5 од./100км² згуртовуються 2 райони (Іваничівський та Луцький) із показниками 0,47 та 0,41, відповідно. Помітно більші значення щільності поселень має Шацький район, де вони сягають 0,53 од./100км².

Під час наступного *другого етапу* заселення території області, який відповідає мезоліту, поселенські артефакти мали місце лише на землях 25 поселень (2,3%), що вказувало на незначний спад заселення. Ними були сс.П'ятидні *Володимир-Волинського*, Печихвости *Горохівського*, Іванів (колишній Янів, до 1946 р.) *Іваничівського*, Ставище, Личини, Боровне *Камінь-Каширського*, Башлики *Ківерцівського*, Поворськ *Ковельського*, Ветли, Невір, Лобна *Любешівського*,

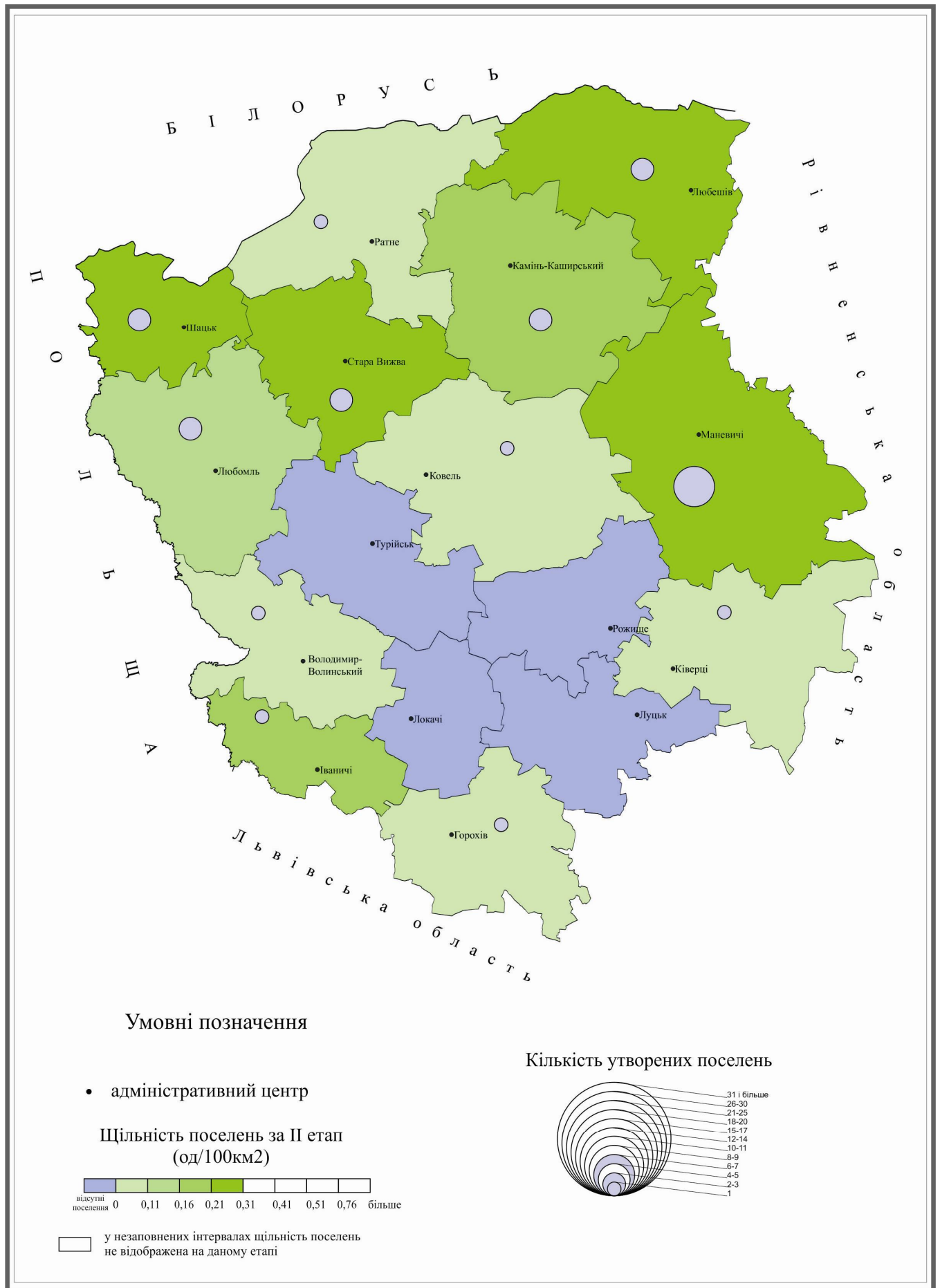

Рис.2.2. Територіальне поширення первісних поселень під час мезоліту (II етап)

Машів, Рівне *Любомльського*, Гораймівка, Новосілки, Городок та ін. *Маневицького*, Піски Річицькі *Ратнівського*, Синове, Мизове, Смідин *Старовижівського*, Смоляри Світязькі та Світязь *Шацького* районів (див. рис. 2.2. та додаток А) [3, 7, 32, 62, 63, 71, 73, 86 с. 30-37, 87, 109].

Мезолітичному населенню Волині притаманним було те, що його формували прийшли племена ряду культур Європи. Найранішою була культура лінгбі, епонімом якої стала місцевість Норре Лінгбі в Данії. Спадкоємицею культури лінгбі була агренсбурська (формувалася в Німеччині), наступною за часом стала свідерська культура (Польща), до якої належали пам'ятки типу Нобель. Хронологічно останньою мезолітичною культурою була яніславська (Польща).

За час мезоліту первісне населення освоювало ті ж території, що й за палеоліту, окрім с.Поворськ, яке знаходиться в центральній частині області. Впродовж II етапу продовжував інтенсивно заселятися попередньо виділений пн.-сх.-сх. регіон первісного заселення Волинської області. Зокрема, районами найбільшого залюднення були Маневицький (6), Камінь-Каширський і Любешівський (по 3 поселення). Із пн.-зах. регіону лише у Старовижівському і Шацькому районах виникла помітна кількість поселень – по 3. За час мезоліту заселюваність території, порівняно з попереднім етапом, виявилася меншою, оскільки первісна людність осіла на землях лише 10 районів, де мали місце 25 н.п..

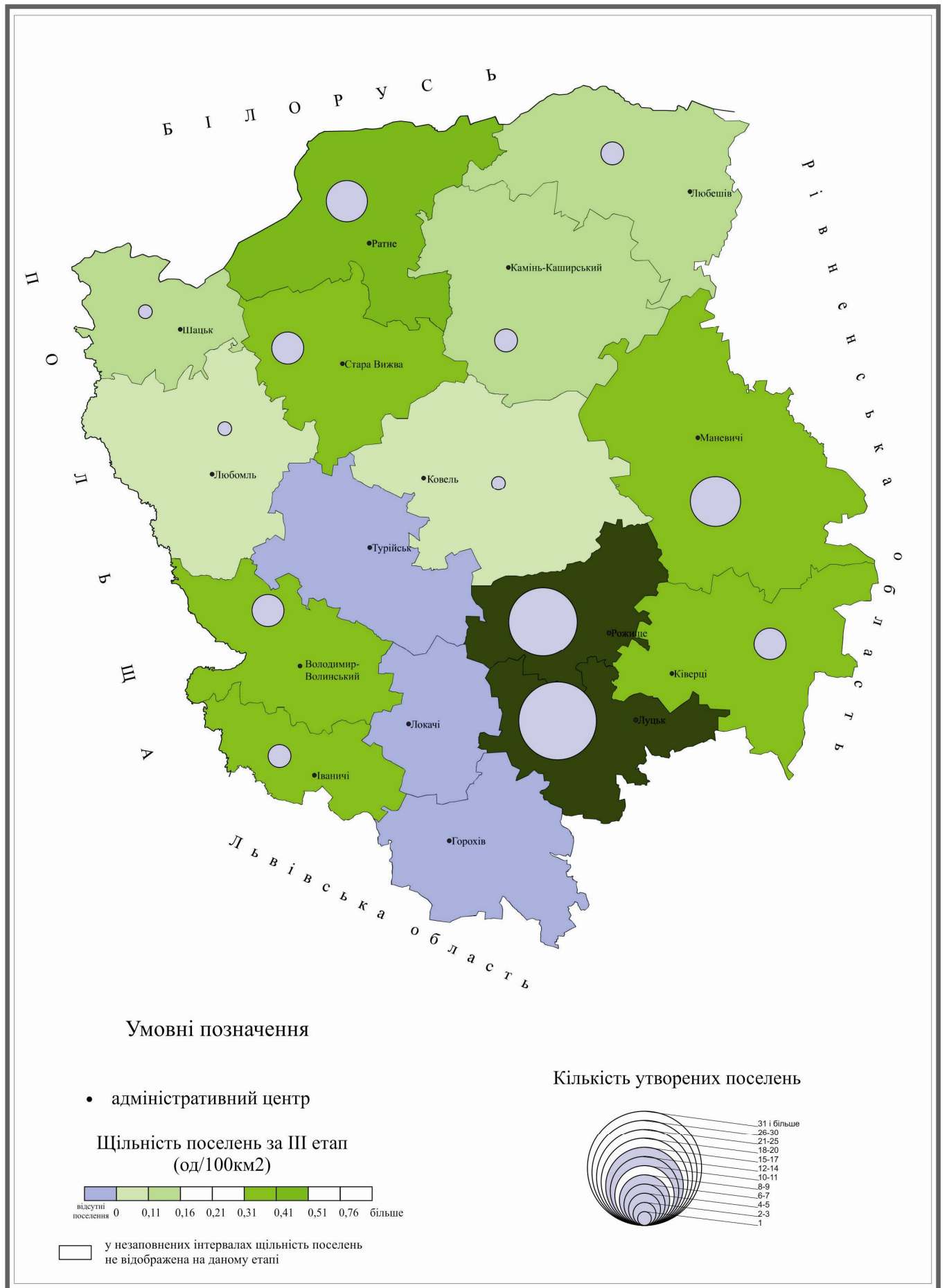
За II етап показник щільності поселень коливався у межах 0,06 - 0,27 од./100км². Особливість цього етапу полягає в тому, що під час нього щільність поселень не була вища пересічної. Зокрема, в інтервалі 0,21-0,3 од./100км², який є пересічним, увійшли Любешівський (0,21), Маневицький (0,26), Старовижівський (0,27) та Шацький (0,26) райони. Помірно нижча щільність має місце у Іваничівському та Камінь-Каширському районах і сягала 0,16 та 0,17 од./100км², відповідно. Любомльський район має нижчу за пересічну щільність, яка знаходиться у проміжку 0,11-0,15 од./100км² зі значенням 0,14. Величини щільності, що помітно нижчі від середніх спостерігалися у Володимир-Волинському (0,1), Горохівському (0,09), Ківерцівському (0,07), Ковельському (0,06) та Ратнівському (0,07) районах і були меншими $\leq 0,1$ од./100км².

На *третьому етапі* (V тис. до н. е.) поселення надалі продовжували виникати на території, що межує з раніше освоєною. Загалом, на цей час первісні племена з'явилися у 66 н.п. (6,1%), що вказує на подальше зростання заселеності території. В епоху неоліту на території Волині існували пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки (4500-4000рр. до н.е.) та волинської неолітичної культури з гребінцево-накольчастою керамікою (4999-3000рр. до н.е.). Перша з них була землеробсько-скотарська і займала південну територію, а інша – мисливсько-рибальська, що була на півночі, в районі лісових масивів, вздовж рік і поблизу озер, на високих і низьких терасах. За цей час на зміну привласнюючому господарству прийшли землеробство і тваринництво, що стали основним чинником до осілого способу життя.

Початок епохи неоліту представляли прийшли з Середнього Подунав'я племена, що заселяли території сс.Зимне, Бубнів, Марія-Воля, Маркостав *Володимир-Волинського*, Мовники та Старосілля *Іванчівського*, м-ко Рокині, сс.Воютин, Коршівець, Боратин, Одереди, Смолигів та ін. *Луцького*, Звірів, Бодячів, Гайове, Кульчин, Пальче *Ківерцівського*, Колодниця *Ковельського*, Велика Глуша, Люботин *Любешівського*, Новоугруське *Любомльського*, Карпилівка, Тоболи *Камінь-Каширського*, Бережниця, Серхів, Чорниж, Майдан, Розничі та ін. *Маневицького*, Тур, Хабарище, Залухів, Підгір'я та ін. *Ратнівського*, Вітоніж, Береськ, Раймісто, Незвір, Ясенівка та ін. *Рожищенського*, м-ко Стара Виживка, сс.Нова Вижва, Галина Воля, Кукуріки *Старовижівського*, Мельники *Шацького* районів (див. рис. 2.3. та додаток А) [3, 7, 32, 62, 63, 71, 73, 86, 87, 104, 109, 105].

На відміну від II етапу, на III найбільше заселяється лише сх. і пд.-сх. частини області, де утворилося 34 первісних поселення (надалі п.п.). Іншими словами, на 4 райони області (Луцький, Ківерцівський, Рожищанський та Маневицький) припало 50,7% заснованих за неоліт поселень. За час III етапу продовжувала розширюватися територія осідання первісної людності, бо тільки 3 адміністративні райони не були задіяні у заселенських процесах регіону дослідження. Ними були Горохівський, Локачинський та Турійський.

Щільність поселень за час III етапу коливалася у межах 0,06-1,54од./100км², проте мала місце вона лише у 5 з 8 проміжків. Так, її показники відсутні у межах

2.3. Територіальне поширення первісних поселень під час неоліту (III етап)

пересічного по області інтервалу. У Камінь-Каширському, Любешівському та Шацькому районах вона є нижчою середньою та знаходиться в інтервалі 0,11-0,15 од./100км², зокрема, відповідно, 0,11, 0,14 та 0,13. Помітно нижча щільність поселень у Ковельському та Любомльському районах, де її значення сягають 0,06 та 0,07 од./100км², відповідно.

Щільність поселень Володимир-Волинського (0,39), Іваничівського (0,31), Ківерцівського (0,35), Маневицького (0,4) та Старовижівського (0,36) районів є помітно вищою за пересічну. У Ратнівському районі її значення становить 0,42 од./100км², що є вище пересічного. На цьому етапі виділяються Луцький та Рожищенський райони в яких щільність поселень значно вища за середню ($\geq 0,76$ од./100км²) і дорівнює 1,54 та 1,51 од./100км², відповідно.

Четвертий етап ознаменувався виникнення ще 33 н.п., тобто на 3,0% зросла п.м. області. Цей період розвитку п.м. пов'язують із неолітом та із мідно-кам'яним віком. У цей час триває освоєння нових територій, що придатні для землеробства і скотарства. На території, що досліджується, виділився ряд етнокультурних груп населення, які представляють декілька культур. Перша з них – волинська неолітична культура з гребінцево-накольчатою керамікою (4999-3000рр. до н.е.). Натомість, однією із найраніших місцевих культур періоду енеоліту була маліцька культура (3200-2700рр. до н.е.), яка асимілювала прийшла раніше населення культури лінійно-стрічкової кераміки. Наступною хронологічно була волино-люблінська культура (3100-2600 рр. до н.е.), що поширювалася в межиріччі Західного Бугу і Стиру, а також у Південно-Східній Польщі.

Їх представники залишили слід на території сучасних м.Устилуг, сс.Заріччя, Турівка, Амбуків, Чорників та ін. *Володимир-Волинського*, Бережанка, Скобелка, Новостав *Горохівського*, Соснина, Лежниця, Заставне, Михалє *Іваничівського*, Грудки (п.н. хут. Ольбле Руське), Качин *Камінь-Каширського*, Гредьки, Старі Кошари *Ковельського*, Війниця, Губин *Локачинського*, Чаруків, Антонівка, Рованці, Білосток та ін. *Луцького*, Забужжя *Любомльського*, Буцин, Сереховичі *Старовижівського* районів та м.Нововолинськ (див. рис. 2.4. та додаток А) [4, 19, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 86, 87, 106, 109, 122, 137].

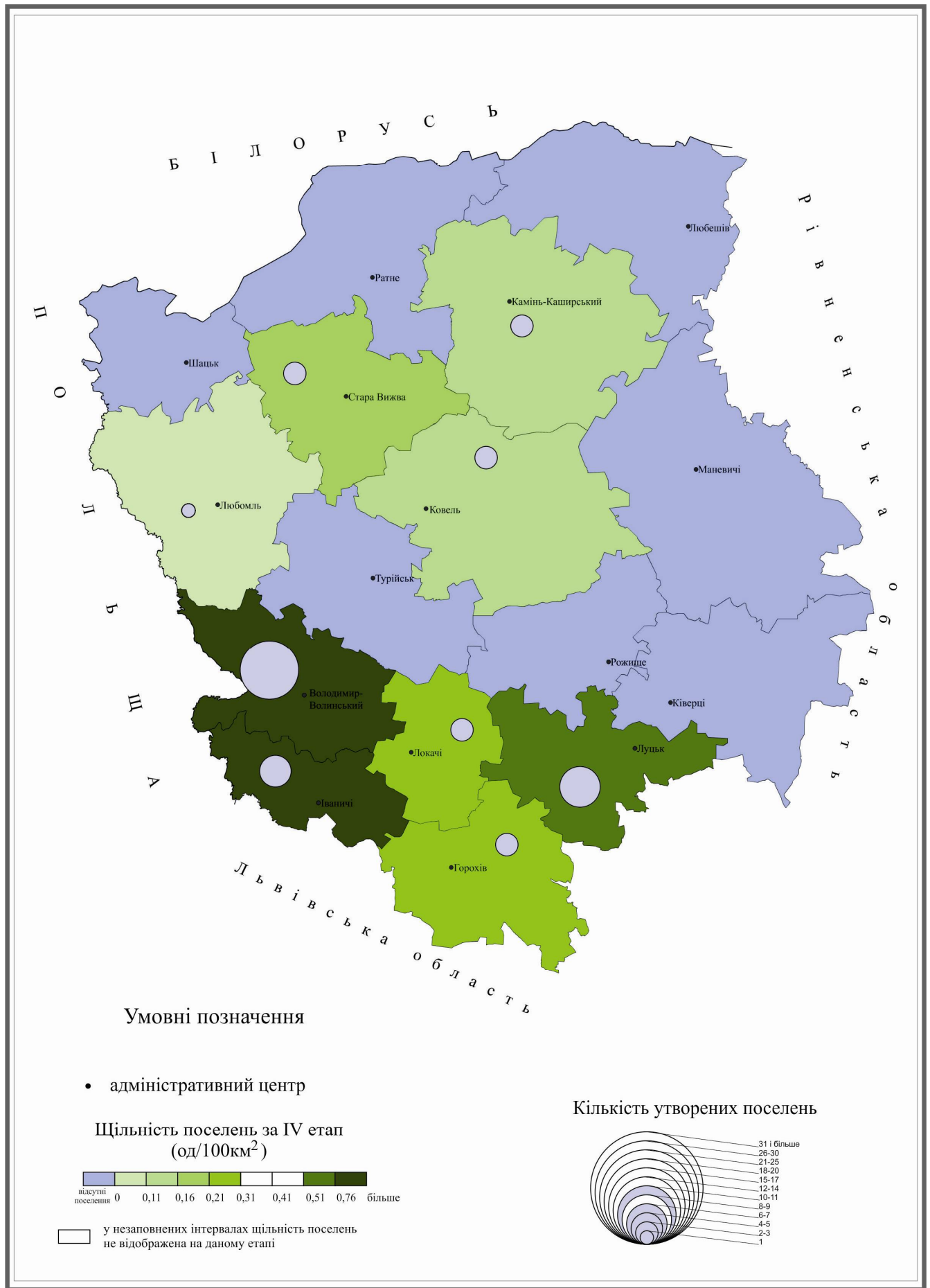

Рис.2.4. Територіальне поширення первісних поселень під час початку енеоліту (IV етап)

Отже, на IV етапі інтенсивно заселялись вже пд. території Волинської області. Тут сформувався новий значний регіон заселення – пд.-зах. (Володимир-Волинський та Іваничівський райони), а також продовжував освоюватися Луцький район. Виходячи з цього, районами найінтенсивнішого заселення були Володимир-Волинський і Луцький, в яких п.м. зросла на 10 і 6 поселень, відповідно. Також 5 н.п. з'явилося на теренах Іваничівського та 4 у Старовижівському районах. На цьому етапі зменшується, порівняно з попереднім, число районів, що заповнюються новими п.п.. Тепер їхня кількість, як і у II етапі, сягнула 10.

Під час IV етапу зменшилася кількість новопосталих поселень, відповідно, знизилася й їхня щільність, що коливалася в межах 0,07-0,96 од./100км². У Горохівському (0,27) та Локачинському (0,28) районах її значення входили в інтервал пересічних по області показників. Помірно нижчу за пересічну (0,16-0,2 од./100км²) щільність мав Старовижівський (0,18) район. Інтервал 0,11-0,15 од./100км², який є нижчим від пересічного, відображала щільність Камінь-Каширського (0,11) та Ковельського (0,12) районів. У Любомльському районі її значення сягали 0,07 од./100км², що є помітно нижчим пересічного.

Вищі за пересічну щільність значення мали місце у трьох адміністративних районах, що знаходилися у двох інтервалах. Зокрема, помітно вищу пересічної щільність мав Луцький район, що відповідала 0,62 од./100км². Натомість, у Володимир-Волинському та Іваничівському районах показники щільності поселень знаходилися у проміжку $\geq 0,76$ од./100км², а саме – 0,96 та 0,78, відповідно.

Утворені впродовж *п'ятого етапу* 44 поселення належать до шістьох археологічних культур, а саме – маліцької (на Волині вона існувала впродовж 3200-2700рр. до н.е.), волино-люблінської (3100-2600рр. до н.е.), культури лійчастого посуду (3000-2500рр. до н.е.), пізнього етапу трипільської культури (3000-2350рр. до н.е.), культури кулястих амфор (2500-2000рр. до н.е.), городоцько-здовбицької (2250-1750рр. до н.е.). Дві перші з них мали місце на території області від попереднього етапу заселення, наступні ж починають проникати на територію Західного Побужжя з Центральної Європи, Німеччини, Чехії, Польщі. Племена однієї з найрозвиненіших етнокультурних груп Європи, а саме трипільської на

території області були лише від пізнього етапу свого розвитку. Вони густо заселяли величезні простори правобережної України і суміжних територій Молдови та Румунії і на досліджувану територію прийшли з Тернопільщини та застали тут племена маліцької культури, яких спочатку витісняли, а потім асимілювали. Вона відноситься до найраніших пам'яток Волині племен шнуркової кераміки, які мешкали на просторах Південної, Центральної та Східної Європи і відносилися до етнокультурної групи, яка відома ще й за назвою культури бойових сокир.

Пам'ятки цих культур представлені п.п. у м.Володимир-Волинський, сс. Горичів, Хотячів та ін. *Володимир-Волинського*, м-ко Берестечко, сс. Колодеже, Лобачівка, Мерва, Скірче *Горохівського*, м-ко Іваничі, сс.Грибовиця, Бужковичі, Осмиловичі та ін. *Іваничівського*, Хотешів, Острівок, Оленине (п.н.Геленув) *Камінь-Каширського*, Грем'яче, Покащів, Ставок та ін. *Ківерцівського*, Уховецьк, Гончий Брід *Ковельського*, Привітне (п.н. Свинюхи) *Локачинського*, Коршів, Крупа, Буяни *Луцького*, Лахвичі *Любешівського*, м.Любомль, сс.Згорани, Ладинь, Хворостів *Любомльського*, Матейки, Рудники *Маневицького*, Почапи *Ратнівського*, Щурин, Вічині, Любче *Рожищенського*, Седлище *Старовижівського*, Самійличі, Адамчуки *Шацького* районів. Серед цих н.п. лише у м.Володимир-Волинському одночасно були поселення культури кулястих амфор і городоцько-здовбицької. Ймовірно, тут був центр тогочасного первісного заселення (див. рис. 2.5. та додаток А) [4, 6, 32, 50, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 86, 87, 109, 122].

На даному, як і на попередньому, етапі продовжує інтенсивно заселятися пд. сх. і пд. зах. області. Зокрема, районами найбільшого заселення були Іваничівський (6 поселень), Володимир-Волинський (5), Ківерцівський (5), Луцький (3), Рожищанський (3). Також виокремлюється ще один регіон первісного заселення – пн.-сх., де утворилося 6 поселень на території Любомльського та пд. Шацького районів. Збільшення н.п. на території області за V етап також вплинуло на її ретроспективне заселення.

За час V етапу у Любомльському (0,27) та Шацькому (0,26) районах щільність поселень відповідала пересічно геометричному інтервалу по області – 0,21-0,3 од./100км². Лише в одному районі фіксувалася щільність помірно нижча

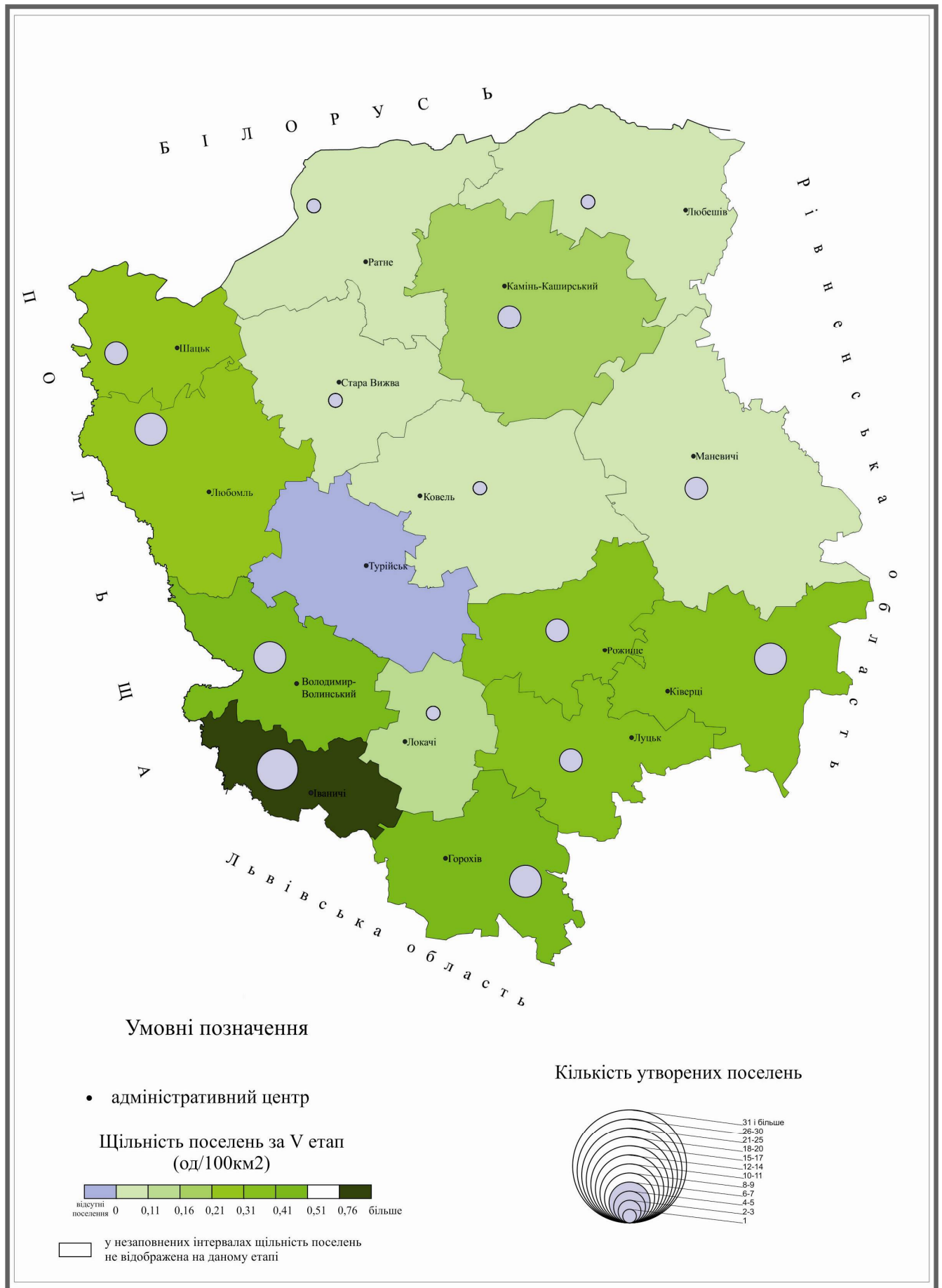

Рис.2.5. Територіальне поширення первісних поселень під час другої половини енеоліту (V етап)

пересічної (0,16-0,2 од./100км²), куди слід зарахувати Камінь-Каширський (0,17) район. Щільність поселень Локачинського (0,14) району була нижчою пересічної (0,11-0,15 од./100км²). Помітно нижчу за пересічну щільність ($\leq 0,1$ од./100км²) мали Ковельський (0,06), Любешівський (0,07), Маневицький (0,09), Ратнівський (0,07) та Старовижівський (0,09) райони.

Районів, які мали показники щільності поселень вищі за пересічну нараховувалося 6 та їх варто об'єднати у три проміжки. До першого, відносяться ті, де, щільність поселень була помірно вищою за середню (0,31-0,4 од./100км²). Такими є Ківерцівський, Луцький та Рожищанський райони зі щільністю 0,35, 0,31 та 0,32, відповідно. Щільність поселень Горохівського (0,45) та Володимир-Волинського (0,48) району входить у проміжок 0,41-0,5 од./100км², який є вище пересічного. Значно вищу за пересічну щільність мав Іваничівський район (0,93), яка відповідає інтервалу $\geq 0,76$ од./100км².

Одним із найзаселеніших був *шостий етап* замешкування первісним населенням Волинської області, що відповідав добі бронзи. Він ознаменувався появою ще 97 (8,9%) нових н.п. (див. рис. 2.6. та додаток А). Первісне поселення епохи бронзи складали мешканці також 4 культурних груп: городоцько-здовбицької (2250-1750рр. до н.е.), стжижівської (1800-1600рр. до н.е.), східно-тшинецької (1500-1100рр. до н.е.) і комарівської (1500-1100рр. до н.е.) культур.

На відміну від городоцько-здовбицької культури, яка рівномірно розселялась по території області стжижівська займала переважно її західну частину. У сер. Птис. до н.е. на зміну племенам шнуркової кераміки прийшли дві культури середньої бронзи – тшинецька і комарівська. Мешканці їх заселяли значні простори – від Дніпра на сході до Вісли і Одера на заході. Вони поділили територію, бо тшинецька культура займала північ і центр області, а інша – південь.

Заселення території області за даний етап відбувалося доволі нерівномірно в межах її адміністративних районів. Найбільша кількість (14) п.п. утворилася у *Маневицькому* районі. Зокрема, ними були м-ка Маневичі та Колки, сс.Боровичі, Копилля, Куликовичі, Лишнівка, Тельчі та ін.. Дещо менше – по 12, 11 і 10 н.п. з'явилося, відповідно, у Рожищанському, Луцькому і Локачинському районах.

Сюди відносяться м-ко Локачі, сс.Затурці, Линів, Бубнів, Кисилин та ін. *Локачинського*, Підгайці, Забороль, Несвіч, Садів, Мстишин, Вербаїв та ін. *Луцького*, Доросині, Переспа, Літогоща, Квітневе, Озденіж та ін. *Рожищенського*.

Слід зауважити, що порівняно багато п.п. утворилося і у інших південних районах, окрім Іваничівського. Так, у *Володимир-Волинському* постали сс.Хобултова, Федорівка, Заболоття, Кладнів, Стенжаричі та ін. у *Горохівському* – Перемиль, Квасів, Новосілки, Борисковичі, м.Горохів та ін., у *Ківерцівському* – сс.Берестяне, Жидичин, Сокиричі, Холоневичі та ін. і лише Верхнів, Павлівка, Млинище у *Іваничівському*.

Натомість, на пн. області найзаселенішими впродовж VI етапу виявилися *Любомльський* та *Ковельський* райони, на території яких виникло по 7 і 6 н.п., відповідно. Зокрема, у межах першого відзначимо сс.Вишнів, Нудиже, Почапи, Гуща та ін., а у межах іншого – м.Ковель, м-ко Голоби, с.Бруховичі та ін..

На території решти районів Волинської обл. виникло по ≤ 3 поселень. До них віднесемо м-ко Камінь-Каширський, сс.Карасин, Нуйно *Камінь-Каширського*, Залізниця, Підкормілля *Любешівського*, Ниці, Грабове, Мельники *Старовижівського*, Миляновичі, Ставки *Турійського*, м-ко Ратне, Річиця, Щедрогір *Ратнівського*, Грабове *Шацького* районів [4, 6, 19, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 86, 109].

VI етап відзначився також і тим, що за його час людність заселила всі 16 районів Волинської області. Впродовж даного етапу їхнє число, що мали мінімальну заселеність (по 1 п.п.) сягнуло лише одного (Шацький). На цьому етапі доволі інтенсивно заселялися всі попередньо виділені регіони первісного замешкування, а також ще й центральний регіон (Ковельський район із 6 поселеннями). Також почали заселятися мало відвідувані до того часу Локачинський та Турійський райони (див. рис. 2.6.). Відзначимо, що під час даного етапу сформувалися центри замешкування, зокрема, два у Маневицькому районі – сс.Красноволя (племена східно-тшинецької та комарівської культур) та Велика Яблунька (племена городоцько-здовбицької та східно-тшинецької), у Локачинському – Линів (племена східно-тшинецької та комарівської культур) та у Горохівському – Квасів (племена східно-тшинецької та стжижиської культур).

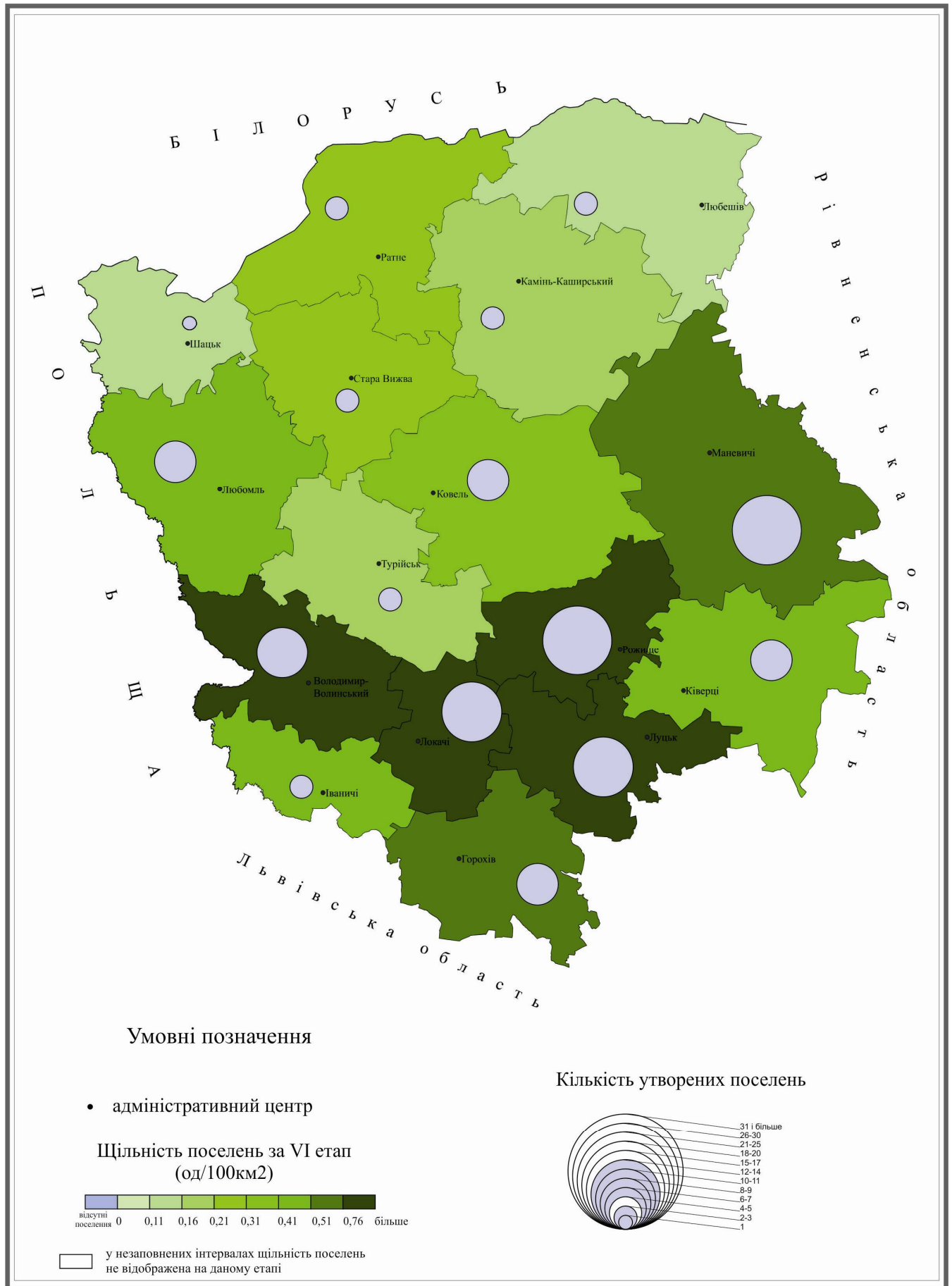

Рис.2.6. Територіальне поширення первісних поселень під час доби бронзи (VI етап)

Щільність поселень у Птис. до н.е. коливалася у межах 0,13-1,4 од./100км² і причиною тому була велика кількість піонерних н.п. та наявність їх на теренах всіх адміністративних районів. У середній проміжок (0,21-0,3 од./100км²) попали Ратнівський (0,28) та Старовижівський (0,21) райони.

Щільність поселень помірно нижча за середню (0,16-0,2 од./100км²) мала місце у Камінь-Каширському (0,17) і Турійському (0,17) районах. Любешівський і Шацький райони володіли меншою за середню щільність поселень (0,13-0,2 од./100км²), зокрема, в Любешівському вона дорівнювала 0,14, а Шацькому – 0,13. Лише у Ковельському районі щільність поселень була помірно вищою за пересічну та дорівнювала 0,35 од./100км². Її значення знаходились у проміжку 0,31-0,4 од./100км². Вище пересічного значення (0,41-0,5 од./100км²) мали Іваничівський (0,47), Ківерцівський (0,42) та Любомльський (0,47) райони. Показники щільності у межах 0,51-0,75 од./100км² (помітно вищі середнього) зафіксовані у Горохівському та Маневицькому районах і, відповідно, становлять 0,53 та 0,62. В інтервалі $\geq 0,76$ знаходились ті адміністративні райони, в яких щільність поселень значно вища за пересічну, куди увійшли Володимир-Волинський, Локачинський, Луцький та Рожищанський райони зі щільністю, відповідно, 0,77, 1,4, 1,13 та 1,29 од./100км².

Сьомий етап, який відповідав ранньозалізному віку (I тис. до н.е.), ознаменувався різким зниженням ретроспективного заселення і утворенням лише 5 (0,5%) н.п., а саме: сс.Хрипалічі, Фалемичі *Володимир-Волинського*, Підріжжя *Ковельського*, Милуші *Луцького*, Велимче *Ратнівського* (див. рис. 2.7. і додаток А) [4, 6, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 86, 87, 109].

Виходячи з такого різкого зменшення, порівняно з попереднім етапом, поселень (майже в 20 разів), звужується площа залюднених земель. Причиною такого спаду є те, що із 5 культур, які панували у ранньозалізному віці дві з них не освоювали територію сучасної Волинської області, на відміну від Волині як історико-географічного краю (зокрема, Рівненської області). Одна із культур передскіфського часу – лужицька (1000-500рр. до н.е.) – охоплювала великі простори Середньої Європи і в т.ч. територію Волині. Пам'ятки лежницької групи (800-600рр. до н.е.), епонімом якого стало с.Лежниця Іваничівського району,

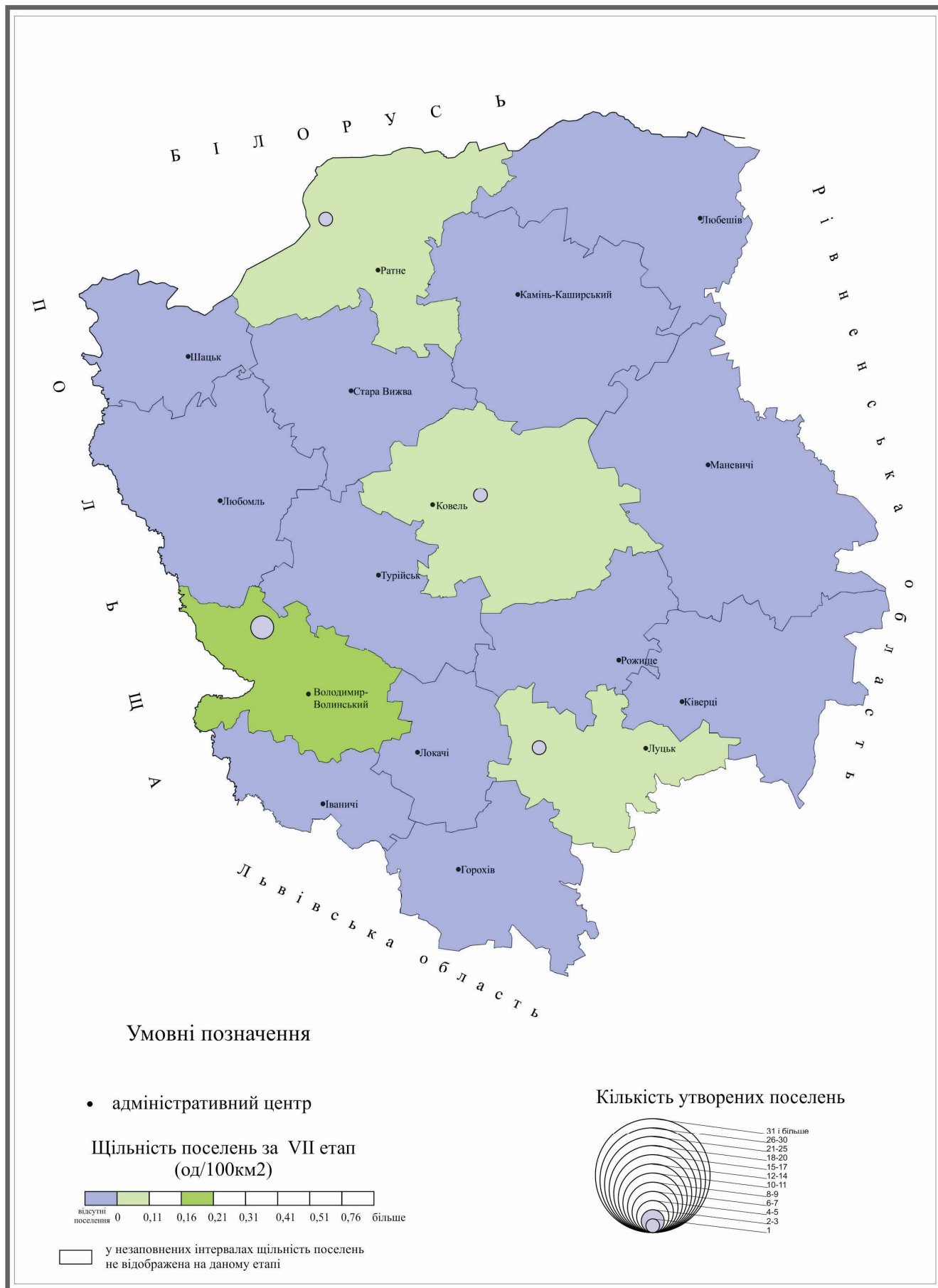

Рис.2.7.Територіальне поширення первісних поселень під час ранньозалізного віку (VII етап)

відомі також лише 1 новим п.п.. Пам'ятки могилянської групи (800-600рр. до н.е.) мали місце в Луцькому районі, але на попередньо замешкуваній території. Також не віднайдено на території області решток милоградської культури, які панували у скіфський період, хоча носіями цієї культури були неври. Наприкінці IVст. до н.е. на територію Волині з Північної Польщі проникли племена поморсько-кльошової культури (300-100рр. до н.е.). Також наприкінці етапу тут була присутня зарубинецька культура (200рр. до н.е.-100рр. н.е.) [22, 23, 86].

Все ж, за цей етап нові н.п. виникали на території 4 адміністративних районів. Причому, їхня розосередженість по території останніх була рівномірною, бо з-поміж них виділився лише Володимир-Волинський район із 2 новоутвореними н.п..

Виходячи з того, що за VII етап утворилося лише 5 н.п., то показники їхньої щільності входять до двох інтервалів. Зокрема, щільність поселень Володимир-Волинського району є помірно нижчою пересічної ($0,16-0,2$ од./ 100км^2) і дорівнює $0,19$. Ковельський, Луцький та Ратнівський райони мають помітно нижчу за пересічну щільність поселень ($\leq 0,1$ од./ 100км^2). Так, у Ковельському її значення становить $0,06$, у Луцькому – $0,1$ та у Ратнівському – $0,07$.

Впродовж *восьмого етапу* постало 21 поселення, тобто $1,9\%$ відомих на сьогодні н.п. Волинської області. Давньослов'янський та ранньосередньовічний періоди заселялися мешканцями зарубинецької (200рр. до н.е.-100рр. н.е.), пшеворської (100рр. до н.е.-300рр. н.е.), зубрицької (50-300рр. н.е.), вельбарської (175-400рр. н.е.), черняхівської (200-450рр. н.е.), корчацько-празької (400-700рр. н.е.) культур [22, 23, 86, 109].

За період 0-Vст. н.е. давньослов'янське та ранньосередньовічне населення освоїло територію сс. Нехвороща, Ласків, Пархоменкове (п.н. Видранка) *Володимир-Волинського*, Галичани, Брани, Борочиче, Загаї, Пірванче *Горохівського*, Поромів та Русовичі *Іваничівського*, м. Ківерці *Ківерцівського*, сс. Мельниця *Ковельського*, Хорів *Локачинського*, Лучиці *Луцького*, Шлапань *Любешівського*, Граддя *Маневицького*, Краска *Ратнівського*, Туровичі, Кустичі, Дуліби, Мировичі *Турійського* (див. рис. 2.8. та додаток А) [5, 8, 19, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 79, 86, 87].

Кількість новоутворених н.п. заповнила лише 11 районів. Основна частина районів (7 районів) поповнилася мінімальною кількістю п.п. за даний період. Варто відзначити про розвиток центрального регіону освоєння на теренах Турійського району, який і став одним із найзаселеніших під час цього етапу, бо впродовж нього виникло 4 поселення. Все ж, найбільше поселень з'явилося на пд. області – 5, у Горохівському районі. Отже, найпомітніше заселялася впродовж цього етапу пд.-зах., центральна і пд. території регіону. Під час 8 етапу сформувався значний центр заселення – с.Загаї Горохівського району, в якому синхронними були 3 культури – пшеворська, зубрицька та вельбарська.

Під час VIII етапу щільність поселень коливалася у межах 0,04-0,45 од./100км². Причому, лише Володимир-Волинський район із показником щільності 0,29 увійшов у пересічний інтервал (0,21-0,3 од./100км²). Також щільність одного району Локачинського (0,14) була нижчою пересічної величини (0,11-0,15 од./100км²). До помітно нижчих значень щільності ($\leq 0,1$ од./100км²) увійшли Ківерцівський, Любешівський, Ратнівський (усі – по 0,07) Ковельський (0,06), Луцький (0,1) Маневицький (0,04).

Лише у трьох районах області показники щільності поселень були вищі її середніх значень. Так, в інтервалі помірно вищої за пересічну (0,31-0,4 од./100км²) знаходяться Іваничівський та Турійський райони, щільність поселень яких сягнула, відповідно, 0,31 та 0,4. Вища за середню (0,41-0,5 од./100км²) була щільність поселень у Горохівському районі (0,45).

Дев'ятий етап заселення території Волинської області тривав впродовж VI-IXст. н.е. За цей проміжок часу тут виникло лише 6 н.п. (див. рис. 2.9. та додаток А) на території 2 адміністративних районів – *Володимир-Волинського* та *Луцького*. Перший з них відзначився появою 5 поселень, а наступний - лише 1. Ними були, відповідно, сс.Березовичі, Хмелівка, Новосілки, Житані, Хмелів та Горзвин [5, 8, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 79, 86, 87].

Ці п.п. формували мешканці двох культур, а саме – корчацько-празької (400-700рр. н.е.) та Луки-Райковецької (700-900рр. н.е.). Корчацько-празька культура займала територію від Правобережжя Дніпра і Прип'яті до верхів'їв Дунаю до

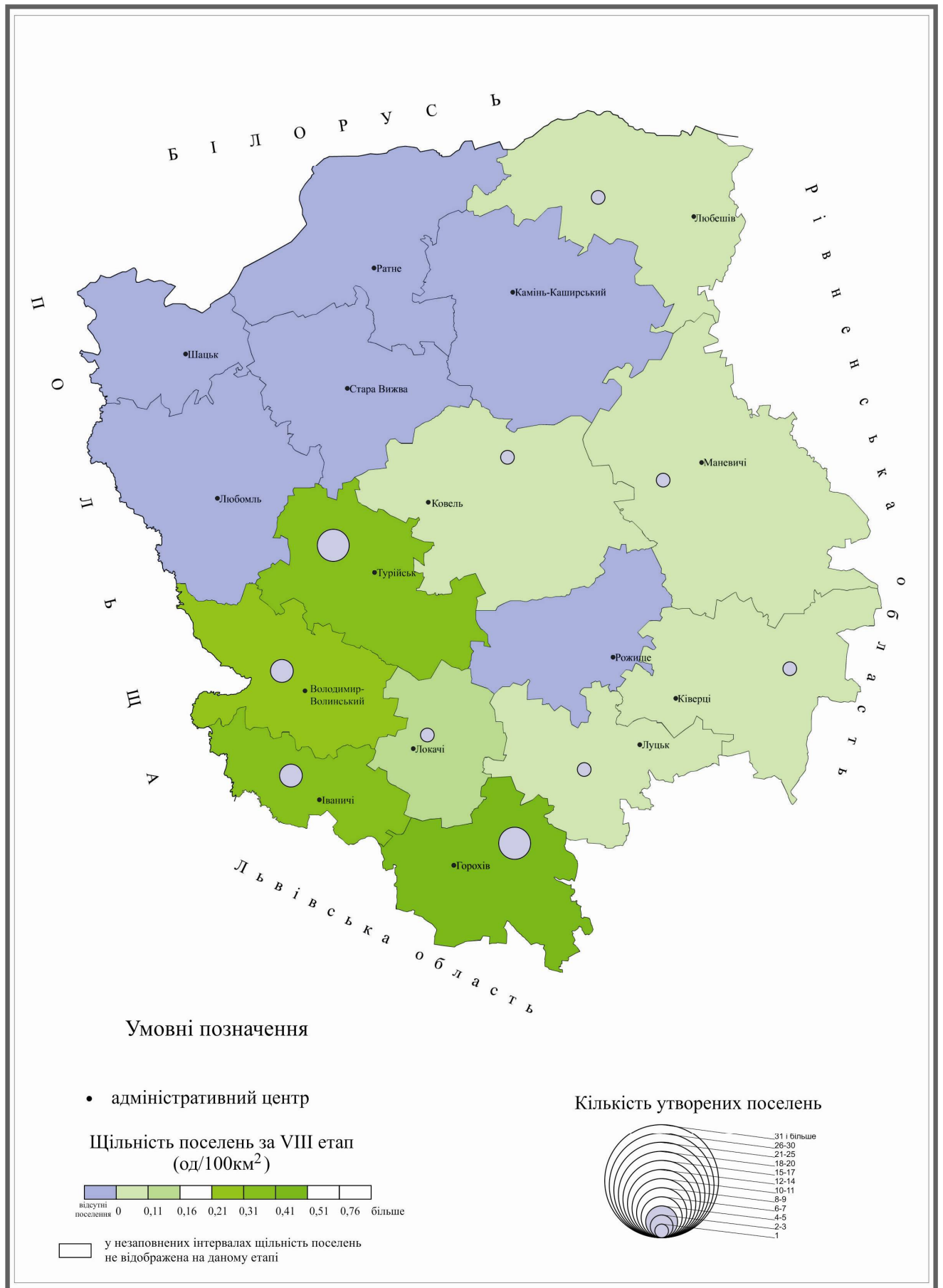

Рис.2.8. Територіальне поширення первісних поселень під час давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів (VIII етап)

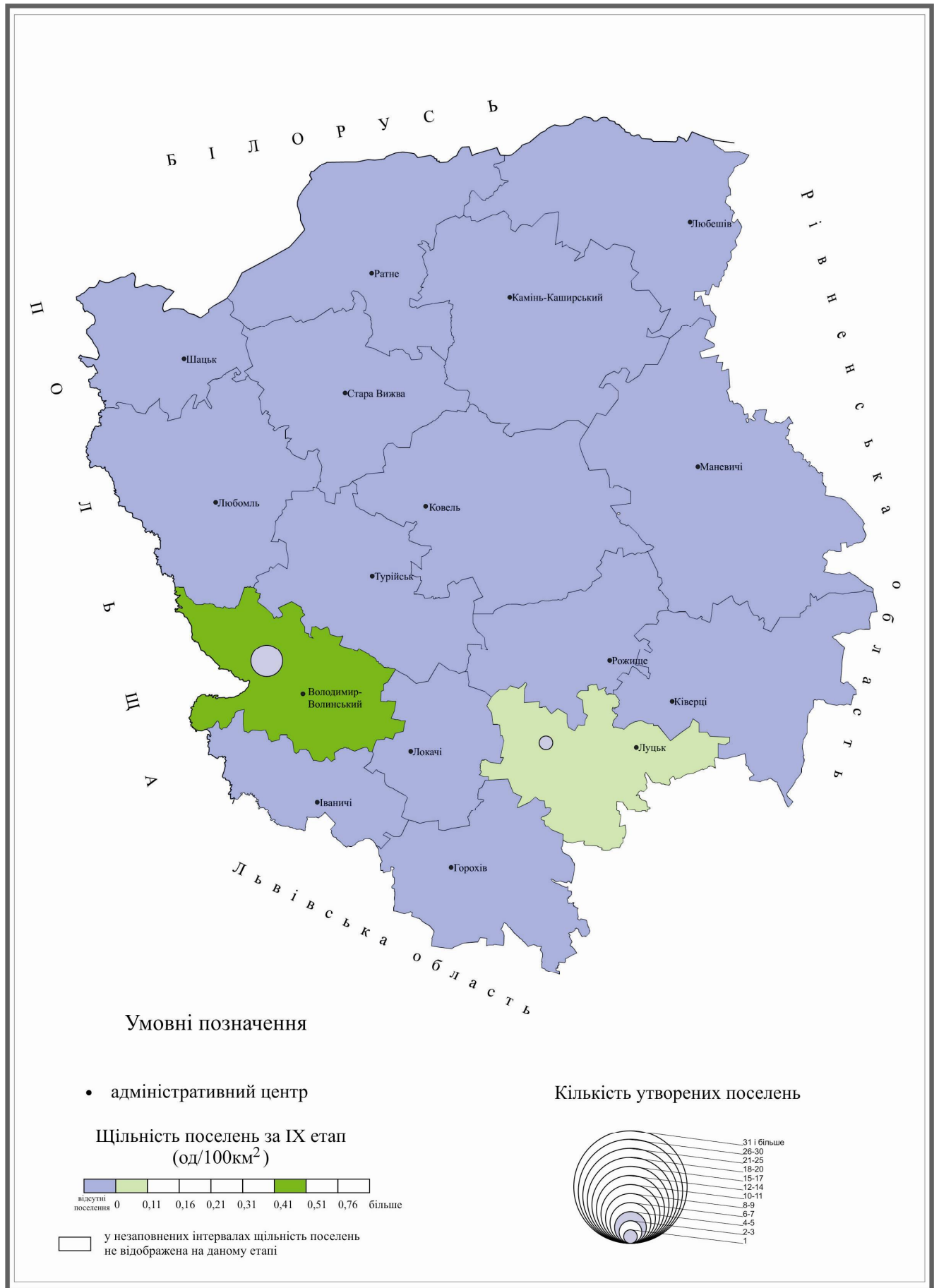

Рис.2.9. Територіальне поширення первісних поселень під час VI-IX ст. н.е. (IX етап)

Ельби. Культура Луки-Райковецької поширювалася на значну територію від Прип'яті на півночі, Західного Бугу на заході, Прикарпаття на півдні до Дніпра на сході. Назва її походить від поселення на Житомирщині.

Загалом, аналізуючи географічне положення первісної п.м., варто зазначити, що вона, насамперед, формувалась на пн. області, тобто у регіоні, що найзабезпеченіший водними ресурсами. П.п. розміщувалися на берегах р.Прип'яті та її допливів (сс. Любомльського, Любешівського та Ратнівського районів), а також на узбережжі озер (поселення Ратнівського та Шацького районів). Ще одним ареалом первісного заселення була долина р.Стир (Луцький та Маневицький райони). Також п.п. мали місце і в пд.-зах. частині області (Володимир – Волинський та Іваничівський райони). Найпізніше і найрідше (за густотою поселень) заселялася центральна (Ковельський, Турійський і Рожищанський) та пд. (Горохівський і Локачинський райони) частини області.

За час XI етапу поселення з'явилися лише у 2 районах, щільність поселень яких дуже різнилася. З огляду на це, вона фіксувалася у двох проміжках. Зокрема, помітно нижчу від середньої щільність ($\leq 0,1$ од./100км²) мав Луцький район – 0,1. Показник вищий за середню щільність поселень (0,4-0,5 од./100км²) зафіксований у Володимир-Волинському районі – 0,48.

2.2. Виникнення населених пунктів за Києво-Руський період та часи Галицько-Волинської держави (X-XI етапи)

Два наступні етапи (X та XI) заселення сучасних теренів Волинської області припадають на Києво-Руський та Галицько-Волинський періоди. Не зважаючи на те, що часові рамки XI періоду виходять поза межі років існування Галицько-Волинської держави, його обмежили кінцевою часовою датою останньої, оскільки впродовж 1349-1400рр. не відзначено виникнення нових поселень на сучасних теренах області.

Саме за цей період первісне заселення Волинської області набуває чергового піднесення. Справді, за X етап заклали початок свого існування 47 н.п. (4,3%). Натомість, XI етап відзначається різким зменшенням (майже у 3 рази), порівняно із

попереднім, утворення поселень – лише 18 (1,5%). Основними поселенськими пам'ятками цього часу є міста, городища та селища і знаменуються він закінченням археологічної та початку літописної історії. Саме через їхнє накладання частина поселень даного етапу заселення відноситиметься до нього завдяки відомостям про археологічні артефакти, а решта – через першу писемну згадку.

Тривалий процес історичного розвитку східних слов'ян завершився в Хст., коли всі землі, в тому числі й Волинська область, були об'єднані в єдиній державі – Київській Русі, яка проіснувала до підкорення її татаро-монголами. Саме небезпека перед зовнішніми ворогами змусила наших предків об'єднатися у племінні політичні союзи, поки їх не об'єднали в єдину державу могутні князі київські. Князівства, що існували на волинських землях (Володимирське, Луцьке та частково Белзьке) продовжували економічні та політичні традиції Київської Русі. Також і Галицько-Волинське князівство було продовження руської державності.

Десятий етап утворення поселень відзначався вже тим, що про утворення на той час піонерних н.п. ми довідуємося не лише за археологічними старожитностями, але й за згадками про них у літописних джерелах. Виходячи з цього, до тих поселень, для яких характерні археологічні старожитності часів Київської Русі, слід віднести сс.Тростянка, Яковичі, Селець *Володимир-Волинського*, Марковичі, Холонів, Мирків, Цегів *Горохівського*, Жашковичі, Щенятин, Старий Порицьк (м.Порицьк), Мишів *Іваничівського*, Волиця та Городок *Камінь-Каширського*, Борохів, Одереди, Лички та ін. *Ківерцівського*, Нові Кошари, Любче *Ковельського*, Бермешів, Юнівка *Локачинського*, Ратнів, Піддубці, Городище, Кошів та ін. *Луцького*, Цир, Сваловичі, Селісок *Любешівського*, Олеск і Мосир *Любомльського*, Погулянка *Маневицького*, Жиричі, Кортеліси, Датинь *Ратнівського*, Ворончин, Іванівка, Малинівка (п.н. Богущівка) *Рожищенського*, Глухи *Старовижівського*, Торговище, Туричани, м-ко Турійськ та м-ко Жовтневе Нововолинської м/ради [5, 8, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 79, 86, 87]. Водночас, до тих н.п., про які згадано в літописах того часу віднесемо лише два поселення: Риковичі (1024р.) *Іваничівського* та Четвертня (ХІст.) *Маневицького* [72, 73, 139, 140, 147].

У зростанні своєї поселенської ваги у X-XIст. н.е. брали участь усі, окрім Шацького, райони області. Проте розміщення новоутворених поселень було нерівномірним. Тут відділяється пд.-сх. регіон заселення, який включає у себе Ківерцівський (5 поселень) та Луцький (6) райони. Також до районів із найбільшим числом посталих за даний етап поселень слід зарахувати Іваничівський (6, із м-ком Жовтневе Нововолинської м/ради), що знаходиться на пд. зах. та Ратнівський (3), який займає пн. області (див. рис. 2.10. та додаток А).

Щільність поселень впродовж X етапу коливалася в межах 0,09-0,93 од./100км². Пересічні показники щільності (0,2-0,3 од./100км²) мали місце у Володимир-Волинському (0,29), Локачинському (0,28), Любешівському (0,21) та Турійському (0,25) районах. Нижча за пересічну щільність (0,1-0,15 од./100км²) зафіксована у Камінь-Каширському (0,11), Ковельському (0,12) та Любомльському (0,14) районах. Помітно нижча щільність поселень ($\leq 0,1$ од./100км²) спостерігалася у Маневицькому та Старовижівському районах – по 0,09.

Значення щільності поселень, що вищі за середню, мають 6 районів, які об'єднуються у три інтервали. Так, до першого із помірно вищою від пересічної щільністю поселень (0,31-0,4 од./100км²) відносяться Горохівський (0,36), Ківерцівський (0,35), Ратнівський (0,35) та Рожищанський (0,32) райони. Лише по одному району репрезентовані інтервали зі щільністю поселень, що помітно вища (0,51-0,75 од./100км²) і значно вищу за пересічну ($\geq 0,76$). До першого відноситься щільність Луцького (0,62), а до другого – Іваничівського (0,93) районів.

Одинадцятий етап також має н.п. як із археологічними старожитностями, так і зі згадкою про них у літописних джерелах. Проте їхнє співвідношення порівняно з попереднім етапом змінилося. Власне, до п.п. із археологічними старожитностями відносяться лише 4 н.п. даного етапу, а саме: Прилуцьке (п.н. Ківерці) *Ківерцівського*, Яревище *Старовижівського*, Бобли, Соловичі *Турійського* [5, 8, 32, 54, 62, 63, 71, 72, 73, 79, 86, 87].

Про решта 14 (1,3%) н.п., що утворилися за XI етап згадано у літописних джерелах. Сюди зараховуються сс.Володимирівка (1235р.), Красностав(1152р., с.Гнійне до 1963р.) *Володимир-Волинського*, Звиняче (1300р.) *Горохівського*,

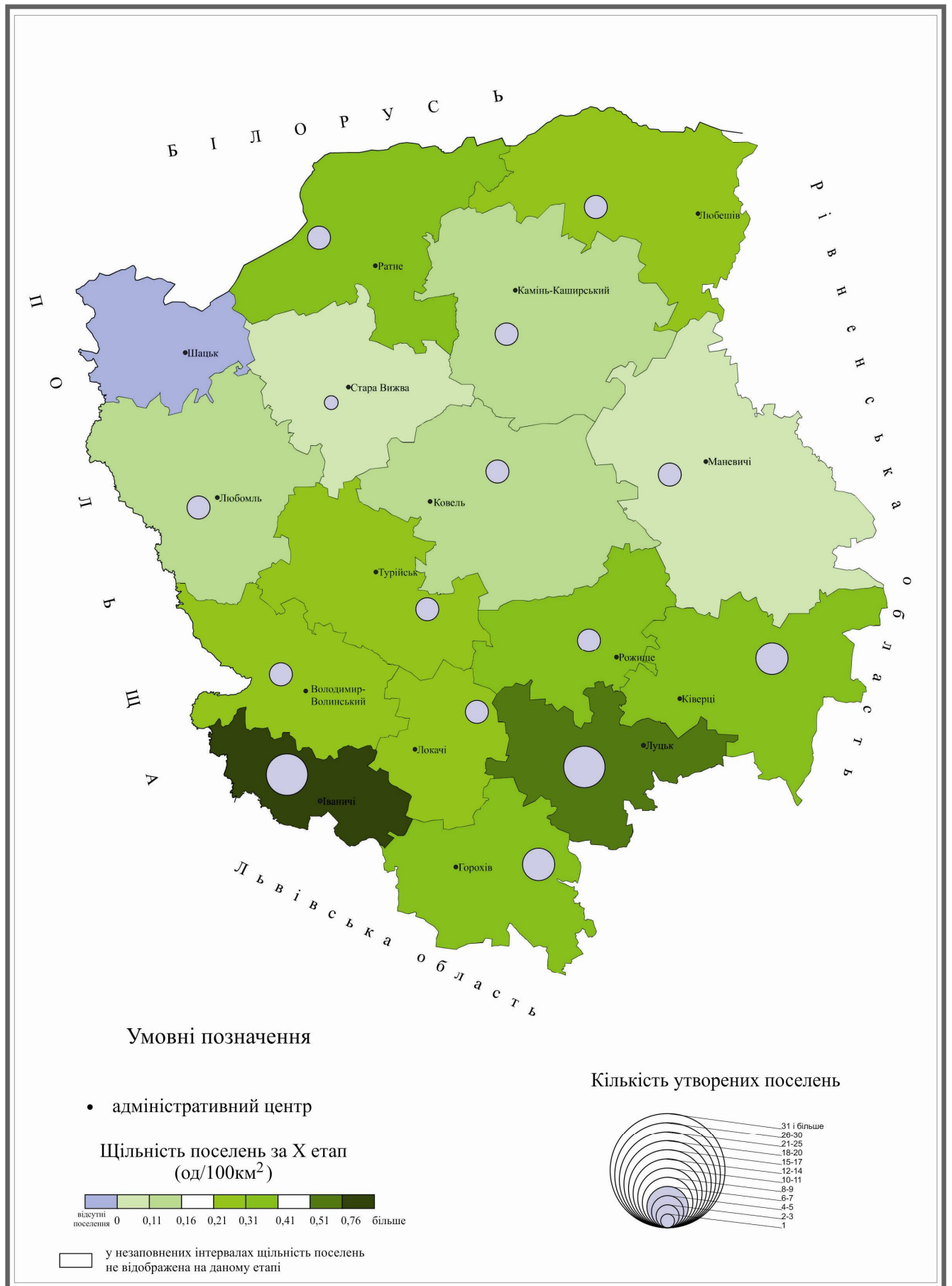

Рис.2.10. Територіальне поширення первісних поселень за часів Київської Русі (X етап)

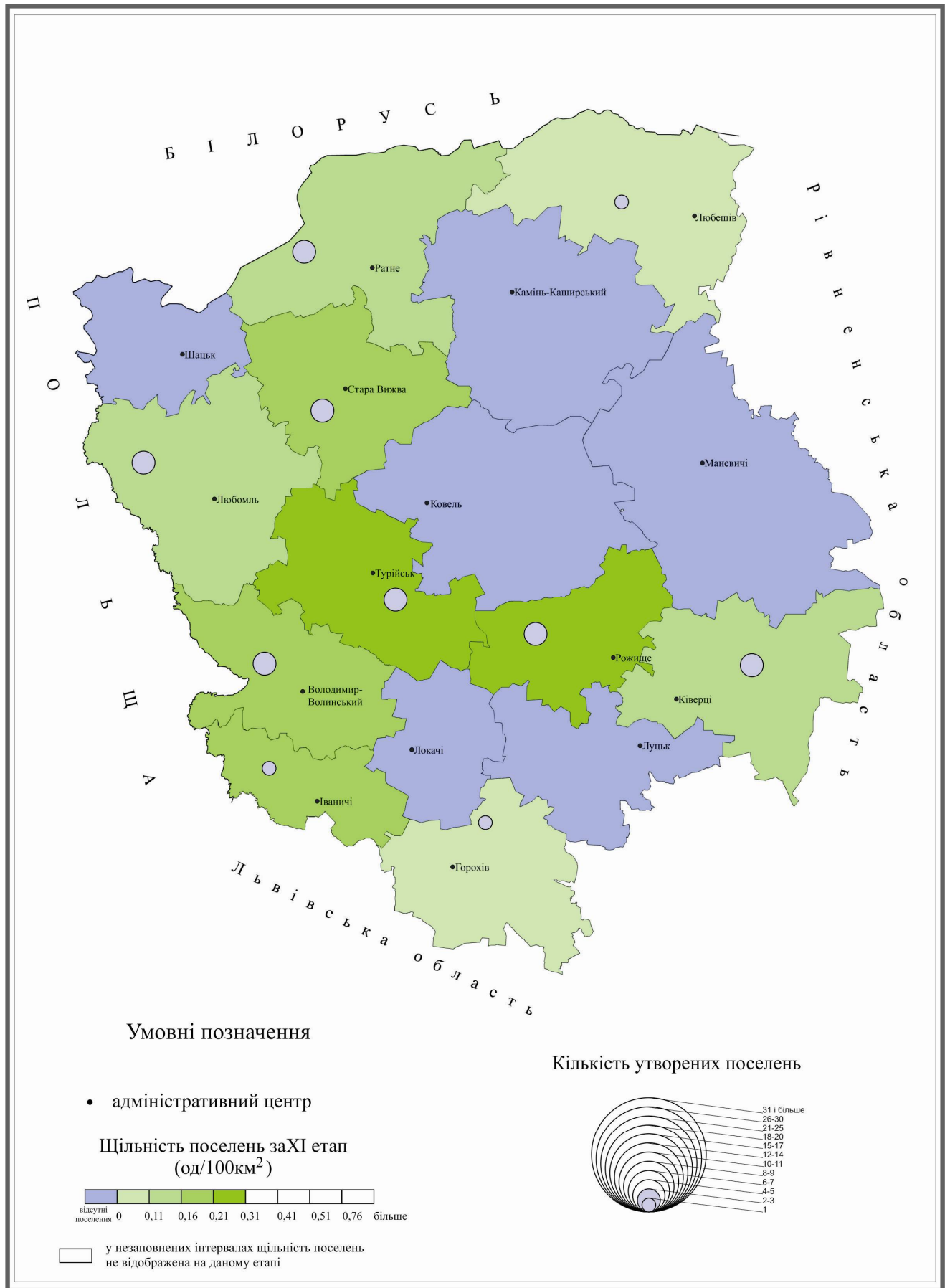

Рис.2.11. Територіальне поширення первісних поселень за часів Галицько-Волинської держави (XI етап)

Клопочин (1329р.) *Іваничівського*, м-ко Олика (1149р.) *Ківерцівського*, Судче (1278р.) *Любешівського*, Штунь (XIII ст.), Заозерне (XIVст., п.н. Перешпа) *Любомльського*, Доманове (1136р.), Броди (1255р.) *Ратнівського*, м-ко Дубище (1322р.) та сс.Рудка-Козинська (1315р.) *Рожищенського*, Солов'ї (XIVст.) *Старовижівського*, Сомин (1288р.) *Турійського* району [20, 61, 72, 73, 139, 140, 147].

Під час XI етапу в утворенні п.м. брали участь лише 10 адміністративних районів Волинської області. Найбільша кількість н.п. виникла за цей етап у Любомльському та Турійському (по 3) районах, інші мали 1-2 поселення. Отже, в області у межах адміністративних районів кількість поселень особливо за XI етап не зросла, а у Шацькому районі зовсім не змінилася (див.рис.2.11. та додаток А).

За XI етап утворення н.п. щільність поселень коливалася у межах 0,07-0,25 од./100км². Пересічну щільність поселень (0,21-0,3 од./100км²) мали Рожищанський (0,22) та Турійський (0,25) райони. За цей етап щільність поселень районів була нижчою за середню. Так, помірно нижча пересічної (0,16-0,2 од./100км²) вона була у Володимир-Волинському (0,19), Іваничівському (0,16) та Старовижівському (0,18) районах. У Ківерцівському, Любомльському і Ратнівському районах щільність поселень сягала 0,14 у кожному і входила в інтервал 0,11-0,15 од./100км² (нижча за середню). Помітно нижча щільність поселень ($\leq 0,1$ од./100км²) мала місце у Горохівському (0,09) та Любешівському (0,07) районах.

2.3. Розвиток поселенської мережі за часи Литовсько-Руської держави (XII-XIII етапи)

Дванадцятий етап (XVст.) утворення поселень Волинської області відповідає відтинку, коли Волинське князівство після смерті князя Свидригайла перестає бути удільним і Волинь стає литовською провінцією, тобто завершується доба Галицько-Волинського князівства. Адміністративно Волинь була поділена на три повіти, два з яких (Луцький і Володимирський) знаходилися на терені сучасної Волинської області. За цей історичний відтинок часу спостерігається підйом, порівняно з попереднім етапом, утворення поселень. Так, за XII період у писемних джерелах згадується 43 п.п. (4,0%).

У поселенському процесі XII етапу брали участь лише 9 адміністративних районів. Найзаселенішими за цей період виявилися Іваничівський, Горохівський, Ковельський та Турійський, що вказує на подальше замешкування пд. і крайнього пд. зах. та частково центру області. Так, до новоутворених поселень слід віднести Михлин (1433р.), Липа (1450р.), Шклинь (1445р.), Старостав (1423р) та ін. *Горохівського* та Бортнів (1438р.), Будятичі (1452р.), Стара Лішня (1450р.), Тишковичі (1452р.), Радовичі (1444р.) та ін. *Іваничівського*, Велицьк (1488 р.), Радошин (кін. XVст.), Скулин (1428р.) та ін. *Ковельського*, Дольськ (1432р.), Задиби (1446р.), Растів (1478р.), Тагачин (1453р.) та ін. *Турійського*.

На території інших 7 адміністративних райони виникло 1-3 поселення. Зокрема, сс.Нові Червища (1449р.) *Камінь-Каширський*, Дерно (1445р.), Славне (1478р., п.н. Станіславівка) *Ківерцівського*, Роговичі (1430р.), Крухиничі (1449р.), та ін. *Локачинського*, Сирники (1450р.) *Луцького*, Висоцьк (XVст.), Терехи (1444р.) *Любомльського*, Березна Воля (XVст.) *Любешівського*, Здомишель (1405р.), Гірники (XVст.), Теробовичі (1425р.) *Ратнівського*, Студині (1407р.), Кроватка (1488р.) *Рожищенського*, Пулемець (1414р.) *Шацького* районів (див. рис. 2.12. та додаток А) [20, 61, 72, 73, 139, 140, 147].

Щільність поселень у XVст. знаходилася у межах 0,06-1,24 од./100км². Пересічна щільність поселень мала місце у Ковельському, Ратнівському та Рожищенському районах, значення якої становили, відповідно, 0,29, 0,21 та 0,22. Нижча за середню щільність поселень (0,11-0,15 од./100км²) спостерігалася у Ківерцівському, Любомльському та Шацькому районах і становила по 0,14 та 0,13, відповідно. Помітно нижчою від пересічної щільності ($\leq 0,1$ од./100км²) зафіксована у Камінь-Каширському (0,06), Луцькому (0,1) та Любешівському (0,07) районах.

Найбільша щільність поселень відзначена у 4 районах, яку варто згуртувати у 3 інтервалах. До першого, де щільність поселень є вищою пересічного (0,41-0,5 од./100км²) належать Локачинський (0,42) та Турійський (0,5) райони. Помітно вища пересічної щільність поселень спостерігалася у Горохівському районі, величина якої сягала 0,53. В Іваничівському районі щільність поселень становила 1,24 од./100км², що є значно вище середньої величини.

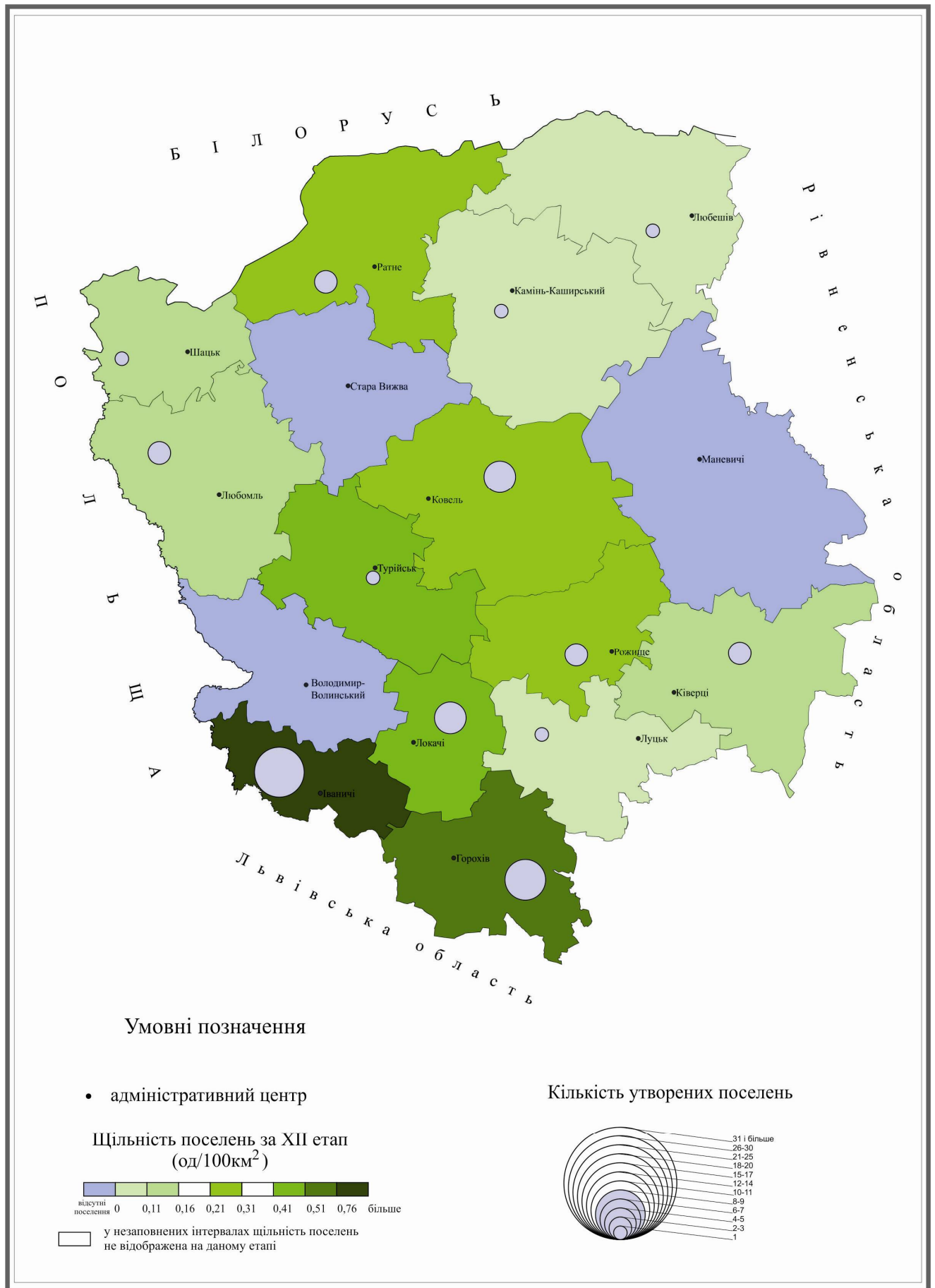

Рис.2.12. Територіальне поширення первісних поселень за часів Литовсько-Руської держави (XII етап)

Тринадцятий етап ознаменувався виникненням найбільшої кількості піонерних н.п., а саме 289 (26,6%) (див. рис.2.13. та додаток А). У господарсько-економічному відношенні Волинь була в часи даного етапу залюднена найрозвиненішою частиною України. Приєднуючи Волинські землі, Литва у культурному відношенні відставала від Галицько-Волинської держави, навіть від Волинського князівства часів Любарта чи Свидригайла. Литовська держава впродовж майже 2 століть була державою Литовсько-Руською, бо в її складі етнографічні литовські землі займали лише десяту частину населення. Можливо тогочасне господарсько-економічне становище Волині і спричинило переселення з сусідніх територій людей, які закладали таку кількість нових н.п. [16, 17, 85, 88].

Не дивлячись на таке різке збільшення н.п. у п.м. Волинської області, її зростання у межах адміністративних районів за даний час доволі нерівномірне. Так, варто наголосити, що у 4 районах утворилося менше 10 поселень, зокрема, у Камінь-Каширському – 10, Любешівському – 6, Ратнівському – 2, Шацькому – 1. До п.п. віднесемо найперше сс.Великий Обзир (1545р.), Верхи (др.пол. XVIст.), Видерта (поч. XVIст.) та інші *Камінь-Каширського*, Березичі (1598р.), Бихів (1546р.), Деревок (1546р.) та інші *Любешівського* та *Заброди* (1600р.), Косиці (XVIст.) *Ратнівського* і Хрипськ (1546р.) *Шацького* районів (див. табл. додатку В 1). Виходячи з цього, зауважимо, що пн. (заболочені) території за часів мінімального економічного розвитку особливо не освоювалися.

У 6 районах зафіксовано утворення понад 20 н.п.. До них віднесемо Горохівський (28 новоутворених поселень), Ківерцівський (24), Локачинський (23) і Старовижівський (22). Уваги заслуговують Ковельський та Турійський райони, на землях яких відзначене виникнення, відповідно, 38 і 44 н.п. (див. табл. додатку В 1). До них зарахуємо сс.Губин Перший (1570р.), Журавники (1570р.), Красів (1577р. п.н. Красів Руський до 1946р.) та ін. *Горохівського*, Дідичі (1577р.), Дубище (1577р.), Микове (1546р.) та ін. *Ківерцівського*, Тумин (1545р.), Великий Окорськ (1545р.), Заячичі (1545р.) та ін. *Локачинського*, Смолярі (1543р.), Текля (1543р.), Рудка (1508р.) та ін. *Старовижівського*, Любитів (сер. XVIст.), Перковичі (1545р.),

Білин (1537р.) та ін. *Ковельського* та Гайки (1545р.), Клюськ (1545р.), Кульчин (1508р.) та ін. *Турійського*.

Середні показники залюдненості XIII етапу мають Володимир-Волинський і Луцький (по 13 поселень), Іваничівський (18), Любомльський і Маневицький (по 15) та Рожищанський (17) (див. табл. додатку В 1). За цей період життя зародилося ще на території таких сс. Овадне (1545р.), Міжлісся (1565р., п.н. Владиславівка), Охнівка (1580р.) та ін. *Володимир-Волинського*, Хренів (1545р.), Шахтарське (1545р., п.н. Дорогиничі до 1946р.), Лугове (1545р., п.н. Малий Щенятин до 1946р.) та ін. *Іваничівського*, Лаврів (1545р.), Баківці (1545р.), Великий Омеляник (1567р.) та ін. *Луцького*, Скиби (1533р.), Запілля (1510р.), Біличі (1547р.) та ін. *Любомльського*, Криничне (1545р., п.н. Лище), Будки (1577р.), Галузія (1577р.) та ін. *Маневицького*, м-ко Рожище (1552р.), сс. Городині (1545р.), Кобче (1545р.) та ін. *Рожищанського* районів [20, 61, 72, 73, 139, 140, 147].

Виходячи з того, що впродовж XVIст. виникла велика кількість поселень, то, на нашу думку, варто було би проаналізувати їхнє утворення за десятиліттями. Тут слід відзначити, що лише у проміжку від 1541 до 1550р. н.п. в різній кількості з'явилися у всіх адміністративних районах, окрім Ратнівського. Загалом, за даний відтинок часу сформувалося 83 поселення, зокрема, 14 - у Турійському районі, 11 - Ковельському, по 10 - Горохівському та Локачинському, 8 і 7 - Рожищанському та Іваничівському, відповідно, по 5 - Володимир-Волинському і Старовижівському, 4 і 3 - Луцькому і Ківерцівському, відповідно, по 2 - Любешівському і Любомльському та по 1 - Камінь-Каширському, Маневицькому і Шацькому.

По 54 піонерних поселення виникло у 1561-1570рр. та 1571-1580рр. Впродовж першого із них часового зрізу н.п. постали в 11 адміністративних територіальних утвореннях. Ними є Іваничівський, Луцький, Любомльський, Рожищанський (в усіх – по 3), Володимир-Волинський, Ківерцівський, Ковельський (в усіх – по 5), Локачинський, Старовижівський (в обох – по 6), Турійський (7) та Горохівський (8). За 1571-1580рр. новоутворені поселення з'явилися у 10 районах, зокрема, у Володимир-Волинському, Ковельському,

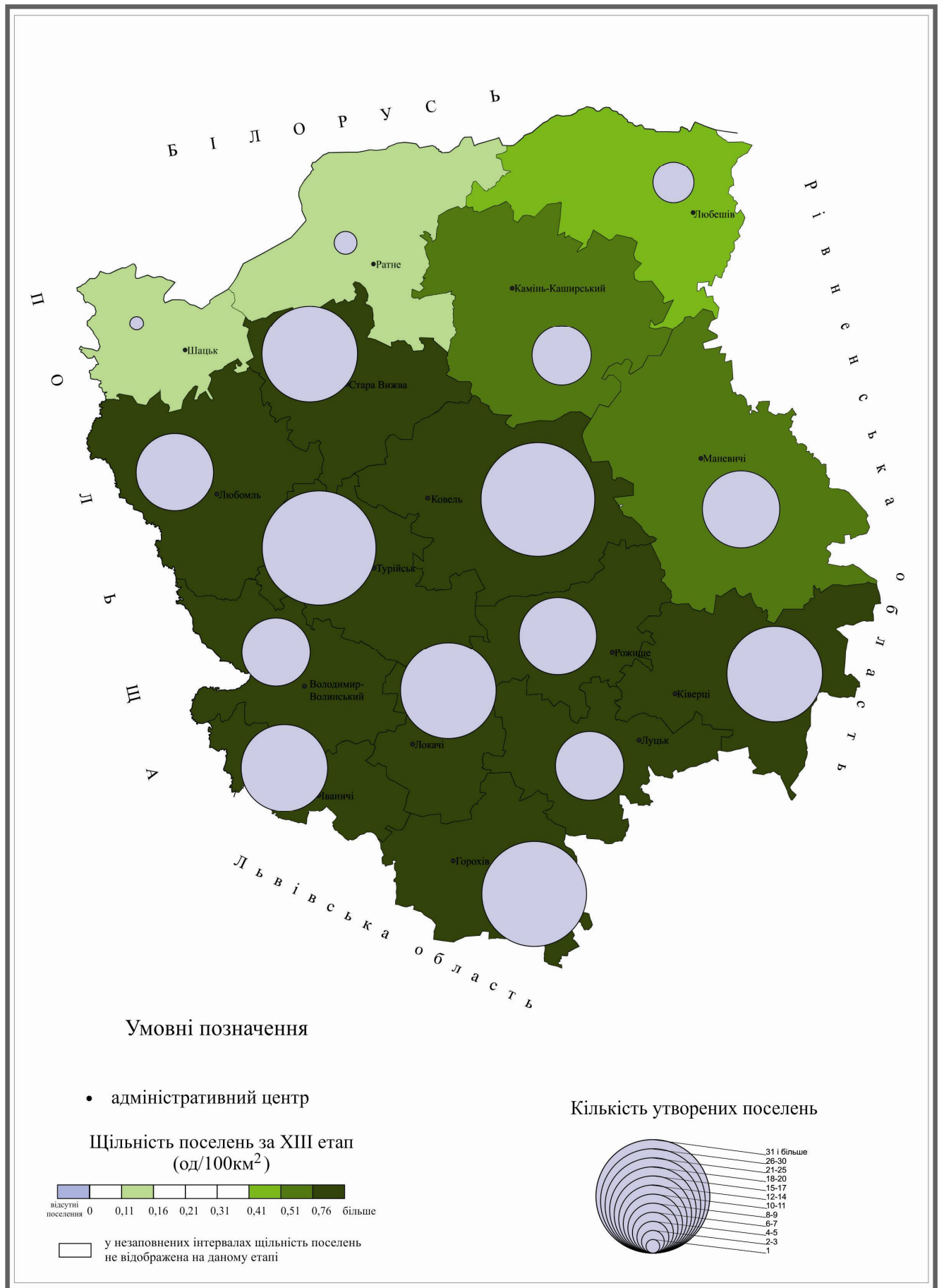

Рис.2.13. Територіальне поширення первісних поселень за часів Литовсько-Руської держави (XIII етап)

Рожищанському (в усіх – по 3), Горохівському, Іваничівському, Локачинському, Луцькому (в усіх – по 4), Турійському (6), Ківерцівському (10), Маневицькому (13).

На території 10 районів у 1581-1590рр. виникло 23 поселення. Так, у Луцькому, Любомльському, Маневицькому та Рожищанському постало по 1 н.п., у Горохівському, Локачинському та Іваничівському – по 2, у Турійському – 3, Ківерцівському – 4 та Ковельському – 6. У 1501-1510рр. у 6 адміністративних районах утворилося 21 поселення: у Любомльському – 7, у Старовижівському – 5, у Ковельському – 4, у Турійському – 3 та Горохівському та Локачинському – по 1.

За останнє десятиліття XVIст. по 2 піонерних н.п. виникло у Ковельському і Любешівському районах та по 1 – у Горохівському, Ківерцівському, Ратнівському та Турійському. У 1551-1560рр. по 1 н.п. з'явилося Іваничівському, Ковельському, Любешівському, Любомльському, Рожищанському, Старовижівському та Турійському районах. Лише 6 новопосталих н.п. у 2 районах сформувалося у 1511-1520рр., відповідно, 1 та 5 у Ківерцівському та Турійському. Найбіднішим на новостворені поселення виявилось третє десятиліття XVIст., за роки якого виникло тільки 3 – у Іваничівському, Ковельському та Турійському районах.

На кінець XVIст. найзаселенішими були Іваничівський, Старовижівський та Турійський райони, частка їхньої залюдненості становила, відповідно, 93,2%, 87,2% і 84,2% від їхньої сучасної п.м.. Лише 3 адміністративних райони мали менше половини сучасних н.п.: Камінь-Каширський (44,6%), Ратнівський (39,1%) та Шацький (38,7%). Зокрема, питома вага останнього за останні два етапи не змінилася. Особливої уваги також заслуговують Локачинський, Ковельський, Старовижівський та Горохівський райони, в яких заселення різко зросло впродовж XII і XIII етапів (див. рис. 2.14.).

Через швидке і значне зростання новопосталих н.п., варто виділити на цих етапах регіони найгустішого і найрідшого заселення території Волинської області. До числа перших слід віднести пд. (Луцький, Горохівський та Локачинський), пд.-зах. (Іваничівський, Володимир-Волинський райони), зах. (Любомльський, Турійський і Старовижівський) та пн.-сх. (Любешівський район), сх. (Маневицький та Ківерцівський райони). До територій з рідкою мережею н.п. варто зарахувати,

Камінь-Каширський район, який формує центральний ареал земешкування та Ратнівський і Шацький, що виокремилися у пн.-зах..

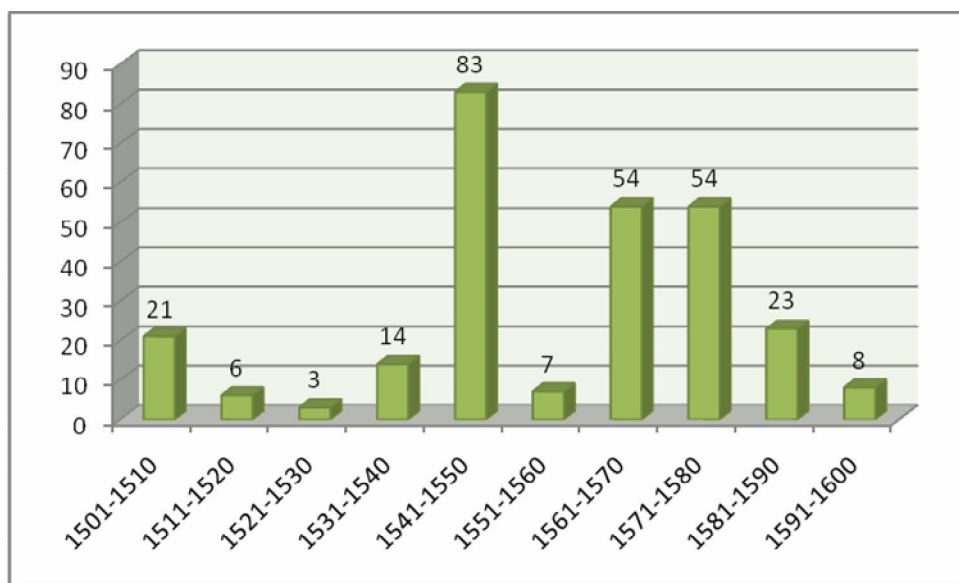

Рис.2.14. Кількість утворених населених пунктів за XVIст. у Волинській області

Варто відзначити, що завдяки великій кількості новопосталих н.п. за XIII етап щільність поселень коливалася у межах 0,13-3,65 од./100км², що забезпечило переважання щільності поселень вищої за пересічну. Лише у Ратнівському та Шацькому районах вона була, згідно виділених проміжків, нижчою, тобто від 0,11 до 0,15 од./100км² та становила 0,14 та 0,13, відповідно.

У Любешівському (0,41) районі щільність поселень є вищою середньої (0,41-0,5 од./100км²). Густота поселень помітно вища середньої (0,51-0,75 од./100км²) зафіксована у Камінь-Каширському (0,57) та Маневицькому (0,66) районах. Проте переважна більшість районів мала щільність поселень, яка знаходилася на рівні $\geq 0,76$ од./100км². Зокрема, такими стали Володимир-Волинський (1,25), Горохівський (2,5), Іваничівський (2,79), Ківерцівський (1,7), Ковельський (2,21), Локачинський (3,23), Луцький (1,34), Любомльський (1,01), Рожищанський (1,87), Старовижівський (1,96) та Турійський (3,65) райони.

2.4. Поява первісних поселень і утворення населених пунктів після Люблінської унії та до теперішніх часів (XIV-XVII етапи)

У більш ніж 10 раз знизилась, порівняно з попереднім, кількість піонерних поселень ***чотирнадцятого етапу***. Так, впродовж XVIIст. п.м. Волинської області приросла лише на 24 н.п.. Цей період відповідає занепаду Литовсько-Руської держави та початку часів панування на землях Волині Речі Посполитої. Після цього етапу утворення н.п. їхня мережа містила майже дві третини сучасних поселень області. Землі Волинської області відносилися до Волинського воєводства.

Після приєднання Волині до Польщі, сюди лінуло польське міщанство та євреї, які осідали в містечках Волині, яким були надані права міст із магдебурзьким правом. Зокрема такими були: Локачі, Турійськ, Олика та інші.

Після підписання Берестейської унії Волинське воєводство відійшло до Малопольської провінції і регіону Русь. Воно складалось з трьох повітів, два з них Володимирський та Луцький охоплювали територію Волинської області. В цей час утворилися сс.Білин (1653р.), Галинівка (1621р., п.н. Камельовка) *Володимир-Волинського*, Хмельницьке (1694р., п.н. Баторівка до 1946р.), Гумнище (1649р.), Підбереззя (1629р.), Піски (1629р.), Рачин (1629р.) *Горохівського*, Піщане (XVIIст.), Раків Ліс (1665р.), Гута-Камінська (1658р.) *Камінь-Каширського*, Горянівка (1648р.) *Ківерцівського*, Ворона (1676р.), Довгоноси (1629р.), Солотвин (1613р.), Кашівка (1631р.), Ситовичі (1635р.) *Ковельського*, Гараджда (1650р., п.н. Грашки) *Луцького*, Залаззя (сер. XVIIст.) *Любешівського*, Гуменці (1618р.) *Любомльського*, Загорівка (1602р.), Грузятин (1625р.) *Маневицького*, Яблунівка (1690р., п.н. Цициловка, Станіславівка), Ольганівка (1625р.) *Рожищенського*, Ревушки (1620р.) *Турійського* районів. Отже, найінтенсивніше залюднюється започаткований у попередньому етапі центр залюднення області – Ковельський (5 поселень) район і продовжує пд. – Горохівський (5) (див. рис. 2.15. та додаток А) [20, 61, 72, 73, 139, 140, 147].

Під час цього етапу щільність поселень становила 0,07-0,45 од./100км². Її середньому значенні (0,21-0,3 од./100км²) відповідали показники Ковельського (0,29) та Рожищенського (0,22) районів. Помірно нижчою була щільність поселень у Володимир-Волинському (0,19) та Камінь-Каширському (0,17) районах. У

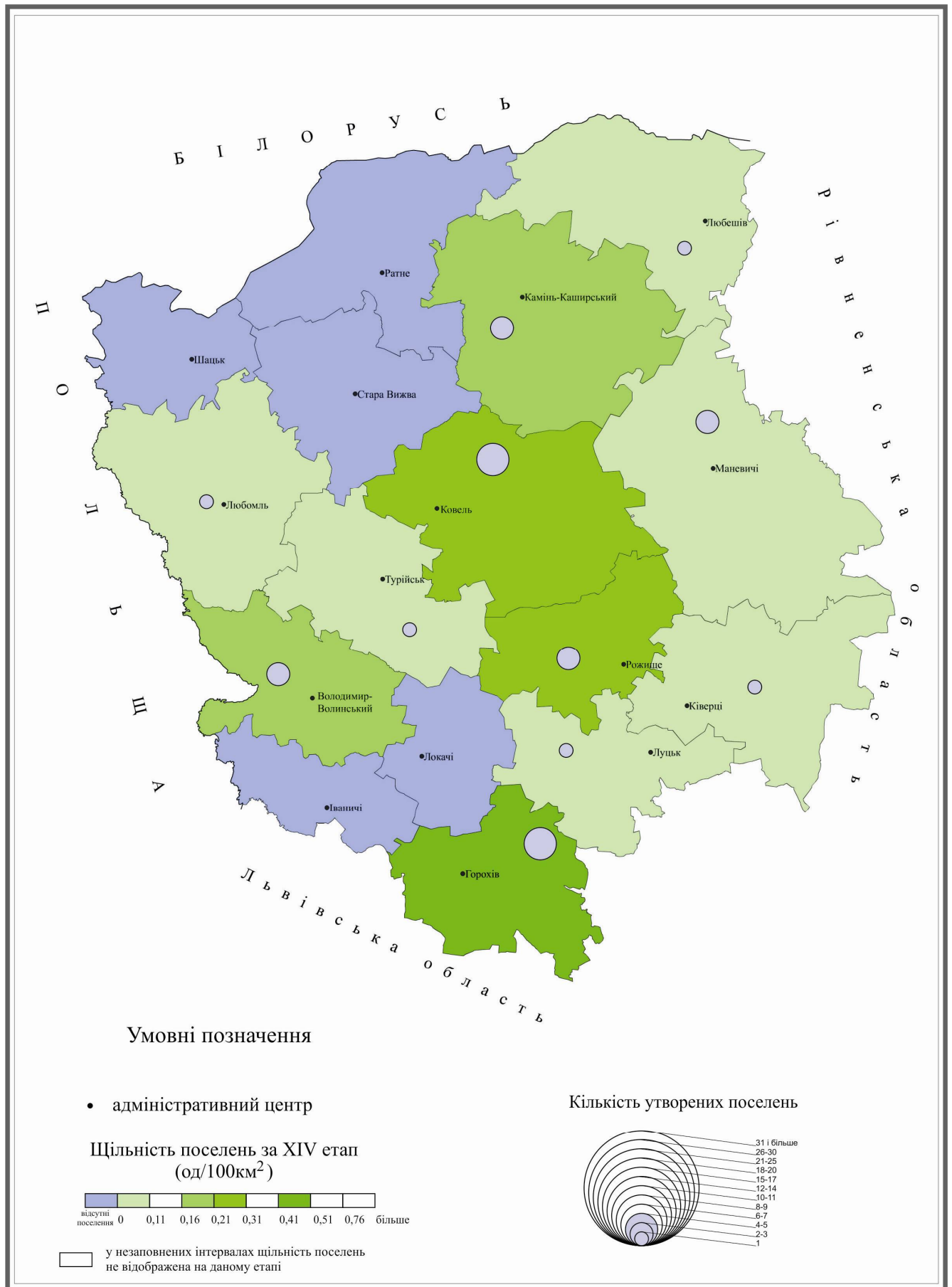

Рис. 2.15. Територіальне поширення первісних поселень за часів Речі Посполитої (XIV етап)

Ківерцівському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Маневицькому та Турійському районах щільність поселень відповідала рівневі помітно нижче середнього ($\leq 0,1$ од./100км²). Так, у Ківерцівському її значення сягали 0,07, у Луцькому – 0,1, у Любешівському та Любомльському – по 0,07, у Маневицькому – 0,09 та Турійському – 0,08 од./100км². І лише у Горохівському районі щільність поселень була вищою пересічної (0,41-0,5 од./100км²) і становила 0,45.

Продовжуючи висвітлювати особливості розвитку регіону під час XIV етапу, відзначимо, що ряд представників шляхти боролися проти унії, але покатоличені волинські вельможі намагалися насадити католицьку віру у своїх володіннях, тому будували католицькі монастирі і школи при них: Луцьку – єзуїтський монастир – 1610р., Луцького повіту костьол – 1612р., в Сокулі Луцького повіту – 1623р., в Олиці колегіатський костьол із семінарією для духовенства – 1630-35рр., в Камені-Каширському – 1634-37рр., Чорторійську Луцького повіту, домініканський – близько 1639р., Затурцях Володимирського повіту – 1641р., Свічеві цього ж повіту – 1647р. та інші. Латинська кафедра Св. Петра і Павла, яка була споруджена в 1606-1640рр. в стилі раннього бароко, збережена до наших днів. У 1632р. представники православної шляхти поставили вимогу легалізувати Українську Православну Церкву і скасувати унію. Для їхнього заспокоєння були передані церкви в користування у Володимирі, Коритниці, Любомлі Володимирського повіту, Ратні Ковельського. Від 1633р. майже щорічно на Волині засновувалися православні монастирі, відкривалися братські школи.

Після III поділу Польщі 1795р. Волинь відійшла до Росії як Волинське намісництво, яке у 1797р. було перейменоване у Волинську губернію, до складу якої входила територія області. Цей час припадав на останні роки *п'ятнадцятого етапу*. На відміну від Галичини, що перейшла до Австрії, Волинь далі занепадала. Катерина II нещадно карала поляків, відбираючи землі і відсилаючи їх на Сибір. За правління Павла I поляків було повернуто, віддано їм маєтки, керівні посади. Польська шляхта поновила ополячування і гноблення українців [16, 85, 88].

Таким ж темпами продовжувала заселятися територія Волинської області і на цьому етапі. Її мережа за XVIII ст. збагатилася на 37 н.п. у 14 районах. Ними були

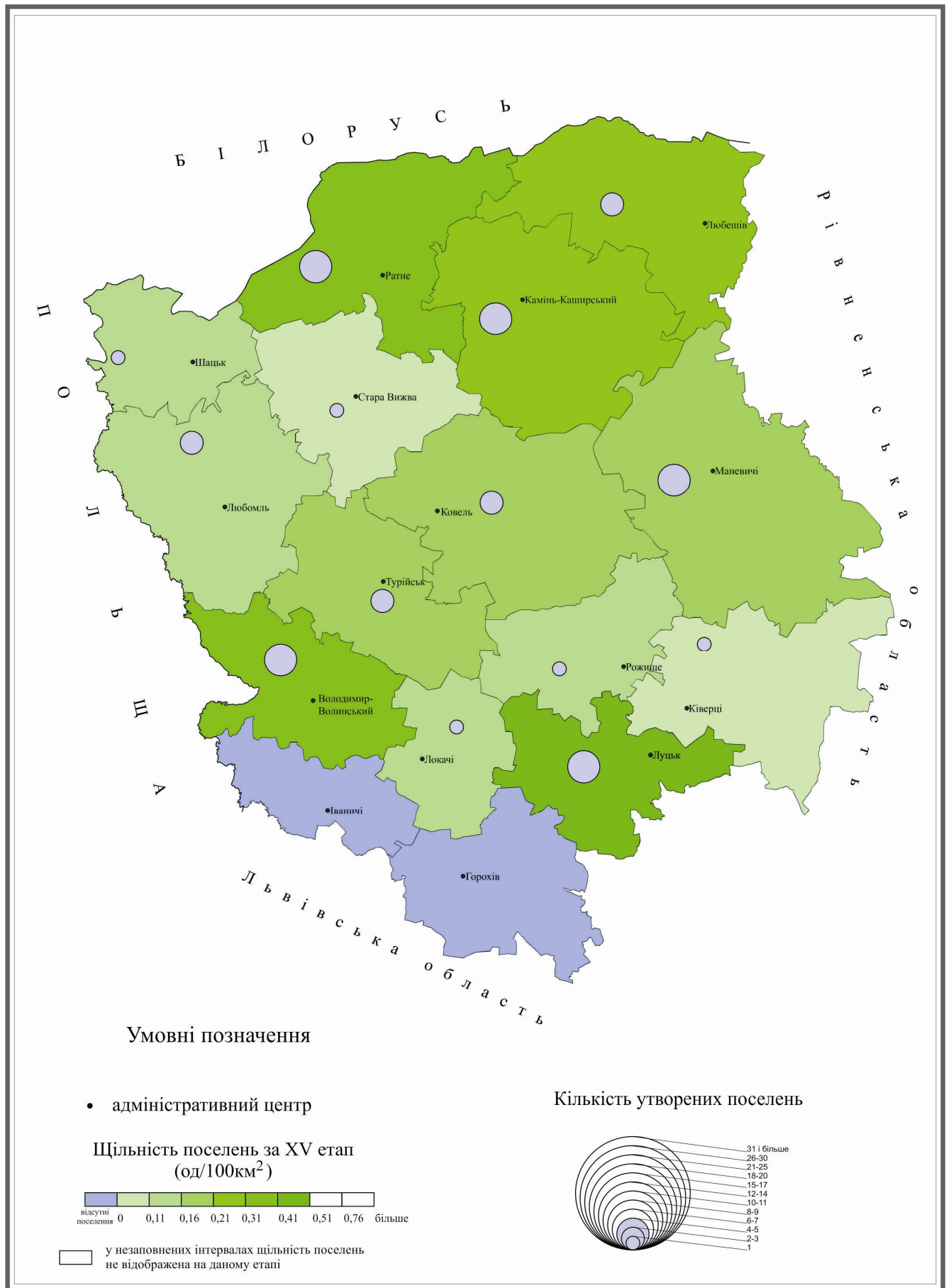

Рис. 2.16. Територіальне поширення первісних поселень за часів Речі Посполитої та початку Російської імперії (XV етап)

сс.Світанок (1721р., п.н. Чесний Хрест), Острівок (сер. XVIIIст.), Писарева Воля, (1765р.) та ін. *Володимир-Волинського*, Бузаки (1768р.), Малий Обзир (1727р.), Стобихва (1703р.) та ін. *Камінь-Каширського*, Вишнів (1765р.) *Ківерцівського*, Калинівка (1755р.), Байківці (1773р.), Партизанське (1800р.) *Ковельського*, Сірнички (1788р.) *Локачинського*, Богушівка, Гать, Оздів, Буків (всі – 1799р.) *Луцького*, Зарудчі (1789р.), Любешівська Воля (1795р.), Седлище (1774р.) *Любешівського*, Бірки (1799р.), Коцюри (1796р.) *Любомльського*, Довжиця, Рудка (обидва – 1778р.), Троянівка та ін. (1704р.) *Маневицького*, Заліси (1794р.), Замшани (1791р.), Якушів (1790р.)та ін. *Ратнівського*, Трилісці (1778р.) *Рожищенського*, Любохини (1796р.) *Старовижівського*, Турія (1759р.), Чорніїв (1765р.) *Турійського*, Кошари (1765р.) *Шацького* районів [20, 61, 72, 73, 139, 140, 147].

Найбільше за цей етап утворилося н.п. у Камінь-Каширському та Ратнівському районах (по 5), Володимир-Волинському, Луцькому і Маневицькому (по 4), а найменше (по 1) – у Ківерцівському, Локачинському, Рожищанському, Старовижівському і Шацькому. Причому, у Горохівському й Іваничівському не зафіксовано виникнення жодного н.п. (див. рис. 2.16. та додаток А).

Під час XV етапу щільність поселень коливалася від 0,07 до 0,41 од./100км², а до пересічного проміжку (0,21-0,3 од./100км²) входили Камінь-Каширський (0,29) та Любешівський (0,21) райони. Рівень помірно нижчої пересічної щільності (0,16-0,2 од./100км²) Ковельського, Маневицького та Турійського районів, відповідно, мав показники 0,17, 0,18 та 0,17. Нижча пересічної щільність поселень (0,11-0,15 од./100км²) мала місце у Локачинському, Любомльському, Рожищенському та Шацькому районах і відповідала 0,14, 0,11 та 0,13. Помітно меншу щільність мали Ківерцівський (0,07) та Старовижівський (0,09) райони.

Помірно вища щільність поселень (0,31-0,4 од./100км²) простежувалася у Володимир-Волинському та Ратнівському районах та дорівнювала 0,39 та 0,35, відповідно. Вища за середню щільність (0,41-0,5 од./100км²) відзначена у Луцькому районі зі значенням 0,41.

У заселенських процесах XIV і XV етапів брали участь лише 15 адміністративних районів. Не зафіксовано писемних згадок того часу про жодне

поселення Іваничівського району. Також слід виокремити Ковельський район, який найінтенсивніше заселявся протягом останніх двох етапів і став центральним помірно заселеним регіоном області, який уже мав на той час 73,0% сучасних н.п..

Під час *шістнадцятого етапу* у 1830-1831рр. відбулося польське повстання, тому впродовж ХІХст. половина маєтностей великої власності Волині перейшла до росіян, шляхом конфіскації їх у поляків. Численні маєтності були розподілені між чехами і німцями, а поселитися на Волині католикам і полякам царським указом було заборонено. Все ж, порівняно з двома попередніми етапами, цей відзначився незначним підйомом утворення н.п., адже за даний етап виникло 50 поселень (див. рис. 2.17. та додаток А) [85, 88].

У поселенському процесі за ці часи брали участь 11 районів, винятком є Іваничівський, Любомльський, Маневицький, Турійський та Шацький (див. рис. 2.18.). Варто відмітити, що лише у *Ківерцівському* районі утворилося понад 10 н. п., а саме – 15. Ними були сс.Скреготівка (1890р.), Діброва (1887р.), Путилівка (1889р.) та інші. На 10 поселень збагатився *Ратнівський* район - Видраниця (1879р.), Береза (1860р.), Сільце (1844р.) та ін. (див. додаток В 2).

У 5 районах області було засновано по 2 н.п.. Це були сс.Черемошне (1890р.) та Мирин (1802р.) *Ковельського*, Вілька Садівська (1890р.) і Журавець (1890р.) *Локачинського*, Всеволодівка (1880р.) і Липини (1870р.) *Луцького*, Погулянка (1817р.) та Щитинь (1811р.) *Любешівського*, Брунетівка (1887р.) й Чевель (1887р.) *Старовижівського*. У Володимир-Волинському, Горохівському, Камінь-Каширському та Рожищанському з'явилося 5, 4 та по 3 села, відповідно. Ними були сс. Октавин (1820р.), Ворчин (1835р.), Поничів (1835р.) та інші *Володимир-Волинського*, сс. Наталин (1890р.), Ковбань (1890р.), Старики (1890р.), Диковини (1887 р.) *Горохівського*, Видричі (поч. ХІХст.), Мельники-Мостище (др. пол. ХІХст.), Залісся (кін. ХІХст.) *Камінь-Каширського*, Мильськ (1812р.), Линівка (1870р.), Духче (1887р.) *Рожищенського* [20, 61, 73, 139, 140, 147].

Щільність поселень за цей етап коливалася у межах 0,12-1,06 од./100км². Середні значення щільності (0,21-0,3 од./100км²) зафіксовані на землях Локачинського та Луцького районів – 0,28 та 0,21, відповідно. Помірно нижчою за

пересічну була щільність поселень у Камінь-Каширському (0,17) та Старовижівському (0,18) районах. Нижчою від пересічної (0,11-0,15 од./100км²) зафіксована щільність поселень у Ковельському та Любешівському районах – відповідно, 0,12 та 0,14.

П'ять районів мали вищу за пересічну щільність поселень. Так, помірно вища щільність (0,31-0,4 од./100км²) спостерігалася у Горохівському (0,36) та Рожищенському (0,32) районах. Щільність поселень вища середньої (0,41-0,5 од./100км²) зафіксована у Володимир-Волинському районі (0,48). Ратнівський район мав значення щільності 0,7 од./100км², що відповідало помітно вищому за пересічне значення рівню (0,51-0,75). Значно вищою за пересічну була щільність у Ківерцівському районі – 1,06 од./100км².

Останній, *сімнадцятий*, етап заселення Волинської області припав на другу Польську республіку, яка утворилася у 1921р. та повоєнні роки. Волинська область знову мала назву Волинського воєводства, яке складалося з 5 повітів: Ковельського, Любомльського, Володимирського, Луцького та Горохівського.

Польський уряд поділив країну на дві території: «Польщу А» та «Польщу Б». До першої входили етнічні польські землі, до другої – переважно західноукраїнські та західнобілоруські. Для території «А» був визначений швидкий індустріальний розвиток, а територія «Б» мала залишатися ринком збуту польських товарів та джерелом сировини. На другій території категорично заборонялося вживати назви «Західна Україна», «Східна Галичина», а також – слова «українець», «український», замість них реанімувався термін «русин», «русинський». Українські школи були перетворені на польсько-українські з перевагою польської мови.

За роки 2 світової війни, під час окупації Волині фашистською Німеччиною, край зазнав великих втрат. Було вбито 165300 жителів області, понад 30 тис. вивезено на каторжні роботи до Німеччини. Спалено і знищено 107 сіл. Волинь стала центром опору проти загарбників. Тут діяло більше 50 партизанських загонів і з'єднань. На Волині формувалася УПА, яка боролася за незалежність України.

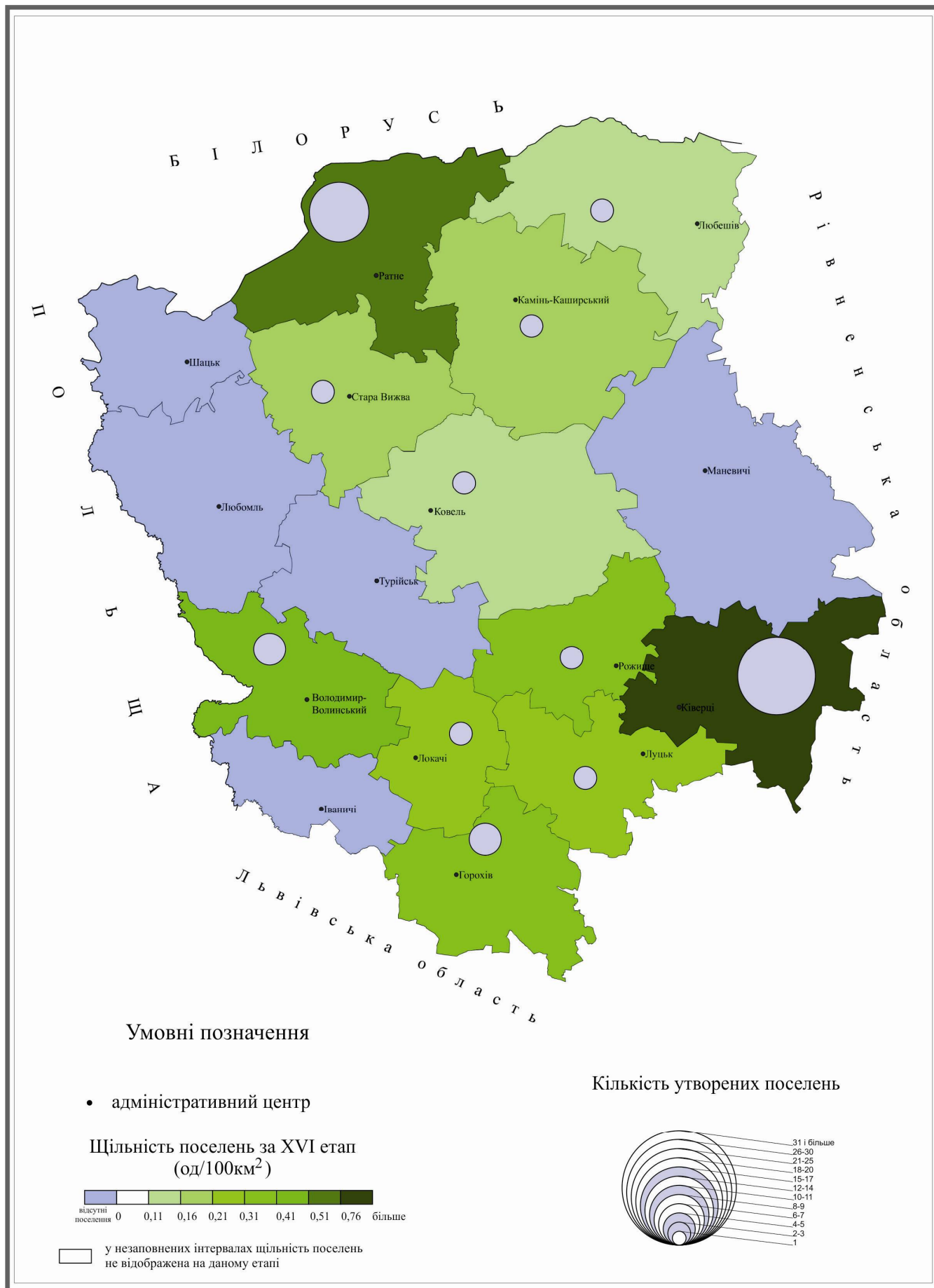

Рис. 2.17. Територіальне поширення первісних поселень за часів Російської імперії (XVI етап)

Після II Світової війни у межах «українсько-польського обміну населенням» (1944-1946рр.) та операції «Вісла» (1947р.) польський комуністичний уряд за участі Червоної Армії спершу депортував частину українського населення на територію СРСР, а згодом тих, хто відмовився покидати свої оселі, було насильно виселено на західні території Польщі. Водночас, рештки польського населення Волині та Галичини також були виселені у Польщу [54, 85].

За ХХ-ХХІ ст. на теренах Волинської області утворилися 64 н.п., що становить 5,9% від усіх сучасних поселень (див. рис. 2.18. та додаток А та В 3). Зокрема, ними були сс.Льотниче (1909р.), Дарницьке (1946р., п.н. Фонда), Ліски (1932р.) *Володимир-Волинського*, м-ко Сенкевичівка (1924-1925рр., п.н. Будки Губинські), сс.Шклинь Другий (1946р.), Ярівка (1946р.) та ін. *Горохівського*, Нова Лішня (1914р.) *Іваничівського*, сс.Житнівка (1921р.), Надрічне (1922р.), Дубровиця (1924р., п.н. Козел), с.Котуш (2002р.) *Камінь-Каширського*, Заброди (1985р.), Завітне (1906р., п.н. Вікентіївка), Яромель (1976р., п.н. Йосипівка) *Ківерцівського*, Люблинець (1987р.), Городище (1983р.), Світле (1964р.) та інші *Ковельського*, Залужне (1946р.), Міжгір'я (1964р., п.н. Волиця) *Локачинського*, Озеряни (1946р.), Тарасове (1980р.), Усичівські Будки (1946р.) та ін. *Луцького*, Нові Березовичі (1916р.), Діброва (1946р.), Каливиця (1991р.) *Любешівського*, та ін. Гороховище (1946р., п.н. Вілька Гороховицька), Вишнівка (1963р., п.н. Старий Опалин) та ін. *Любомльського*, Мала Яблунька (1984р.), Калинівка (1913р., п.н. Голодниця), Новоукраїнка (1964р., п.н. Бугаї) *Маневицького*, Височне (1946р.), Долина (1946р.), Головище (1946р.) та ін. *Ратнівського*, Бортяхівка (1946р.) *Рожищенського*, Нова Воля (1939р.), Сукачі (1929р.) *Старовижівського*, Поляна (1932р., п.н. Яно-Каролінка до 1952р., Іваніка до 1967р.), Молодівка (1970р., п.н. Зигмунтівка), Серебряниця (1970р., Вілька) *Турійського*, Вілиця (1946р., п.н. Лобачі), Прип'ять (1946р., Бутмер), Гаївка (1993р.) *Шацького* районів [20, 61, 73, 139, 140, 147].

Під час XVII етапу утворення н.п. щільність поселень коливалася у межах 0,11-0,92 од./100км². Середні значення щільності поселень (0,21-0,3 од./100км²) мали 50% районів, зокрема, Володимир-Волинський (0,29), Камінь-Каширський (0,23), Ківерцівський (0,21), Ковельський (0,29), Локачинський (0,28),

Любешівський (0,21), Ратнівський (0,28) та Турійський (0,25). Помірно нижчі за пересічну щільність зафіксовані показники в Іваничівському та Старовижівському районах – відповідно, 0,16 та 0,18. Маневицький (0,13) та Рожищанський (0,11) райони мали нижчу за середню щільність (0,11-0,15 од./100км²).

Лише у Шацькому районі щільність поселень стала помірно вищою від пересічної (0,31-0,4 од./100км²) і становила 0,4. Горохівський та Любомльський райони визначалися помітно вищою за пересічну щільністю (0,51-0,75 од./100км²). Так, у першому її значення сягають 0,62, а в іншому - 0,54. У Луцькому районі щільність поселень становила 0,92 од./100км², що є значно вище пересічної ($\geq 0,76$).

Виходячи із зазначеного вище, наголосимо, що у межах регіону дослідження мають місце 908 поселень, для яких виявлені археологічні часові або письмові дані щодо їхнього заснування. Вони складають 83,5% поселень сучасної поселенської мережі Волинської області. Також у 179 (16,5%) н.п. відсутні як писемні, так і археологічні часові визначники. Варто також зазначити, що лише у Ківерцівському та Старовижівському районах були виявлені майже всі (74 з 75, 46 з 47, відповідно) н.п., щодо їхнього заселення, тобто 98,7% та 97,9%, відповідно. Ще для 5 адміністративних районів було досліджено понад 90% поселень, а саме: в Іваничівському – 94,9%, Володимир-Волинському – 92,3%, Турійському – 92,1%, Локачинському та Луцькому – по 90,7%. Більше 3/4 поселень було досліджено щодо їхнього заснування у Горохівському – 79,8%, Ковельському – 78,7%, Маневицькому 87,3% і Рожищенському – 89,7%. Найменш дослідженими виявилися поселення Шацького (51,6%), Ратнівського (63,8%), Камінь-Каширського (67,7%), Любомльського (71,4%) та Любешівського (72,3%) районів.

Висновки до розділу 2

Сьогодні на території Волинської області налічується 1087 поселень, 385 з яких містять археологічні старожитності, що складає 35,4%. Тривалий час формування п. м. поділено на 17 етапів: I – палеоліт (до 10 тис. р. до н.е.), II – мезоліт (8300-5000 рр. до н.е.), III – V тис. до н.е., IV – IV тис. до н.е.; V – III тис. до н.е.; VI – II тис. до н.е.; VII – I тис. до н.е.; VIII – 0- V ст. н.е.; IX – VI-IX ст. н.е.; X –

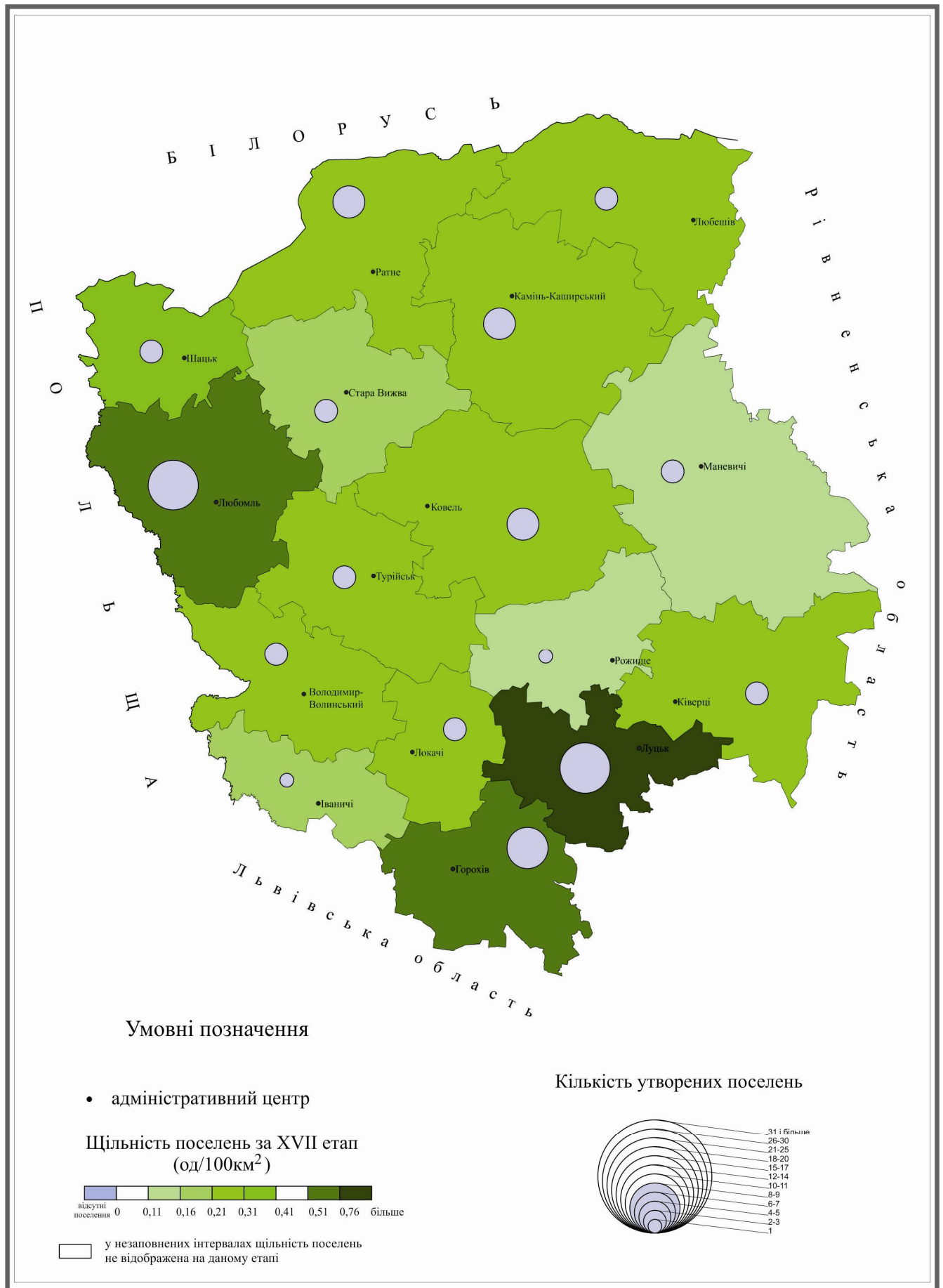

Рис. 2.18. Територіальне поширення первісних поселень у XX – XXI ст. (XVII етап)

X-XI ст. н.е.; XI – XII-XIV ст. н.е.; XII – XV ст. н.е.; XIII – XVI ст. н.е.; XIV – XVII ст. н.е.; XV – XVIII ст. н.е.; XVI – XIX ст. н.е.; XVII – XX-XXI ст. н.е..

Упродовж усіх XVII етапів Волинську область заселяли носії різноманітних культур і етносів. Проте тут виділилися V та VIII етапи, коли на території області мали місце одночасно мешканці 5 археологічних культур, у кожному. Найменше число культурних спільнот за всі етапи утворення н.п. були зафіксовані в III та IX етапах - по 2.

Найбільша кількість новопосталих н.п. мала місце за час XIII етапу - 289, що склало 26,6% від усіх, які існують сьогодні та впродовж VI - 97 поселень, або 8,9% від їхньої сьогоднішньої кількості. Впродовж XVIст. виділилися Ковельський та Турійський райони, на теренах яких відзначене виникнення, відповідно, 38 і 44 н.п.. Натомість, у Птис. до н.е. уваги заслуговує Маневицький та Рожищенський райони, на землях яких виникло, відповідно, 14 та 12 первісних н. п..

Етапом утворення н.п. Волинської області з найменшою кількістю піонерних поселень виявився VII (5 або 0,5%) і IX, коли вперше постало 6 поселень або 0,6% від їхньої сьогоднішньої кількості. На протязі обох етапів виділилися Володимир-Волинський район появою найбільшої кількості поселень. Так, у першому із них - 2 піонерних поселень, а у другому - 5.

З-поміж усіх XVII етапів утворення н.п. лише під час трьох були задіяні всі 16 адміністративних районів. Ними виступають VI, XIII та XVII етапи. Проте, впродовж VII та IX етапів новопосталі поселення з'явилися у межах, відповідно, 2 та 4 районів.

Виходячи із сучасної п.м. адміністративних районів лише у Ківерцівському та Старовижівському районах були виявлені майже всі н.п., відповідно, 74 з 75 та 46 з 47. Натомість, найменша кількість досліджених поселень має місце у Шацькому районі, а саме – 16 із 31.

Щільність поселень за всі етапи коливалася у межах 0,04-3,65 од./100км², а її пересічно геометрична величина склала 0,27 од./100км². Як і найбільше число поселень, так і найвища їхня щільність були зафіксовані під час XIII етапу, де виділилися Турійський та Локачинський райони, маючи значення, відповідно, 3,65 та 3,23 од./100км².

РОЗДІЛ 3 СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇХНЄ ВИКОРИСТАННЯ

3.1. Об'єкти археологічної спадщини

За даними Держкомзему України Волинська область належить до територій, де є площі земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. У структурі земельних угідь даної території землі історико-культурного призначення займають 300,6 га, що становить 0,11% до загальної площі всіх земель регіону.

На сучасному етапі розвитку туристичної галузі з-поміж традиційних і добре розвинених видів ІКРР варто виділити ще й об'єкти археологічної спадщини, які складатимуть основу вузько-спеціалізованого археологічного туризму. Це є тим видом туризму, який потребує від туриста не лише інтересу, але й спеціальних знань, тому через це обмежує коло зацікавлених у ньому осіб. Проте дані об'єкти можна використовувати і в комплексних туристичних маршрутах, особливо для школярів для пізнання ними розвитку людського суспільства.

У Волинській області налічується 150 пам'яток археології, з них – 16 національного значення, які й є найціннішими для піднесення туристичної галузі історико-культурного спрямування. До їхнього числа станом на 03.09.2009р. відносяться городище «Вали» IX-XIIIст. у м.Володимирі-Волинському, ранньосередньовічне городище V-IXст. у с.Зимне Володимир-Волинського, городища у сс.Журавники і Перемиль Горохівського (відповідно, XIV-XVII та IX-XIIIст.), городище «Замок» у с.Литовеж та у с.Лежниця IX-XIIIст. Іваничівського, городища у с.Затурці IX-XIIIст. та м-ку Локачі XI-XIIIст. однойменного району, городища IX-XIIIст. у сс.Шепель, Коршів, Усичі та Горзвин Луцького, Ветли Любешівського, Гуща Любомльського, Сокіл Рожищанського та Новий Двір Турійського районів (див. додаток Г 1).

З огляду на те, що серед пам'яток національного значення не має таких, які б вказували на первісне заселення території Волинської області, слід ширше і детальніше розглянути всі 150 пам'яток археології Волинської області.

Доцільно наголосити, що на території Волинської області представлені об'єкти різних часових епох та найціннішими будуть знахідки часів появи людини. Скажімо, на території Волині мають місце 38 поселенських *палеолітичних* старожитностей, проте з-поміж них до об'єктів археологічної спадщини зараховане лише с. Любязь Любешівського району. Хоча даний факт не вказує на те, що воно тут одне. Адже на території області, загалом, є чимало археологічних об'єктів, які мають багатошарові поселення (52од.), а також таких, які ідентифікуються як археологічні знахідки невизначеного часу (11од.), що становлять 38% від усіх археологічних об'єктів.

Натомість з-поміж зафіксованого на терені області 31 п.п. наступної археологічної доби – *мезоліту* до переліку пам'яток місцевого значення зараховано лише дві. Вони знаходяться у Маневицькому районі, зокрема, стоянки на землях сіл Мала Осниця (урочище "Шепель") і Серхів.

З-поміж 24 поселень *неолітичної* доби лише одне має туристичну привабливість, бо на теренах області лише тут були знайдені сліди тогочасних жител. Ним є поселення у с.Розничі Маневицького району, яке знаходиться за 2 км на захід від н.п. на Токучій горі (урочище "Картиникове"). Його населяли племена волинської неолітичної культури з гребінцево-накольчастою керамікою.

Пам'яток перехідної доби – *енеоліту*, які б можна було залучити до розвитку туристичної галузі, на теренах області не має, хоча тут відомі, загалом, 57 поселень енеолітичних культур: маліцької, волино-люблінської, лійчастого посуду, кулястих амфор та трипільської. Варто наголосити й на тому, що пам'ятки даної доби, ймовірно, присутні на теренах області. Вони мають місце у числі археологічних знахідок, які у реєстрі пам'яток археології названі як пам'ятки невизначеного часу або багатошарові.

Цінність для рекреації складають пам'ятки доби *бронзи*, що представлені у сс.Ощів, Скобелка, Терешківці Горохівського та Нічогівка Маневицького районів, що вказує на вагомість 4 п.п. (серед 103 відомих поселень цього часу) для розвитку рекреаційної справи у регіоні. Для збереження пам'яток часів бронзи були вибрані саме ці н.п., ймовірно, через те, що у них є ще багатошарові поселення, які також

охороняються і можуть відвідуватися разом. Варто звернути увагу й на те, що у пд. і сх. районах археологічні знахідки є найдослідженішими, адже вивчалися впродовж останнього десятиліття. У цей період Волинь заселяли племена культур шнуркової кераміки – городоцько-здовбицької, стжижівської та тшинецької і комарівської. У вказаних вище 4 селах особливу туристичну значущість має с.Скобелка, у якому на відстані 150м від н.п. знайдена майстерня раннього етапу доби бронзи (стжижівська культура).

Людність *ранньозалізного віку* на території Волинської області, порівняно з попереднім періодом, залишила лише 35 первісних стоянок. Їх залюднювали племена лужицької та поморсько-кльошової культур, лежницької та могилянської культурних груп. З-поміж них для розвитку місцевої туристичної індустрії важливими є сс.Веснянка і Пальче Ківерцівського та Семки Маневицького районів. Зокрема, на околиці першого знайдене тогочасне поселення поморсько-кльошової культури з керамічними виробами, а в межах с.Пальче – 2 поселення поморсько-кльошової культури ранньозалізного віку, що знаходилися на відстані 700м одне від одного та ще із 2 багаточаровими. На території с.Семки розміщувалися поселення пам'яток лежницької та могилянської груп часів раннього заліза.

Жителі культур *давньослов'янського та ранньосередньовічного періодів* заселяли території 66 сучасних н. п., але найціннішими і найзбереженішими є поселення у сс.Зимне Володимир-Волинського, Довгів, Іванівка, Журавники, Колмів Горохівського, Великий Обзир, Стобихва Камінь-Каширського, м-ко Головне Любомльського районів, які є пам'ятками археології місцевого значення. Зокрема, у Зимному віднайдене найбільше на території Волині городище корчацько-празької культури, яка на цій території перебувала у VI-VIIст. Його дослідники (В.Ауліх та В.Баран) вважали його не лише тогочасним економічним центром, але й політично-адміністративним центром Дулібського союзу. Окрім згаданої культури у цей час територію області населяли племена зарубинецької, пшеворської, волино-подільської, вельбарської, черняхівської та Луки-Райковецької культур. У м-ку Головне розкопане городище часів Київської Русі. Воно розташоване на підвищенні посеред болотистої місцевості і зберегло свої первісні

обриси та уламки посуду Хст. Саме такими артефактами воно та подібні до нього п.п. є привабливими для розвитку історико-культурного туризму регіону.

Найпізніший археологічний період представлений пам'ятками археології часів *Київської Русі та Волинського князівства*. Серед археологічних пам'яток вони репрезентовані найбільшою кількістю, а саме 127 давньоруськими містами, городищами та давньоруськими селищами. Ймовірно, причиною цього є їхня найкраща збереженість, адже вони є "наймолодшими". До них відносяться мм. Устилуг, Володимир-Волинський, с.Зимне Володимир-Волинського, м.Берестечко, сс.Борисковичі, Перемиль Горохівського, Заставне, Лежниця, Литовеж (2 городища) Іваничівського, м.Камінь-Каширський однойменного району, сс.Городище, Звірів, Одереди, Човниця Ківерцівського, Мельниця, Старі Кошари, Кривлин, Радошин Ковельського, м-ко Локачі, с.Затурці Локачинського, м-ко Торчин, сс.Білосток, Горзвин, Городище, Коршів, Усичі, Шепель Луцького, Ветли Любешівського, м.Любомль, сс.Гуца, Новоугруське Любомльського, Гораймівка, Городок, Комарове, Копилля, Майдан-Липненський, Новосілки, Семки, Старий Чорторійськ, Старосілля, Четвертня, Чорниж, м-ко Колки Маневицького, м-ко Ратне, сс.Любче, Навіз та Сокіл Рожищенського, Текля та Яревище Старовижівського, Новий Двір Турійського районів [86, 87].

Безумовно, всі ці н.п. мають значущість для розвитку рекреації, проте тут слід виокремити городище Х-ХІст. у с.Городище Луцького району, де була розкопана садиба волинського феодала, що була зразком європейського рицарського замку. Саме тут було віднайдено М.Кучинком знахідку – срібний скарб, який зараз знаходиться у Волинському краєзнавчому музеї. Також придатними для туриста будуть такі археологічні пам'ятки, як давньоруські міста. До них можна зарахувати Володимир-Волинський, який зараз представлений для рекреанта чотирикутним дитинцем із заокругленими кутами, що оточений валом 6-8м із ровом і окольного міста, довжиною 1 км і шириною 800м [86, с. 147-155].

Захопливим для шанувальника археологічних артефактів буде м.Любомль, де давньоруські міста показуються 2 городищами. Одне із них є відомим для загалу і часто зустрічається у літописах як княже місто Любомль із діаметром

дитинця 60м, яке знаходиться в урочищі Фосія у центрі нинішнього міста. Також до нього прилягав околиний град. Натомість, інше, яке знаходиться за 500м від міста в урочищі Шопи навіть немає назви, хоча з розкопок видно, що це було велике місто, яке складалося з двох частин. Адже з розмірів городища можна виявити, що до круглого дитинця діаметром 80м та оточеного ровом, прилягає околине місто розміром 200х250м, також укріплене ровом. На території городища "Замчище" міститься замкова гірка, що була насипана у XIVст. на місці дитинця древнього Любомля XIIIст. [86, с. 140-141].

На території сучасного Камінь-Каширська, на підвищенні правого берега р.Цир, в урочищі Гірка, знаходилося древнє місто XIIст. Камінець. Його залишком є овальне городище розміром 130х100м. Вигляд міста вказує на те, що до його основи пізніше спорудили нову фортецю. На середину XIIст. припадає утворення м. Коршів, яке знаходилося на лівому березі р.Чорногузки. Нині – це городище під назвою "Замчище", що розміщене навпроти с.Коршів. Давньоруське місто Шеполь, залишки якого знайдені у вигляді городища у с.Шепель, розташовувалося на підвищенні над заболоченою рівниною. Залишки давнього м.Кошер можна відвідати у с.Старі Кошари, в урочищі "Замчисько". Воно знаходилося на заболоченій рівнині та мало квадратну форму із розмірами 50х55м і оточувалося валом висотою 4м. Також особливу цікавість для туриста мають городища у м.Ратне та сс.Затурці і Гуца, які, з огляду на особливості рельєфу території, на якому вони розташовані, належать до острівних городищ. Перше з них знаходилося серед боліт, інші – на високому пагорбі [86, с. 146-147].

З-поміж цінних археологічних пам'яток слід виокремити давньоруське городище і багаточарове поселення в урочищі Сад у Шацьку. Вважається, що на його місці було давньоруське місто Рай [86].

Окрім пам'ятки археології національного значення у Зимному Володимир-Волинського району знаходяться курган XIIIст. і комплекс печей для обпалювання цегли XIV-XVст. На околиці села Жидичин Ківерцівського району розміщуються залишки поселення та городища X-XIIIст.

Отже, загалом, на території Волинської області налічується 69 археологічних пам'яток (із 481 археологічного об'єкта), що відносяться до часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, включно та мають цінність і привабливість для розвитку тут історико-культурного туризму, загалом, та вузькоспеціалізованого археологічного туризму, зокрема. Отже, на теренах області представлені артефакти багатьох археологічних культур, що дозволяє розкрити картину розвитку і становлення населення Волині, його побуту і звичаїв.

Варто звернути увагу й на те, що даний вид пам'яток доволі нерівномірно розсосереджений по території, яка досліджується. Переважна більшість адміністративних районів має малу їхню кількість, а саме до 10 одиниць. До таких районів слід віднести Ратнівський та Турійський (по 1), Любешівський (2), Локачинський та Старовижівський (по 3), Ковельський та Рожищенський (4 і 5, відповідно), Володимир-Волинський (6), Луцький та Любомльський (по 7) й Іваничівський (8). 11 пам'яток є на території Камінь-Каширського району, 14 – Ківерцівського та 23 – Маневицького. Найбільшу кількість пам'яток археології, що охороняються державою, має Горохівський район – 55 одиниць. Відзначимо також, що на теренах Шацького району, окрім м-ка, не має цінних для туризму археологічних об'єктів.

Для проведення детальнішого територіального аналізу розміщення як, загалом, ІКП, так і, зокрема, пам'яток археології на території Волинської області, на нашу думку, доцільно запропонувати показник *кількості пам'яток археології ($P_{п.ар.}$) на одиницю площі* (у нас – на 100км^2) у межах адміністративних районів та міст обласного значення, окрім Нововолинська, який не має великої кількості пам'яток, тому його пам'ятки відобразатимуться у Іваничівському районі, на території якого місто знаходиться. Пересічно геометричною величиною насиченості пам'ятками археології у Волинській області є значення $P_{п.ар.}$, що сягнуло $0,47 \text{ од./}100\text{км}^2$. Виходячи з цього, пересічним інтервалом $P_{п.ар.}$ для області буде той, величини якого коливаються від $0,41$ до $1,0 \text{ од./}100\text{км}^2$. У його межах знаходяться 5 районів – Ківерцівський, Локачинський, Луцький, Любомльський та Рожищанський, $P_{п.ар.}$ яких складає, відповідно, $1,0$, $0,42$, $0,72$, $0,47$ та $0,54$. Причому,

за своїм розміщенням вони займають пд.-центральне (Луцький та Рожищанський), пд. (Локачинський), пд.-сх. (Ківерцівський) і крайнє зах. (Любомльський) положення (див. додаток Д 1 та таблицю 3.1.).

Показники, що нижчі від пересічного значення $P_{п.ар.}$, мають 7 районів області, які варто було б розмістити за 2 інтервалами. Значення показника $P_{к.п.}$ нижче середнього (0,16-0,4 од./100 км²) притаманні Володимир-Волинському (0,38), Ковельському (0,23) та Старовижівському (0,27) районам і просторово вони знаходяться на заході, у центрі та на внутрішній півночі, відповідно. Дуже низькі значення (0-0,15 од./100 км²) мають 4 районів, а саме – Любешівський (0,14), Камінь-Каширський (0,06), Ратнівський (0,07) та Турійський (0,08). Територіально вони займають пн. (Камінь-Каширський та Ратнівський), пн. сх. (Любешівський) та центр (Турійський) області (див. додаток Д 1 та таблицю 3.1.).

Показники, що вищі пересічного значення $P_{п.ар.}$, мають лише 3 адміністративних райони. Їхні величини доцільно згрупувати у 2 інтервалах. Так, у першому об'єднується переважна більшість із цих районів зі значенням $P_{п.ар.}$ 1,01-2,0 од./км², зокрема, Іваничівський (1,2) та Маневицький (1,02), що розміщуються, відповідно, на пд. сх. та сх. Волинської області. 3-поміж усіх районів виділяється найпівденніший Горохівський район та м.Володимир-Волинський, значення $P_{п.ар.}$ яких складають 4,9 та 11,76 од./км², відповідно, і входить у проміжок $\geq 2,01$ од./км².

Важливим показником, що характеризує достатність ІКРР, буде забезпеченість населення пам'ятками археології у межах адміністративних районів та міст обласного підпорядкування (у нас – на 10000ос.). Його значення у Волинській області коливаються у межах 0,19-9,63 од./10000ос. Його пересічно геометричним значенням є величина, що становить 1,2, яка входить у інтервал 1,01-2,0 од./10000ос.. У ньому знаходяться 6 районів – Володимир-Волинський (1,41), Камінь-Каширський (1,76), Локачинський (1,18), Луцький (1,25), Любомльський (1,62) та Рожищанський (1,16). Забезпеченість населення пам'ятками археології нижча за пересічну також у 6 адміністративних землях. Так, у Ковельському, Любешівському, Старовижівському районах та м.Володимир-Волинську вона є низькою (0,51-1,0 од./10000ос.) і сягнула, відповідно, 0,93, 0,54, 0,88 та 0,52. Дуже

низька забезпеченість ($\leq 0,5$ од./10000ос.) зафіксована у Ратнівському та Турійському районах, де її значення становлять 0,19 та 0,34, відповідно.

Лише чотири райони мають вищу за пересічну по області забезпеченість пам'ятками археології. Зокрема, висока забезпеченість зафіксована в Іваничівському (2,22), Ківерцівському (2,11) та Маневицькому (4,01) районах. Ці значення знаходяться в інтервалі 2,01-5,0 од./10000ос. Лише Горохівський район виділяється дуже високою забезпеченістю пам'ятками археології, де її значення складають 9,63. (див. додаток Д 2 та таблицю 3.1.).

Таблиця 3.1.

Рейтинговий аналіз пам'яток археології Волинської області

№п/п/	Назва адміністративної території	Кількість пам'яток археології		Насиченість пам'ятками археології, шт/100км ²		Забезпеченість пам'ятками археології, од./10000ос.		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/100км ²	рейтинг	од./10000ос.	рейтинг	бали	місце
1.	Володимир-Волинський	4	9	0,38	10	1,41	7	26	9
2.	Горохівський	55	1	4,84	2	9,63	1	4	1
3.	Іваничівський	8	5	1,2	3	2,22	3	11	3
4.	Камінь-Каширський	11	4	0,06	16	1,78	5	25	7-8
5.	Ківерцівський	14	3	1	5	2,11	4	12	4
6.	Ковельський	4	10	0,23	12	0,93	11	33	12
7.	Локачинський	3	11	0,42	9	1,18	9	29	10-11
8.	Луцький	7	7	0,72	6	1,25	8	21	6
9.	Любешівський	2	13	0,14	13	0,54	13	39	14
10.	Любомльський	7	6	0,47	8	1,62	6	20	5
11.	Маневицький	23	2	1,02	4	4,01	2	8	2
12.	Ратнівський	1	15	0,07	15	0,19	16	46	16
13.	Рожищанський	5	8	0,54	7	1,16	10	25	7-8
14.	Старовижівський	3	12	0,27	11	0,88	12	35	13
15.	Турійський	1	16	0,08	14	0,34	15	45	15
16.	Шацький	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
17.	м.Луцьк	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
18.	м.Володимир-Волинський	2	14	13,71	1	0,52	14	29	10-11
19.	м.Ковель	-	17-19	-	17-19	-	17-19	54	17-19
20.	Волинська область	150		0,75		1,41			

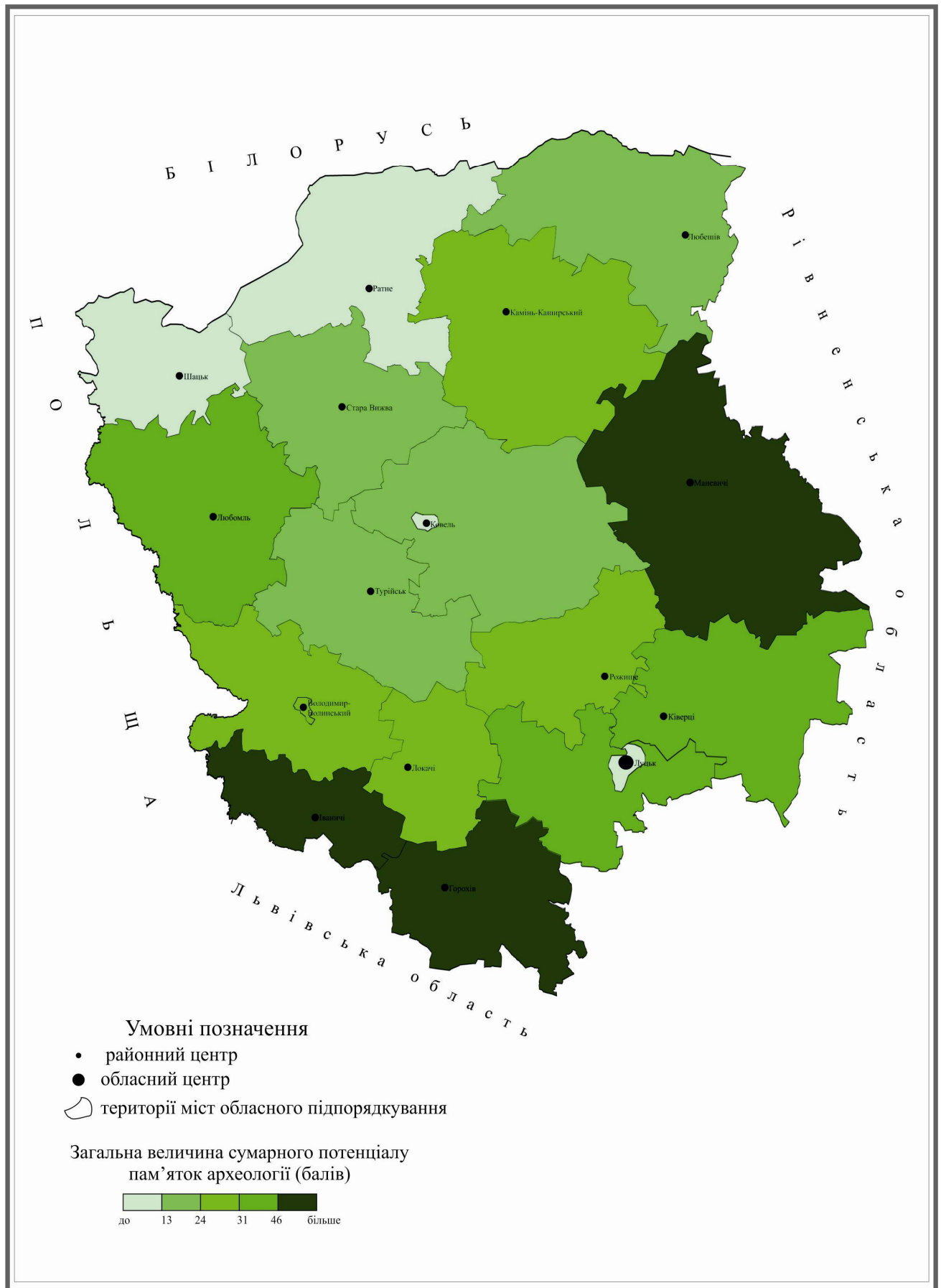

Рис. 3.1. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками археології Волинської області

Виходячи із нерівномірного розташування пам'яток по території області, різній їхній насиченості та забезпеченості ними населення, слід детальніше проаналізувати пам'ятки Волинської області, загалом та пам'ятки археології, зокрема. Доцільним тут видається їхній рейтинговий аналіз у межах адміністративних територій (див таблицю 3.1.). Для цього необхідно надати останнім бальну оцінку загальної забезпеченості пам'ятками, за якою здійснити їхнє ранжування. Так, її пересічне значення пам'ятками археології складає 25 балів, тому знаходиться у проміжку від 24 до 30 балів. У ці межі потрапили Володимир-Волинський, Камінь-Каширський, Локачинський, Рожищанський райони та м.Володимир-Волинський, що мають, відповідно, 26, 25, 29, 25 та 29 балів.

Добра загальна забезпеченість пам'ятками археології спостерігається у Ківерцівському, Луцькому та Любомльському районах, які мають від 13 до 23 балів і знаходяться на 4-6 місцях рейтингового аналізу. Виходячи із попередніх досліджень, Горохівський, Маневицький та Іваничівський райони дуже добре забезпечені пам'ятками археології. Так, перші два серед них займають, відповідно, перше і друге місця через велику кількість пам'яток на їхній території. Натомість, Іваничівський район маючи, загалом, невелику їхню кількість, знаходиться на третій позиції завдяки високій насиченості та забезпеченості населення пам'ятками.

Менше пересічного по області загального забезпечення пам'ятками археології мають 8 адміністративних територій. Зокрема, погано забезпеченими (31-45 балів) є Ковельський, Любешівський, Старовижівський та Турійський райони, показники яких склали, відповідно, 33, 39, 35 та 45 балів. Однак, на останніх місцях у рейтингу знаходяться, ті території, які дуже погано забезпечені пам'ятками археології (≥ 46 балів). До них зарахуємо Ратнівський район, який має найменшу кількість, насиченість та забезпеченість населення пам'ятками археології, а також Шацький район та мм.Луцьк і Ковель, у яких їх не має (див. табл.3.1. та рис.3.1.).

Необхідно наголосити на тому, що пам'ятки археології охороняються державою, однак, на жаль, вони є найменш збереженими з-поміж усіх пам'яток Волинської області. Це має місце, ймовірно, через те, що вони висвітлюють найдавніше минуле місцевого населення, тому й зазнали часових руйнувань.

3.2. Пам'ятки архітектури і містобудування.

3.2.1. Пам'ятки оборонної архітектури

Значне місце серед ІКР Волинської області посідають ПАМ. Сам термін "пам'ятка архітектури" є найдавнішим у пам'яткознавстві. Головною їхньою рисою є та, що з-поміж інших пам'яток вони виокремлюються великою кількістю і станом збереження, тому це підвищує їхню значущість. Такі пам'ятки поєднують у собі різноманітні цінності, зокрема й такі, як: міцність, корисність, красу, а також наділені історичним та науковим значенням [103].

У межах Волинської області станом на 1.01.2009р. зареєстровано 495 ПАМ, з яких 213 мають національне значення. Під час детального вивчення пам'яток даного типу, а також відокремленні їх від пам'яток археологічних, монументального мистецтва та історії, встановлено, що велика кількість їх розсосереджена по території всієї області. Все ж, найцінніші з них знаходяться в найбільших та основних історико-культурних центрах області – містах Луцьку та Володимирі-Волинському. Саме у них утворені два історико-культурні заповідники: «Старий Луцьк» (1985р.) та «Стародавній Володимир» (2001р.), які є загальновідомими туристичними об'єктами Волині (див. додаток Г 2).

На відміну від інших регіонів України, до ПАМ Волинської області, в основному, входять сакральні об'єкти. На території Волинської області із 5 відомих (Володимирський, Луцький, Окольний, Радзивіллів та Ратнівський) за археологічними знахідками замків-фортець збереглися лише 3 – Любарта або Луцький, Окольний і Радзивіллів у м-ку Олика Ківерцівського району. Їх зводили на місцях городищ і міст попереднього часу, або на території старих міст, або поряд із ними розбудовувалися нові, що збільшувало їхню оборонну здатність.

Володимирський замок, на місці якого зараз залишилися лише вали, був споруджений у 40-70рр. XVст. за наказом польського короля і Великого князя Литви Казимира IV Ягайловича. Знаходився він над заплавою р.Луга й оточувався ровами, що наповнювалися її водами та допливами р.Смочі. На території замку було декілька будівель, зокрема, дерев'яний королівський палац, дерев'яна церква і 12 будинків, також житлово-господарські споруди [86, с. 174, 89, 94, 123].

Замок Любарта є значним туристичним об'єктом, що був зведений у XIII-XIVст. князем Любартом Гедиміновичем у готичному стилі. Побудований він був із дерева, а реконструкцію його у цегляну споруду здійснив наступний правитель – Вітовт, через це зустрічається, хоча й, рідко назва «Замок Вітовта». Останній є одним із найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків, а також головним об'єктом історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». У середньовіччі замок у Луцьку був політичним, адміністративним, релігійним центром міста і всієї Волині. Тут відбувалися засідання судів, знаходилася державна канцелярія, приміщення для різних «службовців», у т.ч. і Великого князя.

Особливістю Луцького замку є й те, що всі вважають його одним замком і називають замком Любарта. Проте не всім відомо, що Луцький замок складається із двох замків – замку Любарта та Окольного замку. Останній був збудований князем Любартом для вигнаних міщан і відділявся від Верхнього замку перекопом. Щоправда, він є дуже зруйнованим, тому збережена єдина вежа Чарторийських до туристичних маршрутів не входить, а рекреанти вважають його єдиним Луцьким замком. Луцький замок є відомим для українського туриста і має зручне розташування, адже знаходиться в обласному центрі – м.Луцьку, куди з інших регіонів України простягаються як залізничні, так і автобусні маршрути.

На території Окольного замку та Любарта розміщуються 7 найцікавіших архітектурних пам'яток: сам Верхній замок (кін. XIIIст.), В'їзна (Надбрамна) башта (кін. XIIIст.), башта Стирова (Свидригайла – XIV-XVст.), Владична башта (XIII-XVст.), замкові мури (кін. XIII-поч.XVст.), житловий будинок «Шляхетський» (1789р.), житловий будинок «Єпископський» (1814р.). Також у Луцьку знаходиться вид сакральної оборонної споруди – оборонна синагога XVIIст. Туристичний Луцьк не обмежує туриста лише територією замку Любарта й пам'ятками архітектури історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», бо, окрім нього, тут є ще понад 20 цінних та цікавих архітектурних пам'яток [9, 86, с. 174, 89, 94].

Замок Радзивіллів – це велична ПАМ, хоча й на даний час занедбана. Він має місце на пд. сх. області у м-ку Олика Ківерцівського району. На відміну від Луцького, він не є настільки відомим, попри те, що розміщений відносно недалеко

(44 км) від обласного центру і має з ним добре транспортне сполучення. Ймовірно, туриста відштовхує той факт, що сьогодні у стінах замку діє обласна психіатрична лікарня. Цей замок був одним із найславетніших у часи Середньовіччя і належав великому литовському роду князів Радзивіллів (Радивилів). Він збудований у XVIст. і був одним із перших на території України замком бастионного типу.

Князь Микола Радзивілл спорудив замок у 1564р. (за іншими джерелами, у 1558р.) в архітектурному стилі ренесансу. Уже у 1640 р. за сприяння Альберхта Радзивілла було завершено будівництво з додаванням споруд у стилі барокко, що змінило замок на палац і, цим самим, зменшило його оборонну здатність. Під час війни 1812р. в замку розміщувався шпиталь російської армії. Починаючи від 1883р. ремонтні роботи в замку проводилися впродовж майже 30 років під керівництвом відомого архітектора, автора будинку Львівського театру опери та балету Зигмунда Горголевського. У 20-ті рр. XXст. оновленням палацу займався Януш Радзивілл.

У приміщеннях замку є чимало визначних пам'яток мистецтва, зокрема художні витвори, скульптури, колекція кінської зброї та вмурована у стіни венеційська мозаїка. Замок вистояв багато нападів. Також у Олиці є мури з баштами і брамами та в'їзна брама як її ще називають Луцька, яка є єдиним збереженим фрагментом потужних міських укріплень. Побудована вона була у 30 рр. XVIIст. і була своєрідною тогочасною митницею [86, с. 176, 89, 94].

Час спорудження *Ратнівського замку* не відомий, але за історичними даними простежується, що період його існування припадав на XV-XVIIст. Проте, спираючись на археологічні дані, можна стверджувати, що дерев'яна фортеця тут існувала ще у XIIст. і знаходилася над р.Прип'ять, з одного боку і над р.Тур, з іншого. Сьогодні ж на її місці у м.Ратне є урочище з назвою Замок [86, 89, 94].

У м-ку Мар'янівка Горохівського району є т. зв. Катеринські гори у вигляді фортеці з одним в'їздом. Вони були штучним оборонним насипом висотою 15-20м і з'явилися тут наприкінці XVII-поч. XVIIIст.

3.2.2. Сакральні пам'ятки

Сакральні пам'ятки є одними із найпоширеніших історико-культурних рекреаційних атракцій регіону, адже вони зустрічаються у переважній більшості н.п.. Основою сакральних пам'яток є архітектурні споруди (церкви, костели, синагоги), що вказує на їхню підпорядкованість архітектурним пам'яткам. Дещо меншу роль тут відіграють пам'ятки церковного (культового) походження: ікони, царські врата, виносні хрести, іконостаси, скульптура, фрагменти різьби, підсвічники, зразки міднолітої пластики (іконки, складні, наперсні та нап্রেстольні хрести), церковне начиння, зразки ковальського ремесла, церковне шитво, художні тканини, церковний одяг, плащаниці тощо [33, 59].

Найдавніші, найзбереженіші і найпривабливіші, з перелічених вище, знаходяться у великих містах. На території Волинської області такими є Луцьк та Володимир-Волинський. Особливої уваги тут заслуговують пам'ятки дерев'яного сакрального зодчества, які зустрічаються, в основному, у сільських н.п..

Велике значення для культурного надбання області мають культові споруди сакрального типу. До таких слід віднести пам'ятки м.Луцьк, зокрема, кафедральний собор святих апостолів Петра і Павла з монастирем єзуїтів та підземеллями, що був збудований 1639р. і відображав культуру ренесансу. Вони, разом із єзуїтським колегіумом, були побудовані для потреб ордену єзуїтів, якому й належали. Нині костел є діючим кафедральним собором римо-католицької церкви Луцької дієцезії і часто відвідується як місцевим населенням, так і прибулими туристами.

Ще однією величною туристичною сакральною спорудою Луцька є комплекс монастиря та костелу Святого Хреста бернардинів. Він є одним із фарних (найстаріших) костелів, який у середині XVIIст. був подарований ордену бернардинів. А у 1752-1755рр. звели новий мурований, який у XIXст. відібрали у бернардинів і передали православної громаді міста. Сьогодні він належить УПЦ Київського патріархату і має назву Свято-Троїцький кафедральний собор. Монастир бернардинів є ПАМ 1752р.-поч. XXст., проте деякі його елементи мають визначений час утворення, зокрема, келії та костел монастиря (сьогодні – кафедральний собор) відносяться до 1752-1755 рр., а брама – до 1876р.

Монастир єзуїтів включає в себе чотири об'єкти. Сам монастир, Петропавлівський костел та келії споруджені у 1606-1610рр., а от дзвінниця датується 1539р.

Монастир домініканців - це перший католицький монастир на території Луцька, бо був споруджений у 1321-1390рр. До XIX ст. він відігравав роль католицького монастиря, але з приходом радянської влади на території області, поряд із іншими монастирями міста, закривається і домініканський. Саме через це до сьогоднішніх днів не дійшов костел монастиря, адже був розібраний. Впродовж наступних років монастир використовувався по-різному, а тепер є духовною семінарією УПЦ Московського патріархату. Його особливістю є те, що він складає собою частину історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» і входить до більшості туристичних маршрутів міста.

Визначною пам'яткою сакральної архітектури є Покровська церква, яка виступає єдиним збереженим православним храмом королівського періоду. Перший (дерев'яний) храм був збудований між XIII і XVст., який на поч. XVIIст. згорів і в 1638р. був збудований інший. Храм від початку належав католикам, а саме ордену василіан (XVIII-1826р.), проте після переходу його до православних, він згорів і був відбудований у 1876р. Сьогодні слугує кафедральним собором УПЦ Московського патріархату. Колись тут була ікона Волинської Богоматері, яка відноситься до XIII-XIVст. і є найбільшою історико-культурною сакральною пам'яткою не архітектурного типу. У ній поєднані два стилі писання – європейський та візантійський. Покровська церква також входить до «Старого міста» і його туристичних маршрутів.

Приміщення монастиря шариток належало до костелу Святої Трійці, який до сьогодні не зберігся. Кафедральна кам'яниця, що залишилася від нього, є приміщенням даного монастиря. Костел був споруджений у XVIст. Та перебудований у XVIIIст. Сьогодні цю будівлю займає курія Луцької римо-католицької єпархії та резиденція Луцького єпископа і не відображає свого історичного минулого.

Монастир бригідок розпочав свою дію у 1624р. на території палацу Альбрехта Радзивілла, однак у 1845р. його знищив вогонь. Та найбільшої шкоди архітектурі завдало те, що у її стінах тривалий час була тюрма. Для цього вся ліпнина була збита та добудовано третій поверх. У 1960-х рр. у колишньому монастирі було музичне училище. Сьогодні ж це чоловічий монастир УПЦ Київського патріархату.

Ще однією спорудою, яка зарахована до переліку ПАМ "Старого міста" є лютеранська кірха збудована у 1906р. для лютеранської громади Луцька в неоготичному цегляному стилі. Також під час німецької окупації вона виконувала роль головного храму німецьких колоністів на Волині. У роки радянської влади будівля кірхи була головним архівом області. З отримання Україною незалежності і до тепер вона належить громаді баптистів.

В Луцькому замку також був православний кафедральний храм Івана Богослова, який вважається першим християнським храмом Луцька, бо його збудували у 1175-1180рр. Хоча в пізніші часи його неодноразово перебудовували, все ж, наявні збережені рештки, що є частиною першого храму. Він зроблений із плінфи – широких і плоских плит із каменеподібного матеріалу, який випалювали спеціальним методом, що часто застосовували у будівництві храмів того періоду на Русі та у Візантії.

Також на території м.Луцька є три сакральних споруди, які нині слугують іншими цілями. Найперше, до таких віднесемо Вірменську церкву, яку звели в 1427р., а на сьогодні вона є житловим будинком. Також відзначимо синагогу (1626-1629рр.), яка використовується спортивним клубом «Динамо» та монастир тринітаріїв (1729р.), який зараз відведений під військовий шпиталь.

На території Луцька є ряд втрачених сакральних споруд, які були знищені. Сюди відносяться караїмська кенеса (XVIIIст.), кафедральний костел Святої Трійці (1427р.), церква Івана Богослова (1175-1180рр.), костел Святого Якуба (XVIст.), костел Марії Магдалини та монастир боніфратів (XVIIст.) [37, 59, 60, 108].

Об'єкти історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир» розповсюджені по території м.Володимир-Волинського. Чи не найвизначнішою

сакральною пам'яткою Волині є Свято-Успенський собор, який постав ще у часи Київської Русі. Так, у 1156р. правнук Володимира Мономаха, Мстислав Ізяславич, що був удільним князем у Володимирі, а пізніше великим Київським князем, збудував новий храм на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Освячення храму відбулося в 1160р. Під храмом знаходяться 6 великокнязівських, 2 єпископські і багато гробниць інших знатних осіб. Важливим є й те, що тут похований князь Мстислав. Однією зі святинь храму є древній Хрест-Голгофа XIVст. На території, приналежній собору, розміщені пам'ятники українських князів. До комплексу Успенського собору відносяться старожитності пізніших історичних епох. Так, будинок із дзвіницею побудований у 1494р., а мури з брамою – у XVIIст.

Василівський храм (ротонда), що також знаходиться у Володимир-Волинському, відноситься до сакральних споруд XIIст. Первісна його архітектура була сумішшю місцевого стилю з елементами готики і романських рис. Існує думка, що замовником спорудження цього храму також був князь Мстислав, на честь перемоги над хорватами.

Наступною пам'яткою сакральних будівель є костюл святих Якіма й Анни, що збудований у 1752р. у стилі бароко єпископом Адамом Война-Оранським на місці дерев'яного храму, зведеного Анною Збараською у 1554р. Саме ця церква була на території Володимирського замку. Костел кілька разів знищували пожежі. Все ж, відновлений він був у середині XVIIIст. в стилі віденського бароко. Він сьогодні є римо-католицькою парафіяльною церквою.

Миколаївська церква зведена у 1780р., як каплиця, у перехідних бароково-класицистичних архітектурних формах на кошти уніатського єпископа Порфирія Скарбки Важинського також відноситься до релігійних пам'яток і сьогодні є церквою УПЦ Московського патріархату. Кафедральний собор Різдва Христового (раніше Костел Розіслання Апостолів) зведений у 1770р. у стилі пізнього барокко і вважається найоригінальнішою його пам'яткою на Волині. Сьогодні у ньому діє кафедральний собор УПЦ Київського патріархату [34, 37, 108].

Одночасно з перебудовою замку Радзивілла у м-ку Олика у 1635-1645 рр., за проектом архітектора Бенедетто Моллі, неподалік нього, був зведений костел

Святої Трійці за наказом князя Миколи Радзивілла. У ньому згодом було поховано самого фундатора та інших членів родини Радзивіллів. Окрім костела до комплексу колегіати відносяться ще мурована дзвіниця та мури з баштами та брамами 1650р. Також в Олиці є низка інших сакральних об'єктів: Петропавлівський костел збудований у 1460р. та Стрітенська церква (1784р.).

У межах Волинської області є й в інших поселеннях велика кількість сакральних споруд, серед яких і відомий для значного загалу українців Зимненський святогірський монастир, який включений до 100 найпривабливіших куточків України. Він знаходиться на території с.Зимне Володимир-Волинського району. Побудований князем Володимиром Великим у 992-993рр.. Він найдавніший з усіх монастирів Волині і є монастирським комплексом оборонного типу. Перекази свідчать, що у 1001р. Володимир Святославич збудував на високому березі р.Луги, неподалік від слов'янської кумирниці дулібів, два храми і зимовий княжий терем. Навкруги монастиря він звів оборонні вали і фортечні стіни, що й до сьогодні збереглися. На той час с.Зимне Володимир-Волинського району було передмістям Володимира. Найбільшою святинею монастиря є Зимненська чудотворна ікона, якою його благословив у 988р. на шлюб із грецькою царівною Анною Константинопольський патріарх Миколай II Хрисоверг. До комплексу Святогірського Успенського монастиря входять також 5 історико-культурних рекреаційних об'єктів, зокрема: Успенський собор із печерами, що зведений у 1495-1550рр., оборонні мури з баштами та трапезна, які відносяться до об'єктів архітектурної спадщини XV-XVIст., Троїцька церква 1567р. будівництва та найновіша будівля комплексу надбрамна дзвіниця 1898р..

Окрім комплексу Святогірського монастиря на території с.Зимне ще є архітектурні споруди, що охороняються державою і можуть бути туристичними об'єктами. Одним із них є Миколаївська церква (1601р.) та школа (1899р.) [37, 108].

На території області виділяється ще ряд сакральних пам'яток, які, на відміну від попередніх, є об'єктами суто паломницького, а не сакрального (релігійного), туризму, головне, для волинських вірян. До них відноситься Успенський монастир,

що знаходиться у с.Низкиничі Іваничівського району. Його звів у 1643р. український магнат Адам Кисіль, який і був під ним похований.

Варто згадати і Миколаївський монастир, що розташований на території с.Мильці Старовижівського району Волинської області, який спорудили на початку XVIст. і перша загадка про нього датується 1522р. До нього належать Миколаївський собор (1942р.), дзвіниця (1901р.), будинок ігумена (поч. XVIIIст.) та корпус келій із трапезною церквою (кінця XVIIIст.). У Мильцях ще звернемо увагу і на Онуфріївську церкву, яка була збудована у 1723р. як каплиця, а у XIXст. відреставрована під церкву. Згаданому вище монастирю підпорядковується скит Різдва святого пророка і Хрестителя Господнього Іоанна Предтечі у с.Вербка Ковельського району, що відкритий у 2001р. До цього часу там був Троїцький храм, який згадується у 1543р. і в ньому похований його засновник Андрій Курбський.

Петропавлівський монастир у с.Світязь Шацького району, який почав діяти у 2002р., також слід віднести до туристичних об'єктів області. Перша його дерев'яна церква згадується у писемних джерелах у 1531р., яка згоріла у 1834р. Мурований храм, який дійшов до сьогоднішніх днів, був зведений у 1846р. графом Браницьким і є головною спорудою монастиря. Ще однією пам'яткою є монастир Святителя Миколая Чудотворця у с.Жидичин Ківерцівського району, який відновив свою діяльність у 2003р. Миколаївська церква та будинок єпископа побудовані у 1623р. та дзвіниця XVIIIст. Варто згадати і напівзруйнований монастир Різдва Пресвятої Богородиці у с.Новий Загорів Локачинського району, який відомий від XVIст. Всі відзначені вище монастирі відносяться до УПЦ Московського патріархату.

Ще однією помітною пам'яткою на території, що досліджується, є Георгіївська церква у м.Любомлі. Вона збудована за наказом князя Володимира Васильковича у 1264р. (у XVIст. її перебудували, а у XVIIIст. до неї була добудована дзвіниця). Її архітектурна цінність полягає у тому, що вона є одним із ранніх варіантів тридільного безкупольного церковного будівництва. Вона є ПАМ національного значення. Зацікавити туристів у цьому н. п. можуть також дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, що зведена у 1880-1884рр. (хоча історичні факти свідчать, що на її місці була церква ще у 1510р.).

Тут варто згадати і мурований Свято-Троїцький храм, що в с.Тростянець Ківерцівського району. Він був збудований у 1648р. на місці попереднього дерев'яного, який постав ще за часів Київської Русі. Тут знаходиться одна із 2 чудодійних ікон на Волині та 10 в Україні – "Свята Одигітрія" [28, 37, 108, 148].

У м.Ковель відзначимо приміщення колишньої єврейської синагоги ХІХст., Свято-Михайлівську церкву (1903р.), яка належить до архітектурно-художніх зразків Волинської монументальної архітектури та храм великомученика Пантелеймона (2002р.).

Серед культових споруд Берестечка уваги заслуговують Свято-Троїцький костел та Свято-Троїцький собор. Перший із них збудований у ХVІІст. поляками на честь їхньої перемоги у битві під Берестечком у стилі рококо, а інший – на поч. ХХст. Ще одним об'єктом є мурована каплиця Святої Теклі ХVІІст., що має національне значення. У м.Горохів у 1814р. був споруджений храм Святого Миколая, а у 1844р. на кошти громади було побудовано Вознесенську церкву.

Домініканський костел та каплиця, що збудовані в пер. пол. ХVІІст., є найдавнішими пам'ятками Камінь-Каширського. У ХХст. костел ще використовувався для служби, а з приходом радянської влади був сильно перебудований. Церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована на кошти поміщика у 1723р. . На території міста була ще одна визначна сакральна споруда – церква святого пророка Іллі. Вона входила до переліку ПАМ національного значення і була збудована у 1700р., проте навесні 2015р. згоріла [37, 108].

Найбільша кількість сакральних пам'яток знаходяться у сільських н.п. і містечках Волинської області. Вони є важливими, хоча й широкому загалові невідомими, ПАМ. Такими, зокрема, є м-ко Луків (костел та церква ХVІ та ХVІІІст.) Турійського, с.Низкиничі (комплекс Успенського чоловічого монастиря ХVІІ) Іваничівського, с.Киселин (пам'ятки ХVІІ) Локачинського, с.Жидичин (комплекс Миколаївського монастиря ХVІІ-ХІХ) Ківерцівського, с.Мильці (комплекс Миколаївського монастиря, Миколаївський собор, дзвіниця, будинок ігумена, корпус келій, Онуфрійська церква ХVІ-ХХ) Старовижівського та м-ко

Голоби (костел Святого Михайла, в'їзна брама, Георгіївська церква, дзвіниця Георгіївської церкви XVIII-XX) Ковельського районів.

Особливої уваги заслуговують пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури. В кожному регіоні України будівництво таких споруд мало свій територіальний характер. Зокрема, дерев'яне церковне будівництво Волині має кілька типів: безверхий поліський; одно- чи триверхий волинський; хрещатий волинський; латинізований тип з однією чи двома вежами. Перший із них є найстарішим типом храму у вигляді хати (сс.Вербка та Гішин Ковельського району). Наступний тип є найпоширенішим серед волинських церков. Зокрема, за одноверхим типом споруджені церкви у сс.Качин, Хотешів Камінь-Каширського та Лудин Володимир-Волинського районів. Прикладом трьохверхої церкви є Михайлівська церква 1770р. у с.Липне Ківерцівського району. Хрещатий волинський тип також розповсюджений на території області та має вигляд храму у вигляді хреста. Він представлений у сс.Дроздні Ковельського та Михале Іваничівського районів. Останній, із вищеперахованих типів, став популярний при будівництві церков після Берестейської унії (с.Осівці Камінь-Каширського району).

Доцільно зауважити, що кожен район Волинської області має велику щільність сакральних споруд. З-поміж них виділимо давні дерев'яні храми, оскільки вони є найчисельнішими серед сакральних об'єктів регіону. На Волині налічується понад 200 пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, які зведені від поч. XVI до 30-их років XXст. Очевидно, що сакральні пам'ятки певним чином підпорядковуються пам'яткам архітектури. Виходячи з цього, із 203 об'єктів національного значення, які належать до останніх, 58 із них є сакральними дерев'яними пам'ятками. Також серед пам'яток місцевого значення 114 із них є сакральними дерев'яними пам'ятками. Всі ці об'єкти відносяться переважно до будівель, що споруджувалися впродовж XVIII-XIXст. Найціннішими із них для туризму є найстаріші за віком або ті, в яких збереглося первісне оздоблення.

У с.Лудин Володимир-Волинського району збереглася Миколаївська церква 1601р., що є характерним зразком традиційного дерев'яного храмового будівництва Волинської області і є витвором волинської школи дерев'яної народної архітектури.

До ПАМ місцевого значення відноситься одноверхий Михайлівський храм у с.Хмелів Володимир-Волинського району. Він був збудований у 1770р.

Миколаївська церква (1678р.) у с.Борочиче Горохівського району є ілюстрацією українського класичного триверхого храму XVIIIст. Його особливістю є вдало підібрані пропорції зрубів і куполів. Храм зачаття Святої Анни у с.Підбереззя Горохівського району зведений у XVIIст.. Він є прикладом старовинної дерев'яної одноверхої волинської церкви з великим за об'ємом верхом. У с.Брани Горохівського району у 1725р. була збудована Покровська церква. Вона засвідчує найстаріший тип дерев'яних одноверхих церков, до якої у XIXст. добудували високу трьохярусну дзвіницю. Збудована у 1782р. (офіційна дата, неофіційна – 1670р.) без жодного цвяха Хрестовоздвиженська церква у с.Вільхівка Горохівського району. Архітектура храму типова для Волині – одноверха приземлена. У храмі частково зберігся настінний олійний живопис XIXст.

Нехарактерний для півдня області і розповсюджений на півночі тип прямокутної двохзрубної будови. Він відображений у Здвиженському храмі 1779р. будівництва, що у Колоні Іваничівського району.

У 1589р. була зведена церква Успіння Богородиці, що знаходиться в с.Качин Камінь-Каширського району. Первісно вона була одним із найдавніших в Україні різновидів дерев'яних храмів. У с.Нуйно Камінь-Каширського району збудована у XVIст. Преображенська церква, яка відображає традиційний для півночі Волині тип триверхої з великим нефом. Стрітенська церква у с.Видричі (хутір Михнівка) Камінь-Каширського району зведена 1624р. як маленька тридільна церква. Сьогодні ж там будується монастир, який зовсім не відповідає за архітектурою поліському типу церков. Михайлівська церква 1771р. будівництва у с.Грудки Камінь-Каширського району представляє один із рідкісних волинських типів дерев'яних церков із двома баштами на західному фасаді. У с.Осівці Камінь-Каширського району є церква Параскеви 1774р., яка є дерев'яним храмом латинізованого типу з однією вежею. Ще однією пам'яткою Камінь-Каширського району є Михайлівська церква у с.Хотешів 1790р. заснування.

У 1770р. побудували Михайлівську церкву у с.Липне Ківерцівського району, яка відзначається збереженою в інтер'єрі декоративною різьбою по дереву (XVIII-XIXст.). До др. пол. XIXст. він відображав характерний тип південноволинського церковного будівництва і був змінений прибудовою трьохярусної дзвіниці. Михайлівська церква у с.Омельне Ківерцівського району споруджена у 1776р. в національному українському одноверхому стилі без цвяхів. Окрасою храму є позолочений іконостас XIXст., яких на терені області є три.

Найранішою пам'яткою дерев'яної архітектури на території Волинської області є Церква Святого Великомученика Димитрія Солунського у с.Гішин Ковельського району, яку збудували у 1567р. і вона є ПАМ національного значення. Зведена у 1710р. Михайлівська церква у с. Дроздні Ковельського району репрезентує собою хрещатий волинський тип. Найбільшою святинею тут є старовинне Євангеліє.

У 1771р. звели Михайлівську церкву у с.Несвіч Луцького району. Вона відображає спрощений хрестовидний одноверхий тип храмів Волині.

У с.Згорани Любомльського району Дмитрівська церква (1674р.) є одним із старовинних дерев'яних трьохчасткових невеликих храмів Волині. Тут зберігся живопис XVII-XVIIIст. та різьба XVIII-XIXст..

Михайлівський храм у с.Карасин Маневицького району збудували у 1691р. Він відображає традиційний для Волині одноверхий тип дерев'яних церков. Яскравим прикладом традиційного трьохверхого волинського типу є також церква Різдва Богородиці у с.Троянівка Маневицького району споруджена у 1772р.

Церква Різдва Богородиці в с.Здомишель Ратнівського району відрізняється своєю виразністю. Вона постала в 1643р. і належить до найдавніших пам'яток дерев'яної архітектури області з характерним для них складним нашаруванням різних будівельних етапів. Характерну для Волині одноверху форму має церква святої Параскеви (1794р.) у с.Заліси Ратнівського району. У неї також зберігся внутрішній інтер'єр кінця XIX-поч. XXст. Сакральною спорудою XIXст. є церква святої Параскеви у с.Самари Ратнівського району, що була зведена у традиційному безверхому поліському хатньому типі у 1830р.

Стефанівська церква у с.Пожарки Рожищанського району збудована у 1761р. Вона відображає одноверхий тип класичної волинської народної школи. Троїцька церква у с.Рудка-Козинська Рожищанського району зведена у 1786р., проте у ХІХст. була перебудована і зараз відображає тип дерев'яних церков Лівобережжя. В її інтер'єрі збереглися елементи різьби по дереву ХVІІІст.

У Старій Вижві знаходиться пам'ятка національного значення – Преображенська дерев'яна церква разом із дзвіницею, яка була зведена у 1869р.

Церква Казанської ікони Богоматері у с.Піща Шацького району збудована у 1801р. Її зовнішній вигляд виділяється серед церков Волині, адже її архітектура відображає тип слобожанських дерев'яних церков і має елементи московської архітектури ХІХ-ХХст. З-поміж мурованих культових споруд слід відзначити Покровську церкву у с.Піддубці Ківерцівського району. Це 14-ти купольний хрестовидний храм з однією великою баштою, що є цікавою пам'яткою у стилі бароко, хоча і перебудовувалась декілька раз.

У м-ку Шацьк є церква Різдва Богородиці, яку звели ще у 1838р. Проте перша дерев'яна церква на честь Богородиці згадується ще у 1510р., однак у 1800р. вона згоріла. Завдяки старанням графа Браницького впродовж 1830-1838рр. постала нова мурована церква на відстані 200м від місця попередньої.

Стрітенська церква у с.Залісоче Ківерцівського району є яскравою пам'яткою архітектури барокко волинської школи. Її змурували у 1784р., проте після пожежі вона має дерев'яні елементи. Дерев'яна дзвіниця з'явилася коло неї у 1806р.

У с.Кисилин Локачинського району знаходиться комплекс Свято-Михайлівської церкви, яка збудована впродовж 1632-1677рр. Окрім самої церкви пам'ятками є мурована огорожа з брамою, що її оточує і велика за розмірами дзвіниця. Заслуговує на увагу тут ще комплекс монастиря кармелітів, який включає в себе костел та келії монастиря, що споруджений у 1691-1720рр. Сьогодні весь комплекс має вигляд руїни.

Церква Різдва Богородиці, яка є ПАМ національного значення розміщується у с.Воротнів Луцького району і збудована у 1785р. Також пам'яткою є її дзвіниця, що збудована у 1869р. У с.Коршів цього ж району є Хрестовоздвиженська церква,

яку звели у 1777р. і на даний час вона є ПАМ національного значення. У с.Шепель має місце Свято-Успенська церква (1780р.) особливістю якої є те, що в її інтер'єрі збереглися живопис XVIIст. та різблення XVIIIст. Для с.Усичі архітектурним туристичним об'єктом є храм святого Стефана, що зведений у 1795р. і відображає характер волинської народної архітектури [28, 148].

Через те, що Волинська область безпосередньо межує із сусідньою католицькою державою і впродовж тривалого історичного часу була складовою Польщі, на території є декілька костелів. Зокрема, Петропавлівський костел в м-ку Олиці Ківерцівського району є однією із найдавніших римо-католицьких споруд Волинської області, який звели у 1450р. і перебудували у 1612р. У вищезгаданому н.п. є ще колегіальний костел Святої Трійці. Він належить до визначних барокових пам'яток сакральної архітектури України пер. пол. XVIIIст.

У Любомлі збережений до сьогодні найстаріший серед римо-католицьких культових споруд Волині – костел Святої Трійці. Вперше він постав у 1409р. дерев'яним, а вже у 1412р. замість нього звели мурований, у готичному стилі. Проте через те, що костел за свою історію слугував і культовою, й оборонною спорудами, сьогодні у його архітектурі присутні ще два стилі, а саме: бароко і ренесанс. Як і останній, інші також були дерев'яні, але через декілька років їх реконструювали у муровані. У с.Затурці має місце костел Святої Трійці збудований у 1642р.

Костел Успіння Пересвятої Діви Марії звели у 1771р. у с.Вишеньки, однак у 1993р. перенесли у м.Ковель. На відміну від попередніх він залишився дерев'яним і до сьогодні. Костел є цінною пам'яткою сакральної архітектури, адже в Україні збереглося лише два дерев'яних костели з двовежевою формою храму. Він є єдиним із трьох дерев'яних костелів на Волині, які дійшов до сучасності. Особливо вражає старанно відновлений бароковий вівтар від кінця XVIIIст.

У м-ку Голоби Ковельського району практично один біля одного розташовуються два храми у стилі бароко. Одним із них є Георгіївська церква, яка зведена як греко-католицька в 1783р. на кошти Людвіка Вільги. Тут знаходиться чудотворна ікона Богоматері, яку у 1840р. перенесли із розібраної церкви у сусідньому селі. Також дзвіниця цього храму є пам'яткою архітектури.

Михайлівський костел, від якого зараз залишилися лише руїни, був зведений впродовж 1711-1728рр. Колись це був храм з архітектурою у стилі бароко, а інтер'єром – у стилі рококо з цікавими фресками XVIIIст.

У м-ку Луків Турійського району побудований у стилі ренесансу у XVIст. костел Святих Анни та Станіслава, який у XVIIст. був зруйнований і відбудований у стилі бароко на початку XVIIIст. Костел у 1870р. царський уряд пребудував у православну Свято-Успенську церкву і лише у 1920р. знову став католицьким. Проте у XXст. його будівля зазнала руйнації, а у 2008р. лише притвор храму доведений до ладу і освячений як православний храм святої Анни. З-поміж сакральних споруд особливу цінність тут має церква святої Параскеви з дзвіницею, що побудована у 1723р. у стилі поєднання раннього мурованого бароко з дерев'яним. Ці споруди є ПАМ національного значення.

У м-ку Головне Любомльського району має місце Троїцька церква, яка збудована у 1841р. на кошти графа Браницького у стилі класицизму із впливом архітектурних настроїв петербурзької архітектури XIXст. Вона є пам'яткою архітектури національного значення.

Має цінність і дерев'яний костел Пресвятої Трійці та Іоанна Хрестителя у Торчині Луцького району, який може слугувати історико-культурною атракцією, бо перебудовувався тричі. Він був зведений у 1540р. на кошти луцького єпископа Юрія Фальчевського. На його місці у 1710р почали спорудження нового костелу, але не завершилося. У 1778р. звели дерев'яний костел, який у 1944р. згорів. Діючий сьогодні постав 1995-1998рр. на кошти парафіян.

Келії монастиря піарів піднялися у 1684р. та знаходяться у Любешові і є пам'яткою місцевого значення. У м-ку Заболоття Ратнівського району є комплекс Здвиженської дерев'яної церкви, який складається, власне, із храму 1795р. будівництва та її дзвіниці, яка зведена дещо пізніше – у 1877р. [28, 37, 108, 148].

3.2.3. Палацеві та будинкові комплекси

На території Волинської області, окрім вищезгаданих замків, є ще маловідомі для екскурсанта споруди, що відносяться до ПАМ і не є культовими. Ними можна

вважати 4 палаци вельмож: Браницьких, Мйончинських, Плятерів та Вільгів. Перший із них знаходиться у м.Любомлі і був збудований у 1782р. графом Францішеком Ксавелієм Браницьким, який отримав дану територію у 1768р. Вже у 1781р. тут була споруджена велика резиденція, яку представляв багатооб'ємний палацевий комплекс, що складався із чотирьох частин. Від величі 200м палацу до наших днів зберігся лише його південний двохповерховий флігель, довжиною у 40м. Окрім нього з північного боку був ще один двохповерховий корпус, за яким знаходилася одноповерхова галерея. Ряд будівель завершувався колонним палацевим корпусом, який відображав північне крило палацу. На північ від нього був розташований сад, який оточувала кам'яна огорожа. Південне збережене крило представлене цегляною прямокутною двохповерховою спорудою, коридорної системи, з одним слабо вираженим у плані ризалітом і чотирьохколонним тосканським портиком на висоту одного поверху на західному фасаді.

Палац-резиденцію Мйончинських у м-ку Луків Турійського району спорудив у др. пол. XVIIIст.-пер. пол. XIXст. Францішек Ксавелій Мйончинський. Він постав на місці колишнього замку, зведеного у XVII ст. його прадідом, посередині оборонних замкових мурів. Разом із палацом був висаджений парк, у якому із 1753р. стояла каплиця родини Мйончинських у стилі рококо. Палац і т. зв. "англійський парк", що знаходився поруч, збереглися до наших днів. Про його існування нагадують вали, оборонні рови з водою і перекинута через них міст.

Замок розташовувався на болотистій місцевості, тому історики мають надію знайти на цій території зброю та предмети побуту тамплієрів. У напівзруйнованому вищезгаданому костелі можна оглянути плиту із символами ордену тамплієрів – коло (символ сонця) та кілька фігурок. Зараз у палаці знаходиться медичний заклад, де лікують хворих із відкритою формою туберкульозу.

У м.Берестечко Горохівського району знаходиться палац Плятерів, що тривалий час (XXст.) слугував монастирем, а зараз його споруда виконує функцію психіатричного інтернату. Він є пам'яткою XVII-XVIIIст. та взірцем архітектури з епохи класицизму. Окрім палацу там ще має місце парк і флігель, який знаходиться на його терені у формі старого партерового двору.

Палац-садиба Вільгів розташовувався у м-ку Голоби Ковельського району. Він є пам'яткою архітектури періоду піднесення парадного палацового будівництва. Так, у місцевому парку є земляний насип, який вказує на його місцезнаходження. Садиба складалася із декількох будинків, господарських споруд, в'їзної брами та парку із водоймою. До сьогодні від розкішного двохповерхового палацу залишився лише його фундамент, а з усіх інших споруд – напівзруйнований будинок та брама зі зламаним дахом XVIIIст.- поч. XIXст. Споруди палацу за часи радянської влади виконували роль і будинку культури, і військового шпиталю, і лікарні, і дитячого будинку для дітей-інвалідів та дитячого будинку-інтернату. Коли у 90-х рр. XXст. будівля залишилася без господаря, тоді її почали нищити і грабувати. Проте в'їзна брама у наш час має нове застосування – тут проходять богослужіння для прихожан УПЦ Київського Патріархату [86, 97, 108].

У с.Затурці Локачинського району є садиба В'ячеслава Липинського, яку ще називають родинним палац. Він є ПАМ поч.XIXст. Поряд із будинком розташовувався парк, який був своєрідною візитівкою дворянської родини кін. XIX-поч. XXст. Від серпня 2011р. вона є музеєм-садибою В.Липинського [98].

Унікальним взірцем житлової культури XVIст., яка зацікавить туриста і не відноситься до культових ПАМ, є будинок Фальчевського або будинок Пузини, який є найдавнішою житловою спорудою Луцька. Він збудований у 1545-1546рр. Садиба має два поверхи та підвал і складається із двох частин: мурованої (давнішої) та дерев'яної (добудованої у XIXст.). На жаль, після останньої реконструкції-ремонту найдавніший міський житловий будинок, як зазначив науковий співробітник Інституту українознавства ім.Крип'якевича НАН України Ю.Лукомський, втратив свою історичну автентичність і національне значення.

Слід наголосити, що вивчаючи й аналізуючи ПАМ обласного центру, варто було б вул. Кафедральну, Лесі Українки, Драгоманова та Данила Галицького віднести до пам'яток містобудування. Передумовою цьому є наявність у них споруд, які відображають забудову певного періоду. Так, на вул. Кафедральній знаходяться 6 споруд, які відносяться до будівель XV-XVIIст., зокрема, ними є кам'яниця монастиря шариток, колегіум єзуїтів, монастир бригідок, кам'яниця

епархіального управління римо-католицької церкви у Луцьку, будинок Фальчевського, дзвіниця кафедрального костелу Святої Трійці. Дана вулиця є однією з основних в історико-культурному заповіднику "Старий Луцьк" та однією із найстаріших у Луцьку.

На вул. Драгоманова має місце багато визначних будівель XVI-XIXст., а саме: домініканська кам'яниця, кам'яниця боніфратрів, ринкова кам'яниця, довга кам'яниця, будинок сім'ї Косачів, чеський гостинний двір, домініканський монастир та цегляний житловий будинок кінця XIXст. Дана вулиця була основною у середньовічному Луцьку і знаходилася на міській незамковій території та проходила через майдан Ринок. Протягом усіх часів вона була престижним районом для замешкування багатих міщан.

Натомість, будинки, які знаходяться на двох інших вулицях, показують характер міської забудови XIX-поч.XXст. Зокрема, на вул.Лесі Українки мають місце будинок Кронштейнів, цегляний будинок (ймовірно, найстаріший тут), будинок у стилі модерн, будівля з ознаками модерну і класицизму та будинок зі збереженим куполом оригінальної форми, а на вул.Данила Галицького знаходяться будинок, де розміщувалося Генеральне консульство Польщі та велика хоральна синагога. Дана вулиця є єдиною вулицею заповідника, де курсує міський транспорт.

Забудова вул.Б. Хмельницького репрезентована старими реставрованими будинками XIX-XXст.. Вони побудовані у різних архітектурних стилях, таких як: модерн, еkleктика, конструктивізм тощо. Так, тут знаходяться міський палац культури, будинок в якому сьогодні знаходиться банківська установа, будинок єврейської гміни, будинок Липинських, одне із приміщень Луцької української гімназії, Волинський академічний обласний театр ляльок та будинок міської ради.

Також варто згадати і забудову проспекта Волі, де уваги заслуговують площа з адміністративними будівлями, житловими будинками та сквером 1950р., 4 житлові будинки 1959-1960рр. Всі вони відносяться до ПАМ місцевого значення.

Майдан Ринок – один із найстаріших та історично найважливіших майданів, що знаходиться у межах історико-культурного заповідника "Старий Луцьк". На ньому розміщуються кам'яниці з підвалами XVI-XVIIст. Також однією з основних

вулиць історико-культурного заповідника «Старий Луцьк» є вулиця Данила Галицького, про яку йшлося дещо вище.

У Володимирі-Волинському є житлові споруди, які відображають архітектуру кін.ХІХст. Зокрема, відзначимо адміністративну будівлю, кінотеатр ім.Шевченка та гімназію ім.В.Мономаха на вул.Устилузькій, будинок у стилі польського конструктивізму на вул.Соборній та дерев'яний житловий будинок на вул. О.Цинкаловського. Забудову поч.ХХст. можна побачити на вул.Ковельській, зокрема цьогочасні житлові будинки, які відносяться до ПАМ місцевого значення.

У Ковелі важливими спорудами є колишня аптека Фрідріксона ХІХст. та колишня єврейська синагога серед. ХІХст., які знаходяться на вул. Незалежності. Окремі історичні джерела називають 1799 роком будівництва аптеки, коли Фрідріксони звели на тодішній вул.Луцькій гарний двоповерховий будинок. Саме ця споруда вказує на становлення аптечної справи у Ковелі вже наприкінці ХVІІІст.. Будівля синагоги, не зважаючи на зміни в плануванні, залишилася унікальним зразком конструктивного рішення, зберегла характерні риси культурової споруди. Заслуговує уваги забудова на вул. Ветеранів, зокрема, 2 житлові будинки, водонапірна башта та адміністративна споруда, які є ПАМ ХХст.

Забудова центральної площі Любомля (колишня площа ринок) відображає архітектуру кін.ХVІІІ - поч.ХХст. Найбільшу історико-архітектурну цінність мають споруди зах. та пд. частин площі, що представлена різноманітними за часом зведення та архітектурою будинками з мансардними дахами, кутовими еркерами, подвійними пілястрами тощо. Незважаючи на певний стилістичний різнобій, будівлі пд.-зах. частини площі зберігають цілісність свого вигляду, що вказує на архітектуру історичного центру Любомля.

У м-ку Олика мають місце ПАМ місцевого значення, які відображають забудову ХХст. До них зараховують адміністративну будівлю, що була зведена у 1901р. та 2 сусідніх житлових будинки, що знаходяться на вул.Радянській.

У Любешові знаходяться лише 2 пам'ятки, які відображають його забудову. Ними є в'їзна брама садиби, що репрезентує архітектурні настрої ХVІІІст. Також

архітектурну цінність тут має будинок монастирської школи, що споруджений у 1753-1758рр. [97, 108].

3.2.4. Територіальна організація пам'яток архітектури та містобудування

ПАМ розповсюджені по території всіх адміністративних районів області. Для проведення територіального аналізу розміщення ПАМ на території Волинської області доцільно використати аналогічний показник *кількості пам'яток ($P_{к.н.}$) на одиницю площі* у розрізі адміністративних районів (у нас – на 100км^2), однак уже для пам'яток архітектури ($P_{п.а.}$). Пересічно геометричною величиною насиченості ПАМ у Волинській області є значення $P_{п.а.}$, що сягнуло $3,57 \text{ од./}100\text{км}^2$. Виходячи з цього, пересічним інтервалом $P_{п.а.}$ для області буде той, значення якого коливаються від 2,61 до $3,6 \text{ од./}100\text{км}^2$. У його межах знаходяться 2 райони – Луцький та Локачинський, $P_{п.а.}$ яких складав, відповідно, 2,98 та 2,67. Причому, за своїм розміщенням вони займають пд. та внутрішньо пд. положення.

Показники, що є нижчими від пересічного значення $P_{п.а.}$, мають 13 районів області, які розміщуються за 3 інтервалами. Величини, які помірно менші від пересічного значення $P_{п.а.}$ ($1,51\text{-}2,60 \text{ од./}100\text{км}^2$), мають 5 районів області, а саме: Володимир-Волинський (2,41), Ківерцівський (2,33), Рожищенський (1,94), Старовижівський (1,78) та Турійський (1,74). Причому, за своїм розміщенням перші три займають зах. (Володимир-Волинський) і пд.-сх. (Ківерцівський) положення Три останні з них положені довкола центрального району області. Рожищенський знаходиться на пд. від центру, Старовижівський – на пн. зах., а Турійський – на захід. Помітно менші значення від пересічного $P_{п.а.}$ ($1,01\text{-}1,50 \text{ од./}100\text{км}^2$) мають Камінь-Каширський (1,09), Ковельський (1,1), Любомльський (1,22), Ратнівський (1,46) та Шацький (1,32) райони. Територіально вони займають центральне (Ковельський), пн. (Ратнівський і Камінь-Каширський) та пн.-зах. (Любомльський і Шацький) розташування. Доволі меншими показниками $P_{п.а.}$ ($\leq 1,0 \text{ од./}100 \text{ км}^2$) від пересічних володіють Любешівський (0,62) та Маневицький (0,97) райони. Вони знаходяться, відповідно, на пн. сх. та сх. області.

Дещо меншим числом (1 район та 3 міста обласного підпорядкування) представлені території із великими параметрами насиченості ПАМ, адже мають $P_{п.а.}$, що є вищою від пересічного обласного. Їхні величини варто згрупувати у 2 інтервалах. У першому має місце лише Горохівський та Іваничівський район, в яких $P_{п.а.}$ знаходиться в межах 3,61-5,00 од./100 км² і становить 4,72 та 3,88, відповідно. Територіально вони знаходяться на крайньому пд. – перший та пд. зах. – інший. І, нарешті, мм.Володимир-Волинський, Луцьк та Ковель мають найбільше значення $P_{п.а.}$, що сягають $\geq 5,01$ од./100км². Так, для них він склав, відповідно, майже 158, 202 та 117 (див. додаток Е 1 та таблицю 3.2.).

Для ПАМ Волинської області, як і для пам'яток археології, варто визначити забезпеченість ними населення. Його значення в області коливаються від 2,44 до 9,28 од./10000ос., а пересічно геометричною величиною забезпеченості населення ПАМ є показник 7,2. Його значення входить у інтервал 6,01-7,3 од./10000ос. в якому розміщуються Іваничівський (6,93), Турійський (7,22) райони та м.Володимир-Волинський (6,01).

Забезпеченість населення ПАМ менше середнього в регіоні спостерігається у 13 адміністративних землях. Зокрема, значення помірно нижчі за пересічне (4,51 до 6,0 од./10000ос.) мають меншість із них. Так, у Ківерцівському вона складає 4,97, у Луцькому – 5,17, у Старовижівському – 5,86 та Шацькому – 5,5. Нижче за пересічну забезпеченість населення ПАМ (2,44-4,5 од./10000ос.) мають Камінь-Каширський (3,07), Ковельський (4,42), Любешівський (2,44), Любомльський (4,16), Маневицький (3,84), Ратнівський (4,0), Рожищенський (4,19) райони, мм.Луцьк (4,21) та Ковель (3,46).

Вищі показники за пересічну забезпеченість спостерігаються у 3 районах, які віднесемо до 2 інтервалів. Помірно вища забезпеченість населення (7,31-8,5 од./10000ос.) у Локачинському районі і становить 7,5. Найзабезпеченіше населення ПАМ ($\geq 8,51$ од./10000ос.) у Володимир-Волинському та Горохівському районах, де її значення сягають 8,85 та 9,28, відповідно (див. додаток Е 2 та таблицю 3.2.).

Виходячи із рейтингового аналізу ПАМ середньо загально забезпеченими є Іваничівський район та м.Ковель, які у сумі набрали, відповідно, 84 та 90 балів,

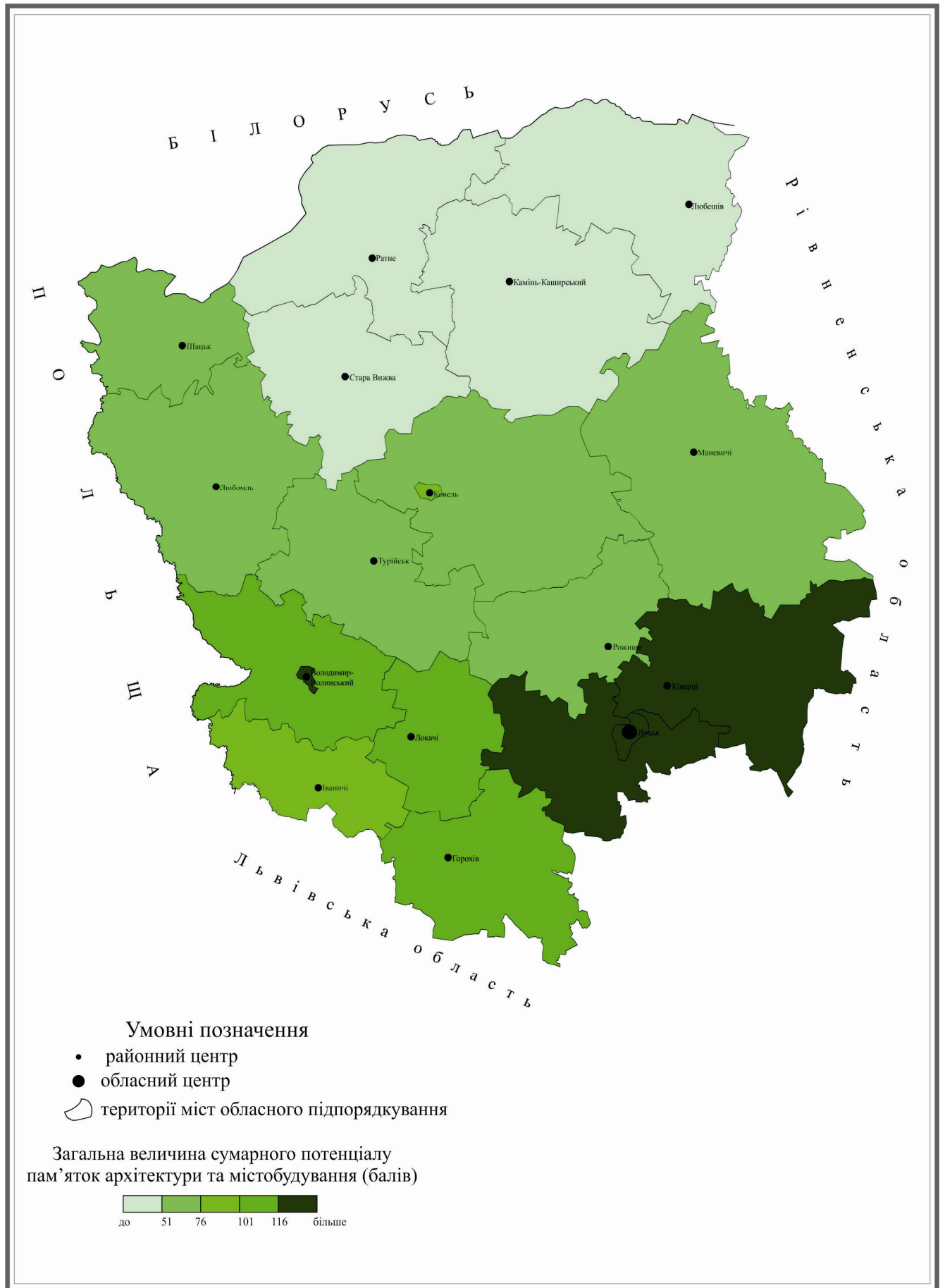

Рис.3.2. Територіальні особливості забезпеченості ПАМ Волинської області

що відповідає пересічному інтервалу 76-100 балів. Добре забезпечені ПАМ (51-75 балів) Володимир-Волинський, Горохівський та Локачинський райони. Ківерцівський, Луцький райони та м.Володимир-Волинський і Луцьк дуже добре забезпечені ПАМ (≤ 50 балів). Так, на першому місці знаходиться м.Луцьк (43 бали), 2-3 місця розділюють між собою м.Володимир-Волинський та Ківерцівський район (по 47), 4 – Луцький район (49,5). Причиною такої забезпеченості даних територіальних утворень є наявність на їхніх теренах значної кількості ПАМ та невеликої площі території.

Натомість, погано загально забезпеченими територіями ПАМ є 6 адміністративних районів, сума рейтингових місць яких коливається від 101 до 115 балів. Зокрема, ними є Ковельський (108), Любомльський (113), Маневицький (114,5), Рожищенський (115), Турійський (104) та Шацький (105) райони. Все ж, дуже погано забезпеченими є Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський та Старовижівський райони, які мають одні з найменших показників кількості, насиченості та забезпеченості населення ПАМ. Так, перший із них займає 18 місце зі 133 балами, наступний - 19 зі 136, Ратнівський - 17 із 120,5 та останній - 16 із 118,5 (див. таблицю 3.2. та рис.3.2.) [36, 69].

3.3. Історичні пам'ятки

Наша держава мала складний і тривалий шлях до незалежності. З огляду на це основні події історії України намагаються увічнити за допомогою пам'ятників та меморіальних пам'яток, які споруджують у парках, на центральних вулицях і площах н. п.. Пам'ятки історії є найчисельнішими, адже вони присутні у переважній більшості н. п.. На території Волинської області зафіксовано 860 пам'яток історії, з них лише 7 мають національне значення. Зокрема, до них відносяться меморіальні комплекси "Вічна слава" та "Жертвам фашизму" у Луцьку та Володимирі-Волинському, відповідно, будинок у якому жив і працював І.Стравинський (1907-1908рр.) в Устилузі Володимир-Волинського району, місце бою армії Б.Хмельницького з польсько-шляхетським військом у 1651р. знаходиться у с.Піски Горохівського району, садиба поетеси Лесі Українки (др.пол. ХІХст.) у

Рейтинговий аналіз ПАМ Волинської області

№ п / п / п	Назва адміністративної території	Пам'ятки оборонної архітектури						Сакральні пам'ятки						Палацеві та будинкові комплекси						Сума	
		кількість		насиченість		забезпеченість		кількість		насиченість		забезпеченість		кількість		насиченість		забезпеченість		бали	місце
		шт	рейтинг	шт/100 км ²	рейтинг	шт/10000 ос.	рейтинг	шт	рейтинг	шт/100 км ²	рейтинг	шт/10000 ос.	рейтинг	шт	рейтинг	шт/100 км ²	рейтинг	шт/10000 ос.	рейтинг		
1.	Володимир-Волинський	1 ²	5	0,1	7	0,35	5	19	9-10	1,83	9-10	6,74	3	5	4	0,48	4	1,77	4	51	5
2.	Горохівський	1 ²	8	0,09	8	0,18	8	50	1	4,46	4	8,76	1	2 ⁵	9	0,18	9	0,35	11-12	59,5	6
3.	Іваничівський	1 ²	7	0,16	5	0,28	6	24	3-4	372	5	6,67	5	-	16-19	-	16-19	-	16-19	84	8
4.	Камінь-Каширський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	19	9-10	1,09	14	3,07	15	-	16-19	-	16-19	-	16-19	133	18
5.	Ківерцівський	3	2	0,21	3	0,45	2	26	2	1,84	8	3,92	10	4 ³	6	0,28	7	0,6	7	47	2-3
6.	Ковельський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	15	15	0,87	18	3,48	14	4 ³	5	0,23	8	0,93	6	108	12
7.	Локачинський	1 ²	6	0,14	6	0,39	3	17	12-13	2,39	7	6,69	4	1 ⁶	13	0,14	10	0,39	10	71,5	7
8.	Луцький	2 ¹	4	0,206	4	0,36	4	24	3-4	2,47	6	4,28	7	3 ⁴	7	0,31	6	0,54	8	49,5	4
9.	Любешівський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	8	17	0,55	19	2,17	17	1 ⁶	12	0,07	15	0,27	14	136	19
10.	Любомльський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	16	14	1,08	15	3,7	12	2 ⁵	10	0,135	11	0,46	9	113	13
11.	Маневицький	-	9-19	-	9-19	-	9-19	20	6-8	0,88	17	3,49	13	2 ⁵	11	0,09	13	0,35	11-12	114,5	14
12.	Ратнівський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	21	5	1,46	13	3,99	8	-	16-19	-	16-19	-	16-19	120,5	17

13	Рожищенський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	17	12-13	1,83	9-10	3,06	9	1 ⁶	15	0,11	12	0,23	15	115	15
14	Старовижівський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	20	6-8	1,78	11	5,86	6	-	16-19	-	16-19	-	16-19	118,5	16
15	Турійський	-	9-19	-	9-19	-	9-19	20	6-8	1,66	12	6,87	2	1 ⁶	14	0,08	14	0,34	13	104	10
16	Шацький	-	9-19	-	9-19	-	9-19	7	18	0,92	16	3,85	11	3 ⁴	8	0,4	5	1,65	5	105	11
17	м.Луцьк	5	1	11,9	1	0,24	7	18	11	42,9	2	0,86	18	65	1	155	1	3,11	1	43	1
18	м.Володимир-Волинський	2 ¹	3	11,6	2	0,52	1	11	16	64,0	1	2,87	16	10	3	58,1	2	2,61	2	47	2-3
19	м.Ковель	-	9-19	-	9-19	-	9-19	5	19	10,6	3	0,75	19	18	2	38	3	2,71	3	90	9
Всього		16				0,15		357		1,77		3,37		122		0,61		1,15			

Умовні позначення до таблиці

п¹ - м.Володимир-Волинський займає вищу позицію від Луцького району, оскільки на його території знаходяться давніші (XIII-XIV та XVIIст.) оборонні споруди (див. додаток Г 2);

п² - адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи із давності їхніх оборонних пам'яток (див. додаток Г 2);

п³ - Ковельський район займає вищу позицію від Ківерцівського, бо більшість його палацевих та будинкових комплексів давніші (див. додаток Г 2);

п⁴ - Луцький район за давністю своїх будівель випередив за місцем у рейтингу Шацький (див. додаток Г 2);

п⁵ - на території Горохівського району знаходяться найдавніші палацеві будівлі, а у межах Любомльського та Маневицького, відповідно, "молодші" (див. додаток Г 2);

п⁶ -Любешівський, Локачинський, Турійський та Рожищенський райони посідають відповідні місця, виходячи із давності їхніх палацевих та будинкових комплексів. Локачинський район посів вищу від Турійського району позицію, бо його палац (однакового віку із турійським палацом) є іменним (родини Липинських) (див. додаток Г 2).

с.Колодяжне Ковельського району, садиба родини Липинських (1882р.) у с.Затурці Локачинського району та ще один меморіальний комплекс Жертвам фашизму у с.Кортеліси Ратнівського району (див. додаток Г 3).

У Колодяжному, як зазначалося вище, є музей-садиба Лесі Українки. У будинку, який називався "великим", сім'я Косачів мешкала з 1882р. Пізніше на подвір'ї було зведено ще два будинки "білий" і "сірий", які постали, відповідно, у 1890 і 1896рр. Під час другої світової війни садиба була зруйнована, але у 1949р. були створені копії цих будинків. Саме тоді був відкритий музей [98].

Залізничну станцію у м-ку Голоби Ковельського району було відкрито у 1873р. при будівництві залізниці Здолбунів - Ковель. Проте збережений до сьогодні будинок залізничного вокзалу, перебудований у 1903р. на місці підірваного під час бунту, зацікавить туристів своєю історією, а також архітектурою.

Пам'ятники на Волині споруджували як за часів СРСР, так і за незалежної України. Тому майже у кожному місті були пам'ятники Леніну та традиційний меморіал на вшанування загиблих у Великій Вітчизняній війні. Проте після проголошення незалежності пам'ятники вождеві демонтували і, в основному, на їхньому місці з'являлися монументи Т.Шевченка. Після 1991р. постають пам'ятники, що торкаються історії України. Найціннішими для туристичної індустрії є меморіальні комплекси, бо містять не поодинокі пам'ятники, а декілька.

Меморіальний комплекс «Меморіал вічної слави», що знаходиться у Луцьку, нагадує про тих, хто загинув під час визволення земель Волині під час Другої світової війни. Зведений він у 1976-1977рр. і відкритий 29 жовтня 1977р. На його території знаходиться братська могила воїнів, стіна скорботи; пам'ятний знак волянам-солдатам останнього призову Другої світової війни; волянам, які загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку; жертвам депортації українців з етнічних земель у Польщу; ліквідаторам аварії на ЧАЕС та постраждалим через Чорнобильську катастрофу та інші, загальною площею 7,5га.

Меморіальний комплекс "Жертвам фашизму" (на місці концтабору військовополонених «Офлаг-365») знаходиться на пд.-зах. околиці м.Володимир-

Волинського і споруджений у 1967р. До складу комплексу входять дві скульптури – матері і військовополоненого.

У центрі с.Кортеліси Ратнівського району розміщений меморіальний комплекс «Жертвам фашизму». Він займає територію близько 20га і до його складу входить 7 братських могил мирних жителів, обпалений дуб – свідок трагедії та скульптурна композиція на земляному пагорбі, яка відкриває комплекс. Споруджений він був у 1980р. У центральній частині композиції знаходиться розетка «Вічного вогню». Земляний пагорб, на якому встановлена скульптурна композиція, насипаний на місці двох братських могил у 1980р. Причиною зведення цього комплексу стала історична подія, коли 23 вересня 1942 р. гітлерівці повністю знищили с.Кортеліси і 20 навколишніх хуторів. Від рук фашистів загинуло 2 875 мирних жителів, серед яких були жінки, люди похилого віку і діти.

Проте в області є монументи, які не є пам'ятками національного значення, але мають вагомий повчальний, історичний та моральний місію. Так, у Луцьку є меморіальна пам'ятка «Жертвам московсько-кадебістських катів», яку відкрили у 2004р. А вже 23 червня 1941р. під мурами Луцької фортеці було розстріляно близько 4 тисяч українських патріотів. Також у 2001р. почалося встановлення монументу-каплиці «Борцям за волю України». У Ковелі встановлено у 1977р. меморіальний комплекс «Слави», у 1969р. - «Ніхто не забутий, ніщо не забуте», на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Другої світової воєн, у 1996р. - «Жертвам Другої світової війни», у 2007р. до 65-ти річчя УПА «Хрест пам'яті жертв більшовицького терору». У 2002р. у м.Любомль відкрито пам'ятник Борцям за волю України, а у 2008р. доповнено ще 8 монументами і перейменовано у меморіальний комплекс (див. додаток Г 3).

У більшості н.п. усіх адміністративних районів є пам'ятники або письменникам, або невідомому воїну, або пам'ятники-могили солдат, які важливого туристичного значення не мають. Все ж, варто використати показник *кількості пам'яток історії* ($P_{п.і.}$) *на одиницю площі* у розрізі адміністративних районів (на 100км^2). Пересічною величиною насиченості пам'ятками історії у Волинській області є значення $P_{п.і.}$, що сягнуло $6,3 \text{ од./}100\text{км}^2$. Виходячи з цього, у середній для

області проміжок 5,6-6,5 од./100км² відносяться Горохівський (5,6), Локачинський (5,8) та Турійський (6,3) райони, які знаходяться на крайньому пд., пд. та центрі області, відповідно.

Показниками $P_{п.і.}$, що нижчі від середнього (4,1-5,5 од./100км²), володіють Володимир-Волинський, Ковельський, Луцький, Рожищенський та Старовижівський райони, значення $P_{п.і.}$ яких сягали 4,4, 4,4, 4,6, 5,1 та 4,1 відповідно. Вони зорієнтовані на зах. (Володимир-Волинський), внутрішній пн. (Старовижівський), центрі (Ковельський) та внутрішньому пд. (Рожищенський та Луцький). Низькі величини $P_{п.і.}$ (2,5-4,0 од./100км²) мають Ківерцівський (3,3), Ратнівський (2,5), Камінь-Каширський (2,7), Любешівський (2,6) Маневицький (2,7), Любомльський (3,2) та Шацький (3,4) райони. Вони займають пн. (Ратнівський та Камінь-Каширський), пн.-сх. (Любешівський), сх. (Маневицький), зах. (Любомльський), пн.-зах. (Шацький) та пд.-сх. (Ківерцівський) положення.

Один район та міста обласного підпорядкування мають вищі за пересічний $P_{п.і.}$ і об'єднуються у 2 проміжки зі значеннями 6,6-7,5 та від $\geq 7,6$ од./100км². До першого з них входить Іваничівський район, бо у ньому показника $P_{п.і.}$ сягнув 7,4. Територіально він займає пд.-зах. положення. Найбільші значення показника $P_{п.і.}$ мають м. Володимир-Волинський (88,2), Луцьк (76,2) та Ковель (42,6) (див. табл. 3.3. та додаток Ж 1).

Також варто звернути увагу на забезпеченість населення пам'ятками історії. Середнє значення цього показника склало 9,38 од./10000 ос. і ввійшло у проміжок 9,01-12,0 од./10000 ос. Такі величини мають місце у Горохівському (11,03), Любешівському (10,05), Любомльському (11,09), Маневицькому (10,81), Рожищенському (10,95) районах.

Низька забезпеченість населення (4,01- 9,0 од./10000 ос.) спостерігається у Камінь-Каширському (7,59), Ківерцівському (6,93), Луцькому (8,02) та Ратнівському (6,85) районах. Натомість, показники забезпеченості населення пам'ятками історії м. Луцьк, Володимир-Волинський та Ковель є дуже низькими і виокремлюються у проміжок $\leq 4,0$ од./10000 ос. (відповідно, 1,53, 3,92 та 3,01).

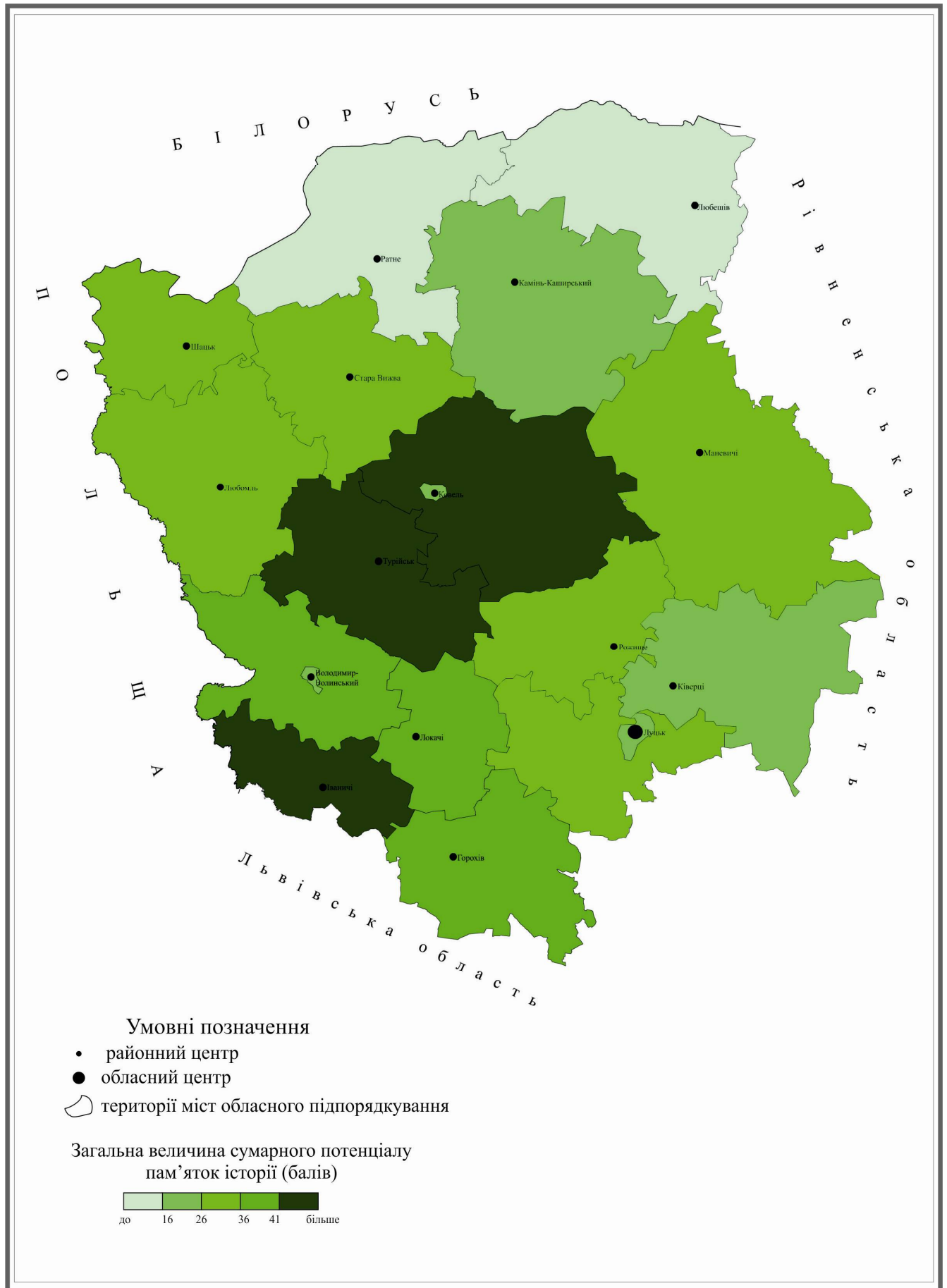

Рис.3.3. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками історії Волинської області

У 7 адміністративних районах забезпеченість населення є вищою за пересічну й об'єднується у 2 проміжки. Зокрема, висока забезпеченість населення пам'ятками історії (12,01-17,0 од./10000 ос.) має місце у Володимир-Волинському (16,29), Іваничівському (13,59), Локачинському (16,18) та Старовижівському (13,48) районах. За показниками забезпеченості пам'ятками історії Ковельський, Турійський та Шацький райони входять до інтервалу $\geq 17,01$ од./10000 ос. і мають значення, відповідно, 17,44, 26,84 та 17,31. У них наявна дуже висока забезпеченість населення пам'ятками історії (див. табл. 3.3. та додаток Ж 2).

Таблиця 3.3.

Рейтинговий аналіз пам'яток історії Волинської області

№п/п/	Адміністративний одиниця	Кількість пам'яток історії		Насиченість пам'ятками історії		Забезпеченість пам'ятками історії,		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/ 100км ²	Рейтинг	од./ 10000ос.	рейтинг	бали	рейтинг
1.	Володимир- Волинський	46	9-11	4,4	10-11	16,29	4	24,5	6
2.	Горохівський	63	3	5,6	7	11,03	9	19	4
3.	Іваничівський	49	5	7,4	4	13,59	6	15	3
4.	Камінь-Каширський	47	7-8	2,7	16-17	7,59	14	38	15
5.	Ківерцівський	46	9-11	3,3	14	6,93	15	39	16-17
6.	Ковельський	75	2	4,4	10-11	17,44	2	14,5	2
7.	Локачинський	41	15	5,8	6	16,18	5	24	5
8.	Луцький	45	12	4,6	9	8,02	13	34	12
9.	Любешівський	37	14	2,6	18	10,05	12	44	18
10.	Любомльський	48	6	3,2	15	11,09	8	29	8-9
11.	Маневицький	62	4	2,7	16-17	10,81	11	31,5	10
12.	Ратнівський	36	15	2,5	19	6,85	16	50	19
13.	Рожищанський	47	7-8	5,1	8	10,95	10	25,5	7
14.	Старовижівський	46	9-11	4,1	12	13,48	7	29	8-9
15.	Турійський	78	1	6,3	5	26,84	1	7	1
16.	Шацький	26	17	3,4	13	17,31	3	33	11
17.	м.Луцьк	32	16	76,2	2	1,53	19	37	13-14
18.	м.Володимир- Волинський	15	19	88,2	1	3,92	17	37	13-14
19.	м.Ковель	20	18	42,6	3	3,01	18	39	16-17
	Всього	860		4,3		8,1			

Проведений рейтинговий аналіз пам'яток історії показав, що середня загальна забезпеченість пам'ятками історії адміністративних територій Волинської області сягає 27,5 балів. Зокрема, це значення припадає на проміжок 26-35 балів. До нього

відносяться Луцький (34 бали), Любомльський та Старовижівський (по 29), Маневицький (31,5), Рожищенський (25,5), Шацький (33) райони.

Кращу загальну забезпеченість пам'ятками історії мають 6 територіальних утворень. Так, добре забезпеченими (16-25 балів) є Володимир-Волинський, Горохівський та Локачинський райони, сумарні рейтингові показники яких сягали, відповідно, 24,5, 19 та 24 балів. Іваничівський, Ковельський та Турійський райони знаходяться на 1-3 місцях з кількістю балів ≤ 15 , що вказує на дуже добру забезпеченість пам'ятками історії. Зокрема, перший займає 3 місце (15 балів), наступний – 2 (14,5) та останній – 1 (7). На це, головне, вплинули велика кількість пам'яток, незначні площі території районів, а, відповідно, високі показники насиченості та значна забезпеченість ними населення.

Погану загальну забезпеченість пам'ятками історії мають Камінь-Каширський, Ківерцівський райони, м.Луцьк, Володимир-Волинський та Ковель, що знаходяться на 13-17 місцях у рейтингу, при цьому маючи 35,1-40 балів. З-поміж них Камінь-Каширський район володіє, порівняно з іншими, непоганою забезпеченістю, бо розміщується на 15 місці (38 балів), а Ківерцівський район та м.Ковель розділяють 16-17 місця із 39 балами. Все ж, Луцьк та Володимир-Волинський у цій групі із 37 балами (13-14 місця) мають найкращі показники забезпеченості пам'ятками історії. Дуже погано забезпечені ($\geq 40,1$ балів) Любешівський та Ратнівський райони, які займають, відповідно, 18 (44 бали) та 19 (50 балів) місця. Причиною таких позицій є не найкращі показники кількості пам'яток, забезпеченості населення та насиченості ними (див. табл.3.3. та рис.3.3.).

3.4. Пам'ятки монументального мистецтва та подієві (фестивальні) туристичні ресурси

Найменш чисельними в області з-поміж пам'яток є пам'ятки монументального мистецтва (надалі – ПММ), яких станом на 2015р. у Волинській області зафіксовано 33 і лише 1 із них має національне значення. Нею є пам'ятник Лесі Українці на Театральній площі у м.Луцьку, що створений у 1976р. У переліку цих пам'яток знаходяться лише високохудожні твори скульптури і, зокрема, у

переважній більшості Т.Шевченку, Лесі Українці, Б.Хмельницькому та героям Радянського Союзу. Також у Луцьку на вул.Богдана Хмельницького є кілька пам'ятних знаків, зокрема пам'ятник Святому Миколаю та меморіальні дошки відомим жителям Луцька, а саме: В'ячеславу Липинському, Ярославові Галану, Модестові Левицькому, Юзефові Фітцке.

Варто відзначити, що у Ковелі також є пам'ятники відомим постатям української історії та культури – Богдану Хмельницькому, Тарасу Шевченку, Лесі Українці. Оскільки Ковель є осередком залізничного транспорту області й одним із найбільших залізничних вузлів Західної України, тому перед вокзалом знаходиться пам'ятник потягу, який також є пам'яткою ХХст.

У Берестечку заслуговує на увагу мурований стовп, який стоїть на могилі колишнього власника містечка Олександра Пронського (XVIст.). У пд.-зах. частині Горохова є історико-меморіальний комплекс споруд: Пагорб Слави з обеліском на честь загиблих воїнів, алея Героїв, мармурова стела – Стіна пам'яті з викарбуваними на ній іменами 1784 героїв. Також є пам'ятник Т.Шевченку та пам'ятний хрест борцям за Волю і Незалежність України. У м.Камінь-Каширському знаходиться меморіальний комплекс воїнам Радянської армії (див. додаток Г 4).

Перспективним для розвитку туристичної галузі та популяризації Волинської області є фестивальний туризм. Його особливість полягає в тому, що видовища завжди привертають увагу і запам'ятовуються надовго та й на організацію цього масового заходу не потрібно значних затрат. Для відвідування пам'яток достатньо й одного разу, а от спостереження за дійством, якого більше ніде й ніколи не буде, допоможе принадити навіть одну і ту ж людину декілька раз. Столицею розвитку фестивального туризму на Волині є Луцьк, де щорічно відбувається декілька фестивалів, які відображають волинську історію, традиції, легенди [145].

Найвідомішим і наймасштабнішим є дійство "Ніч у Луцькому замку", що проводиться в останню неділю червня на території замку Любарта. Від 2007р., коли відбувся цей захід вперше, до сьогодні він здобув популярність та міжнародне визнання. Розвагами на арт-шоу "Ніч у Луцькому замку" входять лицарські бої та забави притаманні середньовіччю, театралізовані дійства, майстер класи народних

промислів, зокрема, з гончарства, лозоплетіння, флористики, ковальства. Також тут можна провести дегустацію та, безпосередньо, взяти участь у приготуванні національних страв, відвідати різноманітні ярмарки. У дійстві беруть участь різноманітні театри та балети, відомі співаки та гурти, як українські, так і іноземні, зокрема польські, грузинські, білоруські, литовські, чеські та молдавські. Фестиваль визнаний найкращою мистецькою подією Волині та внесений до списку 100 подій для розвитку туристичної індустрії в Україні 2012р. Також він є лауреатом загальнонаціональної програми "Людина року Волинського краю 2008" у номінації "Подія року". "Ніч у Луцькому замку" відіграла важливу роль у визнанні Луцького замку переможцем акції "7 чудес України".

Міжнародний фестиваль "Поліське літо з фольклором" заснований у 1994р. і відбувається раз у два роки. Участь у ньому приймають гурти з різних країн світу, які репрезентують автентичний фольклор свого народу. Головною метою фестивалю є охорона та популяризація традиційного культурного спадку, а саме – танцю, піснів, музики та народного ремесла. Фестиваль проходить під егідою Міжнародної Ради Організацій Фестивалів Фольклору і Традиційних Мистецтв (CIOFF), що діє при ЮНЕСКО. Слід відзначити, що за роки, відколи проводиться фестиваль, волинську землю відвідали 6766 учасників, з них 80 зарубіжних колективів з 41-ї країни світу та 86 колективів з України.

«Меч Луцького замку», ще один міжнародний фестиваль, дійство якого триває на території замку Любарта щорічно у вересні. Участь у ньому беруть представники України та інших країн. Тут відбуваються рицарські турніри, змагання стрільців із лука, музичні виступи ансамблів середньовічної музики, покази середньовічних танців. Учасники фестивалю створюють точні копії історичних костюмів і навіть, будують цілі поселення у середньовічному стилі.

Міжнародний фестиваль "Різдвяна містерія" у Луцьку запровадили від 1993р. у Волинському академічному обласному театрі ляльок і до сьогодні їх уже відбулося 6. Щорічно пропонують сценічні виступи вертепів вітчизняні театральні колективи та багатьох європейських країн і Канади. З часом фестиваль урізноманітнили за формою та жанром. Тут з'явилися лялькова ілюстрація сторінок

Біблії. "Різдвяна містерія" у Луцьку – єдиний у світі міжнародний фестиваль театрів ляльок вертепного типу. Тим паче, що науковцями було доведено факт виникнення Вертепу саме на історичній Волині. У цьому ж театрі відбувається всеукраїнський фестиваль за творами Лесі Українки. Вперше він був проведений до 120-річчя з її дня народження у 1991р. Проте другий і останній, на тепер, фестиваль за творами Лесі Українки відбувся аж через 20 років у 2011р. до святкування 140-річчя і сторіччя драми-феєрії "Лісова пісня", під час якого 16 театрів із 11 областей показали 11 постановок цього видатного твору.

На свято Івана Купала біля найбільшого озера Світязь, що у Шацькому районі проходить фестиваль української естрадної пісні «На хвилях Світязя». Концерти проводяться на плавучій сцені просто неба, а ввечері дійство продовжується біля багаття і на човнах. Тут здійснюються конкурсні виступи учасників, майстер-класи від відомих фахівців у галузі естради. Щорічно фестиваль відвідують гості, в основному відомі естрадні співаки України. Тут змагаються українські студенти та їхні ровесники з-за кордону, зокрема Білорусії та Польщі.

Волинь, а саме Нововолинськ та його околиці, вважається шахтарським краєм, тому тут щорічно святкують день Шахтаря, який припадає на останню неділю серпня. Щорічно тут мають місце різноманітні культурно-мистецькі та спортивні заходи. До Нововолинська традиційно на свято прибувають волиняни та делегації з інших країн, зокрема Чехії, Польщі та Німеччини.

У Луцьку з нагоди дня матері, що відзначається щорічно у другу неділю травня, проходить Всеукраїнський фестиваль вишитих рушників під гаслом "Вишиті береги єднання". Програма його проведення є доволною, тому в ньому беруть участь усі бажаючі.

Із 19 адміністративно-територіальних утворень області ПММ та подієві ресурси присутні окрім, Камінь-Каширського, Локачинського, Любешівського та Старовижівського районів, на теренах 15. Пересічне значення показника $P_{m.m.}$ для даного типу пам'яток становить 0,25 од./100 км², тому співставні йому показники відобразатимуться у проміжку 0,21-0,25 од./100 км². Сюди входять Луцький та Рожищанський райони, зі значеннями 0,21 та 0,22, відповідно.

Таблиця 3.4.

Рейтинговий аналіз пам'яток монументального мистецтва і подієвих ресурсів
Волинської області

№п/п/	Назва адміністративної території	Кількість пам'яток монументального мистецтва та подієвих ресурсів		Насиченість пам'ятками монум.мист. та подієвих ресурсів		Забезпеченість пам'ятками монум.мист. та подієвих ресурсів		Сума	
		шт.	Рейтинг	шт./100км ²	рейтинг	од./10000 ос.	рейтинг	бали	рейтинг
1.	Володимир-Волинський	3	4-5	0,29	4	1,06	2	10,5	3
2.	Горохівський	3	4-5	0,27	6	0,53	5-6	16	5
3.	Іваничівський	1 ²	10	0,16	9	-	13-14	32,5	11
4.	Камінь-Каширський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
5.	Ківерцівський	4	3	0,28	5	0,6	3	11	4
6.	Ковельський	6	2	0,35	3	1,4	1	6	1
7.	Локачинський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
8.	Луцький	2 ³	7	0,21	8	0,36	8	23	7
9.	Любешівський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
10.	Любомльський	1 ¹	15	0,07	13-14	0,23	12	40,5	15
11.	Маневицький	2 ³	8	0,09	11	0,35	9	28	9
12.	Ратнівський	1 ¹	13	0,07	13-14	0,19	13-14	40	14
13.	Рожищенський	2 ³	6	0,22	7	0,47	7	20	6
14.	Старовижівський	-	16-19	-	16-19	-	16-19	52,5	16-19
15.	Турійський	1 ¹	14	0,08	12	0,34	10	36	13
16.	Шацький	1 ¹	11	0,13	10	0,55	4	25	8
17.	м.Луцьк	11	1	26,2	1	0,53	5-6	7,5	2
18.	м.Володимир-Волинський	1 ²	9	0,06	15	0,26	11	35	12
19.	м.Ковель	1 ²	12	2,13	2	0,15	15	29	10
20.	Всього	39		0,19		0,37			

Умовні позначення до таблиці 3.4:

n¹ - адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи із давності пам'яток історії, зокрема, пам'ятників історичним постатям;

n² - адміністративні райони мають відповідні значення, виходячи із масовості та давності подієвих ресурсів, що відбуваються на їхній території;

2³ - адміністративні райони займають відповідні позиції, виходячи із давності пам'яток історії, зокрема, пам'ятників історичним постатям

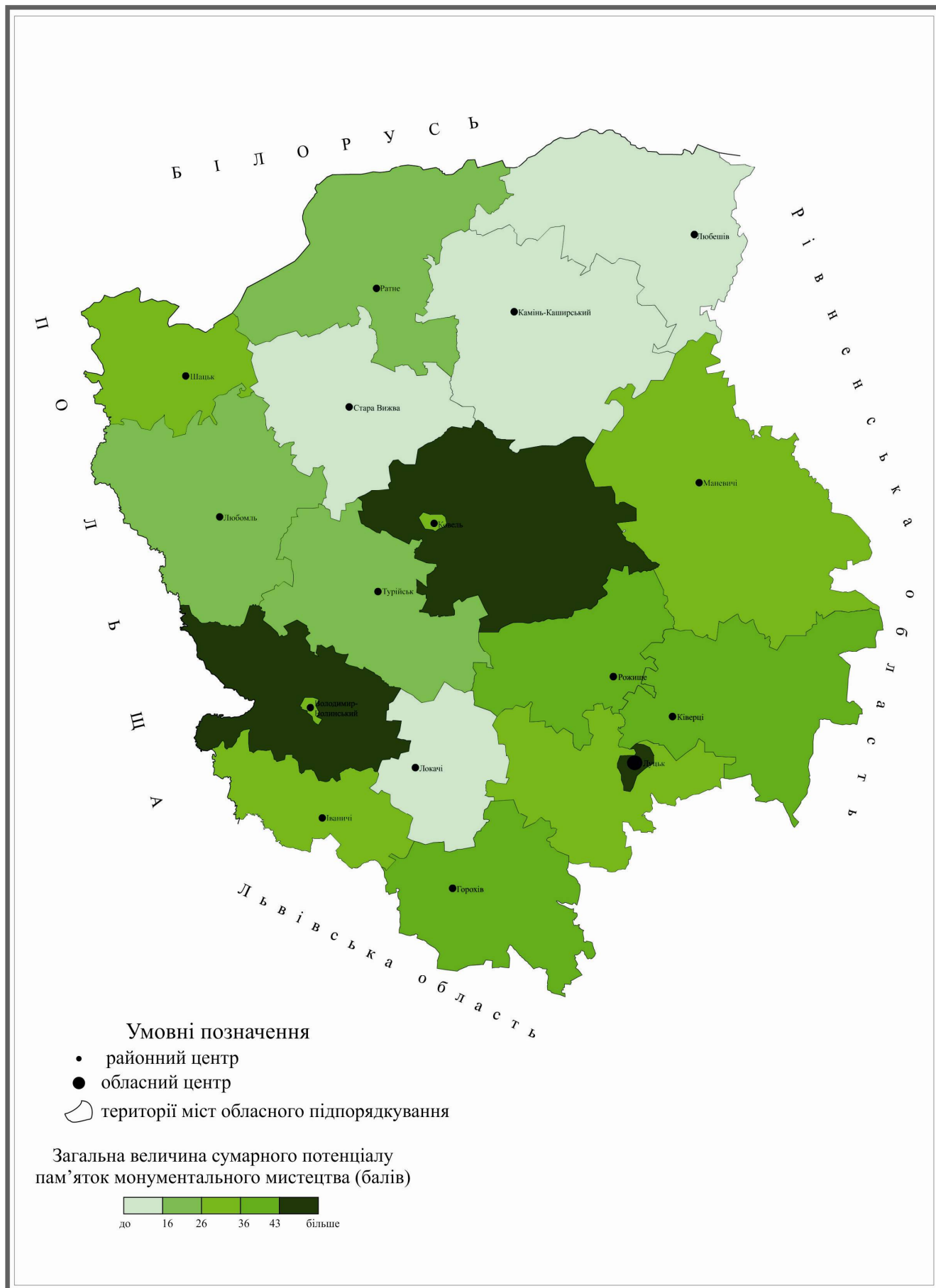

Рис. 3.4. Територіальні особливості забезпеченості пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами

Низькі показники $P_{m.m.}$ (0,11-0,2 од./100 км²) мають Іваничівський та Шацький райони, що мають значення 0,16 та 0,13, відповідно. Дуже низькі $P_{m.m.}$ ($\leq 0,1$ од./км²) спостерігаються у Любомльському, Маневицькому, Ратнівському, Турійському районах та м.Володимир-Волинському. Зокрема, у Любомльському районі вони сягають 0,07, у Маневицькому – 0,09, у Ратнівському – 0,07, Турійському – 0,08, м.Володимир-Волинському – 0,06 од./км².

Помірно вищі значення $P_{m.m.}$ (0,26-0,4 од./100 км²) мають Володимир-Волинський (0,29), Горохівський (0,27), Ківерцівський (0,28) та Ковельський (0,35) райони. Найвищі значення показника $P_{m.m.}$ для ПММ та подієвих ресурсів відображає інтервал $\geq 0,41$ од./км², куди з відповідними величинами потрапили м.Луцьк та Ковель – 26,2 та 2,13 (див. табл.3.4. та додаток 3 1).

Середньо геометричне значення забезпеченості населення ПММ та подієвими ресурсами складає 0,4 од./10000ос., що дозволило визначити інтервал 0,36-0,45 як пересічний для області, куди належить лише Луцький район (0,36). Значення, що помірно нижчі за середнє (0,26-0,35 од./10000ос.) мають Маневицький (0,35), Турійський (0,34) райони та м.Володимир-Волинський (0,26). В Іваничівському, Любомльському, Ратнівському районах та м.Ковель означена забезпеченість є дуже низькою ($\leq 0,25$ од./10000ос.), відповідно, вона становить 0,19, 0,23, 0,19 та 0,15.

Забезпеченість населення ПММ та подієвими ресурсами, що вища за пересічні показники, зафіксована у 7 районах. Так, помітно вища (0,46-0,55 од./10000ос.) вона у Горохівському (0,53), Рожищенському (0,47), Шацькому (0,55) районах та м.Луцьк (0,53). У Володимир-Волинському, Ківерцівському та Ковельському районах найкраща забезпеченість ($\geq 0,56$ од./10000ос.), зокрема, відповідно, вона склала 1,06, 0,6 та 1,4 (див. табл.3.4. та додаток 3 2).

Виходячи із попередніх досліджень та рейтингового аналізу ПММ та подієвих ресурсів, слід відзначити, що пересічна загальна забезпеченість ними відображається 7-12 місцями, що відповідає межах: 25,1-35,0 балів, адже пересічна величина склала 27,5. Саме такими показниками володіють Луцький (23 бали),

Іваничівський (32,5), Маневицький (28), Шацький (25) райони та м.Володимир-Волинський (35) і Ковель (35).

Добре забезпечені ПММ та подієвими ресурсами ті території, які за сумою рейтингових місць набрали 15,1-25,0 балів. Сюди зараховуються Горохівський, Ківерцівський та Рожищенський райони із, відповідно, 16 балами, 11 та 20. Дуже добру забезпеченість спостерігають у Володимир-Волинському (10,5 балів), Ковельському – (6) районах та м.Луцьк – (7,5).

Погану загальну забезпеченість (36,1-42,0 бали) ПММ та подієвими ресурсами мають Любомльський, Ратнівський та Турійський райони, сумарний рейтинг яких, відповідно, 40,5, 40 та 36 балів. Дуже погано забезпеченими є ті райони, на території яких вони відсутні. Зокрема, такі райони розділяють 16-19 місця із 52,5 балами, а саме – Камінь-Каширський, Локачинський, Любешівський та Старовижівський райони (див. табл.3.4. та рис. 3.4.).

3.5. Музейні установи

Музеї є одними із найзадіяніших туристичних ресурсів, адже вони зберігають інформацію про побут, історію, культуру і звичаї народу та мають кваліфікованих працівників, які можуть туристу, цікаво й достовірно, донести інформацію. Станом на 2015р. – це 17 комунальних музеїв Волинської області, 83 музейних заклади на громадських засадах, з яких 6 носять звання „Народний музей” та 187 музейних закладів системи освіти, проте туристичну цінність мають лише 49.

На нашу думку, тут не варто згадувати сільські музеї, які розкривають історію села. Якщо за часів Радянського Союзу музейні установи мали певну ідеологію, то здобувши незалежність Україна розпочала новий шлях свого розвитку, що торкнулося й музеїв. Після здобуття незалежності ряд відділів обласного краєзнавчого музею стали самостійними установами, зокрема Володимир-Волинський історичний музей (1991р.), Маневицький краєзнавчий і Ковельський історичний (1992р.), Любомльський краєзнавчий і музей Волинської ікони (1993р.), що відкритий на місці музею атеїзму. В 1995р., створено меморіальний музей-садибу В'ячеслава Липинського в с.Затурцях Локачинського району, що має права відділу Волинського краєзнавчого музею, який зараз є

пам'яткою історії національного значення. Проте це не єдиний музей, який було створено після 1991р. На території області з'явилися за роки незалежності Устилузький музей Ігоря Стравінського (1990р.), Старовижівський народний краєзнавчий (1992р.), Нововолинський історичний (1998р.), Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (1999р.), Музей старовинної книги (2005р.), Ківерцівський районний краєзнавчий музей (2009р.).

Велика кількість музеїв є на території Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Тут працюють 6 музеїв: археології (збірка від 1977р.), Лесі Українки (1985р.), спортивної слави (1994р.), геологічний (1998р.), історії ВНУ імені Лесі Українки (2002р.), етнографії Волині і Полісся (2010р.).

На розвиток музейної справи Волинської області значний вплив мають соціально-економічні чинники. Так, завдяки останнім з'явилися музей освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти (2000р.) у Луцьку, Аптека-музей (2002р.), Музей історії волинської бази «Укроптбакалія», СП «Волиньпак» та Корпорації ПАККО (2005р.), музей історії органів внутрішніх справ Волині (2005р.).

Мережа державних музеїв в області налічує 20 комунальних (державних) музеїв, 75 музейних закладів на громадських засадах, з яких 4 – носять звання «Народний музей» (Горохівський історичний, Берестечківський історичний, історії органів внутрішніх справ Волині, Устилузький музей Ігоря Стравінського), 49 музейних закладів системи освіти. Зокрема, Горохівський народний історичний музей був створений у 1967р. як музей революційної, бойової і трудової слави.

Не дивлячись на те, що музейні установи працюють у всіх районних центрах і великих містах, туристичну цінність і привабливість мають не всі. Більшість із них відносяться до місцевих історичних чи краєзнавчих музеїв, відвідувачами яких є переважно школярі району. Найвідвідуванішим і найціннішим для розвитку туристичної галузі, звісно, є головний музей області – Волинський краєзнавчий музей. Він є найбільшим і найдавнішим з нині існуючих, адже почав свою роботу ще у 1929р. і до сьогодні виконує свою функцію – досліджувати простір Волині і поширювати знання про історію, пам'ятки культури, мистецтва та етнографії.

Сьогодні Волинський музей має у своєму складі ще 4 музеї й 1 філію, до яких зараховують музей волинської ікони (створений у Луцьку у 1993р.), художній музей (1973р.), наймолодший – музей історії Луцького братства (2011р.) та у с.Затурці Локачинського району меморіальний музей В.Липинського. Філією Волинського краєзнавчого музею є Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (постав у 1949р.). Збираються експонати для створення ще одного відділу в Луцьку – музею етнографії та народних промислів Волині. Волинський краєзнавчий музей представляє 140 тис. експонатів основного фонду, що знаходяться у 23 стаціонарних і 9 виставкових залах, які репрезентують природу, історію, етнографію та мистецтво краю.

Музей волинської ікони відкриває для рекреанта історію волинського іконопису XVI-XVIIIст., в якому показані ікони та предмети церковної декоративної різьби. Він був відкритий у серпні 1993р. В музеї є 5 колекцій: темперного живопису, олійного живопису, декоративної різьби і скульптури, металопластики та російської ікони XVIII-поч.ХХст. Він відомий тим, що тут зберігається Холмська Чудотворна ікона Богородиці, яка є унікальною пам'яткою константинопольського письма XIст. і є найдавнішою іконою в Україні. Саме завдяки цьому музей може використовуватися як об'єкт паломницького туризму.

Художній музей у Луцьку розташований у колишньому Будинку повітової канцелярії та суддів, який збудований у 1789р. і є ПАМ. Тут є три експозиції – зарубіжне мистецтво XVII-пер. пол. ХХ ст., де представлені праці Іспанії, Італії, Фландрії, Франції, Англії, Австрії, Німеччини і Польщі та українське і російське мистецтво др. пол. ХІХ-поч. ХХст., де виставлені праці багатьох митців, які розкривають шляхи розвитку художньої культури. Останньою є створена у 2003р. експозиція давнього українського портрета, основну частину якої формують праці із замку Радзивіллів у м-ку Олика.

Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки знаходиться у будинку, в якому жила родина Косачів. Від 1882р. до 1907р. тут мешкала і відома українська поетеса. Тому у музеї є експозиція, яка розкриває її

життєвий і творчий шлях. Експозиція складається із двох частин меморіальної і літературної. Від 1963р. він є філіалом Волинського краєзнавчого музею.

Володимир-Волинський історичний музей один із найдавніших на Волині. Він був відомий у Володимирі ще у 1887р. при Братстві Святого Володимира і був сховищем для старожитностей. У 1940р. став державним Володимир-Волинським музеєм. Тут зберігається понад 17 тис. експонатів. Експозиції музею містять велику археологічну колекцію, етнографічні пам'ятки та твори образотворчого мистецтва.

На території Волинської області, а саме у Луцьку, окрім музею волинської ікони, є ще один унікальний для України музей дзвонів, який знаходиться на території, що часто відвідується туристами, Луцькому замку. Він був відкритий у 1985р. на основі зібраних співробітниками заповідника дзвонів XVII-поч. XXст. У музеї виставлені понад 90 дзвонів. Тут є дуже рідкісні експонати, зокрема, дзвін 1647р., що він зроблений не заводським способом, а лише одним майстром. Дзвін тут відображає не церковну приналежність, а як джерело звуку, що сповіщало про ту чи іншу подію. Адже тут, окрім церковних дзвонів, є ще маленькі дзвіночки, які виступали службовою атрибутикою у різних організаціях, зокрема, для поштової карети, пожежної частини, залізничного вокзалу, річкової пристані, школи тощо.

У межах Луцького замку, є ще один рідкісний музей – Книги, який було відкрито у 2005р. Найстарішому експонату 371 рік, яким є Євангеліє, що видрукували у Львові у 1644р. В експозиції представлені роботи 6 друкарень. Також тут є діюча модель верстата книгодрукування XVст.

Одним із наймолодших музеїв Волинської області є музей історії Луцького Братства, який відкрився у 2011р. в приміщенні колишнього братського Хрестовоздвиженського монастиря. Він є першим в Україні музеєм, який присвячений окремій братській асоціації [98, 99].

Для проведення територіального аналізу розміщення музейних установ на території Волинської області доцільно використати аналогічний показник кількості пам'яток ($\Pi_{к.п.}$) на одиницю площі у розрізі адміністративних одиниць (у нас на 100км^2), однак уже для музеїв ($\Pi_{к.м.}$). Пересічно геометричною величиною насиченості музеями є значення $\Pi_{к.м.}$, що дорівнює $0,21 \text{ од./}100 \text{ км}^2$, виходячи з

цього, пересічним інтервалом стане 0,21-0,3 од./100 км². Такі значення мають Ківерцівський (0,28) та Луцький (0,21) райони.

Таблиця 3.5.

Рейтинговий аналіз музейних установ Волинської області

№п/п/	Назва адміністративної землі	Кількість музеїв		Насиченість музеями,		Забезпеченість музеями,		Сума	
		шт.	рейтинг	шт/100км ²	рейтинг	од./10000ос.	рейтинг	бали	місце
1.	Володимир-Волинський	1 ²	7	0,1	11	0,35	7-8	25,5	9
2.	Горохівський	2 ³	4	0,18	7	0,35	7-8	18,5	5
3.	Іваничівський	2 ³	5	0,31	4	0,37	5	14	3
4.	Камінь-Каширський	1 ¹	16	0,06	17	0,16	18	51	19
5.	Ківерцівський	4	2	0,28	5	0,6	2	9	2
6.	Ковельський	1 ²	6	0,05	18	0,23	13-15	38	12
7.	Локачинський	1 ²	8	0,14	9	0,39	4	21	6
8.	Луцький	2 ³	3	0,21	6	0,36	6	15	4
9.	Любешівський	1 ¹	11	0,07	14-16	0,27	11	37	10-11
10.	Любомльський	1 ¹	12	0,07	14-16	0,23	13-15	41	15-16
11.	Маневицький	1 ¹	10	0,04	19	0,17	17	46	17-18
12.	Ратнівський	1 ¹	15	0,07	14-16	0,19	16	46	17-18
13.	Рожищенський	1 ¹	13	0,11	10	0,23	13-15	37	10-11
14.	Старовижівський	1 ¹	19	0,09	12	0,29	10	41	15-16
15.	Турійський	1 ¹	18	0,08	13	0,34	9	40	14
16.	Шацький	1 ¹	14	0,13	8	0,55	3	25	8
17.	м.Луцьк	23	1	54,8	1	1,1	1	3	1
18.	м.Володимир-Волинський	1 ¹	9	5,9	2	0,26	12	23	7
19.	м.Ковель	1 ¹	17	2,1	3	0,15	19	39	13
20.	Всього	49		0,24		0,46			

Умовні позначення до таблиці 3.5.

1¹ - адміністративні райони займають таку позицію, виходячи із давності музейних установ, що знаходяться на їхній території;

1² - адміністративні райони мають таке місце у рейтингу, бо містять меморіальні музеї-садиби, які показують життєвий шлях певної історичної постаті;

2³ - адміністративні райони займають таку позицію, виходячи із давності музейних установ, що знаходяться на їхній території.

Помірно нижчими значеннями $\Pi_{к.м.}$ від пересічного володіють Горохівський, Локачинський, Рожищенський та Шацький райони. Їхні показники знаходяться в межах 0,11-0,2 од./100км² та складають 0,18, 0,14, 0,11 та 0,13, відповідно. У 9

районах області значення $P_{к.м.}$ є ще нижчими за середню регіональну величину і входять у проміжок $\leq 0,1$ од./100км². Зокрема, до таких віднесемо Володимир-Волинський (0,1), Камінь-Каширський (0,06), Ковельський (0,05), Любешівський та Любомльський (по 0,07), Маневицький (0,04), Ратнівський (0,07), Старовижівський (0,09) і Турійський (0,08) райони.

Лише 4 адміністративні території мають показники $P_{к.м.}$ вищі за пересічну величину. Так, від 0,31 до 0,4 од./100км² має Іваничівський район, у якому значення $P_{к.м.}$ дорівнює 0,31. В області виділяються міста, які мають дуже високу насиченість музейними установами, що перевищує $\geq 0,41$ од./100км², зокрема, у Луцьку – 54,8, у Володимирі-Волинському - 5,9, а у Ковелі - 2,1 (див. табл. 3.5. та додаток К 1).

Середня забезпеченість населення музейними установами складає 0,3 од./10000 ос., що стало підставою виділити аналогічний інтервал у межах 0,26-0,35 од./10000 ос. Такі значення мають Любешівський (0,27), Старовижівський (0,29), Турійський (0,34) райони та м.Володимир-Волинський (0,26). У Камінь-Каширському, Ковельському, Любомльському, Рожищанському, Маневицькому та Ратнівському районах забезпеченість населення музеями виявилася нижчою (0,16-0,25 од./10000 ос.). Так, у Камінь-Каширському вона сягає 0,16, у Ковельському, Любомльському та Рожищанському – по 0,23, у Маневицькому – 0,17, а у Ратнівському – 0,19 од./10000 ос. Дуже низькою забезпеченість ($\leq 0,15$ од./10000 ос.) зафіксована лише у м.Ковель і дорівнює 0,15.

Забезпеченість населення, значення якої знаходяться у проміжку 0,36-0,45 од./10000 ос. є високою. Такі показники мали місце у Володимир-Волинському, Горохівському (по 0,35), Іваничівському (0,37), Локачинському (0,39) та Луцькому (0,36) районах. Інтервал $\geq 0,46$ од./10000 ос. відображає дуже високу забезпеченість населення музеями. Такими є показники Ківерцівського, Шацького районів та м.Луцьк, які дорівнюють 0,6, 0,55 та 1,1, відповідно (див. табл. 3.5. та додаток К 2).

Провівши бальну оцінку загальної забезпеченості адміністративних територій музейними установами, слід відмітити, що пересічно геометричною величиною по області є 25,4 балів, що відображається у проміжку 25-35 балів. Сюди відносяться Володимир-Волинський із 25,5 та Шацький – із 25 балами райони.

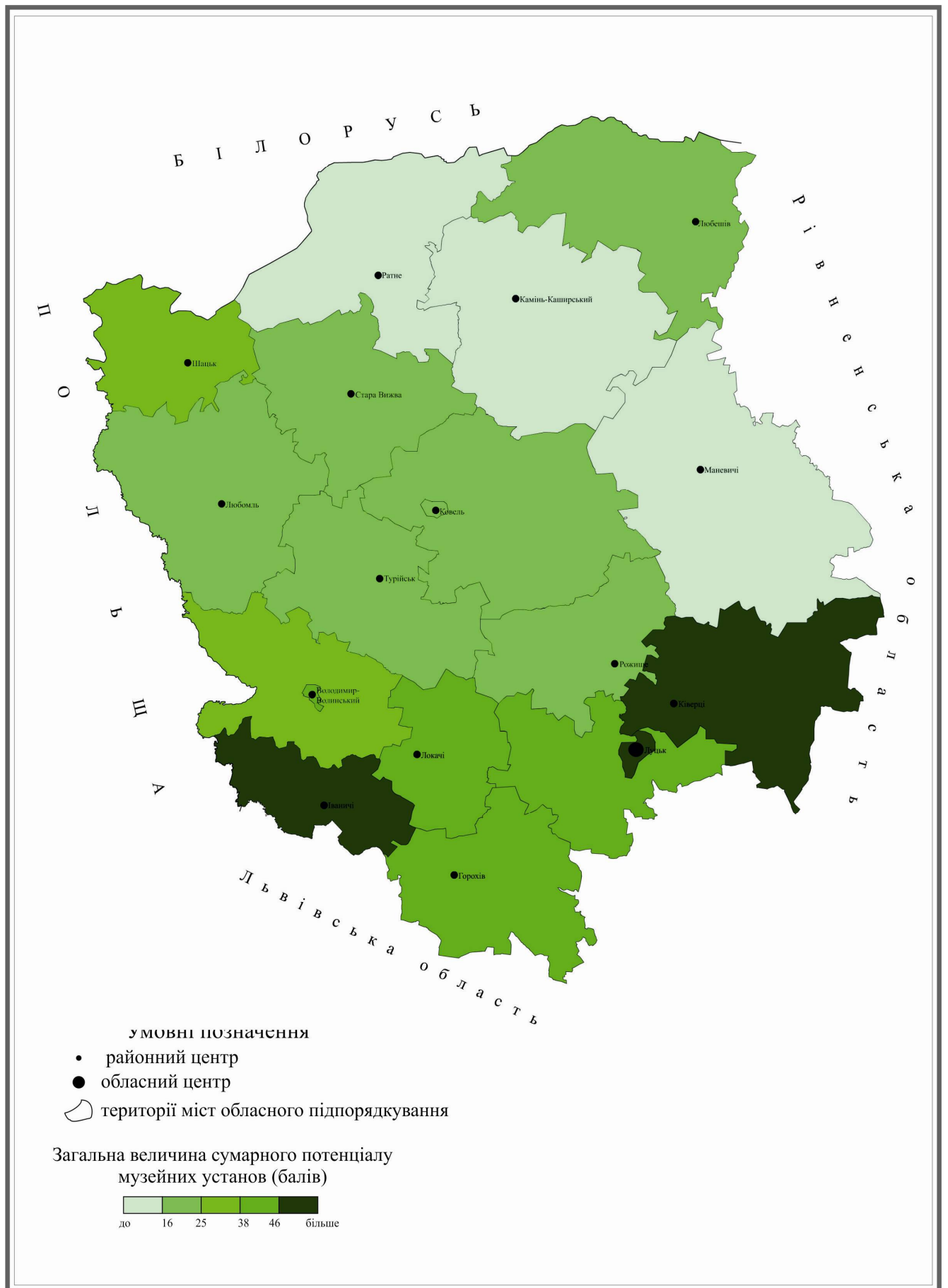

Рис. 3.5. Територіальні особливості забезпеченості музейними установами Волинської області

Добре забезпеченими музеями є ті територіальні утворення, в яких сумарна кількість балів рейтингових місць склала 15,1-25,0 балів. До таких зарахуємо Горохівський (18,5 балів), Локачинський (21), Луцький (15) та м.Володимир-Волинський (23). Дуже добре забезпеченими музеями є Іваничівський, Ківерцівський райони та м.Луцьк (7-15,0 балів). Зокрема, на 1 позиції знаходиться м.Луцьк (3 бали), на 2 – Ківерцівський (9) та на 3 – Іваничівський (14) райони.

Погано забезпечені (35,1-45 балів) музеями Любешівський, Рожищенський, Ковельський, Любомльський, Старовижівський, Турійський райони та м.Ковель. Так, Любешівський і Рожищенський набрали по 37 балів, Ковельський – 38, Любомльський та Старовижівський – по 41, Турійський – 40 і м.Ковель – 39. Три райони області мають дуже погану забезпеченість музеями та займають 17-19 місця з найвищими балами ($\geq 45,1$). До таких районів віднесемо Камінь-Каширський (51 бал), Маневицький та Ратнівський (по 46) райони (див. табл. 3.5. та рис. 3.5.).

3.6. Сумарний потенціал історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону

При вивченні економічного потенціалу області увага рекреаційному, нажаль, не надається при наявності такої кількості ресурсів [116]. Тому за детального вивчення ІКР регіону можна наголосити на їхній видовій різноманітності та різному стану збереження у н. п. області. Виходячи з того, що ІКРР розміщені по території регіону нерівномірно і мають різний стан збереження, варто виділити території їхньої найбільшої концентрації для розвитку історико-культурного туризму, загалом, або його певних видів, зокрема. З огляду на це, можна чітко визначити територіальний трикутник, вершинами якого є м.Луцьк–м.Володимир-Волинський–м.Ковель, що з'єднані між собою автомобільними та залізничними магістралями. У перших двох н.п. зосереджені головні ІКР Волинської області, а останній є важливим центром сполучення туристів із визначними ІКРР.

До списку історико-культурних населених місць включено 19 поселень області: Берестечко, Володимир-Волинський, Голоби, Головно, Горохів, Іваничі, Камінь-Каширський, Ковель, Луків, Луцьк, Любешів, Любомль, Олика, Ратне,

Рожище, Стара Виживка, Турійськ, Цумань, Шацьк.

Для ретельного вивчення територіального розміщення ІКРР у межах адміністративних районів вище був запропонований *показник щільності пам'яток* $P_{к.п.}$. За ним пересічною величиною насиченості пам'ятками в області є значення $P_{к.п.}$, що відповідає 6,99 од./100км². Виходячи з цього інтервал, в якому знаходиться пересічний $P_{к.п.}$ буде розміщений в межах 6,01-8,00 од./100км². Сюди попадуть 5 районів, зокрема, Володимир-Волинський, Ківерцівський, Ковельський, Рожищенський та Старовиживський, для яких $P_{к.п.}$ складає, відповідно, 7,54, 7,09, 6,1, 7,73 та 6,16. Орієнтаційно вони займають землі зах. (Володимир-Волинський), пд. сх. (Ківерцівський), центра (Ковельський), пд. центру (Рожищенський) та внутрішньої пн. (Старовиживський).

Значення $P_{к.п.}$, що є нижчими від середнього (4,01-6,00 од./100км²), мають місце у Камінь-Каширському (4,41), Любомльському (5,04), Маневицькому (4,88), Ратнівському (4,15) та Шацькому (5,11) районах. На території області вони знаходяться на пн. зах. (Шацький та Любомльський), сх. (Маневицький), та пн. (Камінь-Каширський і Ратнівському). Дуже низькі показники $P_{к.п.}$ відображені в інтервалі $\leq 4,00$ од./100км². Такій щільності відповідали дані лише Любешівського району (3,35), який знаходиться на пн. сх. області.

Показники, що вищі за пересічне значення $P_{к.п.}$, доцільно згрупувати також у 2 інтервалах. Так, у першому об'єднується Локачинський, Луцький та Турійський райони з величинами $P_{п.ар.}$ 8,01-10,0 од./км². Зокрема, щільність Локачинського складала 8,93, Луцького – 8,69, а Турійського – 8,44. Територіально вони займають центральну (Турійський) та внутрішню пд. (Локачинський та Луцький) частини області. 3-поміж усіх районів виділяються Горохівський та Іваничівський, щільність пам'яток яких є дуже високою ($\geq 10,01$ од./100км²) і сягала, відповідно, 15,48 та 26,96. Вони знаходяться на пд. (Горохівський) та пд. зах. (Іваничівський) області [74, 75, 78].

Звернемо увагу що, виходячи із великої кількості пам'яток у містах обласного підпорядкування та їхню незначну площу, значення показника $P_{к.п.}$ для

останніх варто визначати в од./1км². Зокрема, у Луцьку він складає 3,54, у Володимир-Волинському – 2,88 та у Ковелі – 2,29 од./км² (див. додаток Л 1).

Забезпеченість населення ІКРР адміністративних територій коливалася у межах 6,78-48,82 од./10000ос. і середньою геометричною її величиною було значення, що сягало 17,77 од./10000ос. Виходячи з цього, інтервал із крайніми величинами, що припав на 15,1-20,0 од./10000ос., став пересічним у регіоні. Відповідні показники спостерігалися для Ківерцівського (15,2), Луцького (15,1), Любомльського (17,3), Маневицького (19,2) та Рожищенського (17,0) районів.

Більшу від пересічної забезпеченість ІКРР мають 8 адміністративних районів, а меншу – 3 райони та 3 міста обласного підпорядкування. Виходячи з цього, останню групу адміністративних територій слід диференціювати на 2 інтервали – низького (10,1-15,0 од./10000ос.) та дуже низького забезпечення ($\leq 10,0$) ІКРР. До першого увійшли Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський райони та м.Володимир-Волинський, показники яких склали, відповідно, 12,59, 13,3, 11,42 та 10,98. Другий інтервал утворюють мм.Луцьк та Ковель, в яких вкрай низька забезпеченість відповідає величинам 7,37 та 6,78.

Добра забезпеченість ІКРР ($\geq 20,1$ од./10000ос.) стратифікується на 3 інтервали – вища середньої (20,1-25,0), висока (25,1-35,0) і дуже висока ($\geq 35,01$). Першу групу складають території Ковельського (24,6), Старовижівського (20,5) та Шацького (21,5) районів. Висока забезпеченість спостерігається у Володимир-Волинському (28,0), Горохівському (30,8) та Локачинському (25,2) районах. Лише у 2 адміністративних утвореннях області має місце дуже висока забезпеченість населення ІКРР. Зокрема, ними є Іваничівський та Турійський райони, де її значення сягають 48,8 та 35,1, відповідно (див. додаток Л 2).

Виходячи із вищезазначених рейтингових показників ІКРР для адміністративних земель, був проведений їхній сумарний рейтинговий аналіз. Пересічно геометричною величиною сумарного рейтингу став показник 46,6 бали. Виходячи з цього, аналогічний інтервал необхідно визначити в межах 45,1-50,0 бала. Йому відповідають показники Локачинського і Рожищенського (по 46 балів) районів та м.Володимир-Волинського (45,5) (див. табл.3.6.).

Сумарні рейтингові показники, що є меншими за пересічні ($\leq 45,0$), свідчатимуть про наявність у межах тих чи інших адміністративних територій достатньо розвинутих ІКРР. Натомість, у випадку більших величин від крайнього верхнього пересічного показника ($\geq 50,1$) загальний потенціал ІКРР буде низьким. Беручи до уваги вищезазначене, наголосимо, що добре забезпечені ІКРР (30,1-45,0 бала) Володимир-Волинський (32), Луцький (33), Ковельський (39) райони та м.Луцьк (35,5). Дуже добре забезпеченими ІКРР є території Горохівського (21 бал), Іваничівського (28) та Ківерцівського (29) районів.

Водночас, Любомльський, Маневицький, Турійський та Шацький райони відносяться до територій із погано розвинутою історико-культурною рекреаційною інфраструктурою, бо їхні сумарні рейтингові показники відповідають інтервалові 50,1-65,0 балів. Так, перший із них у сумі набрав 57 балів, другий – 52,5, наступний – 53, а останній – 56 балів. П'ять адміністративних територій області відносяться до таких, які мають дуже погану забезпеченість ІКРР ($\geq 65,1$ бала). Зокрема, ними є Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський, Старовижівський райони та м.Ковель, показники яких, відповідно, сягають 77, 79, 83,5, 70,5 та 66,5 балів (див. табл. 3.6. та рис. 3.6.).

Варто звернути увагу і на структуру історико-культурних туристичних атракцій, адже вона вкрай неоднорідна у межах адміністративних районів. Так, найбільший туристичний потенціал археологічних ресурсів мають Горохівський, Ківерцівський та Маневицький райони. Саме у них, з-поміж усіх пам'яток, археологічні займають, відповідно, 31,6%, 14,3% та 21,1%. Натомість, в інших районах їхній показник не перевищує і 10%.

У структурі ІКРР ПАМ охоплюють понад 50% у районах, де знаходяться найбільші центри історико-культурного туризму, а саме - Володимир-Волинському (50,7%) та Луцькому (56,1%). Ще у 10 районах ПАМ займають понад четверту частину у структурі усіх пам'яток. Зокрема, до таких відносяться Горохівський (30,5%), Іваничівський (30,5%), Камінь-Каширський (26,7%), Ківерівський (33,7%), Ковельський (28,4%), Локачинський (30,2%), Ратнівський (35,6%), Рожищенський (25%), Старовижівський (28%) та Шацький (27,8%) (див. додаток Л 1).

Пам'ятки історії з-поміж ІКРР мають найбільші значення у Любешівському та Турійському районах, де вони сягають 77,1% та 77,2%, відповідно. Слід відзначити, що лише у Володимир-Волинському, Ківерцівському, Горохівському та Луцькому районах їхня частка менше 50%. Зокрема, у Володимир-Волинському – 43%, Горохівському – 36,2%, Ківерцівському – 48% та Луцькому – 36,8%. ПММ приймають найменшу участь у структурі ІКРР. Їхні показники не перевищують 8% (Луцький район) у структурі усіх ресурсів. У Камінь-Каширському, Іваничівському, Локачинському, Любешівському, Старовижівському та Шацькому районах вони взагалі відсутні.

Таблиця 3.6.

Сумарний рейтинговий аналіз ІКРР Волинської області

№ п/п	Назва адміністративної території	Пам'ятки археології		ПАМ		Пам'ятки історії		Пам'ятки монументального мистецтва		Музейні установи		Сумарний рейтинг	
		бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	місце
1.	Володимир-Волинський	26	9	51	5	24,5	6	10,5	3	25,5	9	32	5
2.	Горохівський	4	1	59,5	6	19	4	16	5	18,5	5	21	1
3.	Іваничівський	11	3	84	8	15	3	32,5	11	14	3	28	2
4.	Камінь-Каширський	25	7-8	133	18	38	15	52,5	16-19	51	19	77	17
5.	Ківерцівський	12	4	47	2-3	39	16-17	11	4	9	2	29	3
6.	Ковельський	33	12	108	12	14,5	2	6	1	38	12	39	7
7.	Локачинський	29	10-11	71,5	7-	24	5	52,5	16-19	21	6	46	9-10
8.	Луцький	21	6	49,5	4	34	12	23	7	15	4	33	4
9.	Любешівський	39	14	136	19	44	18	52,5	16-19	37	10-11	79	18
10.	Любомльський	20	5	113	13	29	8-9	40,5	15	41	15-16	57	14
11.	Маневицький	8	2	114,5	14	31,5	10	28	9	46	17-18	52,5	11
12.	Ратнівський	46	16	120,5	17	50	19	40	14	46	17-18	83,5	19
13.	Рожещенський	25	7-8	115	15	25,5	7	20	6	37	10-11	46	9-10
14.	Старовижівський	35	13	118,5	16	29	8-9	52,5	16-19	41	15-16	70,5	16
15.	Турійський	45	15	104	10	7	1	36	13	40	14	53	12
16.	Шацький	54	17-19	105	11	33	11	25	8	25	8	56	13
17.	м.Луцьк	54	17-19	43	1	37	13-14	7,5	2	3	1	35,5	6
18.	м.Володимир-Волинський	29	10-11	47	2-3	37	13-14	35	12	23	7	45,5	8
19.	м.Ковель	54	17-19	90	9	39	16-17	29	10	39	13	66,5	15

Виходячи з того, що атракції розміщені нерівномірно по території області та забезпеченість населення ними дуже різниться, на нашу думку, варто обчислити територіальний ($K_{т.к.}$), населенський ($K_{н.к.}$) та поселенський ($K_{п.к.}$) коефіцієнти концентрації історико-культурних рекреаційних пам'яток у межах адміністративних територій. Так, позитивних значень всі ці показники набувають лише у Горохівському та Іваничівському районах, тобто у них, з огляду на кількість поселень, чисельність населення та площу території, має місце надмірна концентрація ІКП. Натомість, територій, де спостерігається незаповненість пам'ятками за цими показниками (від'ємні значення $K_{т.к.}$, $K_{н.к.}$ і $K_{п.к.}$) вдвічі більше. До них віднесемо Камінь-Каширський, Ківерцівський, Любешівський та Ратнівський райони (детальніше див. табл. 3.7).

Слід зауважити, що у 7 адміністративних районів простежується недостатня концентрація атракцій щодо площі території та кількості н. п.. Натомість, має місце їхня надмірна зосередженість щодо людності. Такими є Володимир-Волинський, Ковельський, Любомльський, Маневицький, Рожищенський, Старовижівський та Шацький райони. Тут варто виокремити Маневицький район, у якому навантаження пам'яток на кількість поселень прямує до оптимальної (-0,1%).

Натомість, ще для однієї групи адміністративних територій виявлене надмірне зосередження ІКП на територію та на людність, у той час, як їхня навантаженість на поселення є незадовільною. Зокрема, даний факт зафіксований для Локачинського та Турійського районів. Осібну від інших позицію займає Луцький район, у якому мають місце надмірна територіальна концентарція ІКП, а поселенська та населенська, навпаки, недостатня. Для Луцька, Володимир-Волинська та Ковеля спостерігається надмірна поселенська та територіальна концентрація історико-культурних атракцій, але недостатня населенська.

Висновки до розділу 3

На території Волинської області мають місце 150 пам'яток археології, з яких лише 16 – національного значення. Найменша щільність пам'яток археології спостерігається у Камінь-Каширському та Турійському районах, де її значення складають, відповідно 0,06 та 0,08 од./100км², а найбільшу щільність мають

м.Володимир-Волинський (13,7) та Горохівський район (4,84). Найзабезпеченішим за пам'ятками археології є Горохівський район (9,63 од./ 10000ос.), а найменш забезпеченим є населення Ратнівського району (0,19). За рейтинговим аналізом найкращу забезпеченість пам'ятками археології мають Горохівський, Маневицький та Іваничівський райони, а найгіршу – Шацький район та мм. Луцьк і Ковель.

З-поміж 495 ПАМ, які мають місце у межах Волинської області 213 мають національне значення. Виходячи із показників щільності, найменші значення зафіксовані у Любешівському та Маневицькому районах – 0,62 та 0,97 од./100 км², а найбільші – у мм.Володимир-Волинському (157,6 од./100км²), Луцьку (202,4) та Ковелі (116,8). Найкращі показники забезпеченості населення ПАМ мають місце у Старовижівському – 5,86 од./10000ос. та Шацькому – 5,5 районах, а найгірші – у Любешівському (2,44) та Камінь-Каширському (3,07). За рейтинговим аналізом ПАМ найкращу забезпеченість ними мають мм.Луцьк і Ковель та Ківерцівський

Таблиця 3.7.

Концентрація історико-культурних рекреаційних пам'яток

№ п/п	Назва адміністративних територій	Загальна к-сть пам'яток		Людність		Площа території		Кількість поселень		К _{т.к.} , %	К _{н.к.} , %	К _{п.к.} , %
		шт.	%	ос.	%	км ²	%	шт.	%			
1.	Володимир-Волинський	79	4,69	28241	2,671	1038	5,15	77	7,084	-23	+100,95	-119,7
2.	Горохівський	176	10,45	57098	5,401	1122	5,57	94	8,648	+244	+252,45	+90,1
3.	Іваничівський	176	10,45	36050	3,41	645	3,2	61	5,612	+362,5	+352	+241,9
4.	Камінь-Каширський	78	4,63	61939	5,859	1747	8,67	65	5,98	-202	-61,45	-67,5
5.	Ківерцівський	101	6,0	66412	6,282	1414	7,02	75	6,7	-51	-14,1	-35,0
6.	Ковельський	106	6,29	43000	4,067	1723	8,55	93	8,556	-113	+111,15	-113,3
7.	Локачинський	64	3,8	25346	2,397	712	3,54	54	4,968	+13	+70,15	-58,4
8.	Луцький	85	5,05	56137	5,310	973	4,83	85	7,82	+11	-13	-138,5
9.	Любешівський	49	2,91	36829	3,484	1450	7,2	47	4,324	-214,5	-28,7	-70,7
10.	Любомльський	75	4,45	43267	4,093	1481	7,35	7	6,44	-145	+17,85	-99,5
11.	Маневицький	110	6,53	57341	5,424	2265	11,24	71	6,532	-235,5	+55,3	-0,1
12.	Ратнівський	60	3,56	52555	4,971	1437	7,13	69	6,348	-178,5	-70,55	-139,4
13.	Рожищенський	73	4,34	42945	4,062	928	4,61	68	6,256	-13,5	+13,9	-95,8
14.	Старовижівський	70	4,16	34135	3,229	1121	5,56	47	4,324	-70	+46,55	-8,2
15.	Турійський	102	6,06	29066	2,749	1205	5,44	76	6,992	+31	+165,55	-46,6
16.	Шацький	39	2,32	18172	1,719	759	3,77	31	2,852	-72,5	+30,05	-26,6
17.	м.Луцьк	154	9,14	208816	19,75 2	43,5	0,22	1	0,092	+446	-530,6	+452,4
18.	м.Володимир-Волинський	42	2,49	38256	3,619	17	0,08	1	0,092	+120,5	-56,45	+119,9
19.	м.Ковель	45	2,67	66401	6,281	19,7	0,1	1	0,092	+128,5	-180,55	+128,9
20.	Волинська область	1684		1057214				1087				

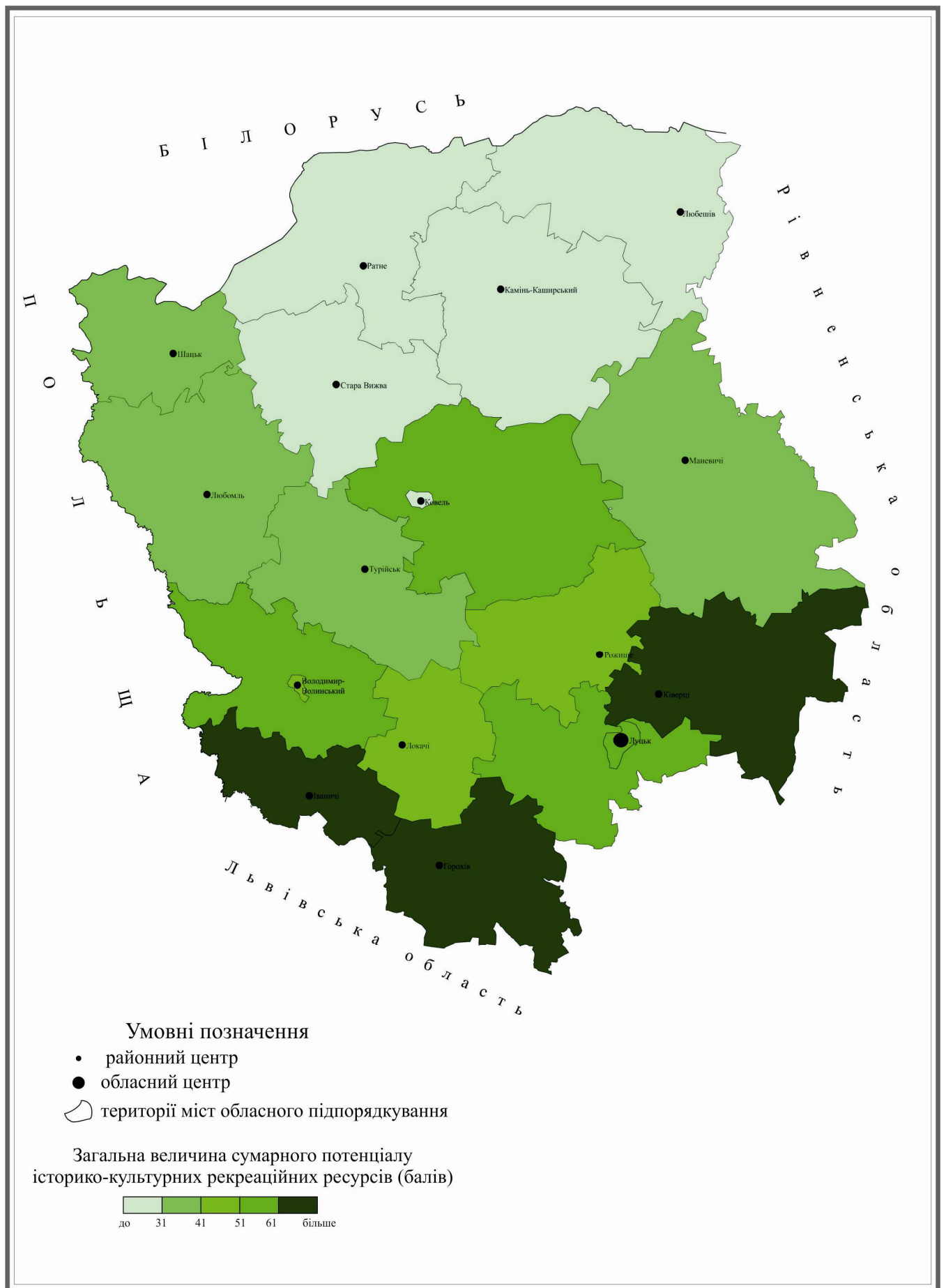

Рис. 3.6. Сумарний потенціал ІКРР Волинської області

район, а найгірші спостерігаються – у Любешівському, Камінь-Каширському та Ратнівському районах.

У Волинській області зафіксовано 860 пам'яток історії, з яких лише 7 мають національне значення. Найкращі показники їхньої щільності мають міста обласного значення – Володимир-Волинський (88,2 од./100 км²), Луцьк (76,2) та Ковель (42,6), а найменші – Ратнівський (2,5) та Любешівський (2,6) райони. За забезпеченістю населення пам'ятками історії виділяються Турійський та Ковельський райони зі значеннями, відповідно, 26,8 од./10000ос. та 17,4. Виходячи із рейтингового аналізу пам'яток історії, найкраще забезпеченими ними є Турійський та Ковельський райони, а найгірше – Ратнівський та Любешівський.

Найменшу кількість налічують ПММ, яких зафіксовано 33 (в т.ч. – 1 національного значення), що були об'єднані з подієвими ресурсами. У Камінь-Каширському, Локачинському, Любешівському та Старовижівському районах відсутні ПММ та подієві ресурси, натомість найбільшу їхню щільність мають м.Луцьк (26,2 од./100 км²) та Ковель (2,13). Найкраще забезпечені ПММ та подієвими ресурсами жителі Ковельського (1,4 од./10000ос.) та Володимир-Волинського (1,06) районів. За рейтинговим аналізом найзабезпеченішими ПММ та подієвими ресурсами є Ковельський та Володимир-Волинський райони і м.Луцьк.

Найкращу насиченість музеями мають міста обласного значення, зокрема, у Луцьку мають місце 54,8 од./100 км², у Володимирі-Волинському – 5,9 та у Ковелі – 5,1, а найгіршу Маневицький та Ковельський райони, відповідно, 0,04 та 0,05. Найзабезпеченішим музеями є м.Луцька (1,1 од./10000ос.) та Ківерцівський (0,60) район, погану забезпеченість мають м.Ковель (0,15) та Камінь-Каширський (0,16) район. Виходячи із рейтингового аналізу, найкраща зосередженість музеями спостерігається у м.Луцьку, Ківерцівському та Іваничівському районах, а найменш забезпеченими є Камінь-Каширський, Маневицький та Ратнівський райони.

За сумарним рейтингом найкращу забезпеченість ІКРР мають Горохівський, Іваничівський та Ківерцівський райони, які займають перші місця рейтингового ряду. Натомість, найгірше забезпечені ними є Камінь-Каширський, Ратнівський та Любешівський райони.

РОЗДІЛ 4 ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. Історико-культурний потенціал стародавніх міст як основних культурних центрів регіону.

Міста Волинської області є тими населеними пунктами, в яких зосереджена найбільша кількість цінних архітектурних об'єктів, а також археологічних пам'яток всієї області. З огляду на це, такі поселення називають історичними містами, до яких, насамперед, відносяться давні міста регіону, що впродовж тисячоліть нагромаджували у собі інформацію про життя і побут корінного населення.

Серед усіх поселень найбільшу цінність у туристичній галузі має обласний центр, найбільше місто регіону - *Луцьк*. Вперше воно згадується в Іпатіївському літописі під назвою Лучеськ у 1085р., але вже як розвинуте місто. Тому можна припустити, що утворене воно було близько 1000р. Це ті роки, коли Володимир Великий приєднав Волинь до Київської Русі, а в Луцьку збудував фортецю, що стала перепорою на шляху загарбників. Наприкінці XIV-поч. XVст. місто було інтернаціональним, що й відобразилося в його архітектурі та культових спорудах.

Найважливішим у туристичному плані є не лише наявність значної кількості пам'яток, але й найкраще автомобільне та залізничне сполучення з усіма регіонами України і найближчого зарубіжжя (Польща та Білорусія). У місті можна знайти нічліг у 13 готельних закладах та прохарчуватися у 208 закладах харчування. У Луцьку, окрім пам'яток культури, рекреант має можливість відвідати Волинський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т.Г.Шевченка, Волинський академічний обласний театр ляльок та два кінотеатри.

З-поміж цінних туристичних об'єктів міста, які відображають історію, культуру та звичаї нашого краю відзначимо музеї, кількість яких у Луцьку сягає 25. Проте найбільшій увазі заслуговує Волинський краєзнавчий музей, який є найбільшим і найвизначнішим музеєм Волині і нараховує у своєму складі ще 5 діючих музеїв (див. §3.5.). На сьогодні у фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається понад 140 тис. експонатів основного фонду. Звичайно, цікавими і

легкодоступними для рекреанта є й ті музеї, які знаходяться в історико-культурному заповіднику "Старий Луцьк", зокрема, музей книги, музей зброї та меморіальний музей "Лесина вітальна". Проводяться також роботи для створення музею етнографії та народних промислів Волині у Луцьку.

На території Луцька знаходиться 88 ПАМ, з яких 23 мають національне значення та 65 – місцеве. Все ж, найцікавішим і найпідготовленішим для туриста є державний історико-культурний заповідник "Старий Луцьк" і ті пам'ятки, що до нього входять. Хоча він і не є великим за площею (близько 40 га), але на його території, зокрема, та й у Луцьку, загалом, є чимало цінних пам'яток і об'єктів туристичної індустрії. Найзахопливішими серед них – замки: Любарта (Луцький чи Верхній замок), вежа Чарторийських і залишки Окольного замку.

Серед пам'яток архітектури м.Луцька відзначимо, в основному, культові споруди, яких нараховується, загалом, 11. З-поміж найдавніших відзначимо домініканський монастир (1390р.), вірменську церкву (1427р.), монастир шариток (XVIст.) та синагогу (1626-1629рр.) (детал. див.§ 3.2.2.).

У місті є чимало вулиць, які можуть захопити рекреанта своєю чарівністю й архітектурним різноманіттям (про них йшлося у §3.2.3.). Тут тільки відзначимо вул. Лесі Українки, Богдана Хмельницького, Данила Галицького та Майдан Ринок.

Значну роль у збереженні культурної спадщини міста відіграло Луцьке Хрестовоздвиженське братство, яке своїми силами організувало «древнехранилище» (збірку предметів старовини). До нього на збереження потрапляли передовсім культові церковні предмети, а також випадкові викопні знахідки. Саме це вказує й на те, що Луцьк не лише цікавий архітектурою, але й артефактами, бо перші поселенці на території міста були ще за часів пізнього палеоліту. Найціннішим для туриста є урочище «Гнідавська Гірка», що знаходиться на південній околиці міста та займає високий лівий корінний берег р.Стир. Тут є знахідки епохи неоліту (культура лінійно-стрічкової кераміки), енеоліту (пізнє Трипілля) та бронзи, а також давньоруські матеріали. Для кращого ознайомлення з археологією міста та області варто відвідати археологічний музей історичного факультету Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Важливим для розвитку туристичної галузі Волині є й те, що Луцьк бере участь у подієвому або фестивальному туризмі (про що йшлося у §3.4.), адже щороку на території Замку Любарта проводиться мистецьке шоу "Ніч у Луцькому замку". Також тут два рази на рік відбуваються рицарські турніри. Ще у місті проходить міжнародний фестиваль "Поліське літо з фольклором".

З-поміж атрактивних міст у Волинській області також назвемо давній *Володимир-Волинський* (перша назва Володимир) [34]. Археологічні знахідки на його території свідчать, що навколишні території міста були заселені ще за часів енеоліту (IV-III тис. до н.е.), адже племена маліцької культури замешкували с.Заріччя, а волино-люблінської, лійчастих посудин і пізнього етапу Трипілья – с.Зимне. Територію самого міста первісні люди освоїли за епохи бронзи, зокрема, племена городоцько-здовбицької культури. Все ж, першою літописною згадкою про Володимир є опис подій 988р. у "Повісті минулих літ" Нестора Літописця. За угорськими хроніками "Нотаріями короля Бели" місто існувало вже в 884р. під назвою Ладомир, а перша літописна згадка про останнє відноситься до 866р.

Вигідне географічне положення сприяло швидкому розвитку міста. В XI-XIIст. Володимир був одним із найбільших міст Київської Русі. На той час він був значним торгівельним осередком, а також військово-оборонним постом на західних кордонах Києворуської держави. У X-XIIст. у місті були розвинуті зброярське, ювелірне ремесла, гончарство та кам'яне будівництво. Археологічні знахідки на відомих пам'ятках давнини свідчать про високий рівень ремісників Володимира. З міста був поширений експорт зброї, ювелірних виробів за межі Волині.

Княжий період Володимира відзначався значним економічним розвитком, в т.ч. будівництвом. У місті було споруджено 8 кам'яних храмів (X-XIIIст.), а разом із дерев'яними – понад 20 храмів і палаців. У XIIст. тут склалась своя архітектурно-будівельна школа, а також була школа при єпископській кафедрі, де вчили не лише слов'янської мови, але й латинської та грецької. В 1097р. у Володимир для перевірки шкіл та вчителів приїжджав літописець Нестор.

На території міста у 40-70pp. XVст. був збудований ще один замок, адже попередній був спалений. Володимирський замок, на місці якого зараз

залишилися лише вали, був зведений за наказом польського короля і Великого князя Литви Казимира IV Ягайловича. Знаходився він над заплавою р. Луга і оточувався ровами, що були наповнені її водами та допливу р. Смочі. На території замку було декілька будівель, зокрема – дерев'яний королівський палац, дерев'яна церква і 12 будинків, а також житлово-господарські споруди.

Сам Володимир за свою більш, ніж 1000-літню історію декілька разів знищувався, проте натеper Володимир-Волинський є одним із найпривабливіших історико-культурних осередків Волині. Зокрема, із 6 пам'яток національного значення та 19 місцевого, що зафіксовані на території міста, у 2003р. був утворений державний історико-культурний заповідник "Стародавній Володимир". Загалом, на території м. Володимир-Волинський мають місце 23 ПАМ, з яких – 8 національного значення, 2 пам'ятки археології, з них – 1 національного значення, пам'яток історії – 15, з них – 1 національного значення. Зокрема, найціннішими й найпривабливішими для рекреанта є Успенський собор, Церква Святого Василя або ротонда, костел Якіма та Анни, монастир капуцинів тощо.

Все ж, для рекреанта Володимир цікавий не лише архітектурою. Так, на пд.-зах. околиці міста знаходиться меморіальний комплекс "Жертвам фашизму", що був споруджений у 1963р. та ряд інших пам'ятників і пам'ятників-могил, що увіковічили подвиг воїнів у часи Другої світової війни.

Стародавній Володимир був розташований у південній частині сучасного міста і мав вигляд неправильного п'ятикутника, який укріплювався валами та ровами. Він був розташований у трикутнику між р. Луга (стара назва "Луг") та її допливами, які також були елементами старих фортифікаційних споруд. До сьогодні залишилися лише оборонні вали, які вказують на місцевість, де знаходилося прадавнє місто із пам'ятками археології XI-XIII ст.

Історико-культурна спадщина, яка формувалася тут впродовж століть приваблюватиме як українського, так і іноземного туриста, тому Володимир-Волинський має значні перспективи для розвитку історико-культурного туризму. На жаль, для розміщення рекреантів на його території є лише 1 готель і 15 закладів харчування, що значно знижує комфортність даного туристичного куточка Волині.

За 12 км від Володимира-Волинського знаходиться *Устилуґ*, що є ще одним цікавим для розвитку туристичної діяльності містом, перша згадка про яке датується 1150р. і пов'язана також із родом Мстиславичів. Саме тут, зі здобуттям Україною незалежності, відкрито міжнародний автоперехід із Польщею Устилуґ-Зосин, що дасть можливість українським і польським туристам відвідати регіон. На території міста знаходиться городище IX-XIIст., будинок російського композитора українського походження І.Стравинського 1906р., а також пам'ятки архітектури: костел XVIIIст., каплиця першої половини XIXст., митниця 1908р. тощо.

Ковель одне із найбільших міст Волинської області за кількістю населення, але за ІКРП не є відомим широкому загалові. Туристи пов'язують його, головне, з будинком *Лесі Українки*, який знаходиться у приміському с.Колодяжне. На території міста поселення відомі ще від часів бронзи, проте дата заснування міста не відома, а є лише дані про надання місту магдебурського права у 1518р. Вчені-історики твердять, що *Ковель* знаходився під захистом укріпленого замку з кількома воротами та вежами, який, ймовірно, був розташований на острові, оточеному р.Турією та її допливами. Вцілілі від пожежі ворота з вежею, як останній свідок *Ковельського* замку, простояли до 1805р. і були зруйновані за наказом російського генерала, графа *Сергія Каменського*.

Ковель був багатий на пам'ятки, проте їхня велика кількість була знищена війнами. Тому на території міста залишилося 23 ПАМ, 20 пам'яток історії та 1 ПММ місцевого значення. Зокрема, відзначимо *Воскресенський собор* (1549р.), костел *Святої Анни* (1771р.), собор *Святого Дмитрія Солунського* (1994р.), греко-католицький храм *блаженного Миколая Чарнецького* (2003р.) тощо.

Серед пам'яток історії рекреаційно цікавим є меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Другої світової війни, меморіальний комплекс слави, пам'ятний знак борцям за волю. Також у місті знаходяться пам'ятники *Б.Хмельницькому*, *Т.Шевченку*, *Лесі Українці* та інші.

Ковель має залізничне сполучення не лише з містами України, але й Польщі і Білорусії, що полегшує прибуття не лише українському туристу, але й рекреантам сусідніх з Україною країн. Для них у *Ковелі* працює 6 готельних закладів та 42

заклади харчування. Ковель розташований за 70 км від обласного центру, за 65 км від автопереходів Ягодин-Дорогуськ (Польща) та Доманове-Мокрани (Білорусія), що надає туристам добре автомобільне сполучення.

Берестечко – невелике місто на пд. Волинської області, територію якого люди почали освоювати ще за часів бронзи. Історія Берестечка пов'язана із Києворуським містом Перемилем, для якого воно було передмістям. Вперше згадується як самостійне поселення с.Берестки у 1445р. Але відоме місто для українців великою битвою під Берестечком у 1651р., проте музей цієї битви знаходиться на території Рівненської області. У межах міста розміщені відомі ПАМ, загалом (див. § 3.2.) та величні культові споруди, зокрема (див. §3.2.2.) і 1 монументальна пам'ятка.

За 25 км від Берестечка знаходиться районний центр *Горохів*, в якому можна відвідати сакральну пам'ятку (див. §3.2.2.), історичний музей (див. §3.5.), історико-меморіальний комплекс, пам'ятник та пам'ятний хрест (див. §3.4.). Горохів має зручне транспортне положення, адже розміщується на автошляху Луцьк-Львів, за 50 км на пд. зах. від обласного центру і за 9 км від найближчої залізничної станції Горохів у м-ку Мар'янівка. Це забезпечує безпроблемне сполучення як з обласним центром та іншими н.п. області, так із сусідніми західноукраїнськими областями.

Ще одне місто Волині засноване Києворуськими князями, а саме Романом Мстиславовичем – *Камінь-Каширський*. Воно відноситься, як і два попередні до низькоатракційних міст Волині, тому може відвідуватися туристами в комплексі з ін. містами. У центрі Каменя-Каширського мають місце всі види пам'яток – пам'ятка археології (див §3.1.), сакральні пам'ятки (див. §3.2.2.), пам'ятка історії (див. §3.3.) та ПММ (див. §3.4.). Камінь-Каширський має автомобільне та залізничне сполучення із Ковелем і Луцьком.

Місто *Любомль* внесене до списку історичних н.п. України, а перша згадка про нього відноситься до 1287р. Основними історико-культурними цінностями міста є найстаріша церква Святого Георгія (1280р.), костел Святої Трійці (1409р.) та Різдва Пресвятої Богородиці (1880-1884р.) (детальніше див. §3.2.2.). Окрім сакральних споруд у Любомлі наявні пам'ятка археології (див. §3.1.), палацові та будинкові комплекси (див. §3.2.3.) та пам'ятник Богдану Хмельницькому. У місті є 4 заклади

готельного типу та 3 заклади громадського харчування. Любомль має добре автобусне сполучення з основними залізничними центрами області (м.Луцьк, Ковель та Володимир-Волинський) та знаходиться за 15 км від кордону з Польщею і за близько 50 км із Білорусією, що збільшує його туристичний потенціал.

Варто зазначити, що лєвова частка міст Волинської області 7 із 11 або 63,6% мають ІКРР і більшість із них є високоатраактивними н.п. регіону дослідження. Проте не всі з них повною мірою використовують свій історико-культурний потенціал, що є однією з найбільших перешкод для розвитку туристичної галузі історико-культурного спрямування.

4.2. Наявність історико-культурних рекреаційних ресурсів у містечках і селах Волинської області

Менший ІКРР мають містечка області, де, головне, знаходяться музейні установи. Однак серед н.п. цього типу є й такі, які мають значну кількість інших цінних туристичних об'єктів [35, 132]. Зокрема, з-поміж них слід виділити м-ко *Олику*, яке вперше згадується в Іпатіївському літописі за 1149р. і внесене до списку історичних населених місць України. На його теренах налічується 10 ПАМ, із них 5 мають національне значення. З-поміж них найзначнішим є замок Радзивіллів, який побудований у 1558р. у стилі ренесансу і бароко. Із завершенням будівництва замку Альбрехт Станіслав Радзивілл пожертвував на будівництво римського храму. Саме так у 1635-1640рр. був перебудований дерев'яний храм на новий мурований костел, який став знаковою спорудою Олики, адже є видатною бароковою пам'яткою сакральної архітектури України пер. пол.ХVІІст. Окрім вищезгаданих об'єктів на території містечка ще є ряд сакральних споруд (див. §3.2.2.), пам'ятки оборонної архітектури (див §3.2.1.) та будинкові комплекси (див. §3.2.3.).

За часів радянської влади величне середньовічне місто перетворилося у занедбане провінційне містечко, яким залишається і до сьогодні. Територіально воно знаходиться на однаковій відстані від Луцька і Рівного і має добре автобусне сполучення із ними, що дає змогу туристу безпроблемного приїзду і від'їзду для розташування в готелях цих міст.

Вигідне розташування має містечко *Луків* Турійського району, адже розміщене воно за 2 км від міжнародної автомагістралі Варшава-Київ та від залізничної станції Мацеїв (попередня назва н.п.). Містечко внесене до списку історичних населених місць України. На його території є цінні туристичні об'єкти, зокрема, графський палац Мйончинських (детал. див. §3.2.3.), костел святих Анни та Станіслава та церква святої Параскеви (див. §3.2.2.).

За 14 км від Любомля у містечку *Головне* знаходиться пам'ятка архітектури національного значення – Троїцька церква, яка збудована у 1841р. (див. §3.2.2.). Через містечко проходить міжнародний автошлях Брест-Любомль, тому воно має добре автобусне сполучення із районним центром та найбільшими містами області (Луцьком, Ковелем, Володимиром-Волинським).

Неподалік Ковеля, за 26 км, у м-ку *Голоби* є 3 пам'ятки національного та 1 місцевого значення. Тут мають місце палац (детал. див. §3.2.3.), сакральні пам'ятки (див. §3.2.2.) та пам'ятка історії (див. §3.4.). Через близьку відстань до Ковеля має гарне транспортне сполучення із регіонами області та України.

У м-ку *Мар'янівка* Горохівського району не має значних і відомих ІКРО. Проте, рекреант, який прямуватиме залізницею до м.Берестечка матиме змогу побачити оборонний комплекс. Даний н.п. знаходиться на відстані 6 км від районного центру і за 50 км від обласного і на його території знаходиться залізнична станція Горохів.

У *Старій Вишві*, перша згадка про яке датується 1099р. під назвою Вишега, можна відвідати красназничий музей (див. §3.5.) та сакральну пам'ятку (див. §3.2.2.). Це поселення розташоване за 38 км від Ковеля та за 12 км від міжнародного автошляху.

М-ко *Торчин*, що знаходиться на зах. Луцького району за 25 км від обласного центру, вирізняється великою кількістю археологічних знахідок різних археологічних епох, зокрема: мезоліту, неоліту, бронзи, ранньозалізної та давньоруської. Там ще є сакральна пам'ятка з цікавою історією (детал. див. §3.2.2.).

У *Любешові*, який заснований у 1484р., не має великої кількості цінних ІКРО. Окрім того, містечко знаходиться найпівнічніше з-поміж міських поселень, тому не

має ні залізничного, ні задовільного автомобільного сполучення з Луцьком, від якого розташоване на відстані 138 км. Найближчою залізничною станцією є Камінь-Каширський, до якого 68 км. На його території є пам'ятки національного значення, зокрема, сакральні (див. §3.2.2.) та будинкові комплекси (див. §3.2.3.).

М-ко *Заболоття*, що розміщене на зах. Ратнівського району і згадується вперше у 1501р.. Має лише сакральні пам'ятки (див. §3.2.2.), які є історико-культурною туристичною окрасою району. Саме через поселення проходить залізниця Київ-Брест, що надає туристу можливість дістатися сюди потягом, адже відстань до обласного центру становить близько 150км.

У м-ку *Шацьк*, на відміну від великого природного рекреаційного потенціалу, ІКО мало. На його території варто лише відмітити пам'ятки місцевого значення, зокрема церкву Різдва Богородиці 1838р. та пам'ятки археології (див. §3.1.).

Дослідження кількості і вагомості ІКРО містечок Волинської області вказує на те, що з-поміж них (22 н.п.) лише 10 мають цінність для розвитку історико-культурного туризму в регіоні. Проте ознайомлення їх із туристами та відвідування ними вкрай низьке. Це зумовлено нерозвиненою інфраструктурою, зокрема станом автошляхів, поганим збереженням самих туристичних об'єктів, а також малою інформативністю про них у пресі, телебаченні, школі. Тому, необхідна програма розвитку малих містечок області для перетворення їх у туристичні центри.

Не дивлячись на те, що здебільшого сільський н.п. асоціюється із зеленим туризмом, деякі села Волинської області є атрактивними поселеннями в області. У селах із невисоким ІКРП основними рекреантами будуть діти та молодь шкільного віку. Проте варто наголосити на тому, що в сільській місцевості ІКРП переважно представлені сакральними об'єктами, зокрема цінними для іноземного туриста дерев'яними храмами. Тому у сільській місцевості найкраще було б поєднання або з цінними природними рекреаційними ресурсами, або ІКР (наприклад, Ківерцівський район, де під час споглядання ІКР можна відвідати і національний парк "Цуманська пуща"[29]). До розгляду потрібно взяти всі 1054 села, проте з них лише декілька можуть використовуватися для розвитку історико-культурного туризму у формі історико-культурних рекреаційних пунктів.

Переважає більшість сіл має низький рівень атрактивності, адже у них не має ні багато туристичних об'єктів, ні автошляхів у задовільному стані, ні туристичної інфраструктури. Тому ті села, які знаходяться поблизу обласного чи районних центрів, мають перевагу над тими, що розташовані на периферії.

Найбільший ІКРП з усіх сіл Волинської області має *Зимне* Володимир-Волинського району, яке від районного центру знаходиться на відстані 7 км і має чудове автомобільне сполучення з ним. Тут розвивається паломницький туризм, адже на території села знаходиться найвідвідуваніший в області Свято-Успенський Святогірський жіночий монастир (див. §3.2.2.) та школа (1899р.). Окрім монастирського комплексу, на території Зимного є ще пам'ятки археології національного та місцевого значення (детальніше див. §3.1.). Загалом, на території Володимир-Волинського району Зимне є єдиним сільським н. п., з ІКРП, який має цінність для розвитку туристичної галузі у Волинській області.

Відомим для паломників є й Свято-Успенський чоловічий монастир у *с.Низкиничі* Іваничівського району. Цікавим і єдиним об'єктом для туриста тут є комплекс монастиря (див. §3.2.2.). Оскільки даний н. п. знаходиться за 20км як від районного центру, так і від Володимира-Волинського та є приміською територією одного з найбільших міст області – Нововолинська, то має прекрасне автобусне сполучення з ними й обласним центром.

На території Іваничівського району є ряд сіл, які мають цінні, головне, ПАМ. Проте вони будуть важливими лише для місцевого туриста, адже для приїжджого їхнє відвідування за короткий проміжок часу практично неможливе. Причиною цього є те, що з переважною більшістю сіл району не має безперешкодного сполучення ні з Іваничами, ні з Нововолинськом.

Зручне транспортне положення (за 6 км від Луцька та 3 км від автошляху Луцьк-Ковель) має *с.Жидичин* Ківерцівського району. У ньому є архітектурний комплекс Миколаївського монастиря (див. §3.2.2.). У цьому ж районі у *с.Залісоче*, яке є передмістям м-ка Олика, також наявні важливі рекреаційні об'єкти – сакральні споруди (детал. див. §3.2.2.). У *с.Тростянець* (за 18км від обласного центру), що знаходиться на шосе Луцьк-Маневичі, є сакральна пам'ятка (див. §3.2.2.).

Захопливим та зручним у розташуванні для рекреанта селом у Локачинському районі є *Затуриці*, яке знаходиться на відстані 19 км від районного та 38 км від обласного центру. Тут можна відвідати музей В'ячеслава Липинського (див. §3.5.), пам'ятки архітектури (див. §3.2.2. та 3.2.3.) та археології (див. §3.1.).

Ще одним селом, що варте уваги туриста, у цьому районі є *Кисилин*, де основними історико-культурними спорудами виступають пам'ятки архітектури національного значення – комплекс Свято Михайлівської церкви (див. §3.2.2.). Порівняно доступними для туриста є ці ІКР, адже Кисилин знаходиться за 22 км від районного центру, за 46 від обласного, а, отже, і від залізничної станції та за 9 км від шосе Луцьк-Володимир-Волинський.

На відстані 10 км від обласного центру знаходиться с.*Воротнів*. На його території розміщується сакральна пам'ятка національного значення (див. §3.2.2.). Інтерес до даного поселення може підвищити наявність у ньому ботанічного заказника "Воротнів", який є унікальним дубово-грабовим лісовим масивом із рідкісними рослинами і тваринами, що занесені до Червоної книги України [117].

На північ від Воротнова знаходиться с.*Піддубці*, в якому основним туристичним об'єктом слугує сакральна пам'ятка (див. §3.2.2.). Також на околиці села відомі два курганні могильники середньовічного часу.

За 18 км на зах. від обласного центру знаходиться с.*Коршів*, яке виділяється великою кількістю (18) археологічних знахідок, що є поселеннями різних часів. Проте лише одне з них є пам'яткою археології національного значення. Загалом, тут наявні пам'ятка археології (див. §3.1.) та сакральна пам'ятка (див. §3.2.2.).

У сусідньому с.*Несвіч* є сакральні пам'ятки (див. §3.2.2.). Варто звернути увагу й на те, що у даному поселенні є ряд (11) археологічних знахідок різного віку, щоправда жодна з них не охороняється державою.

Рухаючись далі на захід у с.*Горзвин* мають місце також археологічні знахідки. Зокрема городище часів Київської Русі є національною пам'яткою археології. Слід наголосити, що ці н.п. цікаві для туристів-аматорів в археології.

Серед сільських поселень Луцького району до туристичних слід зарахувати також *Шепель* та *Усичі*, в кожному з яких є національні пам'ятки, як архітектури та

містобудування, так і археології (див. див. §§3.1. та 3.2.2.). Окрім цих пам'яток, на території першого є ще ряд археологічних знахідок, зокрема це поселення пізнього палеоліту, епохи бронзи та давньоруського часу. Також на землях другого є ряд викопних знахідок різних віків. Вищезгадані н.п. мають добре автомобільне сполучення з Луцьком, а, отже, і залізницею.

З-поміж сільських н.п. Волинської області до багатих на ІКРР слід віднести с.*Мильці* Старовижівського району. Проте їхня цінність зменшується через незручне сполучення, бо село знаходиться за 27 км від районного центру та за 37 км від м.Ковель і за 130 км від обласного центру. У селі є декілька значних ПАМ національного значення. Найпривабливішим серед них є комплекс Миколаївського монастиря та Онуфріївська церква (див. §3.2.2.).

У Ковельському районі варто відвідати і с.*Колодяжне*, яке знаходиться на відстані 8 км від районного центру, тому є зручним об'єктом у транспортному відношенні. Тут розміщується музей-садиба Лесі Українки (детал. див. §§3.3, 3.5.).

Перебуваючи у найбільшому туристичному центрі Волині с.*Світязь* варто відвідати місцеву сакральну пам'ятку (див. § 3.2.2.).

Не дивлячись на те, що у переліку пам'яток, які охороняються державою у с.*Ростань* Шацького району є лише пам'ятник землякам 1941-1945рр. його необхідно віднести до сіл, які зацікавлять туриста, аматора археології. Адже тут зафіксована найдавніша в області стоянка раннього палеоліту.

Попри те, що багато сільських н.п. області мають певні пам'ятки, які можуть використовуватися для туризму, лише їхня невелика кількість є цінними ІКО. Причиною цього є погане транспортне сполучення і не відповідне збереження [35].

4.3. Просторова ієрархічна структура історико-культурних рекреаційних ресурсів регіону

4.3.1. Ієрархічна структура локальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

Виходячи з особливостей історико-культурного рекреаційного районування (див. §1.3.) на території Волинської області розміщується чимало ІКРП_{н1}, якими, головне, виступатимуть ті поселення, де наявні лише пам'ятки історії. Особливого

інтересу до такого типу пам'яток не має, адже це є пам'ятники землякам, радянським воїнам та братські могили, які зустрічаються у переважній більшості н. п. України. Вони можуть відвідуватися туристами комплексно, якщо туристичний маршрут пролягатиме через поселення, де вони присутні.

Значно меншою є кількість ІКРП_{н1}, на території яких присутні ПАМ та пам'ятки археології і лише одне поселення віднесене до цієї рекреаційної одиниці через наявність у ньому ПММ. Зокрема, з-поміж 248 виокремлених ІКРП_{н1} лише 44 мають ПАМ і 26 – пам'ятки археології. Всі інші н.п. (178 од.) володіють пам'ятками історії. Причому, найбільша кількість таких поселень присутня на території Ківерцівського району – 19 од. (тут і надалі про детальний перелік пам'яток історії в н.п. та самих поселень див. додаток М 1). Відзначимо, що до чільної трійки входять також Любомльський район із 17 поселеннями та Рожищанський – із 16.

Наголосимо, що пам'ятки історії виступатимуть центроутворюючими осередками ІКРП_{н1} для поселень майже всіх адміністративних районів (за винятком Старовижівського). Причому, майже половина (45,5% або 81 н.п.) поселень із пам'ятками історії знаходяться на теренах 5 адміністративних районів (окрім вищезгаданих – ще у межах Локачинського та Іваничівського). Найменша ж кількість пам'яток історії спостерігається у Маневицькому та Ратнівському районах. На їхніх землях число історичних атракцій сягало лише 5 од. (у кожному).

Найбільше число поселень, що відносяться до ІКРП_{н1}, завдяки наявності ПАМ, спостерігаються у межах Володимир-Волинського та Іваничівського районів, де їх зафіксовано по 7 од. (детал., як для пам'яток історії, див. додаток М1). Дещо менша кількість н.п., на теренах яких присутні лише ПАМ, знаходиться в Горохівському (6) та Луцькому (5) районах. Також тут слід згадати й Камінь-Каширський район, де мають місце 3 поселення із ПАМ.

Найменша кількість поселень, в яких присутні лише ПАМ, має місце на теренах 8 адміністративних територій. Так, по 2 їх налічується у Ківерцівському, Ковельському, Локачинському, Любомльському, Маневицькому, Ратнівському, Рожищанському та Турійському районах. З-поміж н.п. Любешівського, Старовижівського та Шацького районів не має таких, які були б ІКРП_{н1} завдяки

наявності на них ПАМ.

До ІКРП_{н1}, що виділені на основі пам'яток археології, зараховуються 26 поселень на території 11 адміністративних районів. Зазначимо, що більше половини цих н.п. (57,7%) знаходяться на території 3 районів, з-поміж яких виділяється Маневицький, у якому найзначніше число (7) таких н.п.. По 4 поселення мають місце у Горохівському та Ківерцівському районах.

Найменша кількість поселень, які є "археологічними" ІКРП_{н1} спостерігається в Іваничівському (1), Камінь-Каширському (2), Ковельському (2), Луцькому (1), Любешівському (1), Любомльському (2), Рожищенському (2) та Старовижівському (1) районах (детал., про наявність тих чи інших артефактів, див. додаток М1). Насамкінець, щодо ІКРП_{н1} відзначимо, що у Володимир-Волинському районі є ІКРП_{н1}, де присутня ПММ, а саме: пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову (детал. див. додаток М1).

ІКРП_{н2} формують дещо менше (153 од.) н.п. Волині. Багато з них (66 або 43,1%), як і ІКРП_{н1}, виникли на основі пам'яток історії. Вони характеризуються ще й тим, що присутні на теренах всіх адміністративних районів області. Найбільше таких поселень (9 од.) має місце у межах Ковельського району (тут і надалі, що стосується ІКРП_{н2}, див. детал. додаток М2). Тут виокремимо і Любомльський район із 7 н.п. та Луцький – із 6.

Дещо менше число поселень із ІКРП_{н2} мають Камінь-Каширський, Маневицький, Ратнівський, Рожищанський, Турійський (по 5 у кожному), Старовижівський та Любешівський (по 4 у кожному) райони. По 3 н.п., що відносяться до ІКРП_{н2} завдяки пам'яткам історії, є у Володимир-Волинському, Горохівському та Ківерцівському районах. Натомість, 2 поселення формують ІКРП_{н2} лише у Шацькому районі. Найменшу кількість поселень (1), які є "історичними" ІКРП_{н2}, мають Іваничівський та Локачинський райони.

Найціннішими і найцікавішими для туристичної галузі серед ІКРП_{н2} будуть ті, які мають або лише ПАМ, або лише пам'ятки археології, або те й інше, адже вони, на відміну від пам'яток історії, можуть самостійно використовуватися у туристичних маршрутах. Вони, загалом, становлять найменшу кількість і до них

слід віднести лише по 5 поселень Горохівського та Маневицького районів, 2 – Луцького та 1 – Іваничівського районів (детал. див. додаток М2).

У Волинській області є й такі ІКРП_{н2}, що мають 1 пам'ятку історії й або ПАМ, або пам'ятку археології. Їх є найпомітніше число н.п. – 71 (46,4%). Означені ІКРП_{н2} зафіксовані на території всіх районів. З-поміж них виокремлюється Горохівський, на який припадає найбільша їхня кількість (13 од.) (про них та поселення в інших районах, див. додаток М2). Менше ІКРП_{н2} змішаного типу спостерігається у Камінь-Каширському (9), Іваничівському (8) та Рожищанському (6) районах.

28 поселень формують ІКРП_{н2} такого ж змішаного типу у Ковельському, Локачинському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Ратнівському та Турійському районах. Зокрема, по 5 знаходяться у Локачинському та Луцькому, у Ковельському, Любешівському і Турійському – по 4 та у Любомльському і Ратнівському – по 3.

Мало різнотипових ІКРП_{н2} (по 2) знаходяться у Ківерцівському, Маневицькому та Старовижівському районах. Поодинокі ІКРП_{н2} зустрічаються у Володимир-Волинському та Шацькому районах.

До наступної ланки в ієрархії волинських ІКРР – ІКРЦ₁ (детал. див. §1.3.) слід зарахувати 145 н. п.. Через велику кількість у них туристичних об'єктів варто виділити ті, в яких переважають ПАМ і пам'ятки археології, бо вони, як уже нами наголошувалося вище, мають порівняно більшу туристичну цінність, ніж ті, в яких лєвова частка належить пам'яткам історії. Поселень, які належать до різнотипових ІКРЦ₁ налічується 64 або 44,1%.

Оскільки ІКРЦ є найбільшою локальною одиницею районування і містить у собі значну кількість пам'яток, то доречним було би звернути увагу на їхню площу, людність, щільність пам'яток та забезпеченість ними населення. Виходячи з цього, наголосимо, що найзначніша кількісна величина таких н.п. (13 од.), в яких поєднуються пам'ятки історії, ПАМ та археологічні атракції зосереджується в Горохівському районі (тут і надалі, що стосується детальної характеристики ІКРЦ₁ див. табл. 4.1. та додаток Н1). До районів із помітною кількістю різнотипових ІКРЦ₁ слід зарахувати Ківерцівський (10 од.) та Луцький (8). У цих 3 районах має місце

майже половина (47,0%) ІКРЦ₁ такого виду.

Незначна кількість ІКРЦ₁ знаходиться на теренах Маневицького, Ратнівського та Старовижівського районів. Зокрема, у першому налічується 4, а у 2 наступних - по 5 н.п., які формують ІКРЦ₁ такого типу.

По 3 н.п., які є ІКРЦ₁ з переважанням ПАМ та пам'яток археології, є у Володимир-Волинському, Локачинському, Рожищанському та Турійському районах. Натомість, у Любомльському та Шацькому районах їх зафіксовано по 2 од. Найменша кількість таких поселень (по 1), зафіксована в Іваничівському, Камінь-Каширському та Ковельському районах.

Виходячи з того, що площі ІКРЦ₁ із переважанням ПАМ та пам'яток археології знаходилися у проміжку від 0,59 (с.Мильці Старовижівського району) до 10,12 км² (с.Литовеж Іваничівського району) їхньою пересічно геометричною величиною стала площа 3,43 км². Нижчими показниками від неї володіло 28 ІКРЦ₁, де виділялися уже згадане с.Мильці та с.Кримне Старовижівського і Великий Окорськ Локачинського районів, де їхні території були найменшими (<1,0 км²). Відзначимо, що усі такі центри Турійського та більшість (4 із 5) Старовижівського районів мають площі менші за пересічну. Натомість, із площею вищою за середню було 36 н.п., з яких виокремлюється група із 14 поселень, де площа перевищує 6 км². Її очолюють уже відзначений Литовеж та сс.Підбереззя (8,95 км²) Горохівського та Яревище (8,22 км²) Старовижівського районів. Усі поселення Ратнівського та абсолютна більшість (7 із 8) Луцького районів мають площі вищі за пересічну.

Оскільки серед н.п., які утворюють ІКРЦ₁, мають місце і сільські, і міські (міста та містечка) н.п., то їхня людність мала значний діапазон коливання – від 190 до 10119 ос., тому її пересічно геометрична величина склала 926 ос. Відзначимо, що лише у 23 різнотипових ІКРЦ₁ чисельність населення перебувала на рівні вищому за середню, а в інших 41 н.п. вона була нижчою. З-поміж сільських поселень виділяються сс.Тур Ратнівського району, Кримне Старовижівського, Липне Ківерцівського та Світязь Шацького, де людність становить, відповідно, 2264, 2019, 1976 та 1845 ос. Найменшу ж кількість населення мають сс.Мильці Старовижівського (190 ос.) та Великий Окорськ (284 ос.) Локачинського районів.

Таблиця 4.1.

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку із переважанням
ПАМ та пам'яток археології

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Володимир-Волинський район</i>												
1.	Красностав	2,97	41	517	54	1,01	30	5,8	18	3	143	50
2.	Микуличі	5,07	17	452	57	0,59	56-57	6,64	11	3	141,5	49
3.	Селець	4,28	27	418	58	0,93	37	9,57	4	4	126	26-28
<i>Горохівський район</i>												
4.	Галичани	3,89	30	735	35	1,03	28-29	5,44	25	4	118,5	11-12
5.	Журавники	2,4	50	1125	20	1,67	16	3,56	45	4	131	36
6.	Звиняче	6,27	12	1164	19	0,96	33-34	5,15	27	6	91,5	1
7.	Квасів	4,6	23	575	50	0,65	49-50	5,22	26	3	148,5	60-61
8.	Мерва	1,17	60	534	51	2,56	6	5,62	21	3	138	40
9.	Новосілки	3,66	32	531	52	0,82	44	5,65	19	3	147	56-57
10.	Перемиль	2,46	48	1041	21	1,63	17	3,84	41	4	127	29-31
11.	Підбереззя	8,95	2	1020	23	0,45	62-64	3,92	39	4	127	29-31
12.	Пірванче	5,23	16	669	45	0,57	58	4,48	34	3	153	64
13.	Піски	1,7	57	730	37	2,35	8	5,48	23	4	125	25
14.	Скобелка	2,11	54	1602	12	2,37	7	3,12	49	5	122	16
15.	Холонів	2,21	53	846	28	1,81	13	4,73	32	4	126	26-28
16.	Шклинь	2,73	46	843	29	1,1	25	3,56	45	3	145	52-53
<i>Іваничівський район</i>												
17.	Литовеж	10,12	1	1507	14	0,59	56-57	3,98	39	6	110,5	4
<i>Камінь-Каширський район</i>												
18.	Грудки	2,43	49	1827	10	1,23	22	1,64	58	3	139	41-42
<i>Ківерцівський район</i>												
19.	Жидичин	4,58	24	1396	16	0,87	40	2,87	50	4	130	34-35
20.	Залісоче	1,12	61	725	38	2,68	5	4,14	37	3	141	48
21.	Звірів	6,24	13	670	44	0,64	51-52	5,97	15	4	123,5	20
22.	Липне	6,7	7	1976	8	0,45	62-64	1,52	59	3	137	39
23.	Омельне	3,17	37	809	32	0,95	35	3,71	43	3	147	56-57
24.	Метельне	3,58	33	714	40	0,84	42	4,20	36	3	151	63
25.	Пальче	2,85	42	388	60	2,11	10	15,46	2	6	114	7
26.	Прилуцьке	3,12	39	1669	11	0,96	33-34	1,8	56	3	139,5	43
27.	Човниця	3,83	31	413	59	0,78	45	7,26	9	3	144	51
28.	Цумань	6,16	14	5767	3	0,65	49-50	0,69	62	4	128,5	32
<i>Ковельський район</i>												
29.	Доротище	1,54	58	468	55	1,95	12	6,41	14	3	139	41-42
<i>Локачинський район</i>												

продовження табл. 4.1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
30.	Локачі	3,47	35	4008	5	1,73	15	1,5	60	6	115	8
31.	Великий Окорськ	0,96	62	284	63	3,13	4	10,56	3	3	132	37
32.	Новий Загорів	3,9	29	529	53	1,03	28-29	7,56	7	4	117,5	9
<i>Луцький район</i>												
33.	Білосток	4,34	26	380	61	0,69	47	7,89	6	3	140	44
34.	Воротнів	7,65	4	822	31	0,52	60	4,87	28	4	123	17-19
35.	Городище	1,93	55	841	30	2,07	11	4,76	30	4	126	26-28
36.	Коршів	4,8	20	683	42	0,83	43	5,86	16	4	121	15
37.	Несвіч	6,61	8	806	33	0,45	62-64	3,72	42	3	146	54-55
38.	Піддубці	4,67	22	1037	22	0,86	41	3,86	40	4	149	62
39.	Шепель	4,7	21	455	56	0,64	51-52	6,59	12	3	140,5	45-47
40.	Торчин	6,51	9	4406	4	0,92	38	1,36	61	6	112	6
<i>Любомльський район</i>												
41.	Згорани	2,25	52	1381	17	1,33	19	2,17	52-53	3	140,5	45-47
42.	Штунь	3,54	34	731	36	1,13	24	5,47	24	4	118	10
<i>Маневецький район</i>												
43.	Маневичі	6,37	11	10119	1	0,94	36	0,59	63-64	6	111,5	5
44.	Карасин	2,81	44-45	632	46	1,07	26	4,75	31	3	147,5	58
45.	Комарове	4,95	19	931	24	0,61	54	3,22	48	3	145	52-53
46.	Старосілля	3,27	36	1557	13	1,22	23	2,57	51	4	123	17-19
<i>Ратнівський район</i>												
47.	Ратне	7,36	5	8489	2	0,68	48	0,59	63-64	5	118,5	11-12
48.	Датинь	7,35	6	875	25	0,54	59	4,57	33	4	123	17-19
49.	Заброди	5,0	18	853	27	0,6	55	3,52	46	3	146	54-55
50.	Самари	4,47	25	1215	18	0,89	39	3,29	47	4	129	33
51.	Тур	5,49	15	2264	6	0,73	46	1,77	57	4	124	21-23
<i>Рожищенський район</i>												
52.	Пожарки	6,41	10	709	41	0,62	53	5,64	20	4	124	21-23
53.	Сокіл	1,91	56	797	34	3,14	3	7,53	8	6	101	2
54.	Щурин	2,83	43	673	43	1,06	27	4,46	35	3	148	59
<i>Старовижівський район</i>												
55.	Кримне	0,62	63	2019	7	6,45	2	1,98	55	4	127	29-31
56.	Мильці	0,59	64	190	64	10,17	1	31,58	1	6	130	34-35
57.	Секунь	2,52	47	590	49	1,59	18	6,78	10	4	124	21-23
58.	Чевель	3,15	38	723	39	1,27	20-21	5,53	22	4	119,5	13
59.	Яревище	8,22	3	620	47-48	0,49	61	6,45	13	4	124,5	24
<i>Турійський район</i>												
60.	Купичів	2,81	44-45	854	26	1,78	14	5,85	17	5	101,5	3
61.	Новосілки	1,38	59	333	62	2,17	9	9,01	5	3	135	38
62.	Обенижі	3,07	40	620	47-48	0,98	32	4,84	29	3	148,5	60-61
<i>Шацький район</i>												
63.	Пульмо	2,36	51	1403	15	1,27	20-21	2,14	54	3	140,5	45-47
64.	Світязь	3,99	28	1845	9	1,00	31	2,17	52-53	4	120,5	14

Виходячи із площ та людності поселень, якими володіли ІКРЦ₁ такого типу, щільність пам'яток у них коливалася від 0,45 до 10,17 од./км², а забезпеченість населення ними – від 0,59 до 31,58 од./1000 ос. Пересічні значення для цих показників становили, відповідно, 1,1 од./км² та 4,07 од./1000 ос. Пересічний показник щільності співпав зі щільністю для с.Шклинь Горохівського району. Менші її значення мали місце у 39 поселеннях, а вищі – у 24. Найнижчі величини щільності зафіксовані для сс.Підбереззя Горохівського, Липне Ківерцівського, Несвіч Луцького та Яревище Старовижівського районів (<0,5 од./км²), а найбільші - у сс.Мильці та Кримне Старовижівського району (>5,0 од./км²).

Для показника забезпеченості історико-культурними атракціями співвідношення між кількістю поселень із меншою за її пересічну величину та поселеннями із вищими за неї значеннями склало як 26 до 38. З-поміж н.п. першої групи найнижчі значення забезпеченості зафіксовані у м-ках Цумань, Маневичі м.Ратне, що є меншими $\leq 1,0$ од./1000 ос. Натомість, у сс.Пальче Ківерцівського, Великий Окорськ Локачинського та Мильці Старовижівського районів її значення є найбільші (> 10,0 од./1000 ос.). За 4 показниками (площею, людністю, щільністю та забезпеченістю пам'яток) найважливішими різнотиповими ІКРЦ₁, із 64 наявних, виступають м-ка Локачі, Торчин, Маневичі, сс.Звиняче, Литовеж, Пальче, Новий Загорів, Штунь, Сокіл та Купичів. Вони за рейтинговим аналізом займають найвищі позиції та у межах рейтингового ряду посідають 1-10 місця, включно, маючи при цьому від 91,5 до 118 балів. Зокрема, з-поміж них виділяються сс.Звиняче, Сокіл та Купичів, які є провідними різнотиповими ІКРЦ₁. Село Литовеж та м-ка Маневичі і Торчин займають 4-6 місця і визначаються як важливі рекреаційні центри, а сс.Пальче, Новий Загорів, Штунь та м-ко Локачі тут займають останні (7-10) позиції, що вказує на їхню дещо меншу рекреаційну фундаментальність.

У Волинській області має місце найзначніша кількість (75 од. – 51,7%) ІКРЦ₁, де переважають пам'ятки історії. Найпомітніша кількість таких н.п. нараховується в Турійському (11 од.) та Ковельському (10) районах (тут і надалі детальну характеристику даних ІКРЦ₁ див. табл.4.2. та додаток Н1). Загалом, "історичні" ІКРЦ₁ присутні, у тій чи іншій кількості, на теренах всіх адміністративних районів.

Зокрема, дещо меншу їхню чисельність мають Іваничівський, Володимир-Волинський, Маневицький та Старовижівський райони, в яких налічується, відповідно, 6, 8 та по 7 поселень. У Любешівському знаходиться 5, у Камінь-Каширському та Ківерцівському – по 4, у Луцькому – 3, у Горохівському, Любомльському, Ратнівському та Рожищенському – по 2, а у Локачинському – 1.

До ІКРЦ₁ з переважанням історичних атракцій входять поселення, площі яких знаходяться у межах 0,34-11,09 км², а їхня пересічна величина склала 3,11 км². Меншу за пересічну площу мають 32 н.п., більшість з яких розміщуються у Ковельському (6 од.) та Володимир-Волинському і Турійському (по 5) районах. З-поміж них виділяються сс.Літогоща Рожищенського та Пархоменкове Володимир-Волинського районів, в яких площі найменші і становлять <1,0 км². Найзначніше число "історичних" ІКРЦ₁ із великими площами зафіксовано у межах Старовижівського (6 із 7), Любешівського (4 із 5), Іваничівського (4 із 6) та Маневицького (5 із 8) районів. Серед них виділяються сс.Чорниж Маневицького та Дубечне Старовижівського районів, поселенська площа яких була більшою 9,0 км².

Чисельність населення в "історичних" ІКРЦ₁ визначалася, виходячи із наявності серед них сіл і містечок та коливалася від 60 до 6918 ос., а пересічно геометрична величина їхньої людності дорівнює 792 ос. Поселення поділилися майже навпіл відносно середнього значення людності. Зокрема, менший за пересічний показник мають 38 поселень (50,7%), а більший – 37 (49,3%). З-поміж першої групи н.п. виокремлюються Турійський район, в якому всі 10 поселень, що є "історичними" ІКРЦ₁, мають людність меншу за пересічну, а також Володимир-Волинський, де 6 із 7 поселень володіють аналогічними показниками.

Найменшими серед найменших ІКРЦ₁ є сс.Пархоменкове і Рокитниця Володимир-Волинського та Тупали Турійського районів. Н.п., де зафіксована людність більша за середню зосереджуються в Любешівському (5 із 5 поселень), Маневицькому (6 із 8), Старовижівському (5 із 7) та Ковельському (6 із 10) районах. Найзначнішими за людністю поселеннями будуть наступні: м-ка Іваничі, Стара Виживка, Шацьк, сс.Прилісне Маневицького, Велимче Ратнівського, Дубечне та Смідин Старовижівського районів, де чисельність населення пересягнула >2000 ос..

Таблиця 4.2.

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку із переважанням
пам'яток історії

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁ ,	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Володимир-Волинський район</i>												
1.	Воцатин	1,91	61	269	69	1,57	22	11,15	11	3	163	48-49
2.	Лудин	3,6	33	565	55	0,83	51	5,31	29	3	168	69-72
3.	Пархоменкове	0,34	75	60	75	11,77	1	66,67	1	4	152	31
4.	Рокитниця	1,06	72	187	73-74	2,83	4	16,04	3-4	3	153	32
5.	Суходоли	2,96	45	964	28	1,01	39	3,11	53	3	165	54-58
6.	Хмелів	3,46	36	210	72	0,87	48	14,29	5	3	161	42-46
7.	Хобултова	2,71	48	731	40-41	1,11	37	4,10	41-42	3	167	64-67
<i>Горохівський район</i>												
8.	Печихвости	5,18	14	997	27	0,58	66	3,01	54	3	161	42-46
9.	Угринів	1,69	65-66	731	40-41	1,78	18-19	4,1	41-42	3	166	60-61
<i>Іваничівський район</i>												
10.	Іваничі	7,49	6	6918	1	0,53	68-69	0,58	75	4	150,5	29
11.	Жашковичі	3,8	28	580	53	0,79	54-55	5,17	30	3	165,5	59
12.	Заболотці	7,56	4	1027	26	0,53	68-69	3,89	43	4	141,5	20
13.	Заставне	7,53	5	850	34	0,4	73	3,53	48	3	160	40
14.	Павлівка	1,86	62	914	30	2,15	12	4,38	37	4	141	17-19
15.	Переславичі	1,27	69	646	48	2,36	10	4,64	34	3	161	42-46
<i>Камінь-Каширський район</i>												
16.	Ворокомле	4,2	24	1902	8	0,71	58-60	1,58	70	3	161	42-46
17.	Нуйно	4,09	26	1681	13	1,22	35	2,97	55	5	129	10
18.	Пнівне	1,82	63	583	52	1,65	21	5,15	31	3	167	64-67
19.	Хотешів	5,03	16	1800	11	0,8	53	2,22	65	4	145	22-23
<i>Ківерцівський район</i>												
20.	Журавичі	3,09	44	1309	18	0,97	41-42	2,29	64	3	167,5	68
21.	Озеро	3,16	43	690	45	0,95	43	4,35	38	3	169	73-74
22.	Хорлупи	4,14	25	711	43	0,97	41-42	5,63	27	4	136,5	12-13
23.	Тростянець	3,19	42	843	35	0,94	44	3,56	47	3	168	69-72
<i>Ковельський район</i>												
24.	Білин	3,7	32	1221	19	0,81	52	2,46	61	3	164	51-52
25.	Дубове	1,97	59	1454	15	2,03	15	2,75	58	4	147	25-26
26.	Зелена	2,4	51	758	39	2,5	8	7,92	18	6	116	3-4
27.	Любитів	2,84	46	1436	16	2,11	13	4,18	39	6	114	2
28.	Мельниця	2,81	47	573	54	1,78	18-19	8,73	16	5	135,5	11
29.	Пісочне	3,32	38	811	37	1,51	23	6,15	23	5	121	6
30.	Облапи	3,57	34	916	29	0,84	50	3,28	52	3	165	54-58

продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
31.	Радошин	2,36	53	500	59	1,27	33-34	6	24-25	3	170	75
32.	Рокитниця	1,42	67	362	63	2,82	5	11,05	12	4	147	25-26
33.	Уховецьк	6,03	11	824	36	1,0	40	7,28	19	6	106	1
<i>Локачинський район</i>												
34.	Губин	3,72	31	694	44	1,34	27	7,2	20	5	122	7
<i>Луцький район</i>												
35.	Забороль	2,67	49	1346	17	1,87	16-17	3,71	45	5	127,5	9
36.	Одєради	2,25	⁵⁶⁻⁵⁷	339	65	1,33	28-29	8,85	15	3	165	54-58
37.	Романів	3,76	30	774	38	0,78	56	3,88	44	3	168	69-72
<i>Любешівський район</i>												
38.	Велика Глуша	4,85	18	1877	10	0,62	64-65	1,6	68	3	160,5	41
39.	Залаззя	4,39	21	1891	9	0,68	62	1,59	69	3	161	42-46
40.	Люб'язь	2,34	54	1061	25	1,28	32	2,83	56	3	167	64-67
41.	Сєдлище	5,6	12	1217	20	0,71	58-60	3,29	51	4	142	21
42.	Судче	6,12	10	1105	22	0,65	63	3,62	46	4	141	17-19
<i>Любомльський район</i>												
43.	Радєхів	4,56	20	667	⁴⁶⁻⁴⁷	0,88	47	6,0	24-25	4	138	14
44.	Хворостів	1,07	71	594	50	2,8	6	5,05	32	3	159	39
<i>Манєвицький район</i>												
45.	Годомичі	6,77	8	877	33	0,44	71	3,42	49-50	3	161,5	47
46.	Городок	2,07	58	1086	24	1,45	25-26	2,76	57	3	164,5	53
47.	Градиськ	2,37	52	350	64	1,27	33-34	8,57	17	3	166,5	62-63
48.	Копилля	3,27	39	878	32	0,92	46	3,42	49-50	3	166,5	62-63
49.	Криничне	1,79	64	515	57	1,68	20	5,83	26	3	167	64-67
50.	Прилісне	4,02	27	2445	5	1,49	24	2,45	62-63	6	118,5	5
51.	Троянівка	5,09	15	899	31	0,79	54-55	4,45	36	4	136,5	12-13
52.	Чорниж	11,09	1	1630	14	0,36	74	2,45	62-63	4	151,5	30
<i>Ратнівський район</i>												
53.	Велимче	8,71	3	2882	4	0,57	67	1,73	67	5	141	17-19
54.	Замшани	6,46	9	1712	12	0,46	70	1,75	66	3	157	35-37
<i>Рожищенський район</i>												
55.	Іванівка	1,03	73	287	68	2,91	3	10,45	14	3	158	38
56.	Літогоса	0,73	74	294	67	6,85	2	17,0	2	5	145	22-23
<i>Старовижівський район</i>												
57.	Стара Вижівка	3,45	37	5151	3	1,45	25-26	0,97	73	5	138,5	15
58.	Буцин	3,53	35	1181	21	0,85	49	2,54	60	3	165	54-58
59.	Дубечне	9,22	2	2395	6	0,33	75	1,25	72	3	155	33
60.	Лютка	2,32	55	227	71	1,29	31	13,22	6	3	163	48-49
61.	Мизове	4,86	17	1093	23	0,62	64-65	2,74	59	3	163,5	50
62.	Нова Вижва	4,23	23	638	49	0,71	58-60	4,70	33	3	164	51-52
63.	Смідин	7,19	7	2265	7	0,42	72	1,32	71	3	157	35-37
<i>Турійський район</i>												
64.	Дольськ	3,21	41	480	60	1,87	16-17	12,5	8	6	125,5	8
65.	Дуліби	4,57	19	505	58	1,31	30	11,88	9	6	116	3-4
66.	Кустичі	1,18	70	256	70	2,54	7	11,72	10	3	157	35-37
67.	Мокрець	4,26	22	728	42	0,70	61	4,12	40	3	165	54-58

продовження таблиці 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
68.	Радовичі	1,94	60	382	62	2,06	14	10,47	13	4	149	28
69.	Ружини	3,78	29	319	66	1,06	38	12,54	7	4	140	16
70.	Свинарин	2,65	50	425	61	1,13	36	7,06	21	3	168	69-72
71.	Соловичі	1,69	⁶⁵⁻⁶⁶	589	51	2,37	9	6,79	22	4	147,5	27
72.	Тупали	1,28	68	187	73-74	2,34	11	16,04	3-4	3	156	34
73.	Туропин	3,22	40	544	56	0,93	45	5,51	28	3	169	73-74
<i>Шацький район</i>												
74.	Пулемецьке	2,25	⁵⁶⁻⁵⁷	667	46	1,33	28-29	4,5	35	3	166	60-61
75.	Шацьк	5,29	13	5708	2	0,76	57	0,7	74	4	146	24

Щільність пам'яток в "історичних" н.п. змінюється в межах від 0,33 (с.Дубечне Старовижівського району) до 11,77 од./км² (с.Пархоменкове Володимир-Волинського району), а її середнє значення дорівнює 1,15. Нижча за пересічну щільність поселень фіксується у 40 поселеннях, а найменші показники (<0,5 од./км²) спостерігаються у сс.Заставне Іваничівського, Годомичі та Чорниж Маневицького, Замшани Ратнівського, Дубечне та Смідин Старовижівського районів. Більша частина поселень із низькими величинами щільності засереджена на території Старовижівського (5 од.) та Володимир-Волинського, Іваничівського, Ківерцівського, Любешівського і Турійського (в усіх – по 4 од.) районів.

Вищі за середнє значення щільності мають 35 поселень, з-поміж яких виділяються сс.Пархоменкове Володимир-Волинського та Літогоща Рожищенського районів із показниками, відповідно, 11,77 та 6,85 од./км². Найбільша частка таких н.п. (майже 49%) зосереджена в межах Ковельського (7 од.), Турійського (6) та Маневицького (4) районів.

Забезпеченість населення історико-культурними атракціями у поселеннях, що означені як ІКРЦ₁ з переважанням історичних пам'яток знаходиться у межах від 0,58 (м-ко Іваничі) до 66,67 од./1000 ос. (с.Пархоменкове Володимир-Волинського району). Пересічно геометрична величина забезпеченості ними сягає 4,5 од./1000 ос. і має місце у с.Пулемецьке Шацького району.

Нижчі значення забезпеченості, як і для щільності, зафіксовані у 40 н.п.. Більше половини їх (60%) є в Іваничівському, Ковельському (по 4од.), Любешівському, Старовижівському (по 5) і Маневицькому (6) районах. Найпомітніша зосередженість н.п. із низькою забезпеченістю історичними

об'єктами зафіксована на землях Любешівського, де всі 5 поселень мали показники <4,5 од./1000 ос., Маневицького (6 із 8 поселень, або 75%), Старовижівського (5 із 7, або 71,4%) та Іваничівського (4 із 6, або 66,7%) районів. Найнижчі значення (<1,0 од./1000 ос.) спостерігаються у м-ках Іваничі, Стара Вижівка та Шацьк.

У 34 н.п. атракційна щільність була вища від середньої, а найбільші її значення (>15,0 од./1000 ос.) фіксувалися у сс.Пархоменкове та Рокитниця Володимир-Волинського, Літогоща Рожищенського і Тупали Турійського районів. Переважна частина таких поселень розміщується на теренах меншої кількості (порівняно з попередньою групою) адміністративних територій. Так, вони зосереджені на землях Турійського, Володимир-Волинського і Ковельського районів - 20 од. або 58,8%. У межах першого має місце найбільша концентрація "історичних" ІКРЦ₁ з великою забезпеченістю ІКО (90%), а в інших вона помітніше менша – 71,4% (у Володимир-Волинському) та 60% (у Ковельському).

«Історичних» ІКРЦ₁, як і різнотипових, на теренах області багато, тому, як і для попередніх ІКРЦ₁, найціннішими для рекреації є ті, які займають 1-10 місця у загальному їхньому рейтингу. Основу цього рейтингу також складають площа, людність історико-культурних одиниць, щільність пам'яток та їхня забезпеченість у межах останніх. Так, з-поміж 75 поселень означених як "історичні" ІКРЦ₁, виділяються сс.Нуйно, Зелена, Любитів, Пісочне, Уховецьк, Губин, Забороль, Прилісне, Дольськ та Дуліби. Серед них виокремлюються перші 4 місця (Уховецьк, Любитів, Зелена та Дуліби), які розміщуються у межах 10 балів, від 106 до 116 і є найважливішими "історичними" центрами. Меншу цінність для рекреації мають Прилісне, Пісочне та Губин, які, відповідно, займають 5, 6 та 7 позиції. Найменшу вагу з-поміж першої десятки мають Дольськ (8), Забороль (9) та Нуйно (10 місце).

З-поміж ІКРЦ₁ виділимо й ті, які для історико-культурного туризму відіграють найважливішу роль. Ними, на нашу думку, є ті н.п., де відсутні пам'ятки історії, а мають місце лише ПАМ та пам'ятки археології. Вони, на відміну від пам'яток історії, є основою розвитку туристичної галузі в регіоні. Таких ІКРЦ₁ налічується лише 6 або 4,14% від усіх ІКРЦ₁ і розташовуються вони на теренах 2 адміністративних районів: Горохівського (5 поселень) та Іваничівського (1).

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку із винятковою наявністю ПАМ та пам'ятки археології

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	Кількість атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	рейтинг
<i>Горохівський район</i>												
1.	Іванівка	1,51	3	186	6	3,97	3	32,26	2	6	14	2-3
2.	Колмів	0,61	6	263	5	9,84	1	22,81	3	6	15	4-5
3.	Борисковичі	4,98	1	543	4	0,6	6	5,52	5	3	16	6
4.	Довгів	3,39	2	599	2	0,88	5	5,01	6	3	15	4-5
5.	Ржищів	1,03	5	584	3	4,85	2	8,56	4	5	14	2-3
<i>Іваничівський район</i>												
6.	Низкиничі	1,23	4	731	1	2,44	4	4,1	1	3	10	1

Площа цих 6 поселень коливалася від 0,61 до 4,98 км², а її середнє значення склало 1,64 км². Менші величини площ від пересічної мають Іванівка, Колмів, Ржищів та Низкиничі, а вищі – Борисковичі та Довгів. Зазначимо, що чисельність населення у даних н.п. коливається від 186 до 731 ос., а пересічно геометрична їхня величина відповідає значенню 435 ос.

Нижча за пересічну людність спостерігалася в Іванівці та Колмові, а вища – в інших 4 селах. Для щільності пам'яток та їхній забезпеченості для населення мала місце значна дисперсія показників. Так, для першого параметра величини коливалися в межах: 0,6-9,84 од./км², а для другого – 6,1-32,26 од./1000 ос. Їхні середні значення становлять, відповідно, 2,5 та 9,45. Щодо пересічної щільності атракцій н.п. розмістилися навпіл, зокрема, нижчу від пересічної позицію займають Борисковичі, Довгів та Низкиничі, а вищу – Іванівка, Колмів та Ржищів. Меншими показниками за пересічну забезпеченість атракціями володіють Борисковичі, Довгів, Ржищів та Низкиничі, а вищою – Іванівка та Колмів (детал. див. табл. 4.3. та додаток Н1).

Ієрархічно вищою локальною одиницею є ІКРЦ₂, до якого відносяться 16 н.п. Волинської області. Найвагоміша їхня кількість припадає на Горохівський, Локачинський, Маневицький та Турійський райони, де розміщуються по 2 таких поселення (детал. про їхню характеристику та ІКО див. табл. 4.4. та додатки Н2).

У 8 районах області також мають місце ІКРЦ₂, однак вони наявні лише в 1 н.п.. Такими центрами виступають в абсолютній більшості міські поселення. Ними є мм.Устилуг Володимир-Волинського, м-ко Любешів Любешівського, м-ко Головне Любомльського, м-ко Заболоття Ратнівського, м.Рожище Рожещенського районів. І тільки у 3 випадках роль ІКРЦ₂ виконують села, а саме: Великий Обзир Камінь-Каширського, Колодяжне Ковельського та Піща Шацького районів.

Площа н.п., які є ІКРЦ₂, коливається у межах від 1,82 (с. Піща Шацького району) до 14,76 км² (м-ко Заболоття Ратнівського району), а її пересічно геометрична величина склала 4,31 км². Варто наголосити, що у 8 поселеннях фіксуються показники площі нижчі середньої, а в інших 7 – вони є вищими.

Для людності поселень мала місце значна амплітуда коливань між її найменшим та найбільшим показником. Зокрема, мінімальна чисельність населення спостерігалася у с.Кисилин Локачинського району (331 ос.), а максимальна – у м-ку Рожище (13511ос.). Виходячи із цього, пересічно геометричною її величиною став показник 1912 ос. Нижчу від середньої людність також мали 8 поселень, а вищу – 7.

Щільність пам'яток знаходилася в межах від 0,47 (м-ко Заболоття Ратнівський район) до 4,4 од./км² (с.Піща Шацького району), причому її середнє значення складало 1,76 од./км². З огляду на це, щільність нижча пересічної мала місце у 9 поселеннях, а найменша з-поміж них вона (<1,0 од./км²) зафіксована, окрім згаданого вище, Заболоття ще у м-ках Головне та Рожище. Більшу щільність мали 6 н.п., з-поміж яких виокремимо вказане с.Піщу та м.Устилуг.

Забезпеченість населення атракціями для ІКРЦ₂ знаходилася в діапазоні 0,59-27,19 од./1000 ос. і повністю залежала від чисельності населення. Так, найбільше її значення мало місце у найменш заселеному с.Кисилин, а найменше – у найзаселенішому м-ку Рожище. Середнє значення забезпеченості, загалом, у 16 н.п. сягнуло 4,11 од./1000 ос. і нижчі від цього значення мали 8 н.п., а вищі – 7.

Всі ІКРЦ₂ є важливими для розвитку історико-культурної рекреації, бо на їхніх територіях знаходиться майже однакова кількість атракцій: 7-8 од. (винятком слугує Старий Чорторийськ із 9 пам'ятками). Виходячи з цього, важливу роль, як і для ІКРЦ₁, відіграють площа і людність цих історико-культурних рекреаційних

одиниць. Видається важливим виявлення з-поміж 16 ІКРЦ₂ найпомітніших за показниками їхньої площі, людності, щільності пам'яток та забезпеченості останніми. Використання для цього методу рейтингового аналізу не дало бажаного результату, оскільки сумарні величини місць коливалися в межах від 32-36 балів. Варто виокремити, за їхнім значенням, центри найбільшої рекреаційної важливості – Любешів, Кисилин, Рожище, Старий Чорторійськ та Луків. Дещо меншу рекреаційну вагу матимуть Борочиче, Четвертня, Озеряни, Колодяжне і Піща. Допоміжну роль для історико-культурної рекреації відіграватимуть Горохів,

Таблиця 4.4.

Історико-культурні рекреаційні центри другого порядку

№ п / п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₂	Площа, км ²	рейтинг	Людність, ос.	рейтинг	Щільність пам'яток, од./км ²	рейтинг	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	рейтинг	К-сть атракцій	Сумарний рейтинг	
											бали	місце
<i>Горохівський район</i>												
1.	Горохів	4,17	9	8847	2	1,68	8-9	0,79	15	7	34,5	12-13
2.	Борочиче	4,81	7	1339	10	1,46	10	5,23	7	7	34	6-11
<i>Локачинський район</i>												
3.	Затурці	5,11	6	1917	8	1,37	11-12	3,65	9	7	34,5	12-13
4.	Кисилин	2,72	12	331	16	3,31	4	27,19	1	9	33	2-3
<i>Маневицький район</i>												
5.	Старий Чорторійськ	4,75	8	1829	9	1,68	8-9	4,37	8	8	33,5	4-5
6.	Четвертня	3,7	10	1311	11	1,89	7	5,34	6	7	34	6-11
<i>Турійський район</i>												
7.	Луків	5,84	5	3005	6	1,37	11-12	2,66	11	8	33,5	4-5
8.	Озеряни	2,92	11	417	15	2,4	6	16,79	2	7	34	6-11
<i>Володимир-Волинський район</i>												
9.	Устилуг	2,13	15	2276	7	3,76	2	3,51	10	8	34	6-11
<i>Камінь-Каширський район</i>												
10.	Великий Обзир	2,71	13	718	14	2,95	5	11,14	3	8	35	14-15
<i>Ковельський район</i>												
11.	Колодяжне	2,41	14	720	13	3,32	3	11,11	4	8	34	6-11
<i>Любешівський район</i>												
12.	Любешів	6,03	4	5514	3	1,33	13	2,5	12	8	32	1
<i>Любомльський район</i>												
13.	Головне	8,72	3	3206	5	0,8	15	2,18	13	7	36	16
<i>Ратнівський район</i>												
14.	Заболоття	14,76	1	4333	4	0,47	16	1,62	14	7	35	14-15
<i>Рожищенський район</i>												
15.	Рожище	8,79	2	13511	1	0,91	14	0,59	16	8	33	2-3
<i>Шацький район</i>												
16.	Піща	1,82	16	1162	12	4,4	1	6,88	5	8	34	6-11

Затурці, Великий Обзир, Головне і Заболоття.

До складу ІКРЦ₃ потрібно включити лише 4 н. п.. Виходячи із вимог, що задекларовані у §1.3., до них попадають: сс.Зимне Володимир-Волинського, Милятин Іваничівського, м-ко Голоби Ковельського, м-ко Колки Маневицького (про потенціал їхніх історико-культурних атракцій див. детал. табл. 4.5. та додаток НЗ). З-поміж них виділяється м-ко Голоби, бо воно нараховує 12 ІКО та має найбільші значення площі території і чисельності населення. За середніми значеннями площі, людності та забезпеченості населення атракціями дані поселення поділилися навпіл, бо пересічна величина їхніх площ сягає 3,67 км², людності – 1792 ос. та забезпеченості – 5,84 од./1000ос. За пересічним значенням щільності пам'яток (2,85 од./км²) вищі показники наявні лише у с.Милятин.

Таблиця 4.5.

Історико-культурні рекреаційні центри третього, четвертого та п'ятого порядків

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₃	Порядковість центру в	Площа, км ²	Людність, ос.	Щільність пам'яток, од./км ²	Забезпеченість пам'ятками, од./1000 ос.	Кількість атракцій
<i>Володимир-Волинський район</i>							
1.	Зимне	ІКРЦ ₃	3,64	943	2,75	10,6	10
<i>Горохівський район</i>							
2.	Берестечко	ІКРЦ ₄	2,72	1863	7,72	11,27	21
<i>Іваничівський район</i>							
3.	Милятин	ІКРЦ ₃	2,45	660	4,08	15,15	10
<i>Камінь-Каширський район</i>							
4.	Камінь-Каширський	ІКРЦ ₄	9,12	10609	1,54	1,32	14
<i>Ківерцівський район</i>							
5.	Олика	ІКРЦ ₄	3,82	2865	3,66	4,89	14
<i>Ковельський район</i>							
6.	Голоби	ІКРЦ ₃	5,15	4240	2,33	2,83	12
<i>Любомльський район</i>							
7.	Любомль	ІКРЦ ₄	10,28	10270	1,36	1,36	14
<i>Маневицький район</i>							
8.	Колки	ІКРЦ ₃	3,96	3908	2,53	2,56	10
<i>Міста обласного підпорядкування</i>							
9.	Володимир-Волинський	ІКРЦ ₅	17,00	38256	2,74	0,1	40
10.	Ковель	ІКРЦ ₅	19,69	66401	2,23	0,66	44
11.	Луцьк	ІКРЦ ₅	43,47	208816	2,9	0,6	126

До ІКРЦ₄ в області слід зарахувати лише 4 міські поселення: м.Берестечко Горохівського, м-ко Олика Ківерцівського та мм. Камінь-Каширський та Любомль однойменних районів. У першому із них знаходиться 21 історико-культурна атракція, а всі інші мають по 14 ІКО (детал. див. таблицю 4.5. та додаток Н4).

Виходячи з того, що ІКРЦ₄ формують міські поселення, зокрема, 2 з них (Камінь-Каширський і Любомль) є великими за площею густозаселеними районними центрами, то, відповідно, вони поділилися навпіл щодо пересічно геометричних значень площі (5,59 км²), людності (4911 ос.), щільності атракцій (2,77 од./км²) та забезпеченості ними населення (3,15 од./1000 ос.). Якщо за першими 3 показниками вищі середніх значень мають Любомль та Камінь-Каширський, то за останнім – Олика та Берестечко.

Найбагатшими на туристичні об'єкти є поселення, які за нашим районуванням відносяться до ІКРЦ₅. Ними виступають 3 найвизначніших у сфері історико-культурного туризму н.п., де, окрім великої кількості пам'яток культури різних часів, наявні й інші. Зокрема, в Луцьку знаходяться 126 ІКО, у Володимир-Волинському – 40, а у Ковелі – 44 (детал. див. таблицю 4.5. та додаток Н5).

Все ж, з-поміж ІКРЦ₅ виокремлюється обласний центр, в якого найвищі показники площі, людності, щільності пам'яток і вони є вищими середніх для даних н.п.. Зокрема, пересічно геометричною величиною для площ є 24,4 км², людності – 80949 ос., щільності – 2,61 од./км² та забезпеченості – 0,34 од./1000ос.

4.3.2. Ієрархічна структура територіальних історико-культурних рекреаційних ресурсів Волинської області

Виходячи з умов *історико-культурного рекреаційного районування* (див. детальніше §1.3.) на території Волинської області мають місце 70 історико-культурних територіальних утворень, з-поміж яких виокремлюються 15 районів, 24 вузли та 31 куц. З-поміж виділених історико-культурних територіальних утворень Волинської області майже половина (45,71%) припадає на ІКРК. Так, до ІКРК₁ (6 шт.) слід зарахувати Скригівський, Ворончинський, Промінський, Грабівський,

Кортеліський та Бірківський (тут і надалі детальну характеристику територіальних історико-культурних одиниць районування див. табл.4.6. та рис. 4.1.).

Серед них варто виділити Грабівський ІКРК₁ у якого показник забезпеченості населення атракціями займає у рейтингу 5 місце, а щільність атракцій сягає 15, які є найвищими рейтинговими позиціями для цього типу історико-культурних одиниць. Ворончинський та Промінський ІКРК₁ у сумарному рейтингу займають останні позиції, відповідно, 70 і 69. Скригівський ІКРК₁ відзначається середніми значеннями щільності, забезпеченості та територіальної концентрації ІКП, Кортеліський – середніми значеннями забезпеченості населення, а Бірківський – людності та населенської концентрації атракцій. У сумарному рейтингу вони фіксуються, відповідно, на 57, 65 та 63 місцях.

Серед усіх виділених територіальних одиниць історико-культурного районування у регіоні найбільше налічується ІКРК₂, чисельність яких сягнула 18 одиниць або 25,71%. Такими одиницями виступають Красноставський, Перемільський, Локачинський, Затурцівський, Пожарківський, Цуманський, Білостоківський, Купичівський, Піщанський, Судченський, Великоглушівський, Мильцівський, Великообзирський, Рокитненський, Доротищенський, Пісочненський, Дубовський та Старомосирський територіальні виділи.

З-поміж зазначених вище ІКРК₂ виділяються Купичівський та Мильцівський ІКРК₂, які у своєму складі мають по 5 н.п., у той час коли інші – по 3-4. Також варто зауважити, що Піщанський ІКРК₂ за одним із показників (щільність пам'яток) займає 3 позицію у рейтингу, а за іншим (забезпеченістю населення) – 4. Найімовірніше, саме це забезпечило перебування останнього у сумарному рейтингу на 17 місці. Натомість, Великообзирський ІКРК₂ знаходиться на 1 місці у рейтингу за забезпеченістю населення атракціями та на 11 – за показником $K_{н.к.}$, однак це не вплинуло на його сумарний рейтинг, бо у ньому він розміщується аж на 38-39 позиціях. Також за показником забезпеченості населення пам'ятками

Таблиця 4.6.

Рейтинговий аналіз історико-культурних рекреаційних одиниць Волинської області

№п/п	Назва історико-культурної одиниці	К-сть н.п.	площа		Людність		щільність пам'яток		забезпеченість пам'ятками		К-сть атракцій		К _{т.к.}		К _{н.к.}		Сумарний рейтинг	
			км ²	рейтинг	ос.	рейтинг	од./100 км ²	рейтинг	од./100 ос.	рейтинг	од.	рейтинг	рейтинг	рейтинг	рейтинг	рейтинг	бали	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.	Микуличівський ІКРР _{н1}	10	32,12	14	3710	43	49,81	54	43,13	13	16	19-25	-39,8	62	43,7	10	218	24-25
2.	Хмелівський ІКРР _{н1}	10	33,33	11	5574	33	48,00	55	28,7	29	16	19-25	-44,0	65	32	15	230	28
3.	Красноставський ІКРК ₂	3	10,94	56	2399	54	54,84	46	25,01	36	9	50-54	1,34	26	22,6	27	297	54
4.	Зимненський ІКРК ₃	5	12,58	52	3071	48	143,08	8	58,61	6	18	18	33,6	8	56,1	8	148	9-10
5.	Володимир-Волинський ІКРВ ₁	4	25,3	22-23	41302	4	169,96	5	10,41	62	43	5	96,2	4	-80,1	67	169,5	13
6.	Низкиницький ІКРР _{н1}	14	32,39	13	64765	3	61,75	38	3,09	70	20	15	-23,9	47	-324,6	69	255	35-36
7.	Литовежський ІКРВ ₁	5	19,8	34-35	3776	42	60,61	40	31,78	26	12	32-38	-15,6	43	26,5	24	244,5	30
8.	Іванічівський ІКРВ ₃	4	25,43	20	9323	20	51,12	53	13,94	56	13	29-31	-30,1	54	-4,3	56	289	47-48
9.	Жашковичівський ІКРР _{н1}	9	30,21	16	3949	41	52,96	50	40,52	16	16	19-25	-33,5	57	42	11	213	23
10.	Милятинський ІКРР _{н2}	14	49,79	3	9145	21	72,3	33	39,37	18	36	6	-14,7	40	93,3	3	124	5
11.	Скригівський ІКРК ₁	4	7,48	65	2346	55	80,21	28	25,28	35	6	61-63	0,3	28	10,4	40	313	57
12.	Ватинський ІКРР _{н1}	11	42,18	5	7280	27	37,93	63	21,98	40	16	19-25	-73,3	69	21,2	29	255	35-36
13.	Перемильський ІКРК ₂	3	5,31	69	2079	61	131,83	10	33,67	23	7	56-60	11,7	18	16,2	36	275	42-43
14.	Горохівський ІКРР _{н2}	7	32,71	12	13264	11	58,09	44	14,32	55	19	16-17	-29,2	53	-4	55	246,5	32-33
15.	Борочиченський ІКРР _{н2}	23	59,35	2	12602	14	119,63	14	56,34	7	71	2	100,5	3	218,5	1	43	1
16.	Берестечківський ІКРК ₃	4	7,09	66	3682	44	409,3	1	78,76	2	29	9-10	98,0	4	98,4	2	128,5	6
17.	Локачинський ІКРК ₂	4	14,76	44	5505	34	60,98	39	16,35	50	9	50-54	-11,4	37	3,03	50	306	56
18.	Затурківський ІКРК ₂	3	11,53	55	2475	52	78,06	29	36,36	20	9	50-54	-0,63	29	22,1	28	265	38-39
19.	Ворончинський ІКРК ₁	3	12,93	51	1741	65	23,2	70	17,23	47	3	70	-30,5	55	1,6	52	410	70
20.	Городинівський ІКРВ ₁	4	17,35	39	1754	64	28,82	66	28,51	30	5	64-67	-36,8	60	9,9	41	365,5	66
21.	Щуринський ІКРВ ₁	8	23,98	27	4597	38	54,21	47	28,28	32	13	29-31	-25,3	50	25,5	25	249	34
22.	Пожарківський ІКРК ₂	4	13,45	48	2112	60	52,04	51	33,14	24	7	56-60	-15,4	42	16	37	320	58

продовження таблиці 4.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
23.	Сокільський ІКРВ ₂	12	25,3	22-23	6621	29	122,53	13	46,82	10	31	8	45,8	7	88,3	4	93,5	2
24.	Рожищенський ІКРВ ₁	4	17,8	37	16347	7	67,42	34	7,34	67	12	32-38	-8,9	33	-52,8	65	278	44-45
25.	Пальчівський ІКРВ ₁	7	26,79	19	5648	32	59,72	42	28,33	31	16	19-25	-22,1	45	31,5	17-18	208,5	20
26.	Звірівський ІКРВ ₂	5	22,23	30	18651	5	53,98	48	6,43	68	12	32-38	-23,7	46	-67,3	66	298	55
27.	Човнинський ІКРВ ₁	6	19,8	34-35	2216	57	45,45	57	40,61	15	9	50-54	-28,2	52	23,8	26	293	52
28.	Цуманський ІКРК ₂	4	11,72	54	7838	24	59,73	41	8,93	64	7	56-60	-9,7	34	-20,1	61	336	61
29.	Олицький ІКРК ₃	5	13,06	50	5188	37	168,45	6	42,41	14	22	13	48,8	6	59,6	7	133	7
30.	Коршівський ІКРВ ₃	4	15,67	41	2991	49	76,58	30	40,12	17	12	32-38	-1,8	31	31,5	17-18	220,5	26
31.	Білостоківський ІКРК ₂	4	13,62	46	2258	56	58,74	43	35,43	21	8	55	-11,8	38	19,3	32	291	49-50
32.	Воротнівський ІКРВ ₁	5	25,21	24	7716	25	39,67	61	12,96	59	10	46-49	-42	64	-6,7	58	338,5	62
33.	Торчинський ІКРВ ₂	5	17,39	38	6772	28	86,26	24	22,15	39	15	26-27	5	24	20,2	30	209,5	21
34.	Промінський ІКРК ₁	3	14,28	45	1949	63	28,01	68	20,52	43	4	68-69	-30,8	56	4,5	48	391,5	69
35.	Луцький ІКРР _{н3}	3	48,11	4	207085	1	274,37	2	6,37	69	132	1	393,5	1	-752,4	70	148	9-10
36.	Купичівський ІКРК ₂	5	13,3	49	2184	58	90,23	23	54,95	8	12	32-38	6,1	22	36,6	13	208	19
37.	Обенижівський ІКРР _{н3}	11	37,42	9	10865	17	85,52	26	29,45	28	32	7	9,7	19	65,7	6	112	4
38.	Луківський ІКРК ₃	3	8,21	63	3504	45	146,16	7	35,25	22	12	32-38	23	12	28,2	23	207	18
39.	Радохівський ІКРР _{н1}	14	39,33	7	7935	23	63,56	36	31,51	27	25	12	-26,1	51	54,8	9	165	12
40.	Головнянський ІКРК ₃	3	13,52	47	5670	31	73,96	32	17,64	45	10	46-49	-3,1	32	6,2	45-46	280	46
41.	Любомльський ІКРВ ₁	6	24,46	25	13976	10	85,85	25	15,03	54	21	14	6,7	21	-0,06	54	203	16
42.	Світязький ІКРВ ₂	5	15,24	43	10148	18	91,86	22	13,8	57	14	28	8	20	-5,3	57	245	31
43.	Піщанський ІКРК ₂	4	5,54	68	1661	66	198,56	3	66,23	4	11	39-45	27,7	9	35,7	14	206	17
44.	Грабівський ІКРК ₁	3	3,62	70	671	70	110,5	15	59,61	5	4	68-69	4,7	25	12,5	39	292,2	54
45.	Смідинський ІКРВ ₂	8	28,51	18	7617	26	66,64	35	24,94	37	19	16-17	-15,2	41	31,7	16	189,5	14
46.	Старовижівський ІКРР _{н2}	11	61,9	1	16304	8	42,0	60	15,95	51	26	11	-97	70	6,2	45-46	246,5	32-33
47.	Кортеліський ІКРК ₁	3	10,77	57-58	2145	59	46,43	56	23,31	38	5	64-67	-14,9	40	7,4	44	360	65
48.	Ратнівський ІКРВ ₁	4	23,21	28	13031	13	43,08	59	7,67	66	10	46-49	-35,3	59	-40,2	63	335,5	60
49.	Велимченський ІКРК ₃	3	22,52	29	5469	35	53,29	49	21,94	41	12	32-38	-24,6	48	15,8	38	275	42-43
50.	Заболотівський ІКРВ ₂	6	33,44	10	11022	16	33,89	65	9,98	63	11	39-45	-65,2	67	-23,4	62	325	59
51.	Бірківський ІКРК ₁	3	10,77	57-58	3978	39	55,71	45	15,08	53	6	61-63	-10,7	35	0,08	53	344,5	63
52.	Судченський ІКРК ₂	3	20,54	33	3212	46	34,08	64	21,79	42	7	56-60	-39	61	9,1	42	346	64
53.	Великоглушівський ІКРК ₂	3	21,13	32	5250	36	28,4	67	11,43	61	6	61-63	-45,2	66	-7,9	59	383	68

продовження таблиці 4.6.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
54.	Любешівський ІКРВ ₁	6	15,31	42	9139	22	97,98	19	16,41	49	15	26-27	12	17	5,3	47	222,5	27
55.	Мильцівський ІКРК ₂	5	12,52	53	3976	40	103,83	17	32,7	25	13	29-31	12,9	16	29,5	20-21	201,5	15
56.	Великообзирський ІКРК ₂	3	24,24	26	1386	68	45,38	58	79,37	1	11	39-45	-34,5	58	37,4	12	265	38-39
57.	Пнівнянський ІКРВ ₂	8	25,4	21	12136	15	63,0	37	13,18	58	16	19-25	-17,4	44	-9,4	60	257	37
58.	Хотешівський ІКРВ ₁	5	21,42	31	5962	30	51,35	52	18,45	44	11	39-45	-25,2	49	8,5	43	291	49-50
59.	Камінь-Каширський ІКРВ ₁	4	17,23	40	15478	9	110,27	16	12,28	60	11	39-45	-11,2	36	-51,5	64	267	40
60.	Маневицький ІКРВ ₃	8	29,2	16	16630	6	99,32	18	17,44	46	29	9-10	24,4	11	16,8	34	140,5	8
61.	Чорнижський ІКРР _{Н1}	9	41,39	6	10132	19	38,66	62	15,79	52	16	19-25	-70,7	68	3,2	49	278	44-45
62.	Нічогівський ІКРВ ₁	5	18,56	36	2952	50	26,94	69	16,94	48	5	64-67	-40,8	63	2,4	51	382,5	67
63.	Четвертнянський ІКРК ₃	3	8,58	61	2431	53	128,21	11	45,25	11	11	39-45	17,6	14	30,8	19	211	22
64.	Колківська ІКРР _{Н2}	11	38,65	8	13238	12	95,73	20	27,95	34	37	5	26,5	10	71,7	5	94	3
65.	Старомосирський ІКРК ₂	4	6,19	67	730	69	80,78	27	68,49	3	5	64-67	0,37	27	16,4	35	293,5	53
66.	Рокитненський ІКРК ₂	3	9,2	60	1584	67	76,09	31	44,2	12	7	56-60	-1,3	30	19,4	31	289	47-48
67.	Доротищенський ІКРК ₂	4	7,82	64	1974	62	127,88	12	50,66	9	10	46-49	15,9	15	29,5	20-21	230	28-29
68.	Пісочненський ІКРК ₂	3	9,78	59	3192	47	92,02	21	28,2	33	9	50-54	5,2	23	17,6	33	268	41
69.	Дубовський ІКРК ₂	5	8,31	62	2821	51	132,37	9	39,0	19	11	39-45	18,5	13	28,3	22	218	24-25
70.	Ковельський ІКРР _{Н3}	5	30,82	15	68675	2	188,19	4	8,45	65	58	3	140,7	2	-189,9	68	159	11
71.	Всього		1502,06		792749						1192							

на 3 сходинці у рейтингу знаходиться Старомосирський ІКРК₂, проте він займає одні з останніх позицій за площею, людністю та кількістю атракцій. Порівняно високі значення щільності, забезпеченості та $K_{т.к}$ мають Доротищенський та Дубовський ІКРК₂, загальний рейтинг яких сягає, відповідно, 28-29 та 24-25 позицій. Непогана забезпеченість атракціями зафіксована у Рокитненському ІКРК₂, бо він за даним показником займає 12 місце у рейтингу.

У другому десятку рейтингів за щільністю пам'яток та показником $K_{т.к}$ знаходиться Пісочненський ІКРК₂, за людністю – Цуманський, за забезпеченістю населення – Білостоківський та Пожарківський, за $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$ – Красноставський, за $K_{т.к}$ – Затурцівський. Це є їхні найвищі позиції з-поміж показників, що їх характеризують. У Судченському та Великоглушівському ІКРК₂ переважають останні місця за основними їхніми характеристиками, що й спричинило розташування їх у сумарному рейтингу на 64-68 місцях. За щільністю атракцій займає 10 місце та за $K_{т.к}$ – 18 Перемильський ІКРК₂, проте у сумарному рейтингу фіксується на 42-43 позиціях. Локачинський ІКРК₂ у рейтингах основних показників знаходиться у межах від 37 до 50 місць, що й спричинило розміщення його у сумарному рейтингу на 56 позиції.

На теренах Волинської області мають місце 7 (10%) ІКРК₃. До них зарахуємо Зимненський, Берестечківський, Олицький, Луківський, Головнянський, Велимченський та Четвертнянський площинні виділи історико-культурного рекреаційного районування. Ними виступають територіальні утворення, які мають невеликі площі та значну кількість пам'яток. Зокрема, з-поміж них слід виділити Берестечківський ІКРК₃, який характеризується найкращою щільністю ІКП і за ними займає 1 місце у рейтингу та людністю – 2 місце. Виходячи з цього, за показниками $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$ він знаходиться, відповідно, на 3 та 2 позиціях, а у сумарному рейтингу фіксується на 6.

Виходячи із кількості атракцій, з-поміж ІКРК₃ виокремлюються також Олицький та Зимненський ІКРК₃, що за цим показником посідають, відповідно, 13 та 18 місця. Олицький ІКРК₃ має також великі значення щільності, забезпеченості атракціями, територіальної та населенської концентрацій, завдяки чому він

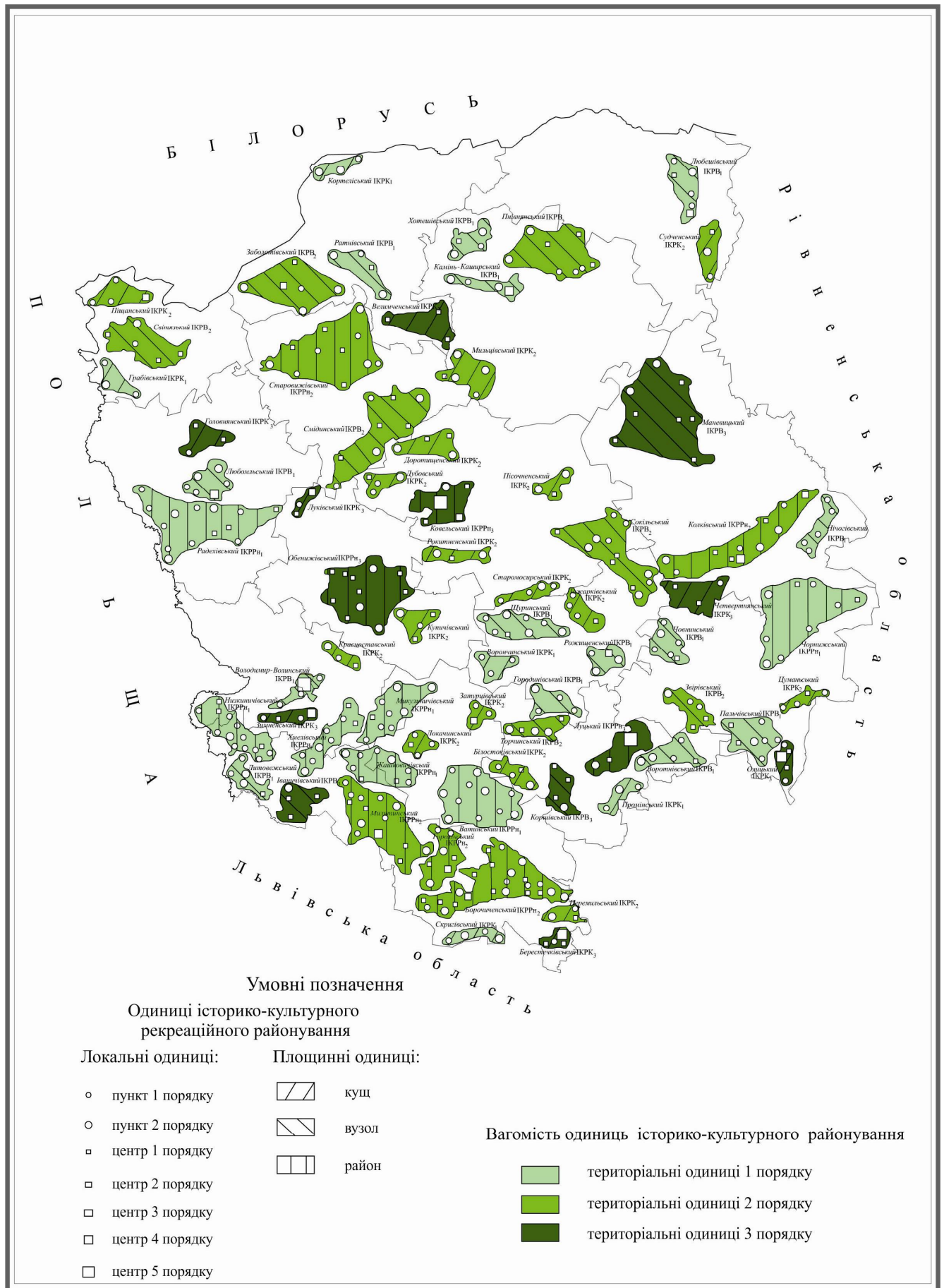

Рис. 4.1. Історико-культурне рекреаційне районування Волинської області

у сумарному рейтингу обіймає 7 позицію. Не нижче 8 рядка у рейтингу за показниками щільності атракцій, забезпеченості ними населення, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ знаходиться Зимненський ІКРК₃. Це й пояснює перебування його на 9-10 позиціях сумарного рейтингу історико-культурних територіальних одиниць районування.

Відносно висока щільність пам'яток спостерігається у Луківському та Четвертнянському ІКРК₃, які сягають, відповідно, 18 та 22 місць у сумарному рейтингу. Головнянський та Велимченський ІКРК₃ мають або середні, або нижчі середніх рейтингові місця за основними показниками, виходячи із цього, у сумарному рейтингу розташовуються на 46 та 42-43 позиціях.

Ієрархічно вищою територіальною одиницею від ІКРК виступає ІКРВ. Таких територіальних утворень у межах Волинської області налічується, як уже зазначалося, 24. Зокрема, до ІКРВ₁ належать 14 (21,43%) із них, а саме: Володимир-Волинський, Литовежський, Городинівський, Щуринський, Рожищенський, Пальчівський, Човнинський, Воротнівський, Любомльський, Ратнівський, Любешівський, Хотешівський, Камінь-Каширський та Нічогівський.

Пальчівський ІКРВ₁ має найбільший показник площі (19 у загальному рейтингу площ). Загалом, даний район і у сумарному рейтингу займає майже таку ж позицію – 20. Володимир-Волинський ІКРВ₁ має одну із найбільших серед усіх площинних одиниць історико-культурного районування людність, посідаючи за нею 4 місце. На такому ж місці він знаходиться за територіальною концентрацією атракцій, а за їхньою кількістю – на 5. Також на території, яку охоплює останній район спостерігається висока щільність ІКП. Всі ці характеристики вказують на найвищу його позицію у сумарному рейтингу з-поміж ІКРВ₁ (13 місце).

Також три ІКРВ₁ розташовуються у першому десятку рейтингової шкали за чисельністю населення, зокрема, Рожищенський займає 7 позицію, Камінь-Каширський – 9, а Любомльський – 10. Проте це істотно не вплинуло на сумарний рейтинг, за яким вони, відповідно, перебувають на 44-45, 40 та 16 місцях.

Човнинський ІКРВ₁ серед усіх показників має найкращі значення забезпеченості населення атракціями (15 місце). Це, ймовірно, посприяло тому, що цей район за насиченістю ІКП на людність ($K_{н.к.}$) посів місце вище середнього (26).

Натомість, не надто малі значення площі та людності мають місце у Воротнівському ІКРВ₁, за якими він займає, відповідно, 24 та 25 місця. Також помітну людність має Ратнівський ІКРВ₁, величина якої забезпечує йому 13 місце у рейтингу з-поміж усіх площинних одиниць.

Литовежський ІКРВ₁ характеризується тим, що із 7 показників, його значення за 5 знаходяться у другій половині ряду, що й спричинило його положення у сумарному рейтингу на 30 позиції. Аналогічна ситуація має місце у Щуринському, Хотешівському, Нічогівському та Городинівському ІКРВ₁, більшість показників яких (за винятком першого) є далекими від найкращих. Саме це і вплинуло на їхнє розміщення у сумарному рейтингу, відповідно, на 34, 49-50, 66 та 67 місцях.

На території Волинської області організувалося 7 ІКРВ₂, що складає 10% усіх територіальних одиниць. Зокрема, до них можна зарахувати Сокільський, Звірівський, Торчинський, Світязький, Заболотівський, Півнянський та Смідинський вузли.

Серед ІКРВ₂ є одиниця історико-культурного районування, яка у сумарному рейтингу фіксується на 2 позиції. Нею є Сокільський ІКРВ₂, який за кількістю атракцій, забезпеченістю ними населення, показниками $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$ посів позиції у межах першої 10 рейтингового ряду. Високому місцю Сокільського району посприяв ще й показник щільності ІКП, за яким він обійняв 13 місце.

Найбільшим за площею тут є Заболотівський ІКРВ₂, котрий знаходиться на 10 місці у рейтингу площ. Він також має велику чисельність населення (16 позиція). Все ж, ці значення, головне, не вплинули на його невисоке (59) положення у сумарному рейтингу. Другий за площею ІКРВ₂ у регіоні – Смідинський, за якою він займає 18 місце. Його характеризують не вкрай низькі значення за всіма показниками, що розміщуються у межах від 16 ($K_{н.к.}$) до 41 ($K_{т.к.}$). З огляду на це, Смідинський ІКРВ₂ посів 14 позицію у сумарному рейтингу.

Найбільше число мешканців з-поміж ІКРВ₂ має Звірівський (5 місце у рейтингу). Але за іншими ознаками він знаходиться на далеких, від перших позицій місцях (починаючи від 3 і закінчуючи 6 десятком). Це й стало вагомою підставою для його знаходження у сумарному рейтингу на 55 сходинці. Серед усіх показників,

що визначають сумарний рейтинг історико-культурних одиниць, Світязький та Пнівнянський ІКРВ₂ мають найкращі показники людності, відповідно, 18 та 15 місця, а Торчинський відзначається щільністю поселень – 24 позиція.

З-поміж ІКРВ у регіоні найменшу кількість має найвища за ієрархією його складова – ІКРВ₃. Таких територіальних утворень зафіксовано лише 3 (Іваничівський, Коршівський та Маневицький), що склало 4,29% усіх одиниць історико-культурного районування.

З-поміж них виділяється Маневицький ІКРВ₃, який є однією з найзалюдненіших історико-культурних територіальних одиниць, адже знаходиться на 6 місці. Загалом, рейтингові величини даного району дуже варіюють, оскільки знаходяться у межах від 6 до 46, але у сумарному рейтингу він займає, все ж, 8 позицію. Іваничівський ІКРВ₃ характеризується однаковими місцями (20) у рейтингу щодо його площі та кількості населення. Але показник щільності ІКП, забезпеченість ними населення, $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$ уможливили знаходження останнього на 47-48 позиції сумарного рейтингу. Коршівський ІКРВ₃ зайняв сумарне 26 місце винятково завдяки величинам забезпеченості населення ІКП та показнику $K_{н.к}$, бо за іншими параметрами він знаходився на нижчих позиціях (30 і нижчі місця).

Найвищих, за ієрархією, територіальних утворень (областей), як уже зазначалося, є 15. Так, до ІКРР_{н1} (7 од.) віднесемо Микулиничівський, Хмелівський, Низкиницький, Ватинський, Радехівський, Жашковичівський та Чорнижський райони, що склало 10,0% від усіх площинних історико-культурних одиниць. Перелічені райони за площею знаходяться у межах рейтингового ряду до 16 місця включно. З-поміж них виокремлюються Ватинський, Радехівський та Чорнижський ІКРР_{н1}, які за даним показником займають, відповідно, 5,7 та 6 місця.

Також слід зауважити, що за населенською концентрацією Радехівський ІКРР_{н1} посідає 9 місце. За цим же показником Микулиничівський ІКРР_{н1} закриває першу десятку рейтингових місць.

Особливістю Низкиничівського району є та, що з-поміж ІКРР_{н1} він виявився найзаселенішим, бо його людність знаходиться на 3 місці у загальному рейтингу. Однак він має найнижчі значення забезпеченості населення пам'ятками та їхню

населенську концентрацію. За вказаними параметрами Низкиничівський ІКРР_{н1} знаходиться, відповідно, на 70 та 69 місцях у рейтингу.

Переважає більшість ІКРР_{н1} містить по 16 атракцій (5 виділів), проте, уваги тут заслуговують Низкиницький та Радехівський, в яких наявні, відповідно, 20 та 25 ІКП, за якими вони обіймають 15 та 12 місця. Останні територіальні утворення також ведуть перед з-поміж таких же одиниць районування, за числом поселень, яких у них наявно по 14 од. В той час, як в інших ІКРР_{н1} нараховується по 9-10.

Виділені Милятинський, Горохівський, Борочиченський, Старовижівський та Колківський одиниці історико-культурного районування виступають як ІКРР_{н2} і чисельно складають 7,14%. До ІКРР_{н2} належать найбільші за площею одиниці історико-культурного районування. Ними є Старовижівський, Борочиченський та Милятинський ІКРР_{н2}, які у рейтингу площ посідають, відповідно, 1, 2 та 3 місця. Все ж, серед перелічених 3 районів вартий уваги Борочиченський, який за кількістю атракцій виявився на 2 місці. Даний район за усіма показниками не понижується у рейтингу нижче 14 позиції, що й підтверджує у сумарному рейтингу його першість з-поміж усіх площинних одиниць історико-культурного районування.

Не переходять за другу половину у рейтингах за означеними показниками й інші два райони – Колківський та Милятинський. Виняток складає останній, в якого величина $K_{т.к.}$ була помірно низькою, що й спричинило переміщення його на 40 місце. Однак це не завадило Милятинському ІКРР_{н2} у сумарному рейтингу, розміститися на 5 позиції. Колківський ІКРР_{н2} за більшістю показників (4 із 7), а саме за площею, кількістю пам'яток, їхніми територіальною та поселенською концентраціями, посів місця у рейтингу не нижче 10 позиції. Це стало причиною того, що він розташувалася за сумарним рейтингом на 3 місці.

Нарешті, Горохівський ІКРР_{н2}, через малу кількість поселень, що його формують та їхню низьку площу посідає за просторовими розмірами 21 місце. Дещо вищою виявилася його людність (11 позиція), однак за числом ІКП Горохівський район мав найменші, з-поміж ІКРР_{н2}, показники (16-17 позиція). Коли взяти до уваги помітно низьку щільність його атракцій (44 місце) та доволі

незадовільні показники $K_{т.к.}$ (53) і $K_{н.к.}$ (55), то стане зрозумілим загальний рейтинг Горохівського ІКРР_{н2} – 32-33 місце.

З-поміж ІКРР_н найменша кількість (3 або 4,29%) належить найбільшій одиниці районування – ІКРР_{н3}. До них зараховуються Луцький, Обенижівський та Ковельський площинні виділи. Найбільшим за площею з-поміж них є Луцький ІКРР_{н3}, однак у рейтингу загальних площ він знаходиться на 4 місці. Все ж, дана одиниця районування виступає першою у рейтингу через найбільші кількості населення й атракцій та їхню територіальну концентрацію. Проте через найгірші показники забезпеченості населення пам'ятками та населенську концентрацію у сумарному рейтингу Луцький ІКР_н знаходиться на 9-10 позиціях.

Друге значення площі серед ІКРР_{н3} та 9 у загальному рейтингу має Обенижівський ІКРР_{н3}. Також він, серед ІКРР_{н3}, охоплює найбільшу кількість поселень. Не понижується він у рейтинговому ряду нижче 7 місця й за кількістю пам'яток та їхньою населенською концентрацією, що вплинуло на утримуванні його на 4 позиції у сумарному рейтингу площинних одиниць районування.

Ковельський ІКРР_{н3} характеризується великою людністю, значною кількістю ІКП, їхньою високою щільністю та територіальною концентрацією. Однак через низькі значення забезпеченості населення атракціями (65 позиція) та їхньої населенської концентрації (68) у сумарному рейтингу займає 11 місце.

4.4 Території пріоритетної історико-культурної рекреації

Виходячи із вищезазначеного, доцільно було би виділити з-поміж площинних одиниць історико-культурного районування, території пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації. Зокрема, ними виступатимуть ті одиниці районування, сума рейтингових балів яких вища пересічного значення для регіону (233,3 балів). У межах Волинської області таких налічується 28. Зокрема, до них віднесемо 10 ІКРК, 9 ІКРВ та 9 ІКРР_н. При поділі історико-культурних одиниць на регіони першої (I), другої (II), третьої (III) та четвертої (IV) пріоритетності найдоцільніше до уваги брати значення показників $K_{т.к.}$ і $K_{н.к.}$ та кількість історико-культурних атракцій.

При аналізі рейтингового позиціонування вищезгаданих показників виявилось, що ланцюговість їхньої поступової зміни витримувалася до 10 члена ряду, включно. Це дало підстави вважати територіями I пріоритетності історико-культурної рекреації ті одиниці районування, які б за цими 3 параметрами (кількість атракцій, $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$) посідали б позицію у межах рейтингового ряду від 1 до 10. Виходячи з таких умов, означені вище величини витримуються для наступних історико-культурних територіальних одиниць: Борочиченського ІКРР_{н2}, Берестечківського ІКРК₃, Сокільського ІКРВ₂ та Колківського ІКРР_{н2}.

На нашу думку, кількість атракцій та площа територіальних одиниць районування, як абсолютні величини, є одними із найважливіших показників, що її характеризують. У цьому контексті варто додатково звернути увагу на співвідношення цих двох параметрів. Адже нам важливо виокремити ще й ті території, які, попри їхню демографічну навантаженість (що негативно вплине на величини $K_{н.к}$), володітимуть великим територіальним, а не демографічним, ІКРП. Виходячи з цього, доцільно до територій I пріоритетності зарахувати ще й ті територіальні утворення, які б за кількістю атракцій і показником $K_{т.к}$ займали 1-5 позиції. З огляду на це, територіями найвищої пріоритетності також будуть Володимир-Волинський ІКРВ₁, Луцький ІКРР_{н3} та Ковельський ІКРР_{н3} (детал. див. табл. 4.7. та рис. 4.2.).

Як бачимо, з-поміж 7 територій переважну більшість (57,14%) становлять територіальні одиниці найвищого історико-культурного ієрархічного рівня. Серед територіальних одиниць історико-культурного районування I пріоритетності виділяється Борочиченський ІКРР_{н2}, рейтингові бали якого за 3 показниками опинилися не нижче 3 позиції. Берестечківський ІКРК₃ за $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$ займає, відповідно, 4 та 2 місця. Також у межах до 5 позиції, включно, знаходилися величини кількості ІКП та $K_{н.к}$ Колківського ІКРР_{н2}. Загостримо увагу, що за кількістю атракцій та $K_{т.к}$ на 1 місцях у рейтингу знаходиться Луцький ІКРР_{н3}, однак на 70 – за $K_{н.к}$. За цими ж показниками до 5 місця рейтингового ряду фіксується і Володимир-Волинський ІКРВ₁ та Ковельський ІКРР_{н3}. Водночас, Сокільський ІКРВ₂ лише за значенням $K_{н.к}$ займає 4 позицію.

Таблиця 4.7.

Територіальні утворення різних рівнів пріоритетності

№ п / п	Назва історико-культурної одиниці	К-сть атракцій	рейтинг	K _{т.к.}	рейтинг	K _{н.к.}	рейтинг	Сумарний рейтинг	
								бали	місце
1.	Микулиничівський ІКРР _{н1}	16	19-25	-39,8	62	43,7	10	94	28
2.	Зимненський ІКРК ₃	18	18	33,6	8	56,1	8	34	7
3.	Володимир-Волинський ІКРВ ₁	43	5	96,2	4	-80,1	67	76	19
4.	Жашковичівський ІКРР _{н1}	16	19-25	-33,5	57	42	11	90	26
5.	Милятинський ІКРР _{н2}	36	6	-14,7	40	93,3	3	49	8
6.	Борочиченський ІКРР _{н2}	71	2	100,5	3	218,5	1	6	1
7.	Берестечківський ІКРК ₃	29	9-10	98,0	4	98,4	2	15,5	2
8.	Сокільський ІКРВ ₂	31	8	45,8	7	88,3	4	19	3
9.	Пальчівський ІКРВ ₁	16	19-25	-22,1	45	31,5	17-18	84,5	24
10.	Олицький ІКРК ₃	22	13	48,8	6	59,6	7	26	5
11.	Коршівський ІКРВ ₃	12	32-38	-1,8	31	31,5	17-18	83,5	23
12.	Торчинський ІКРВ ₂	15	26-27	5	24	20,2	30	80,5	21
13.	Луцький ІКРР _{н3}	132	1	393,5	1	-752,4	70	72	14-15
14.	Купичівський ІКРК ₂	12	32-38	6,1	22	36,6	13	70	12-13
15.	Обенижівський ІКРР _{н3}	32	7	9,7	19	65,7	6	32	6
16.	Луківський ІКРК ₃	12	32-38	23	12	28,2	23	70	12-13
17.	Радехівський ІКРР _{н1}	25	12	-26,1	51	54,8	9	72	14-15
18.	Любомльський ІКРВ ₁	21	14	6,7	21	-0,06	54	89	25
19.	Піщанський ІКРК ₂	11	39-45	27,7	9	35,7	14	65	10
20.	Смідинський ІКРВ ₂	19	16-17	-15,2	41	31,7	16	73,5	17
21.	Любешівський ІКРВ ₁	15	26-27	12	17	5,3	47	90,5	27
22.	Мильцівський ІКРК ₂	13	29-31	12,9	16	29,5	20-21	66,5	11
23.	Маневицький ІКРВ ₃	29	9-10	24,4	11	16,8	34	54,5	9
24.	Четвертнянський ІКРК ₃	11	39-45	17,6	14	30,8	19	75	18
25.	Колківський ІКРР _{н2}	37	5	26,5	10	71,7	5	20	4
26.	Доротищенський ІКРК ₂	10	46-49	15,9	15	29,5	20-21	83	22
27.	Дубовський ІКРК ₂	11	39-45	18,5	13	28,3	22	77	20
28.	Ковельський ІКРР _{н3}	58	3	140,7	2	-189,9	68	73	16

Історико-культурними територіями II рівня пріоритетності, необхідно приймати ті, які за двома із попередньо перелічених показників (або кількість атракцій, або K_{т.к.}, або K_{н.к.}) знаходяться на 1-10 позиціях. Зокрема, такими є Зимненський ІКРК₃, Милятинський ІКРР_{н2}, Олицький ІКРК₃ та Обенижівський ІКРР_{н3}. Проте під час рейтингового аналізу нами включено до територій II пріоритетності ті, у яких величини з одного із перелічених вище показників (кількість атракцій, K_{т.к.} та K_{н.к.}) містяться у межах від 1 до 10 місця рейтингового ряду. Під такі умови підпали Микулиничівський ІКРР_{н1}, Радехівський ІКРР_{н1},

Піщанський ІКРК₂ та Маневицький ІКРВ₃. Ці території означені як такі, що мають добрі умови для розвитку історико-культурної рекреації.

Лише Милятинський ІКРР_{н2} перебуває на позиції до 5 місця у рейтинговому ряді за значенням $K_{н.к.}$, а за кількістю пам'яток він займає 6 позицію. Обенижівський ІКРР_{н3} фіксується на 7 місці за кількістю пам'яток та на 6 за значенням $K_{н.к.}$. Особливістю Зимненського ІКРК₃ є та, що це територіальне утворення обіймає 8 місця у рейтингу щодо $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$. Микулиничівський, Радехівський ІКРР_{н1} та Піщанський ІКРК₂ належать до територій II пріоритетності завдяки знаходженню їхніх $K_{н.к.}$ чи $K_{т.к.}$ відповідно, на 10, 9 та 9 місцях. Маневицький ІКРВ₃ розміщений на 9-10 позиціях за кількістю атракцій.

До територій III і IV рівня пріоритетності пропонується долучати ті історико-культурні рекреаційні територіальні одиниці, які за сумою рейтингових місць з вищезначених параметрів набрали $\geq 65,1$ бала. Сюди не попали ті історико-культурні територіальні утворення, які за додатковими умовами увійшли до територій першої (3 одиниці) та другої (2 одиниці) пріоритетності.

Отже, III пріоритетність, на нашу думку, мають площинні утворення, сума рейтингових балів яких, за кількістю атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$, знаходиться у межах 65,01-75,0. Сюди слід включити Купичівський ІКРК₂, Луківський ІКРК₃, Смідинський ІКРВ₂, Мильцівський ІКРК₂ та Четвертнянський ІКРК₃. Території III рівня пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації мають достатньо позитивні умови для її становлення.

Серед цих територіальних утворень виділяється Смідинський ІКРВ₂, який знаходиться на 16-17 позиціях за кількістю атракцій, а на 16 – за показником $K_{н.к.}$. Однак доволі низька територіальна концентрація пам'яток (41 місце) забезпечила йому лише загальну 17 позицію. Решта територій III рівня пріоритетності займають вищі, за винятком Четвертнянського ІКРК₃, сумарні місця. Серед них відзначимо Мильцівський ІКРК₃, який став 11, хоча за величиною $K_{т.к.}$ він здобув 16 позицію. Купичівський ІКРК₂ та Луківський ІКРК₃ посіли найвищі для цієї групи місця відповідно, за $K_{т.к.}$ (13) та $K_{н.к.}$ (12), проте за сумою вони виявилися нижче розташованими, порівняно від попереднього куша, за рахунок малої кількості

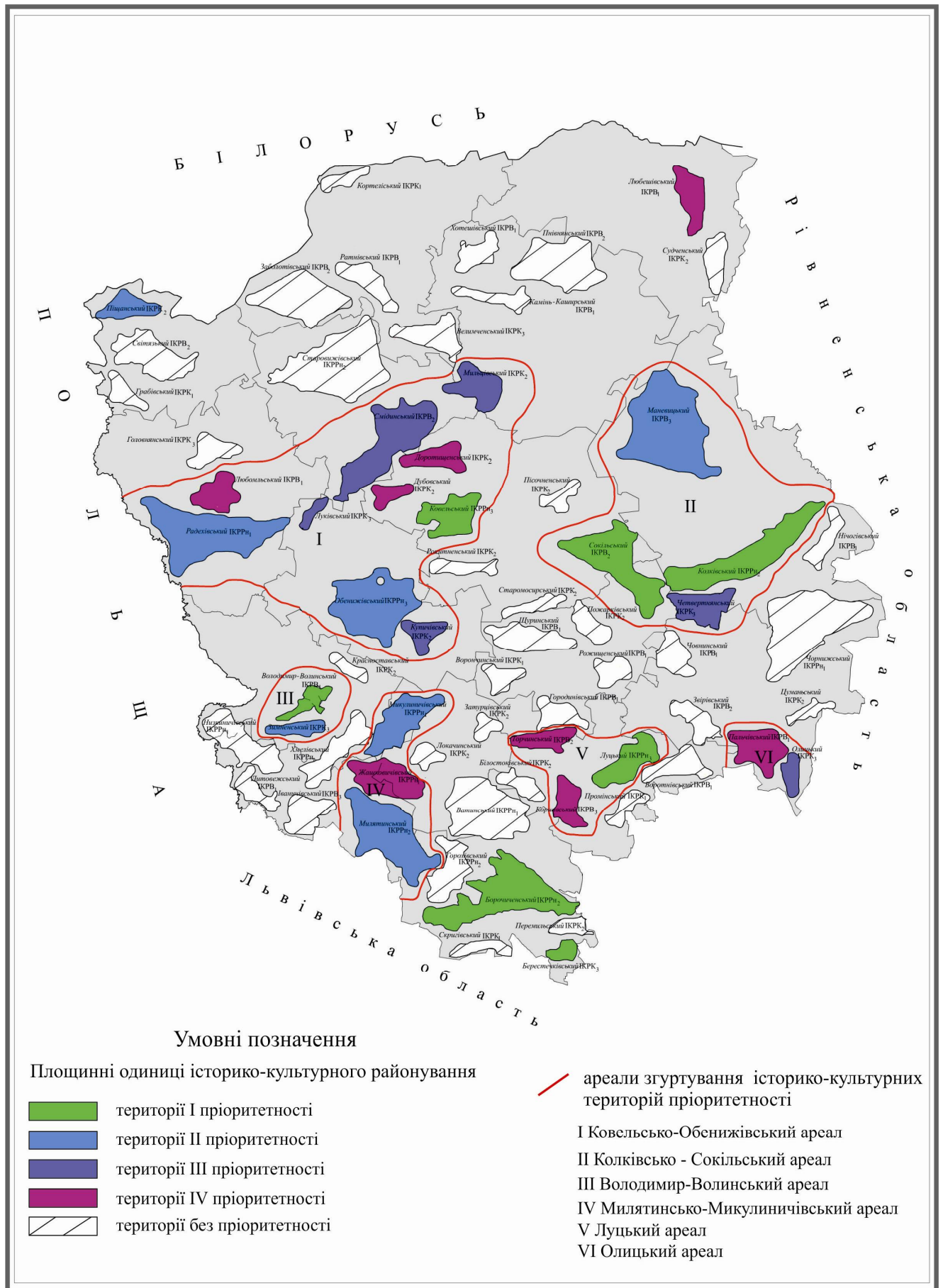

Рис. 4.2. Території пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації та історико-культурні ареали Волинської області

ІКП (12 од.). На території Четвертнянського ІКРК₃, хоча й достатньо вагомо зосереджені ІКР, як територіально (14 місце), так і демографічно (19), проте через їхню недостатню кількість (11 од. – 39-45 позиції) він посів лише 18 сумарне місце.

Як уже було наголошено вище, $\geq 75,1$ рейтингових балів за трьома показниками (кількість атракцій, $K_{т.к.}$ та $K_{н.к.}$) мають території IV рівня пріоритетності. Вони володітимуть задовільними умовами для розвитку історико-культурної рекреації. До них, зокрема, віднесемо Пальчівський ІКРВ₁, Коршівський ІКРВ₃, Торчинський ІКРВ₂, Любомльський ІКРВ₁, Любешівський ІКРВ₁, Доротищенський ІКРК₂, Жашковичівський ІКРР_{н1} та Дубовський ІКРК₂.

Любомльський ІКРВ₁ та Пальчівський ІКРВ₁ характеризуються тим, що мають порівняно велику кількість пам'яток, за якими розміщуються у рейтингу, відповідно, на 14 та 19-25 позиціях. Пальчівський ІКРВ₁ та Коршівський ІКРВ₃ займають 17-18 місця у рейтингу за показниками $K_{н.к.}$. Жашковичівський ІКРР_{н1} має найвищу рейтингову позицію $K_{н.к.}$ із усіх показників територій, що віднесені до останньої пріоритетності. Показники $K_{т.к.}$ Дубовського ІКРК₂ відображаються на 13 місці, Доротищенського – на 15, Любешівського ІКРВ₁ - на 17. Торчинський ІКРВ₂ за кількістю атракцій та показником $K_{т.к.}$ займає майже однакові позиції, зокрема, за першою характеристикою знаходиться на 26-27 позиціях, а за іншою – на 24.

Виходячи із історико-культурного районування та виділених територій пріоритетності, на нашу думку, необхідно виокремити території їхнього найбільшого скупчення. Зокрема, вони визначатимуться як ареали згуртування історико-культурних територій різних рівнів пріоритетності. Нами було виділено 6 таких територіальних утворень: Ковельсько-Обенижівський, Колківсько-Сокільський, Володимир-Волинський, Милятинсько-Микулиничівський, Луцький та Олицький ареали.

Так, до Ковельсько-Обенижівського ареалу відносяться 10 історико-культурних територіальних одиниць і займає він західно-центральну територію Волинської області. Його формують одна територія I рівня пріоритетності, якою є Ковельський ІКРР_{н3}, дві II пріоритетності – Обенижівський ІКРР_{н3} і Радехівський

ІКРР_{н1}, три ІІ – Смідинський ІКРВ₂, Луківський ІКРК₃ і Мильцівський ІКРК₂ та три ІІІ – Любомльський ІКРВ₁, Дубовський ІКРК₂ та Доротищенський ІКРК₂.

Загалом, Ковельсько-Обенижівський ареал охоплює частинно території Ковельського, Старовижівського, Турійського та Любомльського адміністративних районів (тут і надалі, все що стосується історико-культурних ареалів див. табл.4.8. та рис.4.2.). За площею поселень, що входять до нього він є найбільшим – 197,4 км². Це саме стосується й інших показників, окрім чисельності населення, за якою цей ареал є другим – 121343 ос. Зокрема, за кількістю історико-культурних атракцій (201 од.) та числом н.п., що його формують (61 од.). Проте за показниками, що залежать від попередніх (щільність пам'яток, забезпеченість ними, $K_{т.к}$ та $K_{н.к}$) ареал займає місця, які у рейтинговому ряді знаходяться у другій половині. Винятком тут є лише значення $K_{н.к}$, за яким він перебуває на 3 (2,5) позиції, натомість за щільністю пам'яток та забезпеченістю ними – на 4 (відповідно, 1,02од./км² та 1,66 од./1000ос.) місця, а за $K_{т.к}$ – на 5 (-1,5).

Колківсько-Сокільський ареал знаходиться у межах Маневицького, Рожищенського та Ковельського районів на центральному сході регіону. Він включає 4 площинні одиниці історико-культурного районування, які означаються територіями перших трьох рівнів пріоритетності – Колківський ІКРР_{н2} і Сокільський ІКРВ₂ (І пріоритетність), Маневицький ІКРВ₃ (ІІ) та Четвертнянський ІКРК₃ (ІІІ). Він займає першість лише за значенням населенської концентрації ІКП (4), а за кількістю н.п. (34) він знаходиться на другій позиції. Ще за 4 показниками він є заключним у першій трійці, зокрема, за числом ІКП (108 од.), площею території (101,73км²), щільністю пам'яток (1,06 од./км²) та за забезпеченістю ними (2,77 од./1000ос.). Даний ареал розділяє із Олицьким 3-4 позиції за показником $K_{т.к}$ зі значенням -0,5 та займає 4 місце за людністю, маючи 38920 ос.

По 3 історико-культурні одиниці утворюють Милітинсько-Микулиничівський та Луцький ареали. Зокрема, території ІІ і ІІІ рівня пріоритетності мають місце у першому ареалі та І і ІІІ – у другому. Територіально вони займають Володимир-Волинський, Іваничівський і Горохівський райони та лише Луцький район останнього ареалу. До Милітинсько-Микулиничівського

Рейтинговий аналіз історико-культурних ареалів

№ п/п	Назва ареалу	Площа		Людність		К-сть атракцій		К-сть поселень		Щільність пам'яток		Забезпеченість пам'ятками		К _{т.к.}		К _{н.к.}	
		км ²	рейтинг	ос.	рейтинг	од.	рейтинг	од.	рейтинг	од./км ²	рейтинг	од./1000ос.	рейтинг		рейтинг		рейтинг
1.	Ковельсько-Обениківський	197,4	1	121343	2	201	1	61	1	1,02	4	1,66	4	-1,5	5	,5	3
2.	Колківсько-Сокільський	101,73	3	38920	4	108	3	34	2	1,06	3	2,77	3	-0,5	3-4	4	1
3.	Володимир-Волинський	37,88	6	44373	3	61	5	9	6	1,61	2	1,37	5	1,5	2	0	5
4.	Милятинсько-Микулиничівський	112,03	2	16804	5	68	4	33	3	0,61	6	4,05	1	-4,5	6	3,5	2
5.	Луцький	81,17	4	216848	1	159	2	12	4-5	1,96	1	0,73	6	5,5	1	-11,5	6
6.	Олицький	39,86	5	10836	6	38	6	12	4-5	0,95	5	3,51	2	-0,5	3-	2	4

входять Микулиничівський ІКРР_{н1}, Милятинський ІКРР_{н2} та Жашковичівський ІКРР_{н1}, які відповідно є, перших два – II та IV пріоритетності. Натомість, до Луцького зараховані Луцький ІКРР_{н3}, Торчинський ІКРВ₂ та Коршівський ІКРВ₃, з-поміж яких найбільшу пріоритетність має ІКРР_н, а ІКРВ – IV.

Милятинсько-Микулиничівський ареал має з-поміж виділів такого типу найкращу забезпеченість населення ІКП (4,05 од./1000ос.), проте найгірші значення щільності атракцій та територіальної концентрації, відповідно, 0,61од./км² і 4,5. За показником К_{н.к.} та площею поселень, що до нього входять він займає 2 (відповідно, 3,5 і 112,03 км²) позицію, за кількістю н.п., що його формують – 3 (33 од.), за кількість пам'яток – 4 (68од.) та за людністю – 5 (16804ос.). Натомість, Луцький ареал має найбільші значення людності – 216848 ос., щільності атракцій – 1,96 од./км² та територіальної концентрації ІКП – 5,5. Проте тут же мають місце найменші значення забезпеченості населення пам'ятками (0,73од./1000ос.) та населенської концентрації (-11,5). Він посідає 2 позицію за кількістю атракцій (159 од.), 4 за площею (81,17км²) та з Олицьким розділяє 4-5 місця за кількістю н. п., що до нього входять (12 од.).

Нарешті, у двох ареалах мають місце по дві історико-культурні площинні одиниці. Перший із них Володимир-Волинський, знаходиться на пд. зах. на території однойменного адміністративного району. Його формують Володимир-

Волинський ІКРВ₁, який є територією I пріоритетності та Зимненський ІКРК₃, що відноситься до II пріоритетності. Наступний, Олицький, займає крайній пд. сх. і лежить у межах Ківерцівського району. Тут мають місце території II рівня пріоритетності розвитку історико-культурної рекреації (Олицький ІКРК₃) та IV (Пальчівський ІКРВ₁).

Володимир-Волинський ареал має другі місця за щільністю пам'яток та їхньою територіальною концентрацією, відповідно, зі значеннями 1,61 од./км² та 1,5. Людність цього ареалу відповідає 3 позиції (44373 ос.), а кількість атракцій (61 од.), забезпеченість ними (1,37 од./1000ос.) та їхня населенська концентарція (0) – 5. Він має найменші площу (37,88км²) і кількість поселень, що його формують (9 од.). Забезпеченість ІКО в Олицькому ареалі займає 2 місце (3,51 од./1000ос.), яке є для нього найвищим. Як зазначалося уже вище, 3-4 позиції він розділяє із Колківсько-Сокільським за показником $K_{т.к}$ (-0,5), а 4-5 – із Луцьким за кількістю н.п. (12од.). За $K_{н.к}$ він знаходиться на 4 місці (2), за площею та щільністю пам'яток – 5 (відповідно, 39,86 км² та 0,95 од./ км²), а за людністю та кількістю атракцій – 6 (відповідно, 10836 ос. та 38од.).

Висновки до розділу 4

ІКРР представлені у всіх типах н.п.. Зокрема, з-поміж поселень виділяються міста області в яких знаходиться найбільша їхня кількість. Найважливішими для історико-культурного туризму є Луцьк, Володимир-Волинський та Любомль, де мають місце найцінніші та найпривабливіші рекреаційні об'єкти регіону. Серед містечок слід надати першість Олиці Ківерцівського району, а з-поміж сільських поселень виділяються сс.Зимне Володимир-Волинського району, Затурці та Киселин Локачинського, Низкиничі Іваничівського. Рекреаційні атракції сіл переважно представлені сакральними об'єктами, зокрема цінними для іноземного туриста дерев'яними храмами.

Були виділені локальні та територіальні одиниці районування. Так, до перших віднесемо ІКРП_{н1}, ІКРП_{н2}, ІКРЦ₁, ІКРЦ₂, ІКРЦ₃, ІКРЦ₄ та ІКРЦ₅. З-поміж

других на території Волинської області мають місце 248 ІКРП_{н1}, 153 ІКРП_{н2}, 145 ІКРЦ₁, 16 ІКРЦ₂, по 4 ІКРЦ₃ і ІКРЦ₄ та 3 ІКРЦ₅.

Серед 248 ІКРП_{н1} лише 44 мають ПАМ і 26 – пам'ятки археології, решта (178 шт.) володіють пам'ятками історії. ІКРП_{н1} з пам'ятками історії присутні на теренах усіх, окрім Старовижівського, районів, ІКРП_{н1} з пам'ятками археології в 11 районах (Маневицькому, Горохівському, Ківерцівському, Іваничівському, Камінь-Каширському, Ковельському, Луцькому, Любешівському, Любомльському, Рожищенському та Старовижівському), ІКРП_{н1} з ПАМ на теренах 13 районів, окрім Любешівського, Старовижівського та Шацького, ІКРП_{н1} з ПММ лише у Володимир-Волинському районі.

Менше н.п. формують ІКРП_{н2} – 153 од.. Так, 66 із них виникли на основі пам'яток історії й присутні на теренах всіх адміністративних районів області. ІКРП_{н2}, які мають або лише ПАМ, або лише пам'ятки археології, є у 13 поселеннях і знаходяться вони у Горохівському, Іваничівському, Луцькому та Маневицькому районах. ІКРП_{н2}, що мають у своєму складі одну пам'ятку історії й або ПАМ, або пам'ятку археології зафіксовано найбільше – 71, вони є у всіх районах області.

На території області налічується 145 ІКРЦ₁. Мають місце 64 різнотипових ІКРЦ₁, які розташовуються на теренах усіх, окрім Любешівського, районів. "Історичних" ІКРЦ₁ тут є 75 на теренах усіх адміністративних районів. ІКРЦ₁ з винятковою наявністю ПАМ та пам'яток археології зафіксовано на території Горохівського (5 од.) та Іваничівського (1 од.) районів. До ІКРЦ₂ відносяться 16 н.п. Волинської області у межах 12 районів, зокрема, Володимир-Волинського, Горохівського, Камінь-Каширського, Ковельського, Локачинського, Любешівського, Любомльського, Маневицького, Ратнівського, Рожищенського, Турійського та Шацького. ІКРЦ₃ та ІКРЦ₄ виявлено по 4 у, відповідно, Володимир-Волинському, Іваничівському, Ковельському і Маневицькому районах та Горохівському, Ківерцівському, Камінь-Каширському і Любомльському. Найбагатшими на туристичні об'єкти є поселення, що відносяться до ІКРЦ₅. Ними виступають 3 найвизначніших у сфері історико-культурного туризму н.п. – мм.Луцьк, Володимир-Волинський та Ковель.

З площинних одиниць історико-культурного рекреаційного районування на території Волинської області мають місце 70 історико-культурних територіальних утворень – 15 районів, 24 вузла та 31 куц. Так, до ІКРК₁ слід зарахувати 6 площинних утворень, до ІКРК₂ – 18, до ІКРК₃ – 8, до ІКРВ₁ – 14, ІКРВ₂ – 7, до ІКРВ₃ – 3, до ІКРР_{н1} – 7, до ІКРР_{н2} – 5 та до ІКРР_{н3} – 3.

Були виділені 28 територій пріоритетного розвитку, з-поміж яких мають місце 10 ІКРК, 9 ІКРВ та 9 ІКРР_н. Територій I рівня пріоритетності налічується 7, до територій II рівня пріоритетності віднесемо 8 територіальних одиниць, а III та IV пріоритетність мають, відповідно 5 та 8.

Були виокремлені 6 території найбільшого скупчення історико-культурних одиниць. Ними виступають ареали згуртування історико-культурних територій різних рівнів пріоритетності. Зокрема, Ковельсько-Обенижівський, який займає західно-центральну територію Волинської області, Колківсько-Сокільський знаходиться на центральному сході регіону, Володимир-Волинський та Милятинсько-Микулиничівський займають південний захід, Луцький – центральний південь та Олицький – крайній південний схід.

ВИСНОВКИ

1. ІКРР є пам'ятки матеріальної та духовної культури, що мають рекреаційну цінність і привабливість. З-поміж різних підходів до класифікації ІКРР виділяються наступні: за генезисом, за рухомістю, за рівнем організації об'єктів для показу. До ІКРР віднесемо пам'ятки археології, архітектури та містобудування, історії, монументального мистецтва, подієві, етнографічні, біо-соціоресурси та музейні. Під час вивчення ІКРР був розглянутий їхній компонентний склад, історія становлення та їхнє оцінювання. Найприйнятнішим є виявлення щільності пам'яток, визначення забезпеченості населення ними та проведення рейтингового аналізу. Для всебічної оцінки ІКРР важливим є історико-культурне рекреаційне районування.

2. Утворення н.п. Волинської області відбувалося впродовж XVII етапів, серед яких виділяється XIII (XVIст.), під час якого утворилося 26,6% від усіх наявних натеper поселень. За час формування п.м. тут мала місце велика кількість археологічних культур - 23. За час V та VIII етапів на території області зафіксовані одночасно мешканці 5 археологічних культур, у кожному. Виходячи із сучасної п.м. адміністративних районів лише у Ківерцівському та Старовижівському районах були виявлені майже всі н.п., відповідно, 74 з 75 та 46 з 47. Найменша кількість досліджених поселень спостерігається у Шацькому районі – 16 із 31.

3. На території Волинської області мають місце 150 пам'яток археології, з яких лише 16 – національного значення, 495 ПАМ, з яких 213 національного значення, 860 пам'яток історії, з них лише 7 національного значення та 33 ПММ, з яких лише 1 має національне значення. Також у Волинській області наявні 17 комунальних музеїв, 83 громадські музейні заклади, з яких 6 – носять звання „Народний музей” та 187 музейних закладів системи освіти. Проте туристичну цінність мають лише 49 музеїв.

4. З-поміж кількісних показників оцінки потенціалу ІКРР Волинської області виділяються наступні: кількість пам'яток археології на одиницю площі (100 км^2) або показник щільності пам'яток археології ($P_{п.ар.}$); $P_{п.а.}$ – щільність ПАМ; $P_{п.і.}$ – щільність пам'яток історії; $P_{п.м.}$ – щільність ПММ та подієвих ресурсів; $P_{к.м.}$ – щільність музеїв та загальний показник щільності усіх пам'яток ($P_{к.п.}$). Важливими є

показники забезпеченості населення усіма типами пам'яток окремо та, загалом, історико-культурними рекреаційними пам'ятками (од./10000 ос.). Враховуючи попередні показники, введена загальна забезпеченість як усіма типами пам'яток, так і ІКР. Через нерівномірність розміщення пам'яток по території області були запропоновані територіальний ($K_{т.к}$), населенський ($K_{н.к}$) та поселенський ($K_{п.к}$) коефіцієнти концентрації історико-культурних рекреаційних пам'яток у межах адміністративних територій. Має місце нерівномірність розміщення ІКРР по території Волинської області. Зокрема, їхня щільність у межах адміністративних районів коливалася від 3,35 (Любешівський район) до майже 27,0 од./100 км² (Іваничівський район), а забезпеченість населення ІКРР – від 11,4 (Ратнівський район) до 48,8 од./10000 ос. (Іваничівський район).

5. Із використанням рейтингового аналізу була встановлена загальна забезпеченість ІКРР для адміністративних районів та міст обласного значення. Найзабезпеченішими адміністративними територіями усіма ІКРР стали Горохівський (1 місце), Іваничівський (2) та Ківерцівський (3) райони. Натомість, Ратнівський (19), Любешівський (18) та Камінь-Каширський (17) райони є найменш забезпеченими цими ресурсами.

6. З-поміж н.п. міста є тими поселеннями які мають найбільший ІКРП. Серед міст найбільшу цінність мають Луцьк та Володимир-Волинський. Також до міст Волинської області з помітним ІКРП зарахуємо Устилуг, Ковель, Берестечко, Горохів, Камінь-Каширський та Любомль. З-поміж містечок найбільшу цінність складають Олика, Луків та Голоби. Найбільший ІКРП з усіх сіл Волинської області мають Зимне, Низкиничі, Жидичин, Тростянець, Кисилин та Затурці.

7. Виходячи з історико-культурного рекреаційного районування, були виділені локальні та територіальні одиниці. До перших належать історико-культурні рекреаційні пункти першого і другого порядків та історико-культурні рекреаційні центри першого-п'ятого порядків. Серед них найбільше виділяється ІКРП_{н1} – 248. Найменшою є кількість найвищих локальних одиниць районування – 4 ІКРЦ₃ і ІКРЦ₄ та 3 ІКРЦ₅. До площинних одиниць історико-культурного районування відносяться ІКРК, ІКРВ та ІКРР_н трьох порядків. З-поміж

площинних одиниць найпомітнішою є кількість ІКРК₂ – 18 одиниць, а найменшою – по 3 ІКРВ₃ та ІКРР_{н3}.

8. У межах Волинської області виділяються 28 територій пріоритетного розвитку історико-культурної рекреації чотирьох рівнів, з-поміж яких мають місце 10 ІКРК, 9 ІКРВ та 9 ІКРР_н. Також були виокремлені території найбільшого скупчення історико-культурних рекреаційних одиниць. Ними стали ареали згуртування історико-культурних рекреаційних територій різних рівнів пріоритетності. Зокрема, таких було виділено шість: Ковельсько-Обенижівський, Колківсько-Сокільський, Володимир-Волинський, Милятинсько-Микулиничівський, Луцький та Олицький.

Література

1. Аніпко Н. Музеєфікація середньовічних замків і фортець України як об'єктів екскурсійної діяльності: сучасний стан та перспективи / Н.Аніпко // Географічна наука і практика: виклики епохи: Мат. міжнар. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті/ [Відповід. редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. - Том 3. - С.252-256.
2. Аніпко Н.П. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України /Н.Аніпко // Наук. зап. Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Серія :Рекреаційна географія і туризм. - Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2010. - №2. - С. 26-30.
3. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья: каменный век / Р.Т. Грибович, Л.Г. Мацкевой, Н.А. Пелещишин; отв. ред.: А.П. Черныш. – К.: Наукова думка, 1987. - 132с.
4. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья: энеолит, бронза и раннее железо / Э. Балагури, Л.И. Крушельницкая, В.М. Конопля и др.; отв. ред. А. П. Черныш – К.: Наукова думка, 1990. - 187с.
5. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья: Раннеславянский и древнерусский периоды / В.Аулих, Р.С. Багрий, В.Д. Баран; отв. ред. А. П. Черныш – К.: Наукова думка, 1990. - 189с.
6. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза/ Л.І. Крушельницька та ін. – К.: Наукова думка, 1982. - 193с.
7. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку / редкол. Ауліх В.В. та ін.; відповід. ред. О.П. Черниш. – К.: Наукова думка, 1981. - 310с.
8. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів / В.В. Ауліх, І.П. Герета, І.С. Пеняк. – К.: Наукова думка, 1982. - 267с.
9. Баюк В. Археологічні дослідження Луцька (історія і сьогодення) / Віктор Баюк // Краєзнавство: науковий журнал. – К.: в-во «Телесик», 2010. – Ч.1-2. - С.123-129.

10. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра географ. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О.О. Бейдик. – К., 2004. – 36 с.
11. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія] / О.Бейдик. - К.: ВЦП "Київський університет", 2001. - 395с.
12. Біла Т. Природно-рекреаційний потенціал приміської зони м.Львова / Т.Біла// Географічна наука і практика: виклики епохи: Мат. міжн. наук. конф., присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті/ [Відповід. редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. - Том 3. - С.280-284.
13. Божук Т. Оцінка сакральних туристичних об'єктів / Т.Божук // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.391: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2008. - С.193-208.
14. Божук Т. Розвиток туристичної картографії в Україні / Т.Божук // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.527: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. - С.69-72.
15. Божук Т. Методичні аспекти оцінювання релігійних об'єктів для туристичного використання / Т. Божук// Наук. зап. ТНПУ ім.В.Гнатюка. Серія: Рекреаційна географія і туризм. - Тернопіль: В-во ТНПУ, 2009 - Вип.2. - С.90-95.
16. Бойко О.Д. Історія України: [посібник] / О. Бойко. - К.: Академвидав, 2004. - 656с.
17. Бондаренко Г.В. Історичне краєзнавство Волині. У 2-х кн.: кн.1 / Г.Бондаренко. - Луцьк: "Вежа", 2003. - 238с.
18. Бондарчук-Чугіна І. Ю. Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 17.00.01 "Теорія та історія культури" / І.Ю. Бондарчук-Чугіна. -К., 2007. - 19 с.
19. Борисюк С. Волинське Прибужжя: крізь серце й заметіль століть / С.Борисюк. - Нововолинськ: "Мінотавр", 2007. - 584 с.

20. Бренчук О. Про назви населених пунктів Рожищенського району / О.Бренчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Рожище і рожищенці в історії Волині та України: проблеми волинезнавства: матеріали XXIII обласної наук.-практ. історико-краєзнавчої конф., Луцьк-Рожище, 23 травня 2007р.: Наук. збірник. Вип. 23 / упор. Г.Бондаренко, А.Клімчук, А.Силюк - Луцьк: Волинське обл. т-во краєзнавців, 2007. - с.18-21.
21. Бучко Ж., Гохмут З. Естетична цінність ландшафту як передумова створення маршрутів екотуризму/ Ж.Бучко // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки: Матеріали шостої міжн. наук. конф.: Чернівці, 11-12 травня 2007р. - Чернівці: Зелена Буковина, 2007. - С.43-45.
22. Винокур І. С. Археологія України/ І. Винокур, Д. Телегін // . - К.: Вища школа, 1994. - 318 с.
23. Винокур І.С. Археологія України / І. Винокур, Д. Телегін. - Тернопіль: Богдан, 2004. - 480с.
24. Гищук Р.М. Ретроспективна екістично-етнічна оцінка заселення території Івано-Франківської області: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Р. М. Гищук. - Чернівці, 2011. - 20с.
25. Голубенко О.С. Географічний аналіз розміщення історико-культурних рекреаційних ресурсів Польщі / О.Голубенко // Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Харків, 18-19 квітня 2013 р) – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013.- С. 287-290.
26. Григор'єва Г.В. Суспільно-географічні процеси заселення Північної Бессарабії: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія"/ Г.Григор'єва. - Чернівці, 2010. - 20с.
27. Депутат М. М. Рекреаційно-туристичний потенціал гірських поселень Івано-Франківської області (суспільно-географічний аналіз): автореферат дисертації на

здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія"/ М. Депутат. - Чернівці, 2013. - 20с.

28. Дерев'яні храми України [Електронний ресурс]/ Олена Крушинська. - Режим доступу: <http://www.derev.org.ua>

29. Джам О.А. Ківерцівський національний парк "Цуманська пуща": збереження вікових дерев./ О.Джам // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки. - Луцьк, 2012. - №9. - С.176-181.

30. Джаман В.О. Паломництво як вид туристичної діяльності в Чернівецькій області (географічні аспекти) / В.Джаман, І.Костащук // Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. – Тернопіль: РВВ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 2006. – Вип. 1. – С. 41-46.

31. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В.Джаман // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.167: Географія. – Чернівці: Рута, 2003. - С. 150-157.

32. Добинда І. П. Територіальна організація первісної поселенської мережі Волинської області до часів Київської Русі / Добинда І. П. // Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Харків, 18-19 квітня 2013 р) – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013.- С. 236-238.

33. Добинда І. П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення /І. Добинда // Геополитика и экогеодинамика регионов:научний журнал Том 10. Випуск 2. - Сімферополь, 2014. - С. 515-519.

34. Добинда І.П. Володимир-Волинський – важливий історико-культурний осередок Волинської області/ І.Добинда // Регіон-2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів (м. Харків, 6 листопада 2014 р) – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. - С. 124-127.

35. Добинда І.П. Містечка і села як центри розвитку історико-культурного туризму (на прикладі Волинської області)/ І.Добинда // Науковий вісник

Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.762-763: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. - С.149-155.

36. Добинда І.П. Памятки архітектури та містобудування Волинської області та їхні територіальні характеристики / Добинда І. П. // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.655: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. - С.27-31.

37. Добинда І.П. Сакральні пам'ятки Волинської області та їхній потенціал для розвитку туризму / І.Добинда //Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 25-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики та 80-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (Чернівці, 9-11 жовтня 2014р.). - Чернівці: Видавничий дім "Родовід", 2014. - С.253-255.

38. Добровольська С.Я. Ретроспективно-географічні особливості заселення і поселенської організації каньйонної долини Дністра: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / С. Добровольська. - Чернівці, 2013. - 20с.

39. Дударчук К. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання: [монографія] / К. Дударчук. -Тернопіль, 2013. - 200с.

40. Дударчук К.Д. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання: : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / К. Дударчук. - Львів, 2012. - 20с.

41. Дударчук К.Д. Духовні святині як об'єкти сакрального туризму. / К.Дударчук // Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції. - Харків, 2011. - С.167-169.

42. Дутчак С.В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів (на прикладі Чернівецької області): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" / С. Дутчак. - Київ, 2008. - 20с.

43. Єврорегіон Буг: Волинська область/ За ред. Б. П. Клімчука, В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк: Ред. вид. від. Волинського університету, 1997.
44. Жукова О.В. Замкові комплекси XII-XVII ст. Хмельницької області на сучасному етапі: стан, проблеми збереження і використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 17.00.08 "Музеєзнавство. Пам'яткознавство"/ О. Жукова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2007. — 21с.
45. Заблотовська А.Г. Основні форми охорони історико-культурних туристичних ресурсів / А.Заблотовська // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.655: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. - С.107-111.
46. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України. - 2000, - № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
47. Закону України "Про музеї та музейну справу" // Відомості Верховної Ради України. – 1995, - № 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/249/95>
48. Заставецька О.В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження : [монографія] / О.В. Заставецька. - Тернопіль, 1997. - 233с.
49. Заставний Ф.Д. Географія України: [навч. посібн.] / Ф.Заставний. - Л.: Світ, 1994. - 472с.
50. Іваничі. Путівник/ [автор тексту Л.Куль] - Луцьк: Медіа, 2008. - 16с.
51. Іванунік В.І. Оцінка рекреаційно-туристичної атрактивності території (на прикладі Чернівецької області): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" /В. Іванунік. - Чернівці, 2009. - 20с.
52. Іванунік В.О. Атрактивність рекреаційно-туристичних територій/ В.О.Іванунік, В.Г. Явкін. - Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. - 248с.

53. Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей. [Електронний ресурс] / С. Кузык, Д. Литвин. Режим доступу: tourlib.net/statti_uk/Kuzyk2.htm
54. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. [Ред. колегія: Тронько П. Т., Бажан М. П. та ін.]. – Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1970. - 745с.
55. Кампов Н. Історико-географічні аспекти формування та розвитку курортних територій Закарпаття/ Н. Кампов, О.Касинець // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.616: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. - С.70-75.
56. Кілінська К. Туристичні ресурси Карпато-Подільського регіону/ К. Кілінська // Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм.- Тернопіль: РВВ Галицького інституту ім.В.Чорновола. - 2006. -Вип.1. - С.56-65.
57. Кілінська К.Й. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: [монографія]/ [К. Кілінська та ін.] - Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. - 248с.
58. Кляп М. Сучасні різновиди туризм: [підручник]/ М.Кляп, В.Шандор. - К.: Знання, 2013. - 334с.
59. Ковальчук Є. До питання збереження пам'яток сакрального мистецтва у храмах Волині // Українська культова архітектура у світовому контексті: Мат. міжн. наук. конф. – К., 2001. – С. 96-101.
60. Ковальчук Є. Пам'ятки давнього сакрального мистецтва у Луцькому Свято-Троїцькому соборі // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині: Матеріали XVII Волин. обл. наук. конф., присвяч. 250-річчю від дати завершення будівництва Луцького собору Святої Трійці та 125-річчю з часу його освячення як православ. кафедр. собору. – Луцьк, 2005. – С. 18–21.
61. Ковальчук І.П. Походження назв населених пунктів Іваничівського району Волинської області /І. П. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.527: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. - С. 57-60.

62. Конопля В. Старожитності Волині [монографія] / В. Конопля. – Львів: НВФ "Українські технології", 1997. – 232 с.
63. Корзонюк М. Слідами минувшини Волині: Історико-краєзнавчий ілюстрований нарис / М. Корзонюк. – Бужанка, 1994. – 94 с.
64. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991 - 2007 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / В. Корнієнко; НАН України; Ін-т історії України. – К., 2008. – 20 с.
65. Кравців В. С. Історико-культурні ресурси Карпатського регіону та оцінка їх туристичної атрактивності / В. С. Кравців, М. В. Копач // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. - 2004. - Вип. 5. - С. 223-233
66. Крачило Н. П. Географія туризму [підручник] / Н. Крачило. К.: Вища школа, 1987. – 208 с.
67. Круль В. П. Особливості ретроспективного поселенського освоєння Волині / В. Круль, Г. Круль, С. Добровольська // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип. 391: Географія. - Чернівці: Рута, 2008. - С. 152-167.
68. Круль В. П. Краєзнавство: навчально-методичний посібник. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 20.
69. Круль В. П. Територіальний розподіл пам'яток архітектури та містобудування Волинської області / В. Круль, І. Добинда // Географічна наука і практика: виклики епохи: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013р.) – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 276-280.
70. Круль В. П. Стан рекреаційно-туристських досліджень в Україні на початку XXI ст. (за матеріалами дисертаційних робіт) / В. Круль, М. Паламарюк, Г. Круль // Львівська суспільно-географічна школа : матеріали всеукраїнської наукової конференції з участю закордонних вчених, присвяченої 70-річчю кафедри економічної та соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19-20 листопада 2015р.). - Львів, 2015. – С. 212-217.

71. Круль В.П. Виникнення і територіальна організація первісної поселенської мережі Волинської області до часів Київської Русі/ В.Круль, І.Добинда // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки. - Луцьк, 2013. №16. - С. 94-101.
72. Круль В.П. Заселення території і формування первісної поселенської мережі Іваничівського району Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук // Еволюція та антропогенізація ландшафтів передгірських і гірських територій: матеріали Міжнародної наукової конференції (31 травня – 2 червня). – Чернівці: Букрек, 2012. – С. 40-41.
73. Круль В.П. Історична географія Західної України: [навчальний посібник] / В.Круль. - Чернівці: ЧНУ, 2008. - 188с.
74. Круль В.П. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи: матеріали міжнародної наукової конференції „Туризм і розвиток регіону” (Івано-Франківськ - Яремче, 19-21 жовтня 2011 р.) - Вип. 3 - Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – С. 271-276.
75. Круль В.П. Математичні аспекти дослідження ретроспективно-географічних процесів заселення регіону / В.Круль, С.Добровольська, Р.Гищук, Г.Григор'єва // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки. - Луцьк, 2012. №9. - С. 81-89.
76. Круль В.П. Потенціал культурно-історичних рекреаційних ресурсів Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук //Вісник Донецького інституту соціальної освіти: Географія. Том VII. 7/2011. – Донецьк, 2011. – С. 57-60.
77. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України [монографія]/ В.Круль. - Чернівці: Рута, 2004. - 382с.
78. Круль В.П. Територіальна ієрархічна структура культурно-історичних рекреаційних ресурсів Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук, С.Д Брик // Сучасні тенденції наукової парадигми економіко-географічної освіти України: Зб. матер. VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 8 грудня 2011 р.). – Донецьк: ДІСО, 2011. – с. 49-51

79. Круль В.П. Умови формування та територіальна організація первісної поселенської мережі Іваничівського району Волинської області / В.П. Круль, І.П. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Вип.616: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. - С.85-88.
80. Круль Г.Я. Географо-краєзнавча оцінка процесів заселення Північної Буковини: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: 11.00.02 "Економічна та соціальна географія"/ Г. Круль. - Чернівці, 2006. - 20с.
81. Кузик С. П. Географія туризму:[навчальний посібник] / С. П. Кузик. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - К.: Знання, 2011. - 271 с.
82. Кузик С., З. Касянчук Оцінка туристичної придатності території Карпат: український міст в Європу: проблеми і перспективи: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Львів, 1993р. - С. 100-103.
83. Кузишин А.В. Сучасний стан сформованості туристичної інфраструктури в Західноукраїнських областях / А.Кузишин // Наук. зап. Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Географія. - Тернопіль: СМП "Тайп", 2011. -№2. - С.122-128.
84. Кузишин А.В. Роль краєзнавчого принципу в дослідженні соціально-економічних комплексів адміністративних одиниць різних рангів / А.В. Кузишин, Н.І. Флінта, А.Б. Кошіль // Матеріали Другого всеукраїнського семінару з теорії і практики регіонального географічного краєзнавства. –Тернопіль, 2002. –Част. 1. – С. 87 -89.
85. Кучерепа М.М. Історія Волині. 1939-1941рр. [навчальний посібник]/ М. Кучерепа. - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. - 456с.
86. Кучинко М. Археологія Волині [монографія] /М.Кучинко. - Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005. - 202 с.
87. Кучинко М. Археологічні пам'ятки Волині [навчальний посібник]/ М. Кучинко, Г. Охріменко. – Луцьк: Вежа, 1995. - 168с.
88. Левкович І. Нариси історії Волинської землі (до 1914р.) / І.Левкович. - Вінніпег, Канада: Новий Шлях. Накладом Волинського Видавничого Фонду, 1953. - 159 с.

89. Лесик О. Замки та монастирі України / О.Лесик. - Л.:Світ, 1993. - 144с.
90. Любіцева О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)/ О.Любіцева [3-є вид., перероб. та доповн.]. - К.: Альтерпрес, 2002. - 436с.
91. Мальська М. Історико-культурні ресурси як чинник розвитку приміського туризму м. Львова. / М. Мальська, Т. Біла // Вісник Львівського університету. Серія географічна. - Львів: Світ, 2013. Випуск 43. Ч.1. с. 52–58.
92. Масляк П.О. Рекреаційна географія [навчальний посібник]/ П.Масляк. - К.: Знання, 2008. - 343с.
93. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України [монографія] / В.Мацола - Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. - 259 с.
94. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О.Мацюк. - Л.:Центр Європи, 2009. - 200с.
95. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: [монографія] / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н.І. Мезенцева. - К.: ДП "Прінт Сервіс", 2014. - 132с.
96. Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний // Український географічний журнал. - К., 2015. №1. - С. 32-41.
97. Миронюк Н.В. Суспільно-географічний аналіз культурної спадщини Волинської області / Н.Миронюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки. - Луцьк, 2012. №9. - С.108-114.
98. Музейний простір Волині [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://volyn-museum.com.ua/publ>
99. Надольська В. Розбудова музейництва на Волині за роки незалежності / В. Надольська, Ю. Кальченко // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3. / упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – С. 34-38.
100. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик] – Львів: НАН України; ІРД НАН України, – 1999. – 78с.

101. Новосад Н.О. Країнознавчі аспекти аналізу туристської привабливості регіонів України / Н.Новосад // Географія та туризм. - 2010. - Вип. 11 (2). - С.149-158.
102. Огнєєва О.Д. Культурно-історичні рекреаційні ресурси Волинської області: Туристично-краєзнавчі дослідження / О.Д.Огнєєва, О.Є.Златогорський - К., 1999. – Вип. 4. С.26-32.
103. Основи пам'яткознавства / [під заг. ред. Л.О. Гріссена, О.М. Титової та ін.] - К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. - С. 99-127.
104. Охріменко Г. В. Волинська неолітична культура/ Г. Охріменко – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. - 154с.
105. Охріменко Г. В. Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині/ Г. Охріменко – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. - 138с.
106. Охріменко Г. В. Розвиток керамічного виробництва на Волині / Г. Охріменко, М. Кучинко, Н. Кубицька. - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. - 246с.
107. Паламарюк М. Ю. Суспільно-географічний аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Буковинських Карпат: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: 11.00.02 "Економічна та соціальна географія"/ М. Паламарюк. - Чернівці, 2015. - 20с.
108. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. справ.-каталог. в 4-х т. / [Госстрой УССР и др.; гл. редкой.: Н. Л. Жариков (гл. ред.) и др.]. - К.: Будівельник, 1983 - Т. 1. - 160с.
109. Пастернак Я. Археологія України: Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами / Я. Пастернак – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка, 1961. - 783с.
110. Педагогіка туризму/ [В.Федорченко, Н.Фоменко, М. Скрипник, Г.Цехмістрова]. К.: Видавничий дім "Слово", 2004. - 296с.
111. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: [навчальний посібник] / В.Л. Петранівський, М.Й Рутинський; за ред. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006 – 575с.
112. Пістун М.Д. Основні положення регіонального розвитку України: суспільно-географічний аспект // Український географічний журнал. - К., 2008. -

№4. - С.22-27.

113. Петров Н.И. Волинь: Исторические судьбы юго-западного края / Н.И. Петров // – Санкт-Петербург: "Общественная польза", 1888. - 438 с.

114. Покоłodна М.М. Розвиток рекреаційної діяльності як засіб раціонального використання регіонального природно-ресурсного потенціалу територій та об'єктів природно-заповідного фонду / М.М. Покоłodна // Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції. - Харків, 2011. - С.301-303.

115. Полинова Н.Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов/ Н. Полинова //Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания. - Минск: Из-во Беларуск. ун-та, 1978. - С.100-104.

116. Потапова А.Г. Оцінка економічного потенціалу Волинського регіону / А.Потапова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія :Географічні науки. - Луцьк: Східноєвропейський національний університет, 2012. №9. - С.64-70.

117. Природа Волинської області / [за ред. доктора географічних наук, проф. К. І. Геренчука]. – Львів: Вища школа, видавництво при Львівському університеті, 1975. – 147 с..

118. Пучковський Л. Нарис історії села Літовиж / Л. Пучковський – Нововолинськ: Мінотавр, 2005. - 120с.

119. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження : [монографія] / І.І. Ровенчак. - Львів: Вид.центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. - 240с.

120. Руденко В. Географія природно-ресурсного потенціалу України: у 3-х част.: [підручник] / В.Руденко . - Чернівці: ЧНУ, 2010. - 552 с.

121. Руденко В.П. Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України / В.Руденко. - К.: Вища школа, 1993. - 180с.

122. Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III - на початку II тисячоліття до н.е. / І.К. Свешніков. - К., 1974. - 207 с.

123. Середньовічний замок у місті Володимирі-Волинському. Сторінки історії міста [Електронний ресурс] / Світлана Федосєєва. Режим доступу: <http://volodymyrmuseum.com/publications>.
124. Скутар Т. Історико-культурні туристичні ресурси: поняття та структура/ Т.Скутар// Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті/ [Відповід.редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. У 3-ох томах. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. - Том 3. - С.256-261.
125. Скутар Т. Рекреаційно-туристична різноманітність Чернівецької області: сучасний стан, оцінка, перспективи: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. географічних наук: 11.00.11 "Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів"/ Т. Скутар. - Чернівці, 2012. - 20с.
126. Смаль І. Основи географії та рекреації туризму: [навчальний посібник]/ І.В. Смаль. - Ніжин: вид-во НДПУ імені М.Гоголя, 2004. - 264с.
127. Смаль І.В. Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів // Географія. Економіка. Екологія. Туризм. - Ніжин.: вид-во НДПУ імені М.Гоголя, 2010. Вип. 4. - С.106-114.
128. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу: [навчальний посібник] / І.В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
129. Смаль І.В. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять/ І.Смаль, В.Смаль// Український географічний журнал. - К., 2003. - №4. - С.58-64.
130. Старордубцев А.С. Рекреаційне районування. / А.Старордубцев // Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції. - Харків, 2011. - С.181-183.
131. Сушко Н. В. Історичні місця та розвиток туризму на Черкащині (90-ті роки ХХ - початок ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 "Історія України" / Н. В. Сушко. Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. - Черкаси, 2010. - 20 с.

132. Ткач Д.В. Малі міські поселення: економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку : [монографія]/ Д.Ткач. - Тернопіль: Астон, 1997. - 145с.
133. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: методологія, методи, методика: [посібник для вищої школи]/ Г.Топчієв. - Одеса:Астропринт, 2009. - 544с.
134. Устименко Л. Подієвий туризм як історико-культурне явище/ Л.Устименко //Культура і мистецтво. - К.: Альманах, 2013. №1. С. 88-92.
135. Устин В.В. Развитие туристско-рекреационной деятельности на устойчивой основе, как элемент плана управления заказником "Прибужское Полесье" (Беларусь) / В.Устин // Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти: матеріали науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Харків, 18-19 квітня 2013 р) – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013.- С. 35-38.
136. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: [навчальний посібник]/ Н.В.Фоменко. – К.: Центр навч. л-ри, 2007. – 312с.
137. Хведів О. На кручі Бугу / О.Хведів – Луцьк: Настир'я, 2002. - 112с.
138. Холявчук Д.І. Рекреаційний потенціал ландшафтів долини Середнього Дністра: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата географічних наук: 11.00.11 "Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів"/ Д. Холявчук. - Чернівці, 2011. - 20с.
139. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: [Краєзнавчий словник] Т. 1. / О. Цинкаловський - Канада, Вінніпег, 1984. - 601 с.
140. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: [Краєзнавчий словник] Т. 2. / О. Цинкаловський - Канада, Вінніпег, 1984. - 578с.
141. Черчик Л.М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України / Л.М. Черчик. - Луцьк: ЛДТУ, 2006. - 120с.
142. Шаблій О.І. Математичні підходи в соціально-економічній географії:[навч. видання] / О.І. Шаблій. - Львів: ЛДУ, 1994. - 304с.
143. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії: [навчальний посібник]/ О.Шаблій. - Л.: Видавничий центр ЛНУ, 2003. - 444с.

144. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії: [монографія]/ О. Шаблій. - Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2001. - 744с.
145. Шишка І.В. Подієвий туризм та перспективи його розвитку в Україні / І.Шишка // Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції. - Харків, 2011. - С.191-193.
146. Штогрин Н. Історико-культурні ресурси Івано-Франківської області як важлива передумова розвитку туристичної галузі/ Н. Штогрин // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті/ [Відповід.редактори: доц. В.І. Біланюк, доц. Є.А. Іванов]. У 3-ох томах. - Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. - Том 3. - С.242.
147. Шульгач В.П. Ойкономія Волині: [Етимологічний словник-довідник]. - К.:Кий, 2001. - 189с.
148. Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура України / П.Юрченко. К: "Будівельник", 1970. - 192с.
149. Явкін Г. Проблеми географії та менеджменту туризму/ Г.Явкін, В.Руденко. Чернівці: Рута, 2006. - 260с.
150. Яворська В.В. Рекреаційний комплекс Одеси: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / В. Яворська, Н. Нефедова// Науковий вісник Чернівецького університету: зб.наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – Вип. 724-725: Географія –С.204-210.
151. Яворська В.В. Територіальна організація рекреаційної діяльності Одеського регіону // Наук.-практ. збірник «Географія та туризм» – № 31 –К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2015 –С.68-79.
152. Яворська В.В. Сутність та особливості соціальної сфери / В. Яворська, Ю.Яковлєва// Культура народів Причорномор'я: науковий журнал. – Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2012. - № 227. – С. 104-110.

ДОДАТКИ

Утворення поселень Волинської області за часовими етапами

№ п/п	Назва етапу	Часові межі	К-сть поселень, що утворились за етап, од.	Щільність поселень, шт./100 км ²	К-сть археологічних культур, шт.	К-сть адм. районів, шт.
1.	I етап	палеоліт (до 10 тис.р. до н.е.)	39	0,19		13
2.	II етап	мезоліт (8300- 5000рр. до н.е.)	25	0,12		12
3.	III етап	V тис. до н.е.	66	0,33	2	13
4.	IV етап	IV тис. до н.е.	33	0,16	3	9
5.	V етап	III тис. до н.е.	44	0,22	6	14
6.	VI етап	II тис. до н.е.	97	0,48	4	16
7.	VII етап	I тис. до н.е.	5	0,02	5	4
8.	VIII етап	0-V ст. н.е.	21	0,1	6	11
9.	IX етап	VI-IX ст. н.е.	6	0,03	2	2
10.	X етап	X-XI ст.	47	0,23		15
11.	XI етап	XII - XIV ст.	18	0,09		10
12.	XII етап	XV ст.	43	0,21		13
13.	XIII етап	XVI ст.	289	1,43		16
14.	XIV етап	XVII ст.	24	0,12		11
15.	XV етап	XVIII ст.	37	0,18		14
16.	XVI етап	XIX ст.	50	0,25		11
17.	XVII етап	XX-XXI ст.	64	0,32		16

Щільність новостворених поселень за етап у межах адміністративних районів

№п/п	Назва адміністративного району	Щільність утворених поселень за етап, шт./100км ²																		
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	За IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	За XVII
1.	Володимир-Волинський	0,19	0,1	0,39	0,96	0,48	0,77	0,19	0,29	0,48	3,85	0,29	0,19		1,25	0,19	0,39	0,48	0,29	6,94
2.	Горохівський		0,09		0,27	0,45	0,53		0,45		1,78	0,36	0,09	0,53	2,5	0,45		0,36	0,62	6,68
3.	Іваничівський	0,47	0,16	0,31	0,78	0,93	0,47		0,31		3,26	0,93	0,16	1,24	2,79				0,16	8,68
4.	Камінь-Каширський	0,17	0,17	0,11	0,11	0,17	0,17				0,92	0,11		0,06	0,57	0,17	0,29	0,17	0,23	2,52
5.	Ківерцівський	0,28	0,07	0,35		0,35	0,42		0,07		1,49	0,35	0,14	0,14	1,7	0,07	0,07	1,06	0,21	5,3
6.	Ковельський		0,06	0,06	0,12	0,12	0,35	0,06	0,06		0,81	0,12		0,29	2,21	0,29	0,17	0,12	0,29	4,29
7.	Локачинський	0,08			0,28	0,14	1,4		0,14		2,11	0,28		0,42	3,23		0,14	0,28	0,28	6,74
8.	Луцький	0,41		1,54	0,62	0,31	1,13	0,1	0,1	0,1	4,32	0,62		0,1	1,34	0,1	0,41	0,21	0,92	8,02
9.	Любешівський	0,34	0,21	0,14		0,07	0,14		0,07		0,97	0,21	0,07	0,07	0,41	0,07	0,21	0,14	0,21	2,34
10.	Любомльський	0,2	0,14	0,07	0,07	0,27	0,47				1,22	0,14	0,14	0,14	1,01	0,07	0,14		0,54	3,38
11.	Маневіцький	0,18	0,26	0,4		0,09	0,62		0,04		1,59	0,09			0,66	0,09	0,18		0,13	2,74
12.	Ратнівський	0,14	0,07	0,42		0,07	0,21	0,07	0,07		1,04	0,35	0,14	0,21	0,14		0,35	0,7	0,28	3,2
13.	Рожищенський	0,12		1,51		0,32	1,29				3,13	0,32	0,22	0,22	1,87	0,22	0,11	0,32	0,11	6,47
14.	Старовижівський	0,28	0,27	0,36	0,18	0,09	0,28				1,43	0,09	0,18		1,96		0,09	0,18	0,18	4,1
15.	Турійський	0,08					0,17		0,4		0,57	0,25	0,25	0,5	3,65	0,08	0,17		0,25	5,73
16.	Шацький	0,53	0,26	0,13		0,26	0,13				1,32			0,13	0,13		0,13		0,4	2,11

Населені пункти утворені за 13 етап

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Овадне	1545р.
2	Міжлісся (п.н. Владистлавівка)	1565р.
3	Охнівка	1580р.
4	Воля-Свійчівська (п.н. Волиця до 1936р.)	1577р.
5	Бобичі	1545р.
6	Орані	1545р.
7	Когильне	1545р.
8	Свійчів	1570р.
9	Дігтів	1570р.
10	Суходоли	1570р.
11	Вощатин	1577р.
12	Верба	1570р.
13	Ізов	1545р.
Горохівський район		
1	Губин Перший	1570р.
2	Журавники	1570р.
3	Красів (п.н. Красів Руський до 1946р.)	1577р.
4	Козятин	1583р.
5	Лемешів	1570р.
6	Волиця Лобачівська	1570р.
7	Десятинна	1588р.
8	Мислині	1577р.
9	Ржищів	1570р.
10	Ватинець	1577р.
11	Довгів	1545р.
12	Бужани	1545р.
13	Ватин	1545р.
14	Охлопів	1545р.
15	Колмів	1545р.
16	Кутрів	1545р.
17	Мирне (п.н.Блудів),	1540р.
18	Пустомити	1545р.
19	Жуковець	1545р.
20	Ощів	1545р.
21	Стрільче	1565р.
22	Смолява	1561р.
23	Скригове	1570р.
24	Терешківці	1577р.
25	Жабче	перша пол. XVIст.
26	Озерці	1501р.
27	Пильгани	1546р.
28	Сільце	1596р.
Іваничівський район		
1	Хренів	1545р.
2	Шахтарське (п.н. Дорогиничі до 1946р.)	1545р.

1	2	3
3	Лугове (п.н. Малий Щенятин до 1946р.)	1545р.
4	Менчичі	1545р.
5	Біличі	1547р.
6	Луковичі	1523р.
7	Орищі	1549р.
8	Грушів	1544р.
9	Петрове (п.н. Цуцнів)	1558р.
10	Завидів	1570р.
11	Милятин	1570р.
12	Морозовичі	1575р.
13	Топилище	1570р.
14	Іванівка (п.н. Янівка)	1577р.
15	Колона	1577р.
16	Трубки	1577р.
17	Самоволля	1583р.
18	Переславичі	1583р.
Камінь-Каширський район		
1	Великий Обзирр	1545р.
2	Верхи	др.пол. XVIст.
3	Видерта	поч. XVIст.
4	Ворокомле	кін. XVIст.
5	Воєгоща	поч. XVIст.
6	Добре	кін. XVIст.
7	Пнівне	XVIст.
8	Полиці	XVIст.
9	Черче	кін. XVIст.
10	Мостище	1533р.
Ківерцівський район		
1	Дідичі	1577р.
2	Дубище	1577р.
3	Микове	1546р.
4	Метельне	1545р.
5	Звози	1545р.
6	Сильне	1557р.
7	Хром'яків	1577р.
8	Мошаниця	1590р.
9	Ромашківка	1577р.
10	Липляни	1583р.
11	Жорнище	1577р.
12	Носовичі	1577р.
13	Чемерин	1577р.
14	Домашів	1583р.
15	Журавичі	1570р.
16	Озеро (п.н. Воля Озерська до 19 ст.)	1577р.
17	Личани	1570р.
18	Сапогове	1570р.
19	Клубочин	1583р.
20	Суськ	1570р.
21	Омельне (п.н. Макарівка),	1570р.

1	2	3
22	Острів	1577р.
23	Хопнів	1598р.
24	Мощаниця	1518р.
Ковельський район		
1	Любитів	сер. XVIст.
2	Перковичі	1545р.
3	Блін	1537р.
4	Доротище	1502р.
5	Дроздні	1521р.
6	Вербка	1543р.
7	Дубове	1543р.
8	Козлиничі	1545р.
9	Кричевичі	1509р.
10	Мощена	1543р.
11	Облапи	1502р.
12	Поповичі	1545р.
13	Сільце	1543р.
14	Битень	1560р.
15	Підліси	1564р.
16	Білашів	1570р.
17	Грив'ятки	1570р.
18	Будище	1583р.
19	Волошки	1590р.
20	Ломачанка	1578р.
21	Воля-Любитівська	1570р.
22	Черкаси	1583р.
23	Бахів	1543р.
24	Гішин	1543р.
25	Стеблі	1586р.
26	Краснодуб'я	1583р.
27	Кругель	1595р.
28	Заріччя	1577р.
29	Новий Мосир	1545р.
30	Пісочне	1540р.
31	Рокитниця	1535р.
32	Свидники	1577р.
33	Жмудче	XVIст.
34	Красноволля	1583р.
35	Несухоїже	1502р.
36	Нужель	1541р.
37	Угли	1568р.
38	Шкурат	1597р.
Локачинський район		
1	Тумин	1545р.
2	Великий Окорськ	1545р.
3	Заячичі	1545р.
4	Зубильне	1545р.
5	Твердині	1545р.
6	Твориничі	1505р.

1	2	3
7	Цевевичі	1542р.
8	Колпитів	1545р.
9	Марковичі	1545р.
10	Конюхи	1545р.
11	Кути	1570р.
12	Новий Загорів	1567 р.
13	П'ятикори	1577р
14	Дорогиничі	1583р.
15	Кремеш	1577р.
16	Шельвів	1577р.
17	Замличі	1570р.
18	Коритниця	1570р.
19	Войнин	1570р.
20	Защитів	1583р.
21	Озютичі	1545р.
22	Михайлівка	1570р.
23	Мовчанів	1578р.
Луцький район		
1	Лаврів	1545р.
2	Баківці	1545р.
3	Великий Омеляник	1567р.
4	Радомишль	1545р.
5	Хорохорин	1545р.
6	Боголюби (п.н. Першотравневе)	1586р.
7	Суховоля (п.н.Суховоліє)	1577р.
8	Ботин	1577р.
9	Верхівка	1570р.
10	Новокотів (п.н. Копче)	1577р.
11	Заболотці	1577р.
12	Романів	1570р.
13	Струмівка	XVIст.
Любешівський район		
1	Березичі	1598р.
2	Бихів	1546р.
3	Деревок	1546р.
4	Мала Глуша	1537р.
5	Хоцунь	1554р.
6	Угриничі	1598р.
Любомльський район		
1	Скиби	1533р.
2	Запілля	1510р.
3	Біличі	1547р.
4	Городне	1510р.
5	Куснища	1510р.
6	Ясне (п.н. Бин)	1564р.
7	Підгородне (п.н. Підгородненська Волька)	1510р.
8	Полапи	1510р.
9	Радехів	1510р.
10	Римачі	1550р.

1	2	3
11	Бережці	1510р.
12	Зачернеччя	1560р.
13	Красноволя (п.н. Кути)	1583р.
14	Застав'є	1565р.
15	Сокіл	1570р.
Маневицький район		
1	Криничне (п.н. Лище)	1545р.
2	Будки	1577р.
3	Галузія	1577р.
4	Колодії	1577р.
5	Костюхнівка	1577р.
6	Лісове	1577р.
7	Островки	1577р.
8	Козлиничі	1577р.
9	Хряськ	1577р.
10	Цміни	1577р.
11	Череваха	1577р.
12	Нові Підцаревичі	1577р.
13	Велика Ведмежка	1583р.
14	Набруска	1578р.
15	Ситниця (п.н. Ситна Воля)	1578р.
Ратнівський район		
1	Заброди	1600р.
2	Косиці	XVIст.
Рожищанський район		
1	м-ко Рожище	1552р.
2	Городині	1545р.
3	Кобче	1545р.
4	Рудня	1545р.
5	Дмитрівка	1545р.
6	Михайлин	1545р.
7	Топільне	1545р.
8	Олешковичі	1570р.
9	Козин	1570р.
10	Підгірне (п.н. Малі Березолуки)	1575р.
11	Іванчиці	1583р.
12	Кияж	1577р.
13	Залісці	1544р.
14	Корсині	1538р.
15	Немир	1545р.
16	Підліски	1569р.
17	Тихотин	1576р.
Старовижівський район		
1	Смолярі	1543р.
2	Текля	1543р.
3	Рудка	1508р.
4	Хотивель	1508р.
5	Лісняки	1508р.
6	Паридуби	1508р.

1	2	3
7	Поліське (п.н. Пісочне)	1533р.
8	Мильці	1537р.
9	Підсинівка	1542р.
10	Соколище	1542р.
11	Шкроби	1542р.
12	Комарове	1540р.
13	Брідки	1508р.
14	Залюття	1565р.
15	Лютка	1565р.
16	Мокре	1565р.
17	Рокита	1565р.
18	Секунь	1553р.
19	Журавлине (п.н. Шайно)	пер.пол. XVIст.
20	Рудня	XVIст.
21	Борзова	1570р.
22	Черемшанка	1570р.
Турійський район		
1	Гайки	1545р.
2	Клюськ	1545р.
3	Кульчин	1508р.
4	Свинарин	1545р.
5	м-ко Луків (п.н. Мацеїв)	1537р.
6	Маковичі	1545р.
7	Залісці	1511р.
8	Зілове	1511р.
9	Кличковичі	1511р.
10	Тупали	1520р.
11	Мокрець	1545р.
12	Туропин	1545р.
13	Осьмиговичі	1545р.
14	Крать	1545р.
15	Овлочин	1545р.
16	Клевецьк	1511р.
17	Ружин	1503р.
18	Вербичне	1528р.
19	Лігин	1545р.
20	Радовичі	1544р.
21	Туличів	1535р.
22	Перевісся	1565р.
23	Серкізів	1570р.
24	Ловища	1570р.
25	Озеряни	1577р.
26	Селець	1577р.
27	Новосілки	1570р.
28	Оса	1577р.
29	Купичів	1577р.
30	Осерків	1577р.
31	Комарів	1577р.
32	Годовичі	1583р.

1	2	3
38	Обенижі	1502р.
33	Відути	друга пол. XVIст.
34	Гаруша	1545р.
35	Мочулки	1552р.
36	Нири	1545р.
37	Новий Двір	1570р.
39	Охотники	1566р.
40	Руда	1598р.
41	Синявка	1585р.
42	Ставок	1537р.
43	Сушибаба	1588р.
44	Ягідне	1568р.
Шацький район		
1	Хрипськ	1546р.

Населені пункти утворені за час 16 етапу

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Октавин	1820р.
2	Ворчин	1835р.
3	Поничів	1835р.
4	Людмільпіль	1870р.
5	Залужжя	1850р.
Горохівський район		
1	Наталин	1890р.
2	Ковбань	1890р.
3	Старики	1890р.
4	Диковини	1887 р.
Іваничівський район		
1		
Камінь-Каширський район		
1	Видричі	поч. ХІХст.
2	Мельники-Мостище	др.пол. ХІХст.
3	Залісся	кін. ХІХст.
Ківерцівський район		
1	Скреготівка	1890р.
2	Діброва	1887р.
3	Путилівка	1889р.
4	Залісоче	1876р.
5	Жабка	1883р.
6	Дідовичі	1887р.
7	Конопелька (п.н. Солтиси до 1964р.)	1846р.
8	Муравище (п.н. Рафалівка)	1870р.
9	Клепачів	1883р.
10	Карпилівка	1866р.
11	Словатичі	1896р.
12	Озерце	1807р.
13	Небіжка	1894р.
14	Знамирівка	1890р.
15	Кадище	1890р.
Ковельський район		
1	сс.Черемошне	1890р.
2	Мирин	1802р.
Локачинський район		
1	Вілька Садівська	1890р.
2	Журавець	1890р.
Луцький район		
1	Всеволодівка	1880р.
2	Липини	1870р.
Любешівський район		
1	Погулянка	1817р.
2	Щитинь	1811р.
Ратнівський район		

1	2	3
1	Видраниця	1879р.
2	Береза	1860р.
3	Сільце	1844р.
4	Запілля	1847р.
5	Лучичі	1856р.
6	Комарове	1834р.
7	Конище	1819р.
8	Березники (п.н. Березники Самарівські),	1842р.
9	Залюття	1828р.
10	Окачеве	1889р.
Рожищанський район		
1	Мильськ	1812р.
2	Линівка	1870р.
3	Духче	1887р.
Старовижівський район		
1	Брунетівка	1887р.
2	Чевель	1887р.
Турійський район		
1		
Шацький район		
1		

Населені пункти утворені за час 17 етапу

№ п/п	Назва поселення	Дата першої писемної згадки
1	2	3
Володимир-Волинський район		
1	Льотниче	1909р.
2	Дарницьке (п.н. Фонда)	1946р.
3	Ліски	1932р.
Горохівський район		
1	Сенкевичівка (п.н. Будки Губинські)	1924-1925рр.
2	Шклинь Другий	1946р.
3	Ярівка	1946р.
4	Іванівка	1946р.
5	Богунівка	1946р.
6	Бистровиця	1964р.
7	Мар'янівка	XX ст.
Іваничівський район		
1	Нова Лішня	1914р.
Камінь-Каширський район		
1	Житнівка	1921р.
2	Надрічне	1922р.
3	Дубровиця (п.н. Козел),	1924р.
	Котуш	2002р.
Ківерцівський район		
1	Заброди	1985р.
2	Завітне (п.н. Вікентіївка)	1906р.
3	Яромель (п.н. Йосипівка)	1976р.
Ковельський район		
1	Люблинець	1987р.
2	Городище	1983р.
3	Світле	1964р.
4	Зелена	1927р.
5	Дарівка	1915р.
Локачинський район		
1	Залужне	1946р.
2	Міжгір'я (п.н. Волиця)	1964р.
Луцький район		
1	Озеряни	1946р.
2	Тарасове	1980р.
3	Усичівські Будки	1946р.
4	Милушин	1946р.
5	Брище (п.н. Підгір'я)	1946р.
6	Дубичанське (п.н. Ліс Куля)	1946р.
7	Барвінок (п.н. Броніславка)	1964р.
8	Тертки	2005р.
9	Охотин	1946р.
Любешівський район		
1	Нові Березовичі	1916р.
2	Діброва	1946р.
3	Каливиця	1991р.

1	2	3
Любомльський район		
1	Підлісся (п.н. Новий Опалин),	1963р.
2	Гороховище (п.н. Вілька Гороховицька)	1946р.
3	Вишнівка (п.н. Старий Опалин)	1963р.
4	Борове (п.н. Перикірка)	1947р.
5	Старовойтове (п.н. Вовчиків Перевіз)	1968р.
6	Приріччя (п.н. Бовтуни)	1964р.
7	Бабаці	поч. ХХст.
8	Локутки	1946р.
Маневицький район		
1	Мала Яблунька	1984р.
2	Калинівка (п.н. Голодниця)	1913р.
3	Новоукраїнка (п.н. Бугаї)	1964р.
Ратнівський район		
1	Височне	1946р.
2	Долина	1946р.
3	Зоряне (п.н. Зади)	1946р.
4	Головище	1946р.
Рожищанський район		
1	Бортяхівка	1946р.
Старовижівський район		
1	Нова Воля	1939р.
2	Сукачі	1929р.
Турійський район		
1	Поляна (п.н. Яно-Каролінка до 1952р., Іваніка до 1967р.)	1932р.
2	Молодівка (п.н. Зигмунтівка),	1970р.
3	Серебряниця (Вілька)	1970р.
Шацький район		
1	Вілиця (п.н. Лобачі)	1946р.
2	Прип'ять (Бутмер),	1946р.
3	Гаївка	1993р.

Перелік пам'яток археології Волинської області, що перебувають під охороною держави

№п/п	Місцезнаходження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Зимне	Городище	VI-VII ст.
2	с.Зимне	Курган	XIII ст.
3	с.Зимне	Комплекс печей для обпалювання цегли	XIV-XVст.
4	м.Устилуг	Городище	IX-XIIст.
Горохівський район			
1	м. Берестечко	Курган "Маруха"	IX-XI ст.
2	м. Берестечко	Курган "Свята Текля"	1658 р.
3	с.Борисковичі	Городище	XI-XIII ст.
4	с. Борисковичі, на північній околиці села, за 1,5 км на пн.-сх. від церкви	Поселення (II)	багатошарове
5	с.Борочиче, на сх. околиці села	Поселення (I)	багатошарове
6	с.Борочиче, урочище "Свята гора", на сх. околиці села	Поселення (II)	багатошарове
7	с.Борочиче, за 0,7 км на пд.-зах.від церкви	Поселення (III)	багатошарове
8	с.Борочиче, на пд-зх. околиці села	Поселення (V)	багатошарове
9	с. Ватин	Курган	невизначеного часу
10	с. Волиця Дружкопільська, на сх. околиці села	Поселення (I)	багатошарове
11	с.Галичани, на березі р.Липа	Поселення (I)	багатошарове
12	с.Галичани, на березі р.Липа, за 0,6 км на пн. від кладовища	Поселення (II)	багатошарове
13	с.Галичани, урочище "Галичанський ліс"	Курган	невизначеного часу
14	с.Горішне, на березі р.Липа	Поселення (II)	багатошарове
15	с. Довгів, урочище "Чижова гора"	Городище (I)	середньовіччя
16	с.Журавники, за 0,1 км на зах.від церкви	Городище (I)	середньовіччя
17	с.Звиняче, за 0,4 км на пн. сх. від залізничного переїзду	Городище (I)	пізні середньовіччя
18	с.Звиняче, за 1 км на півн. сх. від залізничного переїзду	Городище (II)	пізні середньовіччя
19	с.Звиняче, урочище "Застав'я"	Поселення (III)	багатошарове
20	с. Звиняче, на березі р.Утятин	Поселення (IV)	багатошарове
21	с. Звиняче, на березі р.Утятин	Поселення (V)	багатошарове
22	с. Іванівка, урочище "Гірка"	Городище (I)	середньовіччя
23	с. Іванівка, на пн.-зах. околиці села	Поселення (II)	багатошарове
24	с. Іванівка, на сх. околиці села	Поселення (IV)	багатошарове
25	с. Іванівка, на пд. сх. від мосту	Поселення (V)	багатошарове
26	с. Іванівка, на зх. від дороги	Поселення (VI)	багатошарове

продовження додатку Г 1

1	2	3	4
27	с. Іванівка, за 1 км на пд. сх. від водонапірної башти	Поселення (VII)	епоха бронзи
28	с. Колмів, урочище “Замчисько”	Городище (I)	середньовіччя
29	с. Колмів, на пн. від церкви	Поселення (III)	багатошарове
30	с. Колмів, на зх. від церкви	Поселення (IV)	багатошарове
31	с. Колмів, на пн. сх. від повороту на Горохів - Берестечко	Поселення (V)	багатошарове
32	с. Колмів, за 1 км на сх. від церкви	Поселення (VI)	багатошарове
33	с. Красів, на березі р.Утятин	Поселення (VII)	багатошарове
34	с. Кумовище, на березі р.Липа	Поселення (III)	багатошарове
35	с.Марковичі, урочище “Замогилля”	Курган (I)	невизначеного часу
36	с. Марковичі, урочище “Безодня”	Поселення (II)	багатошарове
37	с. Мирків, на березі р.Млинівка	Поселення (IV)	багатошарове
38	с. Мислині, на пн. зх. від церкви	Курган (I)	невизначеного часу
39	с. Новостав, на зх. околиці села	Поселення (I)	багатошарове
40	с. Ощів, на березі р.Утятин	Поселення (I)	епоха бронзи
41	с. Ощів, на березі р.Утятин	Поселення (II)	багатошарове
42	с. Ощів, на березі р.Утятин	Поселення (III)	багатошарове
43	с. Ощів, на зх. від церкви	Поселення (V)	багатошарове
44	с. Ощів, урочище “До Фоїни”	Городище (VIII)	невизначений час
45	с.Перемиль	Городище “Замчище”	XI-XIII ст.
46	с. Пірванче	Поселення (III)	багатошарове
47	с. Пірванче	Поселення (VI)	багатошарове
48	с. Скобелка, урочище “Вербовець”	Курганна група	багатошарова
49	с. Скобелка, на березі р.Млинівка	Майстерня (IV)	епоха бронзи
50	с. Скобелка, на пд. сх. від попередньої пам’ятки	Поселення (V)	епоха бронзи
51	с. Терешківці, на пд. сх. від села	Поселення (I)	епоха бронзи
52	с. Хмельницьке, на території сільського кладовища	Курган (I)	невизначеного часу
53	с. Хмельницьке	Поселення (II)	багатошарове
54	с. Холонів, урочище “Галичанський ліс”	Поселення (I)	багатошарове
55	с. Холонів, на березі р.Млинівка	Поселення (II)	багатошарове
Іваничівський район			
1	с.Заставне	Городище	XI-XIIIст.
2	с.Лежниця	Городище	XI-XIIIст.
3	с.Литовеж	Городище “Замок”	XI-XIIIст.
4	с.Литовеж	Городище “Гірка”	XI-XIIIст.
5	с.Милятин, на пн. зх. від саду	Поселення (II)	багатошарове
6	с.Милятин, за 0,1 км від попередньої пам’ятки	Поселення (III)	багатошарове
7	с.Милятин, сх. околиця села	Поселення (V)	багатошарове
8	с.Милятин, на пд. від церкви	Поселення (VIII)	багатошарове
Камінь-Каширський район			
1	м. Камінь-Каширський	Городище	XII-XIIIст.
2	м. Камінь-Каширський	Городище	невизначеного часу
3	с.Боровне, пд.-сх. частина села	Поселення (II)	багатошарове

продовження додатку Г 1

1	2	3	4
4	с.Вел. Обзир, пд. околиця села	Поселення (III)	багатошарове
5	с.Вел. Обзир, сх. околиця села	Поселення (IV)	середньовіччя
6	с.Вел. Обзир, на сх. від центру	Поселення (V)	середньовіччя
7	с.Вел. Обзир, на березі р.Стохід	Поселення (VI)	багатошарове
8	с.Вел. Обзир, на пн-сх. околиці села	Поселення (VIII)	багатошарове
9	с.Вел. Обзир, за 3,3 км на пн. сх. від села	Курганна група	невизначеного часу
10	с.Вел. Обзир, на сх. околиці села	Поселення (VII)	багатошарове
11	с.Стобихва, за 0,2 км на пн. сх. від села	Поселення (I)	середньовіччя
Ківерцівський район			
1	с.Веснянка, за 0,4 км на пн.-сх. від сх. околиці села	Поселення (I)	ранній залізний вік
2	с.Городище	Городище	XI-XIII ст.
3	с.Звірів (залізнична станція Арматнів)	Городище	XI-XIII ст.
4	с.Звірів, хутір Арматнів	Поселення (II)	XI-XIII ст.
5	с.Конопелька, на лівому березі р.Конопелька	Поселення (II)	багатошарове
6	с.Одєради	Городище	XI-XIII ст.
7	с.Олександрія, за 2 км на зх. околиці села	Поселення (II)	багатошарове
8	с.Пальче, за 0,4 км на пд. околиці села	Поселення (III)	ранній залізний вік
9	с.Пальче, за 0,2 км від мосту через р.Конопельку	Поселення (V)	багатошарове
10	с.Пальче, за 0,7 км на пд. від мосту через р.Конопельку	Поселення (I)	ранній залізний вік
11	с.Пальче, на березі р.Конопельки	Поселення (VII)	багатошарове
12	с.Хорлупи, на пн. від кладовища	Поселення (I)	багатошарове
13	с.Човниця	Городище	XI ст.
14	с.Човниця, за 0,2 км на зх. від села	Поселення (III)	багатошарове
Ковельський район			
1	с.Кривлин	Городище	XIV-XVII ст.
2	с.Мельниця	Городище	X-XIII ст.
3	с.Нові Кошари	Городище	XII-XIV ст.
4	с.Радошин	Курган	X-XIII ст.
Локачинський район			
1	смт.Локачі	Городище (дитинець і окольне місто)	XI- XII ст.
2	с.Затурці	Городище	XI-XIII ст.
3	с.Привітне	Курган	невизначеного часу
Луцький район			
1	с.Білосток	Городище	XI-XIII ст.
2	с.Горзвин	Городище	XI-XIII ст.

продовження додатку Г 1

1	2	3	4
3	с.Городище	Городище	XI-XIIIст.
4	с.Коршів	Городище	XI-XIIIст.
5	смт.Торчин	Городище	XI-XIIIст.
6	с.Усичі	Городище	XI-XIIIст.
7	с.Шепель	Городище	XI-XIIIст.
Любешівський район			
1	с.Ветли	Городище	XI-XIIIст.
2	с.Люб'язь	Поселення кам'яного віку	XII-VIII тис. до н.е. - V-IV тис. до н.е.
Любомльський район			
1	м.Любомль	Городище "Замчище"	XI-XIIст.
2	м.Любомль	Городище	X ст.
3	смт.Головне	Могильник Головне-I	IV ст. до н.е.
4	смт.Головне	Могильник Головне-II	IV ст. до н.е.
5	с.Гуща	Городище	X-XI ст.
6	с.Лисняки	Могильник курганий	Невизначеного часу
7	с.Новоугрузьке, ур. "Церковиця" і "Стовп"	Городище	XII-XIII ст.
Маневицький район			
1	с.Гораймівка, ур. "Селища"	Поселення	XII-XIII ст.
2	с.Городок	Городище	XI-XIII ст.
3	смт.Колки, урочище "Романів"	Городище	XI ст.
4	с.Комарове, на пн. від села	Поселення	XII-XIII ст.
5	с.Комарове, на зх. від села	Поселення	XI-XII ст.
6	с.Копилля, у центрі села	Поселення	XII-XIII ст.
7	с.Куликовичі, ур. "Загамет",	Поселення	багатошарове
8	с.Майдан-Липненський, ур. "Виждар"	Поселення	XI ст.
9	с.Майдан-Липненський, ур. "Загрудка"	Поселення	XII ст.
10	с.Мала Осниця, ур. "Шепель"	Стоянка	Мезоліт
11	с.Нічогівка, ур. "Вальшища"	Поселення	Епоха бронзи
12	с.Новосілки, сх. околиця села	Поселення	XI-XII ст.
13	с.Розничі, ур. "Картиникове"	Поселення	Неоліт
14	с.Семки, за 2 км на пн. сх. від села	Поселення	Залізний вік
15	с.Семки, ур. "Сватина Гора"	Городище	XI ст.
16	с.Серхів, за 2 км на зх. від села	Стоянка	Мезоліт
17	с.Старий Чорторійськ	Городище	XI-XIII ст.
18	с.Старий Чорторійськ	Городище "Замок"	XI-XIII ст.
19	с.Старі Підцаревичі	Поселення	багатошарове
20	с.Старосілля, ур. "Острівки"	Поселення	багатошарове
21	с.Старосілля	Курган "Татарська Гора"	IX-XI ст.
22	с.Четвертня, ур. "Дзедзінок"	Городище	XII-XIII ст.
23	с.Чорниж, біля школи	Поселення	XII-XIII ст.
Ратнівський район			
1	смт.Ратне, на пд-зх околиці селища	Городище "Замок"	X-XIII ст.

1	2	3	4
Рожищанський район			
1	с.Ворончин, ур.Руда	Поселення	1500-1250 рр. до н.е.
2	с.Любче	Городище	XI-XIII ст.
3	с.Навіз, ур.Острівки	Поселення	XI-XIII ст.
4	с.Носачевичі, ур.Агрономське	Поселення	багат шарове
5	с.Сокіл	Городище	XI-XIII ст.
Старовижівський район			
1	с.Смідин	Могильник курганий	невизначеного часу
2	с.Текля	Курган "Шведська могила"	IX-XI ст.
3	с.Яревище	Городище	XII-XIVст.
Турійський район			
1	с.Новий Двір, пн.-зх. околиця села	Городище	XI-XIII ст.
м.Володимир-Волинський			
1	вул.Зелена	Оборонні вали літописного міста Володимира	XI-XII ст.
2	вул.Соборна	Городище "Вали", залишки літописного міста Володимира	XI-XIII ст.

Перелік пам'яток архітектури та містобудування Волинської області, що охороняються державою

№ п/п/	Найменування пам'ятки (матеріал)	Адреса	Дата спорудження
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
	Святогорський монастир (мур.)	с. Зимне	
1	Успенська церква (мур.)	-//-	1495 р.
2	Оборонні мури з баштами (мур.)	-//-	15 ст.
3	Гроїцька церква (мур.)	-//-	1567 р.
4	Грапезна Святогорського монастиря (мур.)	с. Зимне	
5	Миколаївська церква (дер.)	с. Лудин	1601 р.
6	Петропавлівська церква (мур.)	с. Новосілки	1783 р.
7	Михайлівська церква (дер.)	с. Хмелів	1770 р.
8	Будинок І.Ф.Стравінського (мур.)	м. Устилуг	20 ст.
9	Млин (мур.)	с. Зимне	19 ст.
10	Вітряний млин (дер.)	с. Красностав	19 ст.
11	Будинок Г. Носенко (мур.)	м. Устилуг	1900 р.
12	Михайлівська церква (мур.)	с. Селець	1840 р.
13	Дзвіниця (мур.)	с. Селець	1840 р.
14	Василівська церква (дер.)	с. Красностав	1741-1903 рр.
15	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с.Могильне (Жовтневе)	1903 р.
16	Симеонівська церква (дер.)	с. Суходоли	1777-1905 рр.
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с.Чесний Хрест (Світанок)	1904 р.
18	Будинок залізничної станції (мур.)	с. Бубнів	1930 р.
19	Соборобогородицька церква (дер.)	с. Микуличі	1778 р.
20	Гроїцька церква (мур.)	с. Микуличі	1880 р.
21	Покровська церква (дер.)	с. Бобичі	1904 р.
22	Петропавлівська церква (дер.)	с. Вошатин	1877 р.
23	Борисоглібська церква (мур.)	с. Нехвороща	1899 р.
24	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Хворостів	1876 р.
25	Церква Флора і Лавра (мур.)	с. Яковичі	1877 р.
Горохівський район			
1	Троїцький костел (мур.)	м. Берестечко	1711 р.
2	Дзвіниця (мур.)	м. Берестечко	2 пол. 18 ст.
3	Теклівська каплиця (мур.)	м. Берестечко	17 ст.
4	Миколаївська церква (дер.)	с. Борочиче	1678 р.
5	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Вільхівка	1782 р.
6	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви (дер.)	с. Вільхівка	1782 р.
7	Преображенська церква (дер.)	с. Квасів	1765 р.
8	Дзвіниця Преображенської церкви (дер.)	с. Квасів	1765 р.
9	Георгіївська церква (дер.)	с. Кутрів	1761 р.
10	Миколаївська церква (мур.)	с. Охлопів	1638 р.
11	Аннозачаттівська церква (дер.)	с. Підбереззя	17 ст.
12	Дзвіниця Аннозачаттівської церкви (дер.)	с. Підбереззя	17 ст.
13	Аннозачаттівська церква (дер.)	с. Ржищів	1756-1779 рр.
14	Покровська церква (дер.)	с. Брани	1725 р.
15	Михайлівська церква (дер.)	с. Смолява	1783 р.
	Ансамбль Вознесенської церкви	м. Горохів	1844 р.

1	2	3	4
16	Вознесенська церква (УР.)	м. Горохів	1844 р.
17	Дзвіниця (УР.)	м. Горохів	1844 р.
18	Троїцька церква (УР.)	м. Берестечко	1910 р.
19	Синагога (УР.)	м. Берестечко	18 ст.
20	Церква Різдва (дер.)	с. Гумнище	1785 р.
21	Михайлівська церква (дер.)	с. Довгів	1740-1920 рр.
22	Дзвіниця (дер.)	с. Довгів	1740-1920 рр.
23	Преображенська церква (дер.)	с. Новосілки	1765 р.
24	Дзвіниця (дер.)	с. Новосілки	1765 р.
25	Іовлінська церква (дер.)	с. Борисковичі	1902 р.
26	Михайлівська церква (УР.)	с. Бужани	1902 р.
27	Покровська церква (дер.)	с. Диковини	1715-1720 рр.
28	Петропавлівська церква (дер.)	с. Жабче	1883 р.
29	Дмитрівська церква (УР.)	с. Журавники	1902 р.
30	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Ковбань	1902 р.
31	Миколаївська церква (дер.)	с. Колмів	1879 р.
32	Дмитрівська церква (дер.)	с. Липа	18-20 ст.
33	Церква Різдва Богородиці (УР.)	с. Мерва	18-20 ст.
34	Михайлівська церква (дер.)	с. Мирків	18-19 ст.
35	Миколаївська церква (дер.)	с. Новостав	кін. 19 ст.
36	Покровська церква (дер.)	с. Перемиль	1880 р.
	Ансамбль Георгіївської церкви	с. Піски	2 пол. 19 ст.
37	Георгіївська церква (УР.)	с. Піски	1854-1869 рр.
38	Дзвіниця (УР.)	с. Піски	1854-1869 рр.
39	Огорожа з брамою (УР.)	с. Піски	кін. 19 ст.
40	Введенська церква (дер.)	с. Печихвости	1708-1931 рр.
41	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Пильгани	1856 р.
42	Семеонівська церква (УР.)	с. Сільце	1885 р.
43	Миколаївська церква (УР.)	с. Скобелка	1814 р.
44	Успенська церква (дер.)	с. Скригове	18-20 ст.
45	Хрестовоздвиженська церква (УР.)	с. Угринів	1854 р.
46	Введенська церква (дер.)	с. Цегів	1890 р.
	Ансамбль Борисоглібської церкви	с. Шклінь	1864 р.
47	Борисоглібська церква (дер.)	с. Шклінь	1864 р.
48	Дзвіниця (дер.)	с. Шклінь	1864 р.
49	Келії Тринітарського монастиря	м. Берестечко	1711 р.
50	Палац Плятерів (УР.)	м. Берестечко	1802 р.
51	Флігель палацу Плятерів (УР.)	м. Берестечко	17-18 ст.
52	Усипальниця князя С.Пронського (мур.)	м. Берестечко	1331 р.
53	Кладовищенська каплиця (УР.)	м. Берестечко	18 ст.
Іваничівський район			
1	Богородицька церква (дер.)	с. Бужковичі	1776 р.
2	Дзвіниця Богородицької церкви (дер.)	с. Бужковичі	18 ст.
3	Церква Різдва (дер.)	с. Мовники	1713 р.
	Комплекс Успенської церкви (зміш.)	с. Низкиничі	17 ст.
4	Успенська церква (УР.)	с. Низкиничі	1653 р.
5	Дзвіниця (дер.)	с. Низкиничі	17 ст.
6	Мур (УР.)	с. Низкиничі	17 ст.

1	2	3	4
7	Михайлівська церква (дер.)	с. Стара Лишня	1773-1778 рр.
8	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Колона	1779 р.
9	Параскевська церква (УР.)	с. Милятин	1778 р.
10	Успенська церква (дер.)	с. Старий Порицьк	1784 р.
11	Церква сорока мучеників (дер.)	сmt. Іваничі	18-19 ст.
12	Церква Параскеви П'ятниці (УР.)	с. Соснина	кін. 18 ст.
13	Михайлівська церква (дер.)	с. Біличі	1930 р.
14	Покровська церква (дер.)	с. Грибовиця	поч. 18 ст.
15	Церква Різдва Богородиці (УР.)	с. Грушів	1803 р.
16	Миколаївська церква (дер.)	с. Жашковиці	1875 р.
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Заболотці	1906 р.
18	Введенська церква (дер.)	с. Литовеж	1791 р.
19	Ризоположенська церква (дер.)	с. Менчичі	1887 р.
20	Миколаївська церква (УР.)	с. Мишів	1885 р.
21	Покровська церква (УР.)	с. Орищі	1920 р.
22	Михайлівська церква (мур.)	с. Павлівка	1650 р.
23	Покровська церква (дер.)	с. Поромів	1750-1880 рр.
24	Михайлівська церква (дер.)	с. Топилище	1904 р.
25	Церква зачаття Іоана Предтечі (мур.)	с. Тишковичі	1934 р.
Камінь-Каширський район			
1	Церква Різдва (дер.)	м. Камінь-Каширський вул. Волі, 100	1723 р.
2	Іллінська церква (дер.)	м. Камінь-Каширський вул. Волі, 3	
3	Каплиця Домініканського монастиря (мур.)	м. Камінь-Каширський	17 ст.
4	Михайлівська церква (дер.)	с. Верхи	1742 р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Грудки (Ольбле-Руське)	1775 р.
6	Успенська церква (дер.)	с. Качин	1589 р.
7	Стрітенська церква (дер.)	с. Видричі (Михнівка)	1642 р.
8	Преображенська церква (дер.)	с. Нуйно (Ольбле-Лядське)	1600 р.
9	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Видерта	1737 р.
10	Успенська церква (дер.)	с. Запруддя	1795 р.
11	Параскевська церква (дер.)	с. Осовці	1777 р.
12	Михайлівська церква (дер.)	с. Хотешів	1790 р.
13	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Гута Каменська	поч. 18 ст.
14	Покровська церква (дер.)	с. Ворокомле	1889 р.
15	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Личини	1907 р.
16	Покровська церква (дер.)	с. Нуйно (Ольбле-Лядське)	1841 р.
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Полиці	1825 р.
18	Благовіщенська церква (дер.)	с. Раків Ліс	1914 р.
19	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Сошично	1902 р.
Ківерцівський район			
	Комплекс колегіати	сmt. Олика	17 ст.
1	Троїцький костел (колегіата) (мур.)	сmt. Олика	1640 р.
2	Дзвіниця (мур.)	сmt. Олика	1650 р.
3	Мури з баштами та брамами (мур.)	сmt. Олика	1650 р.
4	Замок Радзивіла (мур.)	сmt. Олика	1564 р.
5	Петропавлівський костел (мур.)	сmt. Олика	1450-1612 рр.

1	2	3	4
6	Миколаївський монастир	с. Жидичин	1703 р.-19 ст.
7	Миколаївська церква (УР.)	с. Жидичин	1723 р.
8	Дзвіниця (УР.)	с. Жидичин	17 ст.
9	Будинок митрополита (УР.)	с. Жидичин	1723 р.
10	Стрітенська церква (УР.)	с. Залісочне	1784 р.
11	Дзвіниця Стрітенської церкви (дер.)	с. Залісочне	1806 р.
12	Михайлівська церква (дер.)	с. Липне	1770 р.
13	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Липне	кін. 19 ст.
14	Михайлівська церква (дер.)	с. Макаревичі	1776 р.
15	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Макаревичі	1776 р.
16	Покровська церква (дер.)	с. Метельне	1810 р.
17	Дзвіниця Покровської церкви (дер.)	с. Метельне	кін. 19 ст.
18	В'їзна (Луцька) брама міських укріплень (УР.)	сmt. Олика	30-і роки 17 ст.
19	Костел (УР.)	м. Ківерці	1930 р.
20	Церква Святої Трійці (УР.)	с. Тростянець	1650 р.
21	Покровська церква (УР.)	сmt. Цумань	1843 р.
22	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Сильне	1825 р.
23	Адмінбудівля (УР.)	сmt. Олика, Радянська, 5	1901 р.
24	Житловий будинок (УР.)	сmt. Олика, Радянська, 3	поч. 20 ст.
25	Житловий будинок	сmt. Олика, Радянська, За	поч. 20 ст.
26	Костел (УР.)	сmt. Олика, Біганського	20 ст.
27	Миколаївська церква (дер.)	с. Журавичі	20 ст.
28	Кірха (Вознесенська церква) (УР.)	с. Завітне	1920 р.
29	Воскресенська церква (дер.)	с. Звірів	20 ст.
30	Покровська церква (дер.)	с. Озеро	1900 р.
31	Троїцька церква (дер.)	сmt. Олика	1886 р.
32	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Прилуцьке	1932 р.
33	Костел	сmt. Цумань	20 ст.
Ковельський район			
1	Успенська церква (УР.)	с. Доротище	1769 р.
2	Дзвіниця Успенської церкви (дер.)	с. Доротище	кін. 19 ст.
3	Михайлівська церква (дер.)	с. Дроздні	1710 р.
4	Михайлівський костел (УР.)	сmt. Голоби, Грушевського, 3	1711-1728 рр.
	Садиба Вільгів (УР.)	сmt. Голоби	18-поч.20ст.ст.
5	Садибний будинок (УР.)	вул. Шевченка, 14	поч. 20 ст.
6	В'їзна брама садиби (УР.)	вул. Шевченка, 14	18 ст.
7	Георгіївська церква (УР.)	вул. Грушевського, 6	1783 р.
8	Дзвіниця Георгіївської церкви (дер.)	вул. Грушевського, 6	18 ст.
9	Дмитрівська церква (дер.)	с. Гішин	1567 р.
10	Поштова станція (УР.)	с. Воля Любитівська	19 ст.
11	Будинок залізничної станції (УР.)	сmt. Голоби	1903 р.
12	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Козлиничі	1888 р.
13	Покровська церква (дер.)	с. Любитів	17-19 ст.
14	Костел (УР.)	с. Мельниця	1802-1881 рр.
15	Михайлівська церква (дер.)	с. Пісочне	1866 р.

1	2	3	4
16	Дмитрівська церква (дер.)	с. Підліси	1910 р.
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Погиньки	1903 р.
18	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Рокитниця	1784 р.
19	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Скулин	1878 р.
Локачинський район			
	Комплекс Михайлівської церкви (мур.)	с. Кисилин	1632-1677 рр.
1	Михайлівська церква (мур.)	с. Кисилин	1632-1677 рр.
2	Дзвіниця (мур.)	с. Кисилин	сер. 17 ст.
3	Мур з брамою(мур.)	с. Кисилин	сер. 17 ст.
4	Лукинська церква (дер.)	с. Сирнички	1788 р.
5	Михайлівська церква (мур.)	с. Великий Окорськ	1787 р.
6	Дзвіниця Михайлівської церкви	с. Великий Окорськ	кін. 18 ст.
7	Костел Святої Трійці (мур.)	с. Затурці	1642 р.
8	Миколаївська церква (дер.)	сmt. Локачі	1912 р.
9	Каплиця церкви Преображення (мур.)	сmt. Локачі	18 ст.
10	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Новий Загорів	сер. 18 ст.
	Комплекс монастиря кармелітів	с. Кисилин	17-18 ст.
11	Костел (мур.)	с. Кисилин	1691-1720 рр.
12	Келії монастиря кармелітів (мур.)	с. Кисилин	1691-1720 рр.
13	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Губин	1900 р.
14	Покровська церква (дер.)	с. Дорогиничі	1825 р.
15	Палац родини Липинських (мур.)	с. Затурці	поч. 19 ст.
16	Церква нерукотворного Спаса (мур.)	с. Колпитів	1900 р.
17	Михайлівська церква (дер.)	с. Линів	1873 р.
18	Миколаївська церква (дер.)	с. Тумин	1900 р.
19	Онуфрійська церква (дер.)	с. Хорів	1876 р.
Луцький район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Несвіч	1771 р.
2	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Несвіч	1771 р.
3	Покровська церква (мур.)	с. Піддубці	1745 р.
4	Брама (мур.)	с. Піддубці	1745 р.
5	Михайлівська церква (мур.)	с. Білосток	1636 р.
6	Успенська церква (дер.)	с. Шепель	1780 р.
	Комплекс церкви Різдва Богородиці (мур.)	с. Воротнів	1785-1869 рр.
7	Церква Різдва Богородиці(мур.)	с. Воротнів	1785 р.
8	Дзвіниця церква Різдва Богородиці (м)	с. Воротнів	1869 р.
9	Мур з брамою(мур.)	с. Воротнів	1869 р.
10	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	с. Коршів	1777 р.
11	Миколаївська церква (дер.)	с. Смолигів	1743 р.
12	Дзвіниця (дер.)	с. Смолигів	18 ст.
13	Церква Св. Луки (дер.)	с. Усичі	17 ст.
14	Церква Параскеви (дер.)	с. Милуші	поч. 17 ст.
15	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Сьомаки	1875 р.
16	Церква Олександра Невського (дер.)	с. Підгайці	1868 р.
17	Успенська церква (дер.)	с. Баїв	1875 р.
18	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Буків	1768 р.
19	Миколаївська церква (дер.)	с. Городище	1920 р.
20	Громадська будівля (мур.)	с. Забороль	поч. 18 ст.

1	2	3	4
21	Соборобогородицька церква (мур.)	с. Забороль	1920 р.
22	Миколаївська церква (дер.)	с. Городок	1890 р.
23	Житловий будинок (дер.)	с. Одереди	поч. 19 ст.
24	Кірха (мур.)	с. Озеряни	1920 р.
25	Василівська церква (дер.)	с. Боголюбоби	1883 р.
26	Михайлівська церква (дер.)	с. Промінь	1885 р.
27	Борисоглібська церква (дер.)	с. Романів	1885 р.
28	Казанська церква (мур.)	с. Садів	1910 р.
29	Школа (мур.)	смт. Торчин	1920 р.
Любешівський район			
1	Йосафівська церква (Іоанна Богослова) (дер.)	с. Бірки	1769 р.
2	Успенська церква (дер.)	с. Велика Глуша	1779 р.
3	Келії монастиря піарів (мур.)	Любешів, вул. Незалежності, 54	1684 р.
4	В'їзна арка садиби (мур.)	Любешів, вул. Бондаренка, 75	18 ст
5	Костел і келії монастиря капуцинів (м)	Любешів, вул. Незалежності, 95	18 ст.
6	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Бихів	1757 р.
7	Почаєво-Богородицька церква (дер.)	с. Заліззя	1773 р.
8	Покровська церква (дер.)	с. Залізниця	1745 р.
9	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Мала Глуша	1811 р.
Любомльський район			
1	Георгіївська церква (мур.)	м.Любомль, вул.Незалежності, 12	1264 р.
2	Троїцький костел (мур.)	м.Любомль, вул.Самохіна, 2	1412 р.
3	Дзвіниця (мур.)	м.Любомль, вул.Самохіна, 2	1640 р.
4	Палац Браницьких (мур.)	м.Любомль, вул.1-го Травня, 1	18 ст.
5	Дмитрівська церква (дер.)	с. Згорани	1674 р.
6	Дзвіниця Дмитрівської церкви (дер.)	с. Згорани	1674 р.
7	Успенська церква (мур.)	с. Радехів	1701 р.
8	Церква Іоанна Богослова (мур.)	с. Штунь	1777 р.
9	Дзвіниця церкви Іоанна Богослова (м)	с. Штунь	1777 р.
10	Троїцька церква (мур.)	смт. Головно	1841 р.
11	Надбрамна дзвіниця Троїцької церкви (мур.)	смт. Головно	1841 р.
12	Забудова центральної площі	м. Любомль	поч. 20 ст.
13	Церква Різдва Богородиці (дер.)	м. Любомль	1884 р.
14	Козьмодем'янська церква (дер.)	с. Вишнів	1860 р.
15	Лукинська церква (дер.)	с. Городно	1745 р.
16	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Нудиже	1868 р.
17	Святодухівська церква (дер.)	с. Олесь	1889 р.
18	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Хворостів	1884 р.

1	2	3	4
Маневицький район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Карасин	1691 р.
2	Костел домініканців (мур.)	с. Старий Чорторийськ	1736-1741 рр.
3	Дзвіниця церкви Різдва (дер.)	с. Троянівка	1772 р.
4	Преображенська церква (мур.)	с. Четвертня	1600 р.
5	Дзвіниця Преображенської церкви (мур.)	с. Четвертня	поч. 20 ст.
6	Залізничний вокзал (мур.)	смт. Маневичі	1904 р.
7	Костел (мур.)	смт. Маневичі	1920 р.
8	Дмитрівська церква (дер.)	с. Нова Руда	1742 р.
9	Дзвіниця (дер.)	с. Нова Руда	
10	Успенська церква (дер.)	с. Оконськ	17-18 ст.
11	Дзвіниця (дер.)	с. Оконськ	17-18 ст.
12	Успенська церква (дер.)	с. Лишнівка	17-18 ст.
13	Дзвіниця (дер.)	с. Лишнівка	поч. 18 ст.
14	Церква Різдва Богородиці (мур.)	с. Боровичі	1930 р.
15	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Велика Ведмежка	1834-1881 рр.
16	Михайлівська церква (дер.)	с. Градиськ	17-19 ст.
17	Вітряний млин (дер.)	с. Карасин	1920 р.
	Ансамбль Хрестовоздвиженської церкви	смт. Колки	1825 р.
18	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	смт. Колки	1825 р.
19	Дзвіниця (мур.)	смт. Колки	1825 р.
20	Дзвіниця (дер.)	с. Криничне	поч. 19 ст.
21	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Ситниця	18-19 ст.
22	Климентіївська церква (мур.)	с. Старосілля	1918-1920 рр.
Ратнівський район			
1	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	смт. Заболоття	1795 р.
2	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви	смт. Заболоття	1877 р.
3	Миколаївська церква (дер.)	с. Тур	1778 р.
4	Дзвіниця Миколаївської церкви (дер.)	с. Тур	1778 р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Замшани	1809 р.
6	Церква Параскеви (дер.)	с. Заліси	1794 р.
7	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Здомишель	17 ст., 1784 р.
8	Успенська церква (дер.)	с. Краска	1783 р.
9	Церква Параскеви (дер.)	с. Самари	1830 р.
10	Дзвіниця церкви Параскеви (дер.)	с. Самари	1876 р.
	Ансамбль Покровської церкви	с. Велимче	
11	Церква Різдва Богородиці (дер.)	смт. Ратно	18-19 ст.
12	Покровська церква (дер.)	с. Велимче	1661-1825 рр.
13	Дзвіниця (дер.)	с. Велимче	1825 р.
14	Дзвіниця (дер.)	с. Гірники	
15	Церква Іоанна Богослова (дер.)	с. Заброди	2 пол. 17 ст.
16	Михайлівська церква (дер.)	с. Гута	1934 р.
	Ансамбль Хрестовоздвиженської церкви	с. Датинь	
17	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Датинь	1860 р.
18	Дзвіниця (дер.)	с. Датинь	20 ст.
19	Воскресенська церква (дер.)	с. Датинь	1856 р.
20	Каплиця (дер.)	с. Заброди	поч. 20 ст.

1	2	3	4
21	Успенська церква (дер.)	с. Самари	1865 р.
Рожищанський район			
1	Петропавлівська церква (мур.)	с. Іванівка	1629 р.
2	Стефанівська церква (дер.)	с. Пожарки	1788 р.
3	Дзвіниця Стефанівської церкви (дер.)	с. Пожарки	поч. 19 ст.
4	Успенська церква (мур.)	с. Сокіл	р.
5	Михайлівська церква (дер.)	с. Щурин	1661-1767 рр.
6	Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	с. Щурин	18 ст.
7	Костел (дер.)	с. Вишеньки (перенесений до м. Ковеля)	1771 р.
8	Покровська церква (дер.)	с. Городині	1762 р.
9	Церква Св. Луки (дер.)	с. Доросині	17-18 ст., 1881 р
10	Поштова станція (мур.)	с. Копачівка	сер. 19 ст.
11	Троїцька церква (дер.)	с. Рудка Козинська	1786 р.
12	Михайлівська церква (мур.)	м. Рожище	1920 р.
13	Костел (мур.)	м. Рожище	1920 р.
14	Троїцька церква (дер.)	с. Сокіл	1661-1825 рр.
15	Дзвіниця (дер.)	с. Сокіл	
16	Церква Казанської Богоматері (мур.)	с. Озденіж	1877 р.
17	Параскевська церква (дер.)	с. Підгірне	1787 р.
18	Костел (мур.)	с. Сокіл	1907 р.
Старовижівський район			
1	Преображенська церква (дер.)	сmt. Стара Вижівка	18 ст.
2	Дзвіниця Преображенської церкви (дер.)	сmt. Стара Вижівка	
	Миколаївський монастир (мур.)	с. Мильці	16-19 ст.
3	Миколаївська церква (мур.)	с. Мильці	1542 р.
4	Корпус келій з теплою трапезною церквою (мур.)	с. Мильці	кін. 18 ст.
5	Будинок ігумена (мур.)	с. Мильці	поч. 18 ст.
6	Дзвіниця (мур.)	с. Мильці	1901 р.
7	Онуфрійська церква (мур.)	с. Мильці	1723 р.
8	Казансько-Богородична церква (дер.)	с. Буцинь	1864 р.
9	Покровська церква (дер.)	с. Дубечне	1900 р.
10	Ризоположенська церква (дер.)	с. Кримне	1756-1885 рр.
11	Михайлівська церква (дер.)	с. Кримне	1861 р.
12	Симеонівська церква (дер.)	с. Любохини	1867 р.
13	Михайлівська церква (дер.)	с. Секунь	1868 р.
14	Параскевська церква (дер.)	с. Секунь	1588-1894 рр.
15	Церква Успіння Богородиці	с. Сереховичі	1888 р.
16	Ансамбль Троїцької церкви	с. Чевель	
17	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Чевель	18 ст.
18	Дзвіниця (дер.)	с. Чевель	18 ст.
	Ансамбль Вознесенської церкви	с. Яревище	
19	Вознесенська церква (дер.)	с. Яревище	1865 р.
20	Дзвіниця (дер.)	с. Яревище	1865 р.
Турійський район			
1	Михайлівська церква (дер.)	с. Оса	1772 р.
2	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	с. Туропин	1777 р.

1	2	3	4
3	Костел Анни (мур.)	смт. Луків	16 ст.
4	Церква Св. Параскеви (мур.)	смт. Луків	1723 р.
5	Дзвіниця церкви Св. Параскеви (дер.)	смт. Луків	1723 р.
6	Церква Різдва Богородиці (дер.)	с. Новосілки	1676 р.
7	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	с. Обенижі	1821 р.
8	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви (мур.)	с. Обенижі	1821 р.
9	Церква різдва Богородиці (дер.)	с. Вербичне	1881 р.
10	Покровська церква (дер.)	с. Клюськ	1920 р.
11	Преображенська церква (мур.)	с. Купичів	1920 р.
12	Троїцька церква (мур.)	с. Купичів	1825 р.
13	Костел (мур.)	с. Купичів	1900 р.
14	Палац (мур.)	смт. Луків	поч. 19 ст.
15	Успенська церква (дер.)	с. Мокрець	1881 р.
16	Каплиця (мур.)	с. Новосілки	19 ст.
17	Миколаївська церква (мур.)	с. Осетрів	1856 р.
18	Успенська церква (дер.)	с. Перевали	1767-1881 рр.
19	Святодухівська церква	с. Рядовичі	1888 р.
20	Михайлівська церква (дер.)	с. Тупали	1889 р.
21	Церква Іоанна Предтечі (дер.)	с. Чорніїв	1885 р.
Шацький район			
1	Казанська церква (дер.)	с. Піща	1801 р.
2	Петропавлівська церква (мур.)	с. Світязь	1846 р.
3	Дзвіниця Петропавлівської церкви (мур.)	с. Світязь	1846 р.
4	Церква Різдва Богородиці (мур.)	смт. Шацьк	1838 р.
5	Варварівська церква (дер.)	с. Острів'я	поч. 18 ст.
	Ансамбль садиби Гутовського	с. Піща	
6	Будинок Гутовського (мур.)	с. Піща	1890 р.
7	Млин (мур.)	с. Піща	1890 р.
8	Каплиця (мур.)	с. Піща	19 ст.
9	Господарські будівлі (мур.)	с. Піща	1890 р.
10	Миколаївська церква (дер.)	с. Пульмо	1895 р.
м. Луцьк			
	Замок (Верхній) (мур.)	м. Луцьк, вул. Кафедральна, 1а	кін. 13 ст.
1	В'їзна (Надбрамна) башта (мур.)	-//-	кін. 13 ст.
2	Башта Стирова (Свидригайла) (мур.)	-//-	14-15 ст.ст.
3	Владича башта (мур.)	-//-	13-15 ст.ст.
4	Замкові мури (мур.)	-//-	кін.13-15 ст.ст.
5	Шляхетський будинок (мур.)	-//-	1789 р.
6	Єпископський будинок (мур.)	-//-	1814 р.
	Монастир бернардинів (мур.)	вул. Л.Українки, 60	арх. П.Гижицький
7	Костел монастиря бернардинів (Троїцький кафедральний собор)(мур.)	-//-	1752-1755 рр.
8	Келії (мур.)	пр-т. Волі, 2	1752-1755 рр.
	Монастир єзуїтів (мур.)	вул. Кафедральна, 6	арх. Я. Бріано

продовження додатка Г2

1	2	3	4
9	Костел Петра і Павла (мур.)	-//-	1606-1610 р.р.
10	Дзвіниця (мур.)	вул. Кафедральна, 17	1539 р.
11	Келії монастиря (мур.)	вул. Кафедральна, 6	1606-1610 р.р.
12	Покровська церква (мур.)	вул. Д.Галицького, 14	15 ст.
13	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	вул. Д.Галицького, 2	1619-1887 р.р.
	Монастир домініканів (мур.)	вул. Драгоманова, 26	1752 р.
14	Келії монастиря домініканів (мур.)	вул. Драгоманова, 26	1752 р.
15	Монастир тринітаріїв (мур.)	вул. Медведєва, 4	1729 р.
16	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 35	16-17 ст.
17	Монастир василіан (мур.)	вул. Кондзелевича, 5	1647 р.
18	Монастир бригіток (мур.)	вул. Кафедральна, 16	1624 р.
19	Монастир шариток (мур.)	вул. Кафедральна, 17,19	15-17 ст.
20	Житловий будинок Пузини (мур.)	вул. Кафедральна, 23	16 ст.
21	Синагога (мур.)	вул. Д.Галицького, 19	кін.14ст.-1629р.
22	Житловий будинок (мур.)	вул. Пушкіна, 2	17-19 ст.
23	Оборонна башта з муrom (мур.)	Старе місто	14-15 ст.ст.
24	Кінотеатр (мур.)	вул. Горького, 12	1939 р.
25	Площа з адміністративними будівлями, житловими будинками, сквером	пр. Волі	1950 р.
26	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 8	1959 р.
27	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 10	1959 р.
28	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 11	1960 р.
29	Будівля обкому партії та облвиконкому (мур.)	пр. Волі, 13	1958 р.
30	Житловий будинок (мур.)	пр. Волі, 15	1959 р.
31	Головпочтамт (мур.)	вул. Кривий Вал, 19	1938 р.
32	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 2	поч. 20 ст.
33	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 5	поч. 19 ст.
34	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 7	поч. 20 ст.
35	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 13	поч. 20 ст.
36	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 15	поч. 20 ст.
37	Житловий будинок (мур.)	вул. Л.Українки, 32	поч. 20 ст.
38	Земельний банк (мур.)	вул. Винниченка, 8	1930 р.
39	Житловий будинок (мур.)	вул. Ярошука, 16	1934 р.
40	Кірха (мур.)	вул. Караїмська, 16	19 ст.
41	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 23	19 ст.
42	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 29	19 ст.
43	Церква Іоанна Богослова (мур.)	вул. Кафедральна, 1а	12 ст.
44	Княжий палац (мур.)	вул. Кафедральна, 1а	14 ст.
45	Житловий будинок (мур.)	вул. Плитниця, 1	19 ст.
46	Житловий будинок (мур.)	вул. Плитниця, 7	18 ст.
47	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 1	поч. 20 ст.
48	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 2	16-19 ст.
49	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 4	16-19 ст.
50	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 11	16-19 ст.
51	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 11а	16-19 ст.

продовження додатку Г2

1	2	3	4
52	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 15	16-19 ст.
53	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 17	16-19 ст.
54	Гостинний двір (мур.)	вул. Кафедральна, 4	поч. 20 ст.
55	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 7	16-19 ст.
56	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 19	16-19 ст.
57	Житловий будинок з підвалами (мур.)	вул. Драгоманова, 21	16-19 ст.
58	Будинок урочистих подій (мур.)	пр. Соборності, 18	1985 р.
59	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 5	поч. 20 ст.
60	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 12	1 пол. 19 ст.
61	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 20	кін.19 - п.20 ст.
62	Житловий будинок (мур.)	вул. Д.Галицького, 22	1 пол. 20 ст.
63	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 10	сер. 19 ст.
64	Житловий будинок	вул. Братковського, 19	поч. 20 ст.
65	Костельний будинок м(мур.)	вул. Братковського, 20	19 ст.
66	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 22	поч. 20 ст.
67	Дохідний дім (мур.)	вул. П.Савельєвої, 6	поч. 20 ст.
68	Житловий будинок (мур.)	вул. П.Савельєвої,7	1 пол. 20 ст.
69	Житловий будинок (мур.)	вул. П.Савельєвої, 8	поч. 20 ст.
70	Вірменська церква (мур.)	вул. П.Савельєвої, 12	16 ст.
71	Дохідний дім (мур.)	вул. П.Савельєвої, 12а	поч. 20 ст.
72	Житловий будинок (мур.)	вул. Караїмська, 9	поч. 20 ст.
73	Церковно-приходська школа (мур.)	вул. Караїмська, 11	поч. 20 ст.
74	Будинок пастора (мур.)	вул. Караїмська, 16	1906-1907 рр.
75	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 12	2 пол. 19 ст.
76	Житловий будинок (мур.)	вул. Драгоманова, 27	к. 19 – п. 20 ст.
77	Будинок (мур.)	вул. Кафедральна, 25	к. 19 – п. 20 ст.
78	Костел монастиря домініканів	вул. Драгоманова, 26	1 чв. 20 ст.
79	Житловий будинок (мур.)	вул. Братковського, 4	поч. 20 ст.
80	Ангеліна (мур.)	вул. Братковського, 31	18 ст.
81	Замковий міст	Замкова площа	
	Комплекс гарнізонних споруд	вул.Стрілецька	19-20 ст.ст.
82	Гарнізонний житловий будинок	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
83	Гарнізонна казарма	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
84	Гарнізонна церква	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
85	Гарнізонний штабний будинок	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
86	Гарнізонна казарма	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
87	Будівля	вул.Стрілецька,	19-20 ст.ст.
88	Єврейська гміна (мур.)	вул.Б.Хмельницького, 6	1921 р.
м.Володимир-Волинський			
	Комплекс Успенського собору	вул. Соборна	12-17 ст.ст.
1	Успенський собор (Мстиславів храм)(мур.)	вул. Соборна, 25	1156 р.
2	Будинок з дзвіницею (мур.)	вул. Соборна, 27	1494 р.
3	Мури з брамами (мур.)	вул. Соборна	17 ст.
4	Василівська церква (мур.)	вул. Князя Всеволода, 28	14-15 ст.ст.
5	Костел Іоакима і Анни (мур.)	вул. Князя Василька, 2	1752 р.
6	Миколаївська церква (мур.)	вул. Цинкаловського, 1	1780 р.

продовження додатку Г 2

1	2	3	4
7	Костел послання Апостолів (собор Різдва Христового) (мур.)	вул. Цинкаловського, 20	1766 р.
8	Земляні вали замку	вул. Підзамче	13-14 ст.ст.
9	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Січових стрільців, 15	1900 р.
10	Житловий будинок (мур.)	вул. І.Франка, 1	1912 р.
11	Кінотеатр ім. Шевченка (мур.)	вул. Устилузька, 10	1960 р.
12	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Устилузька, 19	1890 р.
13	Гімназія ім. В. Мономаха (мур.)	вул. Устилузька, 42	1918 р.
14	Адміністративна споруда (мур.)	вул. Соборна, 12	1890 р.
15	Житловий будинок (дер.)	вул. Цинкаловського, 15	1889 р.
16	Житловий будинок (мур.)	вул. Ковельська, 29	поч. 20 ст.
17	Кірха (мур.)	вул. Ковельська, 45	19 ст.
18	Житловий будинок (мур.)	вул. Ковельська, 47	1939 р.
19	Георгіївська церква (мур.)	вул. Ковельська, 186	1900 р.
20	Келії Христорождественського монастиря(мур.)	вул. Миколаївська, 18	18 ст.
21	Домініканський монастир (мур.)	вул. Д.Галицького,2	1789 р.
22	Культова споруда (каплиця) (мур)	вул. Соборна, 1	1888 р.
23	Стара катедра (мур.)	урочище “Федорівка”	10 ст.
м.Ковель			
1	Культова споруда (мур.)	вул. Незалежності	1700 р.
2	Михайлівська церква (мур.)	вул. Незалежності	1910 р.
3	Дзвіниця (мур.)	вул. Незалежності	1910 р.
4	Житловий будинок (мур.)	вул. Ветеранів, 22	1920 р.
5	Житловий будинок (мур.)	вул. Ветеранів, 16	20 ст.
6	Водонапірна башта (мур.)	вул. Ветеранів, 16	20 ст
7	Споруда (мур.)	вул. Ветеранів, 16	1920 р.
8	Житловий будинок (мур.)	вул. Косачів, 26	1910 р.
9	Житловий будинок (мур.)	вул. Незалежності, 89	1900 р.
10	Житлова споруда (мур.)	вул. Незалежності	
11	Головний корпус (мур.)	вул. Незалежності, 120	1900 р.
12	Дворовий корпус (мур.)	вул. Незалежності, 122	1910 р.
13	Споруда колишньої російської гімназії (мур.)	вул. Театральна, 21	1910 р.
14	Споруда колишньої школи (мур.)	вул. Театральна, 11	1910 р.
15	Споруда (мур.)	вул. С.Бандери, 16	20 ст.
16	Синагога (мур.)	вул. Незалежності, 125	2 пол. 19 ст.
17	Воскресенська церква (мур.)	вул. Незалежності, 124	1877 р.
18	Споруда школи (мур.)	вул. Брестська, 23	1907 р.
19	Житловий будинок (мур.)	вул. М.Левицького, 6	20 ст.
20	Житловий будинок (мур.)	вул. Незалежності, 132	1990 р.
21	Особняк (мур.)	вул. С.Бандери, 18	1920 р.
22	Залізничний вокзал (мур.)		20 ст.
23	Споруда (мур.)	вул. Шевченка, 14	1897 р.

**Перелік пам'яток історії Волинської області, що перебувають під
охороною держави**

№п/п	Місцезнаходження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Березовичі	Могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам	1941; 1941-1945
2	с.Бубнів	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Воцатин	Могила братська радянських воїнів	1944
4	с.Воцатин	Пам'ятник членам КПЗУ Мацьохо Ф.П., Дядюку Ю.Т., Шейчуку С.Ф.	1941
5	с.Горичів	Могила Хандрука, матроса крейсера "Варяг"	
6	с.Заріччя	Пам'ятний знак на честь секретаря с/р Стемпковського А. Ф.	1944
7	с.Зимне	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Зимне	Пам'ятний знак на місці бою прикордонників 3-ої Машівської прикордонної комендатури 90-го Володимир-Волинського прикордонного загону	1941
9	с.Зоря	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Красностав	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Ласків	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Лудин	Пам'ятник 50-річчя скасування кріпосного права в Росії	XIX ст.
13	с.Лудин	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Льотниче	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Микитичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Микуличі	Пам'ятник на честь подвигу екіпажу льотчиків під командуванням Героя Радянського Союзу гвардії капітана С.В.Мілашенкова	1944
17	с.Овадне	Могила братська радянських воїнів	1944
18	с.Овадне	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Орані	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Пархоменкове	Могила братська радянських прикордонників	1941
21	с.Пархоменкове	Могила радянського прикордонника Земнухова Т.М.	1941
22	с.Пархоменкове	Могила радянського прикордонника Пархоменка І.І.	1941
23	с.Пархоменкове	Пам'ятник радянським прикордонникам 3-ої застави	1941
24	с.П'ятидні	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.П'ятидні	Могила братська жертв фашизму	1941-1944
26	с.Рогожани	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Рокитниця	Могила братська прикордонників	1941

продовження додатка Г 3

1	2	3	4
28	с.Рокитниця	Пам'ятник працівникам НКВС	1941-1945
29	с.Рокитниця	Пам'ятник радянським прикордонникам	1941
30	с.Свійчів	Могила братська радянських воїнів	1941-1944
31	с.Селець	Могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам	1944, 1941-1945
32	с.Стенжаричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Суходоли	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Суходоли	Могила братська радянських воїнів	1944
35	с.Суходоли	Могила невідомого радянського воїна	1944
36	м.Устилуг	Могилы братські радянських воїнів, серед яких похований Герой Радянського Союзу С.Г.Гуденко	1941-1945
37	м.Устилуг	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	м.Устилуг	Пам'ятник радянським прикордонникам 4-ої застави	1941
39	м.Устилуг	Довгочасна вогнева точка	1941
40	м.Устилуг	Будинок, у якому жив і працював І.Стравинський	1907-1908
41	с.Хмелів	Могила братська радянських воїнів	1944
42	с.Хмелів	Могила Гаврися С.І., секретаря комсомольської організації с.Бубнів	1949
43	с.Хмелівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Хобултова	Могила братська радянських воїнів	1941-1944
45	с.Хобултова, хутір Підгайці	Могила братська радянських воїнів	1941
46	с.Хобултова	Пам'ятник на честь радянських воїнів, партизанів, підпільників і воїнів-односельчан	1941-1945
Горохівський район			
1	м. Горохів	Будинок, в якому в 1920р. знаходився горохівський революційний комітет	1920
2	м. Горохів	Меморіальний комплекс "Холм слави". Обеліск. Скульптурна група. Стела-стіна. Братські могили.	1941-1945
3	м. Горохів	Могила секретаря комсомольської організації В.Румовського	1941
4	м. Горохів	Місце масового розстрілу євреїв	1942
5	м. Горохів	Могила братська розстріляних євреїв	1942
6	с. Бережанка	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с. Бережанка	Могила радянського воїна О.Могила	1944
8	м. Берестечко, вул. Піонерська, 6	Будинок, де в 1920р. знаходився штаб Першої Кінної Армії	1920
9	м. Берестечко, вул. Незалежності	Меморіальний комплекс на честь воїнів народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, громадянської війни та Великої Вітчизняної війни.	1651р., 1920р., 1944р.

1	2	3	4
10	м. Берестечко	Місце масового розстрілу євреїв	1943
11	м. Берестечко	“Мурований стовп” (могила князя Пронського)	XVII ст.
12	м. Берестечко, кладовище	Могила братська воїнів УПА	
13	м. Берестечко, кладовище	Могила братська воїнів УГА	1920
14	м. Берестечко, кладовище	Могила братська російських воїнів	1916
15	с. Борочиче	Пам’ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
16	с. Борочиче	Пам’ятник землякам	1941-1945
17	с. Брани	Пам’ятник на честь радянських воїнів	1944
18	с. Бужани	Пам’ятник землякам	1941-1945
19	с. Ватин	Пам’ятник землякам	1941-1945
20	с. Галичани	Пам’ятник землякам	1941-1945
21	с. Гектари	Пам’ятник землякам	1941-1954
22	с. Губин Перший	Пам’ятник землякам	1941-1945
23	с. Журавники	Пам’ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
24	с. Журавники	Місце масового розстрілу євреїв	1941
25	с. Звиняче	Пам’ятник на честь радянських воїнів, воїнів-односельчан	1941-1945
26	с. Квасів	Пам’ятник воїнам-визволителям і землякам	1941-1945
27	с. Ковбань	Пам’ятник землякам	1941-1945
28	с. Липа	Пам’ятник землякам	1941-1945
29	с. Лобачівка	Пам’ятник землякам	1941-1945
30	с. Лобачівка	Меморіальний комплекс полеглим в Афганістані воїнам-інтернаціоналістам	
31	сmt. Мар’янівка	Пам’ятник землякам	1941-1945
32	с. Мерва	Пам’ятник землякам	1941-1945
33	с. Мирне	Пам’ятник землякам	1941-1945
34	с. Мислині	Пам’ятник землякам	1941-1945
35	с. Михлин	Пам’ятник землякам	1941-1945
36	с. Ниви-Губинські	Пам’ятник на честь заснування села	1872
37	с. Новосілки	Пам’ятник землякам	1941-1945
38	с. Озерці	Пам’ятник землякам	1941-1945
39	с. Охлопів	Пам’ятник землякам	1941-1945
40	с. Перемиль	Пам’ятник землякам	1941-1945
41	с. Перемиль	Могила братська російських воїнів	1916
42	с. Печихвости	Пам’ятник землякам	1941-1945
43	с. Печихвости	Пам’ятник на честь радянських воїнів	1944
44	с. Підбереззя	Пам’ятник на честь радянських танкістів	1944
45	с. Підбереззя	Пам’ятник землякам	1941-1945
46	с. Пірванче	Пам’ятник землякам	1941-1945
47	с. Піски	Місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом	1651
48	с. Пустомити	Пам’ятник землякам	1941-1945
49	с. Рачин	Пам’ятник землякам	1941-1945
50	сmt. Сенкевичівка, вул. Лесі Українки	Могила братська радянських воїнів	1944
51	сmt. Сенкевичівка	Місце масового розстрілу євреїв	1941
52	с. Сільце	Пам’ятник землякам	1941-1945

1	2	3	4
53	с. Скірче	Пам'ятник землякам	1941-1945
54	с. Скобелка	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с. Скригове	Могила лейтенанта радянської армії Крестьянінова А.К.	1944
56	с. Смолява	Пам'ятник землякам	1941-1945
57	с. Терешківці	Пам'ятник землякам	1941-1945
58	с. Угринів	Пам'ятник землякам	1941-1945
59	с. Угринів	Могила братська російських воїнів	1916
60	с. Холонів	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с. Холонів	Могила гвардії лейтенанта Якутіса В.В.	1944
62	с. Цегів	Пам'ятник землякам	1941-1945
63	с. Шклінь	Пам'ятник землякам	1941-1945
Іваничівський район			
1	смт.Іваничі	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та воїнів-земляків	1941-1945
2	смт.Іваничі	Могила Героїв Радянського Союзу Д.З.Тарасова і Б.Д.Єрьоміна	
3	смт.Іваничі	Могила Лелюкова Ю.М.	1949-1984
4	с.Біличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Бортнів	Могила братська радянських воїнів	1944
6	с.Будятичі	Могила братська радянських воїнів	1944
7	с.Бужанка	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Грибовиця	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Гряди	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Жашковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Жашковичі	Могила О.Шума ("Вовчака"), заступника командира військової округи "Турів" УПА	1944
12	с.Заболотці	Могила братська прикордонників і начальника 11-ї прикордонної застави О.К.Уткіна	1941
13	с.Заболотці	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
14	с.Заболотці	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Завидів	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
16	с.Завидів, ур.Прощаниця	Могила братська воїнів УПА	1943
17	с.Заставне	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
18	с.Заставне	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
19	с.Клопочин	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Колона	Пам'ятник на честь радянських воїнів і воїнів-односельчан	1941-1945
21	с.Кречів	Пам'ятник прикордонникам 9-ї застави	1941
22	с.Литовеж	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Литовеж	Пам'ятник на честь воїнів-прикордонників	1941
24	с.Литовеж	Пам'ятник на честь радянських активістів	1941

1	2	3	4
25	с.Луковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Милятин	Могила полкового комісара Жилякова Г.І.	1941
27	с.Милятин	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Милятин	Могила майора П.М.Бурикіна	1941
29	с.Милятин	Могила невідомого радянського воїна	1941
30	с.Милятин	Могила лейтенанта Литвинова	1944
31	с.Мишів	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Мовники	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Морозовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Павлівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Павлівка	Пам'ятний знак військовим з'єднанням, які визволяли село	1944
36	с.Павлівка	Могила братська поляків - жертв війни	1943
37	с.Переславичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Переславичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
39	с.Переславичі	Місце масового розстрілу євреїв	1942
40	с.Петрове	Пам'ятник на місці загибелі Героя Радянського Союзу В.Петрова	1941
41	с.Поромів	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Радовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Риковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Соснина	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Стара Лішня	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Топилище	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Трубки	Могила комсомолки О.М.Заєць	1948
48	с.Трубки	Могила невідомого радянського воїна	1944
49	с.Шахтарське	Могила братська радянських воїнів	1944
Камінь-Каширський район			
1	м. Камінь-Каширський, вул. Шкільна	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
2	м. Камінь-Каширський, вул. Шевченка	Меморіальний комплекс на честь воїнів Радянської армії	1941-1945
3	м. Камінь-Каширський	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
4	м. Камінь-Каширський	Могила Коніщука М.П. – одного з організаторів партизанського руху на Волині	1948
5	м. Камінь-Каширський	Могила лейтенанта Гаврилова В.Т. – спецуповноваженого РВ МГБ	1950
6	м. Камінь-Каширський	Могила братська радянських громадян єврейської національності	1942
7	м. Камінь-Каширський	Могила розстріляних євреїв	1942
8	м. Камінь-Каширський	Могила розстріляних євреїв	1942
9	м. Камінь-Каширський	Пам'ятний знак на честь 50-річчя створення УПА	1942
10	с.Боровне	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Брониця	Пам'ятник землякам	1941-1945
12	с.Бузаки	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Великий Обзир	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Верхи	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Видерта	Пам'ятник землякам	1941-1945

1	2	3	4
16	с.Видричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Воєгоща	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Ворокомле	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Ворокомле	Могила радянських воїнів Шаманова і Данилюка	1944
20	с.Грудки	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Гута-Боровенська	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Гута-Боровенська	Могила радянських воїнів Ларіонова і Романюка	1944
23	с.Добре	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Добре	Могила радянського воїна Полозова В.І.	1944
25	с.Залісся	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Карасин	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Карасин	Могила братська поляків, жертв війни	1943
28	с.Качин	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Кримне	Пам'ятник землякам	1041-1945
30	с.Личини	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Нуйно	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Нуйно	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Нуйно	Могила братська радянських воїнів	1944
34	с.Острівок	Могила радянського партизана Ковча Й.М.	1944
35	с.Пнівне	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Пнівне	Могила братська невідомих радянських воїнів	1944
37	с.Пнівне	Могила братська воїнів УПА	1944
38	с.Полиці	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Раків Ліс	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Сошичне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Тоболи	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Тоболи	Пам'ятник на честь воїнів-партизан	1941-1945
43	с.Хотешів	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Хотешів	Могила братська воїнів УПА	1943
45	с.Хотешів	Могила розстріляних євреїв	1942
46	с.Черче	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Черче	Могила братська радянських воїнів	1944
Ківерцівський район			
1	с.Башлики	Могила радянського воїна Шаваріна	1941
2	с.Берестяне	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Борохів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Городище	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Гор'янівка	Могила радянського воїна Прядко	1944
6	с.Грем'яче	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Дачне	Німецьке кладовище часів другої світової війни	1942
8	с.Дерно	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Дідичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Домашів	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Жидичин	Пам'ятник землякам	1941-1945

продовження додатка Г 3

1	2	3	4
12	с.Жорнище	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Журавичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Журавичі	Могила розстріляних євреїв	1942
15	с.Залісоче	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Звірів	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Звози	Могила радянських воїнів	1944
18	м.Ківерці	Могила братська радянських воїнів	1944
19	с.Клубочин	Могила братська мирних жителів	1942
20	с.Кульчин	Могила радянського льотчика Гуськова В.Б.	1941
21	с.Липне	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Личани	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Макаревичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Метельне	Могила радянського воїна	1944
25	с.Озеро	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Озеро, на кладовище	Могила братська радянських воїнів	1944
27	сmt.Олика	Могила братська радянських воїнів	1944
28	сmt.Олика	Могила розстріляних євреїв	1942
29	с.Пальче	Могила братська радянських воїнів та пам'ятник землякам	1944; 1941-1945
30	с.Покащів	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Покащів	Пам'ятний знак на місці загибелі комсомольця А.Данилевича	1930-1945
32	с.Прилуцьке	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Прилуцьке	Будинок, в якому проживала письменниця Г.Запольська	XIXст.
34	с.Ромашківка	Дільниця братських могил російських воїнів	1916
35	с.Словатичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Сокиричі	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Суськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Тростянець	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Тростянець	Пам'ятник на честь Колківської Першотравневої демонстрації	1935
40	с.Тростянець	Могила розстріляних євреїв	1942
41	с.Холоневичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	с.Хопнів	Місце дислокації частин 1-ої армії Війська Польського	1944
43	с.Хопнів	Могила партизана лейтенанта Левицького С.В.	1943
44	с.Хорлупи	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Хорлупи	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	сmt.Цумань	Група братських могил радянських воїнів	1944
Ковельський район			
1	с.Бахів	Могила радянських громадян єврейської національності	1943
2	с.Білашів	Могила братська радянських воїнів	1944
3	с.Білашів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Білин	Пам'ятник землякам	1941-1945

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
5	с.Білин, на кладовищі	Могила льотчика Некрасова О.П.	1944
6	с.Білин	Могила невідомого радянського воїна	1944
7	с.Велицьк	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Велицьк	Могила братська радянських льотчиків	1944
9	с.Гішин	Могила братська невідомих радянських воїнів	1944
10	сmt.Голоби	Могили братські (3) радянських воїнів	1944
11	сmt.Голоби	Могила Бенделіані Ч.К. – Героя Радянського Союзу	1944
12	сmt.Голоби	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	сmt.Голоби, на кладовищі	Могила братська партизан, серед яких поховано Мартинюка Г.Ф.	1944
14	с.Городище	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Городище	Могила братська радянських воїнів	1944
16	с.Доротище	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Дроздні	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Дубове	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Дубове	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Олійника В.К.	1944
20	с.Зелена, біля лісу	Пам'ятник на місці бою 175-ої стрілецької дивізії з фашистами при визволенні Ковеля	1944
21	с.Зелена, в лісі	Могила братська (11) радянських воїнів, серед яких поховано Кривобокова М.А.	1944
22	с.Зелена, в лісі	Могила братська (5) радянських воїнів	1944
23	с.Зелена, в лісі	Могила братська (4) радянських воїнів	1944
24	с.Зелена, в лісі біля дороги	Могила братська (2) радянських воїнів-танкістів	1944
25	с.Зелена, в лісі	Могила братська радянських воїнів (2)	1944
26	с.Кашівка, на кладовищі	Могила гвардії сержанта Кулісова М.А.	1944
27	с.Козлиничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Колодниця	Могила братська партизан	1944
29	с.Колодниця	Могила Лаховського Ф.С.	1944
30	с.Колодяжне	Садиба Лесі Українки	1881-1907
31	с.Колодяжне	Будинок, де жила Леся Українка ("сірий будинок Косачів")	1890; 1949- (копія)
32	с.Колодяжне	Будинок, де жила Леся Українка ("білий будинок Косачів")	1890; 1949- (копія)
33	с.Колодяжне	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Колодяжне, біля залізниці	Могила невідомого радянського воїна	1944
35	с.Колодяжне, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
36	с.Колодяжне, на кладовищі	Могила радянського воїна Косенкова	1944
37	с.Кричевичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Любитів	Могили братські (2) радянських воїнів	1941
39	с.Любитів	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Любитів, на кладовищі	Могила революціонерки Аліксіївської Є.З.	1945
41	с.Любитів	Могила старшого лейтенанта Торопова	1944
42	с.Майдан	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Мельниця	Могили братські радянських воїнів (6)	1944

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
44	с.Мельниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Мельниця	Могила 1200 радянських громадян єврейської національності	1942
46	с.Мельниця	Могила радянського воїна-водія	1944
47	с.Мощена	Пам'ятник землякам	1941-1945
48	с.Мощена	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Зеленьського Г.М.	1944
49	с.Новий Мосир	Пам'ятник землякам	1941-1945
50	с.Облапи	Могили братські радянських воїнів (2), в одній з яких поховано Героя Радянського Союзу Г.М.Зеленьського	1944
51	с.Облапи	Пам'ятний знак на місці подвигу Героїв Радянського Союзу Подколднова В.Г. і Смирнова В.А.	1944
52	с.Підріжжя	Пам'ятник землякам	1941-1945
53	с.Пісочне	Пам'ятник землякам	1941-1945
54	с.Пісочне, на кладовище	Могила братська (6) радянських воїнів	1944
55	с.Пісочне, на кладовищі	Могила двох невідомих радянських воїнів	1944
56	с.Пісочне, на кладовищі	Могила рядового Лискіна Г.С.	1944
57	с.Поворськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
58	с.Поворськ	Могила розстріляних євреїв	1942
59	с.Поповичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
60	с.Радощин	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Радощин	Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Бенделіані Ч.К.	1944
62	с.Рокитниця	Могила братська комсомолок	1946
63	с.Рокитниця, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
64	с.Свидники	Пам'ятник воїнам, що загинули під час I світової війни	1918
65	с.Сільце	Пам'ятник землякам	1941-1945
66	с.Скулин	Пам'ятник землякам	1941-1945
67	с.Старий Мосир	Могили братські радянських воїнів (2)	1944
68	с.Старі Кошари	Пам'ятник землякам	1941-1945
69	с.Тойкут	Пам'ятник землякам	1941-1945
70	с.Уховецьк	Могила братська радянських воїнів	1944
71	с.Уховецьк, на тракторній бригаді	Могила братська комсомольців	1932
72	с.Уховецьк, на кладовищі	Могила членів КПЗУ Васюти А.А, Васюти С.А.	1934
73	с.Уховецьк, на кладовищі	Могила Васюти М.А.	1943
74	с.Уховецьк,	Могила Васюти П. В.	1979
75	с.Черемошне, на кладовище	Могила братська (2) невідомих радянських воїнів	1944
Локачинський район			
1	сmt.Локачі	Пам'ятник землякам	1941-1945
2	сmt.Локачі	Могила братська радянських воїнів	1944
3	сmt.Локачі	Могила братська жертв фашизму	1943
4	с.Білопіль	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Бубнів	Пам'ятник землякам	1941-1945

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
6	с.Великий Окорськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Війниця	Могила капітана Червоної Армії Гоменюка Д.Г.	1941
8	с.Войнин	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Губин	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
10	с.Губин	Могила екіпажу радянських льотчиків	1941
11	с.Губин	Могила невідомого радянського воїна	1941
12	с.Губин	Могила братська жертв фашизму	1941
13	с.Дорогиничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Замличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Затурці	Група братських могил радянських воїнів	1944
16	с.Затурці	Пам'ятник на честь радянських артилеристів	1941
17	с.Затурці	Могила В.Липинського	1931
18	с.Затурці	Садиба В.Липинського	1882
19	с.Заячиці	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Зубильне	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Кисилин	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Кисилин	Кисилинський монастир	1614
23	с.Кисилин	Могила братська поляків	1942
24	с.Кисилин	Могила розстріляних євреїв	1942
25	с.Козлів	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Колпитів	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Конюхи	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Коритниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Крухиничі	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Линів	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Марковичі	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
32	с.Новий Загорів	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Новий Загорів	Загорівський монастир	1492
34	с.Новий Загорів	Могила братська воїнів УПА	1945
35	с.Озютичі	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1944
36	с.Озютичі	Могила братська радянських воїнів	1944
37	с.Привітне	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Старий Загорів	Пам'ятник землякам	1941-1945
39	с.Тумин	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Холопичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Шельвів	Пам'ятник землякам	1941-1945
Луцький район			
1	с.Баїв	Пам'ятник землякам	1941-1945
2	с.Білосток	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Боратин	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Боратин	Могила розвідника К.Сивого	1915
5	с.Буяни	Могила братська мирних жителів	1943
6	с.Буяни	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Вербайв	Могила братська жертв фашизму	1943
8	с.Веселе	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Воротнів	Могила розстріляних євреїв	1942

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
10	с.Воютин	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Воютин, хутір Гать	Могила 3 радянських воїнів	1944
12	с.Гаразджа	Могила письменника М.П.Левицького	1932
13	с.Городище, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
14	с.Городище, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
15	с.Григоровичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
16	с.Григоровичі, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
17	с.Забороль	Будинок, в якому зупинявся Петро I	1707
18	с.Забороль	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Забороль	Військове кладовище	1944
20	с.Коршів	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Лаврів	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Липини	Могила братська радянських воїнів	1944
23	с.Липини	Пам'ятник воїнам-визволителям	1941-1945
24	с.Лище	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Маяки	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Милуші	Місце, де загинув Герой Радянського Союзу П.М.Тарасов	1944
27	с.Несвіч	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
28	с.Одєради	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Одєради	Могила братська жертв фашизму	1943
30	с.Першотрав-неве	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Підгайці	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Піддубці	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Піддубці	Могила братська радянських воїнів	1941
34	с.Промінь	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Радомишль	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Ратнів	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Романів	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Романів, на кладовищі	Могила лейтенанта медичної служби Н.Гришиної	1944
39	с.Садів	Пам'ятник землякам	1941-1945; 1946-1949
40	сmt. Торчин	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
41	сmt. Торчин	Пам'ятник землякам	1941-1945
42	сmt. Торчин	Могила розстріляних євреїв	1942
43	с.Чаруків	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Чаруків	Могила жертв епідемії чуми	XVIII ст.
45	с.Шепель	Могила братська радянських воїнів	1944
Любешівський район			
1	сmt. Любешів	Будинок колишньої монастирської школи, в якій навчався Тадеуш Костюшко	Кінець XVIIIст.
2	сmt. Любешів	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
3	сmt. Любешів	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	сmt. Любешів	Могила розстріляних євреїв	1943
5	с.Березичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Березичі	Могила партизана Лозенка І.І.	1944

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
7	с.Березна Воля	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Бихів	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Бірки	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Бучин	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
11	с.Бучин	Могила братська російських воїнів	1916
12	с.Велика Глуша	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
13	с.Велика Глуша	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Гірки	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Дольськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Залаззя	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Залаззя	Могила братська радянських воїнів Чернухи О.К. і Флесюка	1944
18	с.Залізниця	Пам'ятник жертвам фашизму	1942
19	с.Зарудчі	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
20	с.Лобна	Меморіальний комплекс "Партизанська слава" і могила братська радянських партизан, в якій поховано Героя Радянського Союзу В.І.Бондаренка	1943-1941
21	с.Люб'язь	Могила братська червоноармійців	1920
22	с.Люб'язь	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Мала Глуша	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Підкормілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Седлище	Пам'ятник землякам	1941-1945
26	с.Седлище	Могила старшого лейтенанта Б.С.Германа	1944
27	с.Седлище	Могила трьох невідомих воїнів	1945
28	с.Седлище	Могила радянського воїна Карташова	1945
29	с.Судче	Пам'ятник землякам	1941-1975
30	с.Судче	Могила розстріляних євреїв	1942
31	с.Судче, вул. Партизанська	Могила братська російських воїнів	1916
32	с.Судче	Могила невідомого радянського льотчика	1944
33	с.Хоцунь	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Хоцунь, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
35	с.Цир	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Цир	Могила невідомих радянських воїнів	1944
37	с.Шлапань	Могила невідомого радянського воїна	1944
Любомльський район			
1	м.Любомль	Будинок, в якому в 1920р. знаходився Любомльський районний ревком	1920
2	м.Любомль	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та підпільників	1941-1945
3	м.Любомль	Могила Антонова Ф.П, комісара 219-го Домашівського полку 25-ої Чапаєвської дивізії	1898-1920
4	м.Любомль	Будинок, де народилась і провела дитячі роки народна артистка СРСР Н.Ужвій	XIX ст.

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
5	м.Любомль	Могила братська жертв фашизму	1942-1943
6	м.Любомль	Палац Браницьких	XVIII ст.
7	с.Бережці	Група братських могил радянських воїнів	1944
8	с.Бірки	Група братських могил радянських воїнів	1944
9	с.Висоцьк	Група братських могил радянських воїнів	1944
10	с.Висоцьк	Могила братська радянських прикордонників	1941
11	с.Вишнів	Дві братські могили радянських воїнів і активістів села	1942-1944
12	с.мт.Головне	Дві братські могили радянських воїнів	1944
13	с.мт.Головне	Пам'ятник землякам	1941-1945
14	с.Гуменці	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Гуща	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Забужжя	Могила братська радянських воїнів	1944
17	с.Забужжя	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Замлиння	Могила братська радянських воїнів	1944
19	с.Запілля	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Запілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Зачернеччя	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Згорани	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Коцюри	Дві братські могили радянських воїнів	1944
24	с.Красноволя	Братська могила радянських воїнів	1944
25	с.Куснища	Могила братська радянських воїнів	1944
26	с.Куснища	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Ладинь	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Ладинь, на кладовищі	Могила радянського стрільця-радиста	1944
29	с.Машів	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Мосир	Могили радянських воїнів	1941-1945
31	с.Олеськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Підгородне	Могила братська радянських воїнів та пам'ятник землякам	1944; 1941-1945
33	с.Полапи	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Почапи	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Радехів	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Радехів	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1940-1966
37	с.Радехів	Могила братська радянських воїнів	1944
38	с.Римачі	Дві братські могили радянських воїнів	1944
39	с.Римачі	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Рівне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Руда	Могила братська радянських воїнів	1944
42	с.Старовойтове	Могила братська радянських прикордонників і пам'ятник прикордонникам	1941
43	с.Терехи	Група братських могил радянських воїнів	1944
44	с.Хворостів	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Хворостів	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1940-1968
46	с.Черемошна Воля	Пам'ятник землякам	1941-1945

1	2	3	4
47	с.Чмикос	Могила братська радянських воїнів	1944
48	с.Штунь	Дві братські могили радянських воїнів	1944
Маневицький район			
1	сmt.Маневичі	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
2	сmt.Маневичі	Пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан, підпільників, воїнів-земляків та активу району	1941-1945
3	сmt.Маневичі	Могила розстріляних євреїв	1943
4	с.Боровичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Боровичі	Могила братська червоноармійців	1939
6	с.Будки	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Будки, на кладовищі	Могила радянського воїна М.М.Шебаршова	1944
8	с.Велика Ведмежка	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Велика Осниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Годомичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Годомичі	Могила братська партизанів	1943
12	с.Годомичі	Могила розстріляних поляків	1943
13	с.Городок	Могила Ольховика М.М. – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
14	с.Городок, біля школи	Пам'ятник на честь воїнів-односельчан	1941-1945
15	с.Градиськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Градиськ, в лісі	Пам'ятник на честь працівника РВ НКВС Шалохвостова А.К.	1944
17	с.Грузятин	Пам'ятник землякам	1941-1945; 1946-1950
18	с.Грузятин, на кладовищі	Могила братська червоноармійців	1939
19	с.Карасин	Могила братська радянських воїнів та могила партизана	1944
20	сmt.Колки	Група братських могил радянських воїнів та партизан, серед яких похований Герой Радянського Союзу Васильєв Д.П.	1944
21	сmt.Колки	Пам'ятник на місці розстрілу польською поліцією Колківської Першотравневої демонстрації	1935
22	сmt.Колки	Пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині	1941; 1944-1957
23	сmt.Колки	Могила Будецького, секретаря Колківського райкому КПЗУ	1897-1939
24	сmt.Колки	Могила розстріляних євреїв	1943
25	сmt.Колки	Могила братська мирних жителів	1943
26	сmt.Колки	Пам'ятний знак на честь 55-річчя утворення Колківської республіки	1943
27	с.Комарове	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Копилля	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Копилля	Могила братська комсомольців	1945
30	с.Костюхнівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Красноволя	Пам'ятник землякам	1941-1945

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
32	с.Криничне	Пам'ятник землякам	1939; 1941-1945; 1946-1950
33	с.Криничне, на кладовищі	Могила політрука Червоної Армії	1941
34	с.Кукли	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Куликовичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	ур.Кухів Груд, за 9 км від с.Лишнівка	Меморіальний комплекс на місці перебування партизанського з'єднання під командуванням А.П.Бринського	1942-1943
37	с.Прилісне	Пам'ятник на честь Першотравневої демонстрації	1931
38	с.Прилісне	Могила Г.П.Коснюка – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
39	с.Прилісне	Могила К.О.Халика – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
40	с.Прилісне	Могила Є.Є.Ковальчука – учасника Першотравневої демонстрації 1931р.	1931
41	с.Прилісне	Пам'ятник на місці розстрілу Першотравневої демонстрації трудящих 1931р.	1931
42	с.Прилісне	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Рудники	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Рудники	Могила невідомого радянського воїна	1944
45	с.Старий Чорторийськ	Могила братська радянських воїнів, серед яких поховані Герої Радянського Союзу Єршов В.Г. і Хакімов Н.	1944
46	с.Старий Чорторийськ	Могила Сокола І.Г. – Героя Радянського Союзу	1974
47	с.Старий Чорторийськ	Могила розстріляних євреїв	1943
48	с.Старий Чорторийськ	Могила розстріляних євреїв	1943
49	с.Старосілля	Пам'ятник землякам	1941-1945
50	с.Тельчі, на кладовищі	Могила невідомого радянського воїна	1944
51	с.Троянівка	Дільниця братських могил російських воїнів	1915-1916
52	с.Троянівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
53	с.Троянівка	Могила розстріляних євреїв	1942
54	с.Цміни	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с.Цміни	Могила розстріляних євреїв	1942
56	с.Четвертня	Пам'ятник землякам	1941-1945
57	с.Четвертня	Могила радянського воїна Вівдича	1944
58	с.Четвертня	Могила розстріляних євреїв	1943
59	с.Четвертня	Млин вітряний	XIX ст.
60	с.Чорниж	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Чорниж	Могила партизана-політрука Чуніхіна В.П.	1944
62	с.Чорниж	Могила російських воїнів	1916
Ратнівський район			
1	сmt.Ратне, вул. Заболоттівська	Група братських могил радянських воїнів	1944
2	сmt.Ратне, вул. Кірова	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	с.Велимче	Пам'ятник землякам	1941-1945
4	с.Велимче	Могила радянських воїнів Курілова і Хохлачова	1944

1	2	3	4
5	с.Велимче, хут.Дошно	Могила радянського воїна Рязанського	1944
6	с.Видраниця	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Видраниця	Могила братська невідомих воїнів	1944
8	с.Височне	Пам'ятник на місці подвигу В.П.Газіна	1944
9	с.Гута	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Датинь	Пам'ятник землякам	1941-1945
11	с.Жиричі	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Жиричі	Могила невідомого радянського воїна	1944
13	смт.Заболоття	Могила братська радянських воїнів	1941
14	смт.Заболоття	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	смт.Заболоття	Могила братська мирних жителів	1941
16	смт.Заболоття	Могила мирних жителів	1943
17	смт.Заболоття	Могила молоді с.Заліси	1943
18	с.Заброди	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Замшани	Пам'ятник землякам	1941-1945
20	с.Замшани	Могила братська мирних жителів	
21	с.Здомишель	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Кортеліси	Меморіальний комплекс жертвам фашизму	1942
23	с.Кортеліси	Могила Карпука Я.С., члена КПЗУ, комісара партизанського загону ім.Щорса	1943
24	с.Краска, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
25	с.Межисить, хут.Бродятино	Могила невідомого радянського воїна	1944
26	с.Млинове	Могила розстріляних євреїв	1942
27	с.Млинове	Могила невідомого радянського воїна	1942
28	с.Поступель	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Поступель	Пам'ятник на місці загибелі Голубенка, працівника РК ЛКСМУ	
30	с.Прохід	Могила розстріляних євреїв	1942-1943
31	с.Річиця	Могила братська радянських воїнів	1944
32	с.Самари, хут.Бірки	Могила невідомого радянського воїна, офіцера	1944
33	с.Тур	Могила братська мирних жителів	1943
34	с.Тур	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Щедрогір	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Язавні	Пам'ятник на місці подвигу Газіна В.П.	1944
Рожищанський район			
1	м Рожище, над дорогою в с.Кременець	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
2	м .Рожище	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	м Рожище	Пам'ятник Коте Шилакадзе	1941
4	смт.Рожище	Пам'ятник О.Степанюку, члену окружкому КПЗУ	1933
5	смт.Рожище	Могила розстріляних євреїв	1943
6	с.Березолуки	Пам'ятник землякам	1941-1945
7	с.Береськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Вітоніж	Пам'ятник землякам	1941-1945
9	с.Вічині	Пам'ятник землякам	1941-1945
10	с.Городині	Могила братська радянських воїнів	1944

1	2	3	4
11	с.Доросині	Пам'ятник землякам	1941-1945
12	с.Залісці	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Іванівка, на кладовищі	Могила сім'ї радянського активіста Пацифевича	1943
14	с.Іванівка, на кладовищі	Могила сім'ї голови колгоспу Демидюка П.Ф.	1943
15	с.Квітневе	Могила російських воїнів	1916
16	с.Копачівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Кременець	Пам'ятник землякам	1941-1945
18	с.Крижівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
19	с.Крижівка	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Линівка	Могила радянського воїна М.Г.Березика	1944
21	с.Літогоща	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї Гаврилюка М.Г.	1943
23	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї Войдюка Ф.П.	1943
24	с.Літогоща, на кладовищі	Могила сім'ї голови с/р Дегоди А.С.	1943
25	с.Літогоща, на кладовищі	Могила радянського активіста Джуся С.А.	1943
26	с.Луків	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Любче	Пам'ятник землякам	1941-1945
28	с.Мильськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Навіз	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Немир	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Переспа	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Підліски	Могила братська радянських воїнів	1944
33	с.Пожарки	Пам'ятник землякам	1941-1945
34	с.Пожарки, на кладовищі	Могила невідомого радянського лейтенанта	1941
35	с.Рудка-Козинська	Пам'ятник землякам	1941-1945
36	с.Рудня	Пам'ятник на честь воїнів-визволителів	1944
37	с.Рудня	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Сокіл	Дільниця братських могил радянських воїнів	1944
39	с.Тихотин	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Топільне	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Трилісці	Могила радянського воїна М.А.Бехреєва	1944
42	с.Трилісці	Могила радянського воїна Ю.С.Котельнікова	1944
43	с.Тристеня	Могила радянського воїна В.В.Воробйова	1944
44	с.Уляники	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
45	с.Щурин	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Ясенівка	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Ясенівка	Могила радянського воїна І.Т.Остапенка	1944
Старовижівський район			
1	смт. Стара Вижівка	Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів-визволителів, партизан	1941-1945
2	смт. Стара Вижівка	Могила братська радянських воїнів Губаря С.В., Коваля Г.В., Михайленка В.А.	1944
3	смт. Стара Вижівка	Могила братська радянських воїнів і партизан	1944

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
4	с.Брунетівка	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Буцин	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Буцин	Могила радянського воїна В.І.Меткіна	1944
7	с.Глухи	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Глухи, хут.Чоповник	Могила радянських воїнів Денисова і Дюжикова	1944
9	с.Дубечне, біля гуртожитку	Могила Марченка Є.І. – полковника Радянської Армії	1944
10	с.Дубечне, біля будинку культури	Пам'ятник землякам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни	1941-1945
11	с.Журавлине	Могила братська радянських воїнів	1944
12	с.Журавлине	Пам'ятник землякам	1941-1945
13	с.Залюття, біля лісу	Могила братська радянських воїнів	1944
14	с.Кримне	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Кримне	Могила розстріляних євреїв	1943
16	с.Любохини	Пам'ятник землякам	1941-1945
17	с.Лютка, на кладовищі	Могила Воробйова – лейтенанта Радянської Армії	1944
18	с.Лютка, на кладовищі	Могила Юдічева Ф.С. – молодшого сержанта Радянської Армії	1944
19	с.Лютка, на кладовищі	Могила Сулеви С.Й. – члена КПЗУ	1948
20	с.Мизове	Пам'ятник членам КПЗУ Коптію В.Г., Сарапину І.Ф., Сарапину Н.Ф.	1935
21	с.Мизове	Пам'ятник воїнам-землякам	1941-1945; 50 пр.
22	с.Мизове	Могила Васильєва - сапера	1944
23	с.Мильці	Могила Богатирьова В.С. – радянського льотчика	1944
24	с.Нова Вижва, біля дороги	Могила братська двох невідомих радянських воїнів	1944
25	с.Нова Вижва	Могила невідомого радянського воїна	1944
26	с.Нова Вижва	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Паридуби	Могила братська радянських воїнів	1944
28	с.Поліське	Пам'ятник землякам	1941-1945
29	с.Поліське	Могила братська радянських воїнів	1944
30	с.Рудня	Пам'ятник землякам	1941-1945
31	с.Седлище	Пам'ятник землякам	1941-1945
32	с.Секунь	Пам'ятник землякам	1941-1945
33	с.Секунь, на кладовищі	Могила братська 7 радянських воїнів	1944
34	с.Сереховичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
35	с.Синове	Пам'ятник землякам	1941-1945, 1946-1949
36	с.Синове	Могила братська радянських воїнів	1944
37	с.Смідин	Пам'ятник на честь воїнів Радянської Армії, партизан, земляків	1941-1945
38	с.Смідин, на кладовищі	Могила братська радянських воїнів	1944
39	с.Смоляри	Пам'ятник землякам	1941-1945
40	с.Соколище	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Солов'ї	Пам'ятник землякам	1941-1945

1	2	3	4
42	с.Стара Гута, на кладовищі	Могила радянського воїна Метієнка	1944
43	с.Хотивель	Могила радянського воїна Назарова І.К.	1944
44	с.Чевель	Могила братська радянських воїнів	1944
45	с.Чевель	Могила радянського льотчика	1944
46	с.Яревище	Могила братська жертв фашизму	1943
Турійський район			
1	сmt. Турійськ, вул. Володимирська	Могила братська радянських воїнів	1944
2	сmt. Турійськ	Могила розстріляних євреїв	1942
3	с.Блаженик	Пам'ятний знак на честь подвигу героїв Радянського Союзу Іванова О.Г., Солодова Ю.М., Харламова В., Саранчі М.	1941-1944
4	с.Блаженик	Могила братська радянських воїнів	1944
5	с.Бобли	Пам'ятник землякам	1941-1945
6	с.Вербичне	Пам'ятник на честь секретаря Турійського райкому комсомолу В.І.Музиченка	1944
7	с.Гайки	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Годовичі	Могила радянських воїнів Самойленка І.І. та Коромислова Д.О.	1944
9	с.Дольськ	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945
10	с.Дольськ	Могила радянського воїна Кондратюка П.Г.	1944
11	с.Дольськ	Могила радянського воїна Козлова П.А.	1944
12	с.Дольськ	Могила радянського воїна Бегельмана Л.З.	1944
13	с.Дольськ	Могила радянського воїна Коржавіна К.О.	1944
14	с.Дольськ	Могила радянського воїна Слюсаревського А.О.	1944
15	с.Дуліби	Пам'ятник землякам	1941-1945
16	с.Дуліби	Могила старшого лейтенанта Поповича П.П.	1944
17	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
18	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
19	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
20	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944
21	с.Залісці	Могила радянського воїна Бакунова	1944
22	с.Зілове	Могила братська радянських воїнів	1944
23	с.Клюськ	Пам'ятник землякам	1941-1945
24	с.Клюськ	Могила радянського воїна Бертшивілі П.І.	1944
25	с.Кульчин	Могила Токарської-Карпук К.Т.	1910-1944
26	с.Кульчин	Пам'ятник землякам	1941-1945
27	с.Купичів	Могила братська радянських воїнів	1944
28	с.Купичів	Могила братська воїнів російської армії	1915
29	с.Кустичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
30	с.Кустичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
31	с.Кустичі	Могила братська рядового Лисиці і 2-х невідомих радянських воїнів	1944
32	сmt. Луків	Могила братська радянських воїнів	1944
33	сmt. Луків	Могила лейтенанта Сафонова	1939

продовження додатку Г 3

1	2	3	4
34	с.мт.Луків	Могила розстріляних євреїв	1942
35	с.мт.Луків	Могила розстріляних євреїв	1944
36	с.Маковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
37	с.Милянєвичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
38	с.Милянєвичі	Могила братська радянських воїнів	1944
39	с.Мокрець	Пам'ятник радянським воїнам, партизанам	1943
40	с.Мокрець	Пам'ятник землякам	1941-1945
41	с.Мочалки	Могила радянського воїна І.С.Гурова	1944
42	с.Новий Двір	Пам'ятник землякам	1941-1945
43	с.Новосілки	Пам'ятник землякам	1941-1945
44	с.Обенижі	Пам'ятник землякам	1941-1945
45	с.Овлочин	Пам'ятник землякам	1941-1945
46	с.Озеряни	Пам'ятник землякам	1941-1945
47	с.Озеряни	Могила братська радянських воїнів	1944
48	с.Озеряни	Могила лейтенанта Крячкова М.Я.	1944
49	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
50	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
51	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
52	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944
53	с.Окунин, в лісі	Могила розстріляних євреїв	1942
54	с.Оса	Пам'ятник землякам	1941-1945
55	с.Осьмиговичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
56	с.Перевали	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945
57	с.Радовичі	Могила лейтенанта Зуєва А.Г.	1944
58	с.Радовичі	Могила лейтенанта Плєскача П.	1944
59	с.Радовичі	Могила рядового Абрашина В.Ф.	1944
60	с.Ружин	Пам'ятник землякам	1941-1945
61	с.Ружин	Могила радянського воїна майора Аманова Байрама	1944
62	с.Ружин	Могила радянського воїна Косаря І.Д.	1944
63	с.Ружин	Могила радянського воїна Ніни	1944
64	с.Свинарин	Пам'ятник землякам	1941-1945
65	с.Свинарин	Могила радянського воїна Коточилова	1944
66	с.Свинарин	Могила братська радянських воїнів	1944
67	с.Селець	Пам'ятник землякам та партизанам	1941-1945
68	с.Соловичі	Пам'ятник землякам	1941-1945
69	с.Соловичі	Могила братська радянських воїнів	1944
70	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
71	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944
72	с.Сушибаба	Могила розстріляних євреїв	1942
73	с.Туличів	Пам'ятник землякам	1941-1945
74	с.Тупали	Пам'ятник на честь члена КПЗУ М.С.Солодюка	1898-1936
75	с.Тупали	Могила радянського воїна Запотилюка	1944
76	с.Туричани	Могила братська радянських воїнів	1944
77	с.Туропин	Пам'ятник землякам	1941-1945

1	2	3	4
78	с.Туропин	Могила невідомого радянського воїна	1944
Шацький район			
1	сmt. Шацьк	Могила братська радянських воїнів	1944
2	сmt. Шацьк	Пам'ятник землякам	1941-1945
3	сmt. Шацьк	Могила розстріляних євреїв	1942
4	с.Вілиця	Пам'ятник землякам	1941-1945
5	с.Вільшанка	Могила братська радянських воїнів	1944
6	с.Грабове	Могила братська радянських воїнів	1944
7	с.Грабове	Пам'ятник землякам	1941-1945
8	с.Кропивники	Могила братська радянських воїнів та партизан	1944
9	с.Кропивники, на кладовищі	Могила партизанки Я.Смоляр	1926-1942
10	с.Острів'я	Могила братська радянських воїнів	1944
11	с.Перешпа	Могила братська радянських воїнів та партизана	1943-1944
12	с.Піща	Могила братська радянських воїнів	1944
13	с.Піща	Могила братська мирних жителів	1942
14	с.Піща	Пам'ятник землякам	1941-1945
15	с.Прип'ять	Могила братська радянських воїнів	1944
16	с.Пулемець	Могила братська радянських воїнів	1944
17	с.Пулемець	Місце розстрілу мирних жителів	1943
18	с.Пулемець	Могила невідомих радянських воїнів	1944
19	с.Пульмо	Могила братська радянських воїнів	1944
20	с.Пульмо	Пам'ятник землякам	1941-1945
21	с.Ростань	Пам'ятник землякам	1941-1945
22	с.Самійличі	Пам'ятник землякам	1941-1945
23	с.Світязь	Могила братська радянських воїнів	1944
24	с.Світязь	Пам'ятник землякам	1941-1945
25	с.Смоляри-Світязькі	Могила братська радянських воїнів	1944
26	с.Хрипськ	Могила братська радянських воїнів	1944
м.Володимир-Волинський			
1	вул.Соборна, 14	Будинок, в якому знаходився повітовий ревком	1920
2	пд.-зх. околиця міста	Меморіальний комплекс жертвам фашизму	1941-1945
3	вул.Незалежності	Могила братська воїнів російської армії	1914
4	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів	1941
5	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів	1942
6	вул.Незалежності	Могила братська радянських воїнів 1944	
7	Центральна площа	Могила братська радянських воїнів, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан і підпільників	1941-1944
8	вул.Незалежності	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
9	вул.Устилузька	Пам'ятник на честь радянських танкістів	1941
10	вул.Князя Мстислава, 1	Будинок, в якому знаходився шпиталь, де працювала М.І.Ульянова	1915
11	вул.І.Франка, 1	Будинок, в якому знаходився міськом КП(б)У і міськрада	1940-1941

1	2	3	4
12	вул.Незалежності	Могила підполковника Героя Радянського Союзу Олейника Г.М.	1953
13	вул.Незалежності	Могила члена КПЗУ, голови Зарічанської с/р Стемковського А.Ф.	1944
14	біля педучилища	Погруддя А.Ю.Кримського	1871-1942
15	кладовище	Могила братська Січових стрільців та громадян, розстріляних НКВС	1941; 1917
м.Ковель			
1	вул. Незалежності, 38	Будинок, в якому знаходився Ковельський ревком	1920
2	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська воїнів ІV російської армії	1915-1918
3	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська воїнів Червоної армії	1939
4	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська радянських воїнів	1944
5	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Олійника В.К.	1944
6	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Подколотнова В.Г.	1944
7	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила Героя Радянського Союзу Смирнова В.А.	1944
8	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська радянських партизан	1944
9	біля залізничного мосту	Пам'ятник на честь радянських воїнів	1941-1945
10	сквер локомотив-ного депо	Меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Великої Вітчизняної війни	1920; 1941-1945
11	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могили братські радянських воїнів	1944
12	вул. Незалежності	Пам'ятник на честь радянських воїнів-визволителів	1944
13	Пд.-сх. околиця міста, зліва на трасі Луцьк-Ковель	Пам'ятник на честь радянських артилеристів	1944
14	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська полковника Моргуліса А.В., підполковника Беседнова А.Я.	1944
15	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська підполковників Фадєєва Ф.С., Полякова В.Ф.	1944
16	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила братська екіпажу паровоза Э4 701-27 32-і колони НКШС	1945
17	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила капітана Яковлева О.Я.	1945
18	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила гвардії молодшого сержанта Костіна В.К.	1945
19	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила капітана Григор'єва	1944
20	вул. Незалежності (на кладовищі)	Могила лейтенанта Лещука	1944

1	2	3	4
м.Луцьк			
1	вул. Пушкіна, 2	Будинок, в якому в 1709р. зупинявся Петро І	XVIIIст.
2	вул. Драгоманова, 23	Будинок, в якому жила Леся Українка у 1890-1891рр.	1890-1891
3	вул. Лесі Українки, 2	Будинок, в якому була проголошена Радянська влада в Луцьку	1917
4	вул. Горького, 10	Будинок, в якому знаходився Луцькій повітовий ревком	1920
5	вул. Б.Хмельницького, 12	Будинок колишньої гімназії, де працював вчителем Я.Галан	1928-1929
6	вул. П.Савельєвої, 8	Будинок, в якому жила П.Савельєва	1940-1944
7	вул. Хакімова, 16	Будинок, в якому знаходилась конспіративна квартира Луцького підпілля	1941-1943
8	вул.Теремнів-ська	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
9	вул. Львівська	Ділянка братських могил радянських воїнів	1944
10	вул. Шопена,20	Будинок, в якому знаходився штаб 5-ої армії	1941
11	пр. Волі,2	Будинок, в якому знаходилось Тимчасове управління	1939
12	вул. Винниченка, 15	Будинок Луцької міської Ради	1939
13	вул. Б.Хмельницького, 19	Будинок, в якому знаходився Волинський обком КП(б)У	1940
14	вул. Кривий Вал, 28	Будинок, в якому знаходився Луцький міськком КП(б)У	1939
15	вул. Дубнівська, 30	Будинок, в якому знаходився перший на Волині ВУЗ	1940
16	вул. Кондзелевича, 5	Будинок Луцької братської школи	XVII ст.
17	вул.Кафедральна, 16	Тюрма окружна політичних в'язнів	1920-1939; 1941-1944
18	вул. Медведєва, 4	Будинок колишнього окружного суду, в якому проходив "Луцький процес" 57 членів КПЗУ	1934
19	вул. Кафедральна, 16	Місце розстрілу членів Луцького антифашисткого підпілля	1944
20	вул. Гнідавська	Пам'ятник жертвам фашизму	1941-1944
21	Південна околиця міста, ур. "Причищена"	Могила братська мирних жителів, жертв фашизму	1942
22	вул. Б.Хмельницького, 18	Будинок, в якому у 1917-1918рр. знаходилась Луцька міська Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів	1917-1918
23	вул. Винниченка,15	Будинок, в якому проходила обласна комсомольська конференція	1940
24	вул. Стрілецька,47	Будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу	1944

продовження додатку Г 3

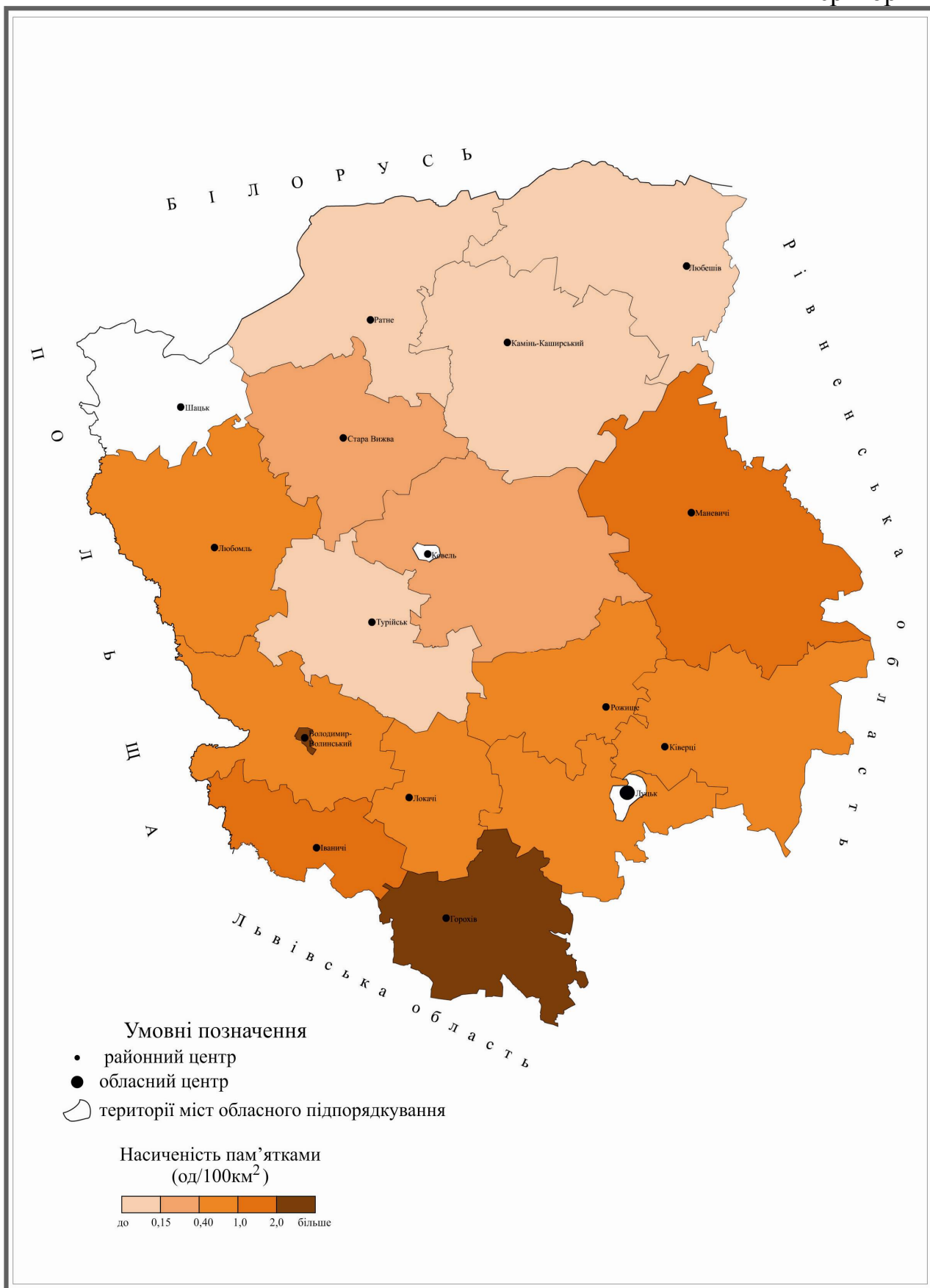
1	2	3	4
25	Вул. Шевченка, 50	Будинок, в якому в 1944р. зна-ходився штаб 7-ої гвардійської Житомирської Червонопрапорної кавалерійської дивізії	1944
26	вул. Шопена, ріг пр.Перемоги	Меморіальний комплекс "Вічної Слави"	1941-1945
27	вул. Кафедральна	Замок середньовічний	XIV-XVIII ст.
28	міське кладовище (с.Гараджа)	Могила поетеси Лежанської	1947-1981
29	міське кладовище (с.Гараджа)	Могила письменниці Малиновської	1941-1983
30	вул.Кафедраль-на	Місце масових знищень жертв сталінських репресій	1941
31	кладовище	Могила поета О.Богачука	1994
32	вул.Б.Хмельни-цького, 10	Будинок В.Липинського	1-а пол. XX ст.
м.Нововолинськ			
1.	пр.Незалежності	Пам'ятник на честь радянських прикордонників	1941

Перелік пам'яток монументального мистецтва Волинської області, що охороняються державою

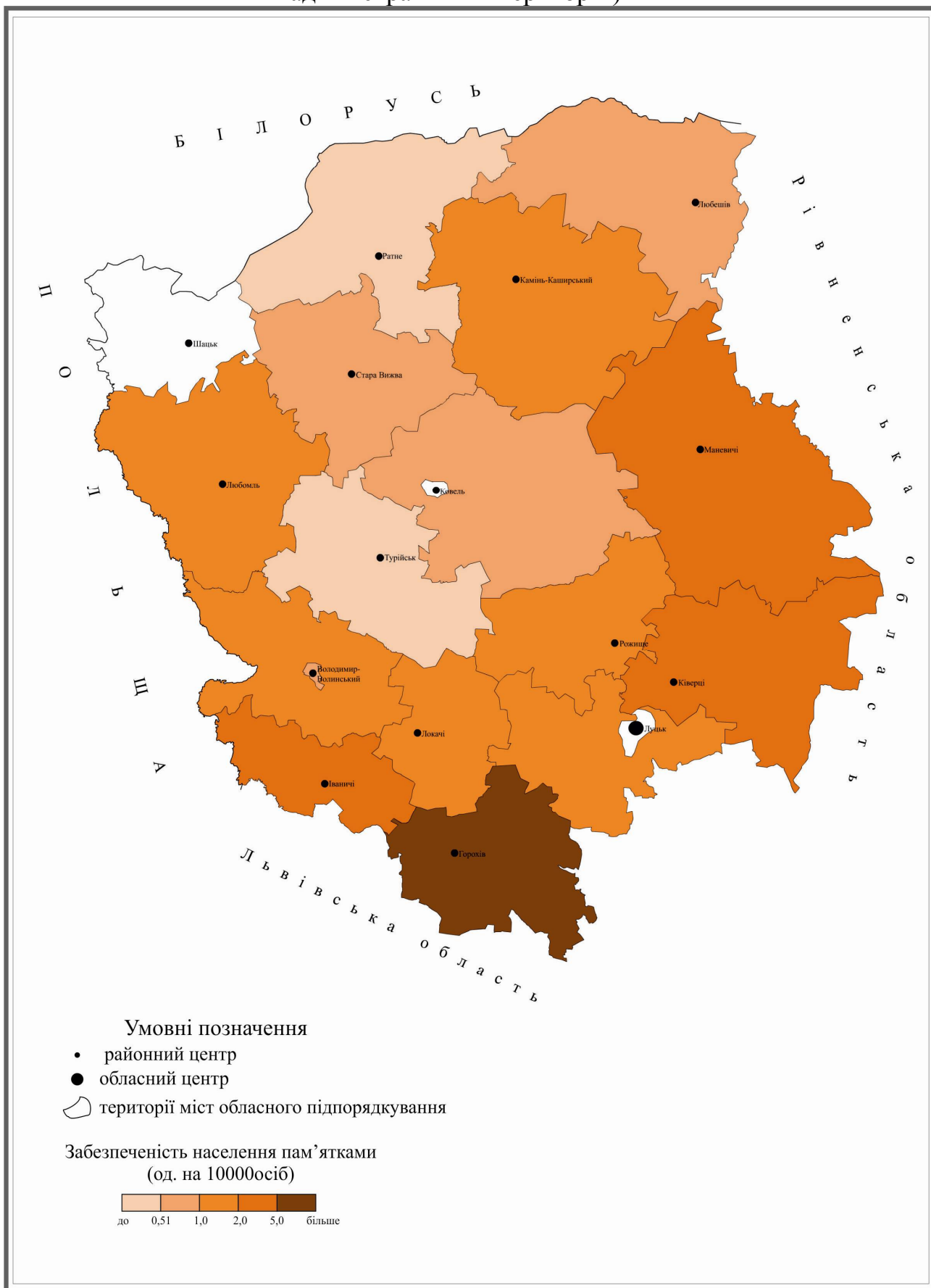
№п/п	Місцезнаходження пам'ятника, його адреса	Найменування пам'ятника	Датування
1	2	3	4
Володимир-Волинський район			
1	с.Амбуків	Пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову	1941
2	с.Микитичі	Пам'ятник Герою Радянського Союзу А.С.Грисюку	1944
3	м.Устилуг	Погруддя І.Ф.Стравінського	1882-1971
Горохівський район			
1	м. Берестечко, вул. Незалежності	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	? -1657
2	м. Берестечко, вул. Незалежності	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
3	с. Мерва	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	? -1657
Ківерцівський район			
1	с.Дубище	Пам'ятник генералу армії, Герою Радянського Союзу М.Ф.Ватутіну	1901-1944
2	с.Суськ	Пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О.Киричуку	1944
3	смт.Цумань	Пам'ятник герою Радянського Союзу Д.П.Васильєву	1944
4	с.Човниця	Погруддя Кравчука М.П., академіка АН УРСР	1892-1942
Ковельський район			
1	с.Дубове	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
2	с.Дубове	Пам'ятник Олійнику В.К., Герою Радянського Союзу	1944
3	с.Колодяжне	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
4	с.Колодяжне	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
5	с.Поповичі	Пам'ятник Мартинюку Г.Ф.	1907-1944
6	с.Уховецьк	Пам'ятник Васюті М.А.	1911-1943
Луцький район			
1	с.Коршів	Пам'ятник Лесі Українці	1870-1914
2	смт.Торчин	Пам'ятник С.Ф.Гнатюку	1945
Любомльський район			
1	м.Любомль, вул. Привокзальна	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1595-1657

1	2	3	4
Маневицький район			
1	смт.Маневичі, біля СШ №2	Пам'ятник Герою Радянського Союзу А.Бринському	
2	с.Старий Чорторийськ, біля контори колгоспу	Пам'ятник Соколу І.Г. – Герою Радянського Союзу	1941-1945
Ратнівський район			
1	смт.Ратне	Пам'ятник Герою Радянського Союзу Газіну В.П.	1920-1944
Рожищанський район			
1	м.Рожище	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	1595-1657
2	с.Топільне	Пам'ятник М.Ф.Ватутіну	
Турійський район			
1	с.Бобли	Пам'ятник Герою Соціалістичної праці Панасюку О.С.	1906-1980
м.Луцьк			
1	вул. Корольова	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
2	вул. Глушець, парк ім. Лесі Українки	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
3	вул. Лесі Українки	Пам'ятник С.І.Бойку	1901-1930
4	вул. Плитниця	Пам'ятник П.Савельєвій	1941-1945
5	пл. Театральна	Пам'ятник Лесі Українці	1871-1913
6	пр.Волі	Пам'ятник Т.Г.Шевченку	1814-1861
м.Ковель			
1	вул. Котовського	Пам'ятник Богдану Хмельницькому	

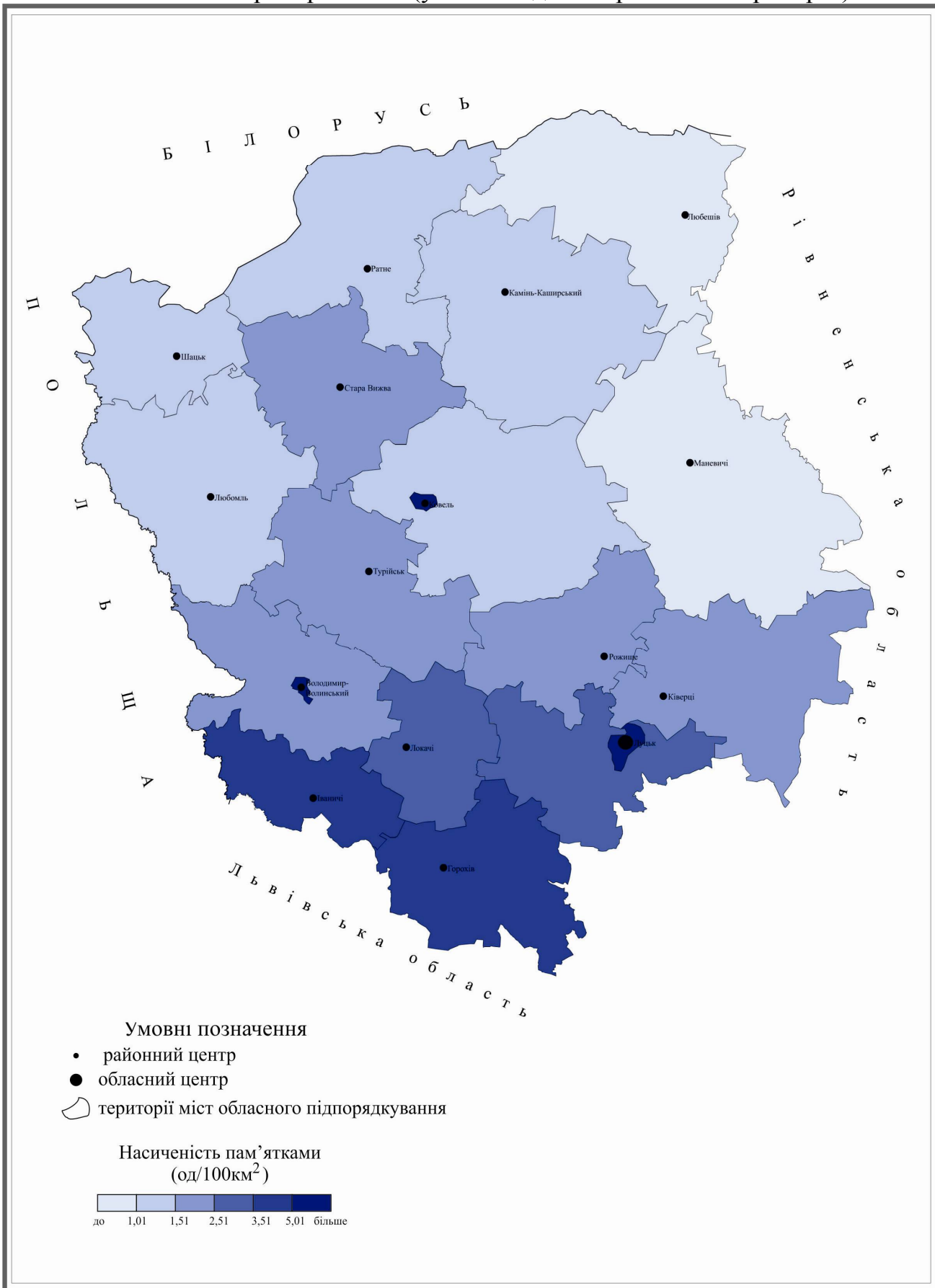
Додаток Д 1
 Насиченість території пам'ятками археології (у межах адміністративних територій)

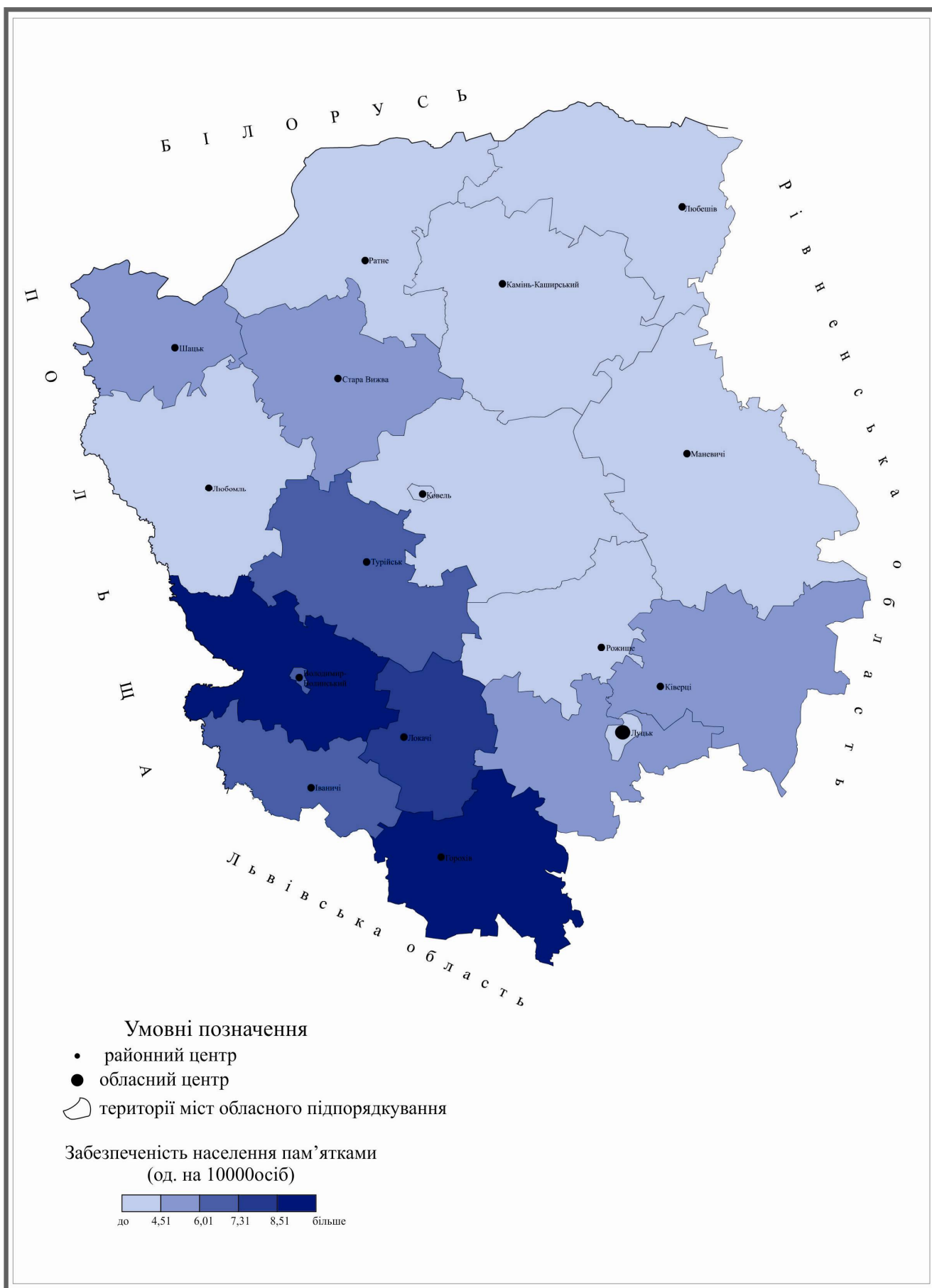
Забезпеченість населення пам'ятками археології (у межах адміністративних територій)

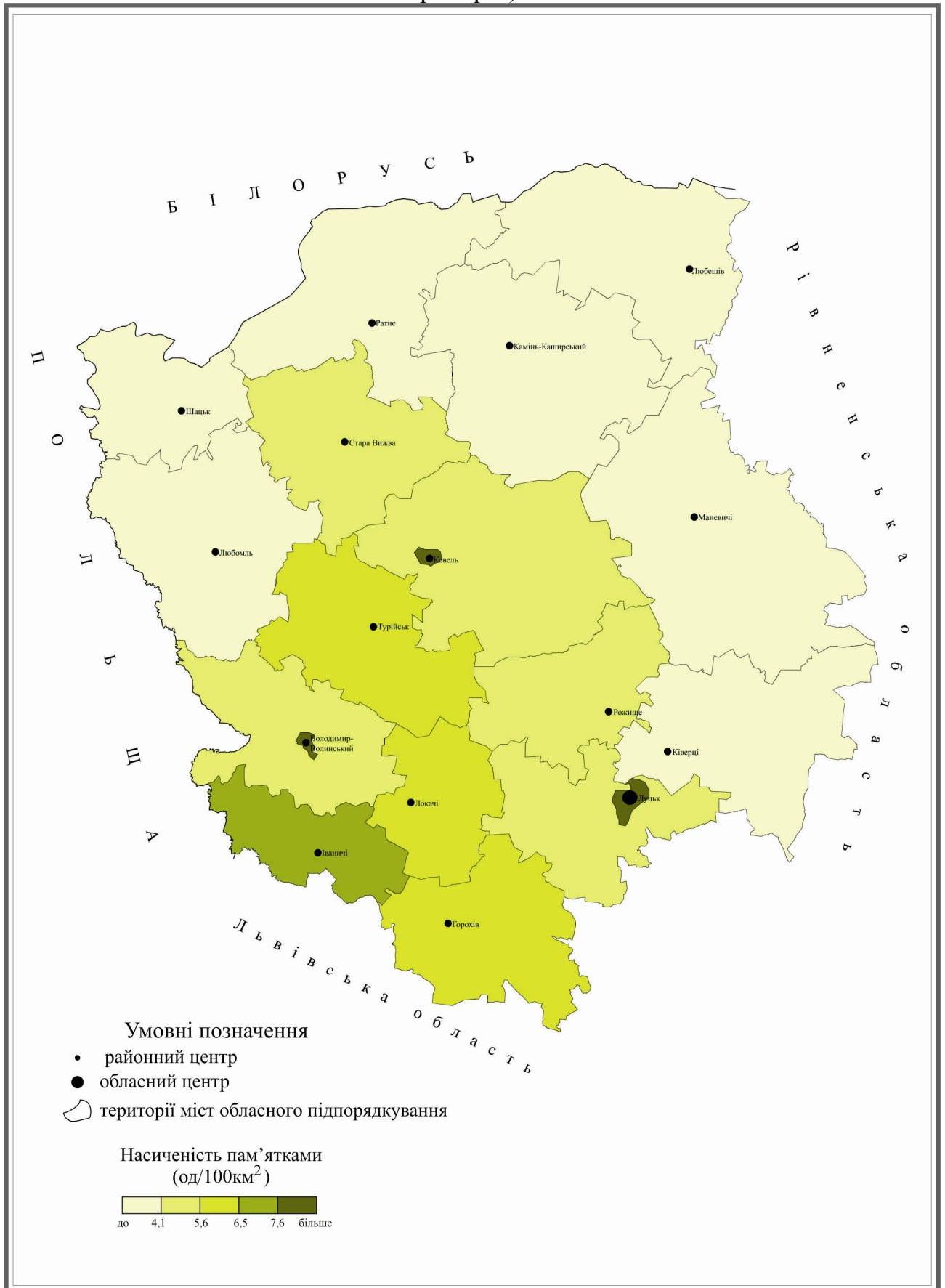
Насиченість території ПАМ (у межах адміністративних територій)

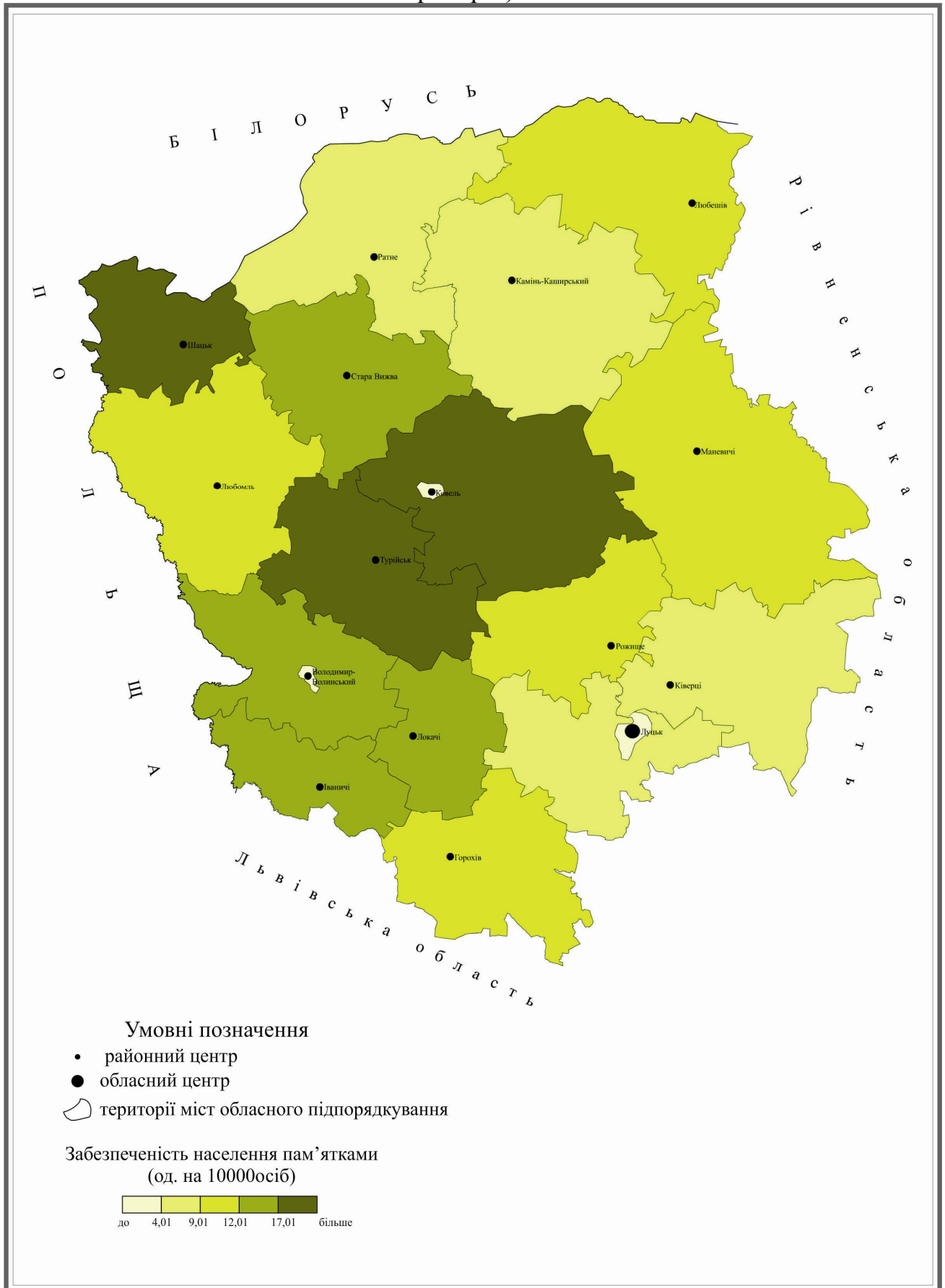
Додаток Е 2
 Забезпеченість населення ПАМ (у межах адміністративних територій)

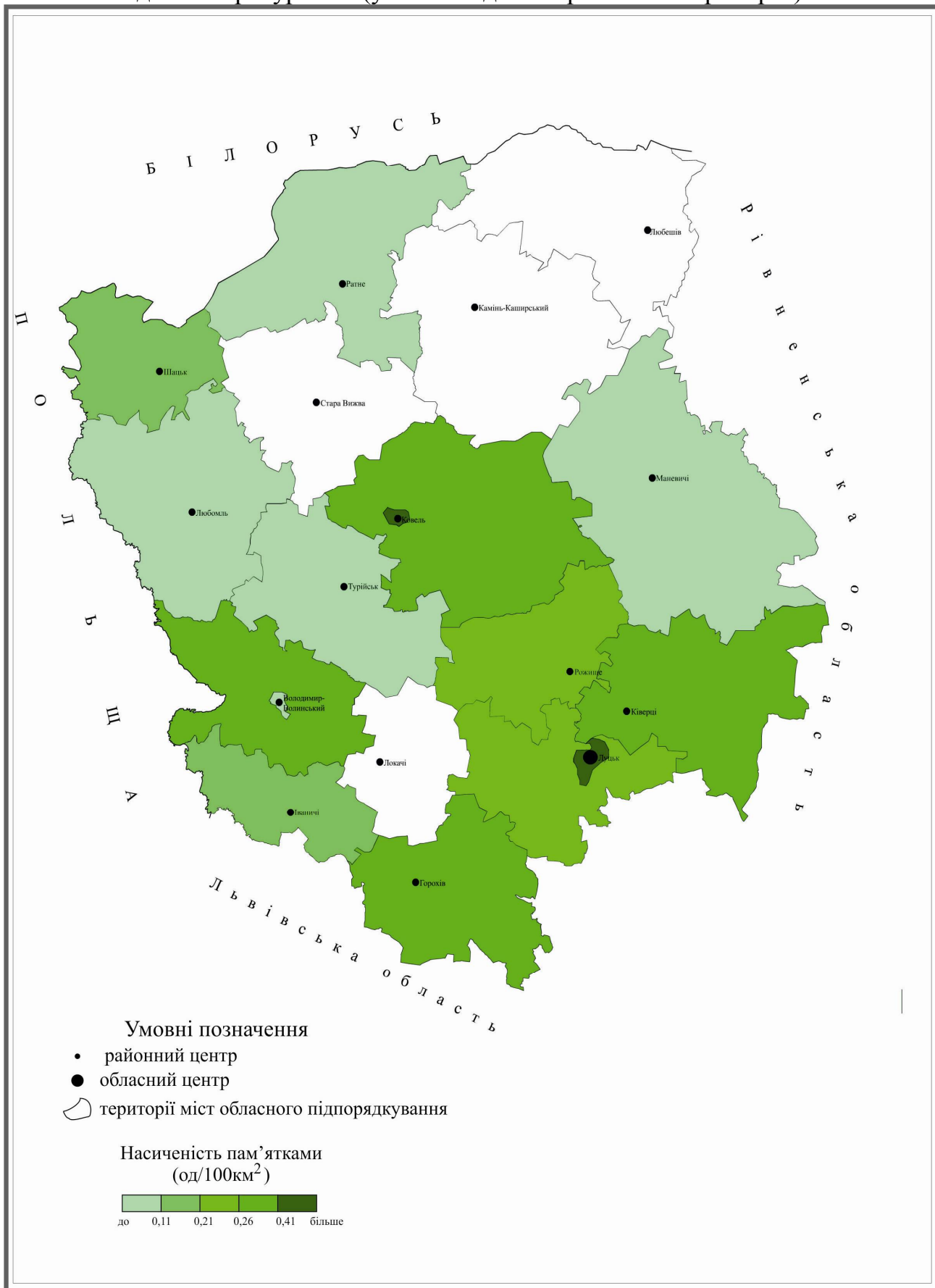
Насиченість території пам'ятками історії (у межах адміністративних територій)

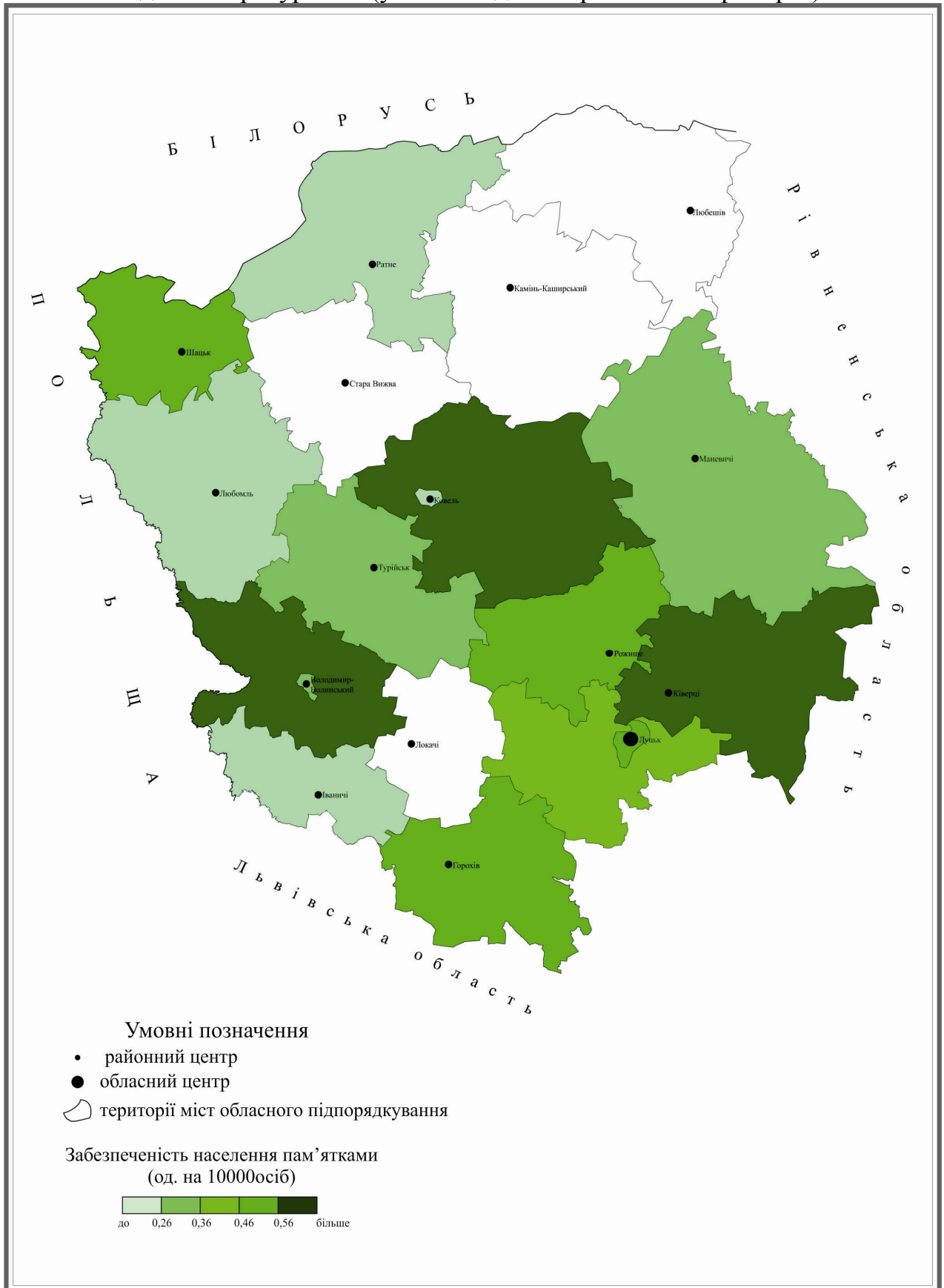
Забезпеченість населення пам'ятками історії (у межах адміністративних територій)

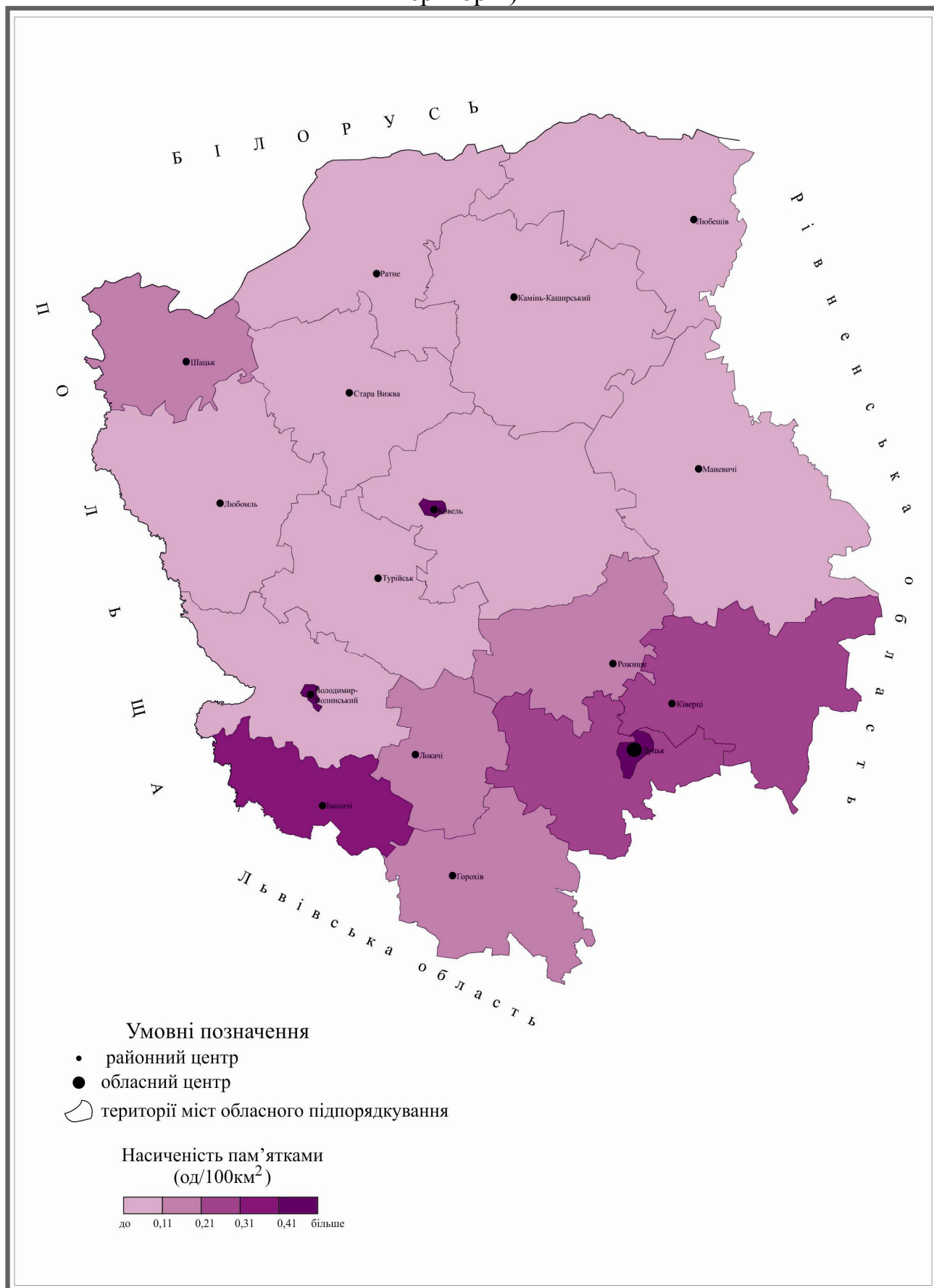
Насиченість території пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами (у межах адміністративних територій)

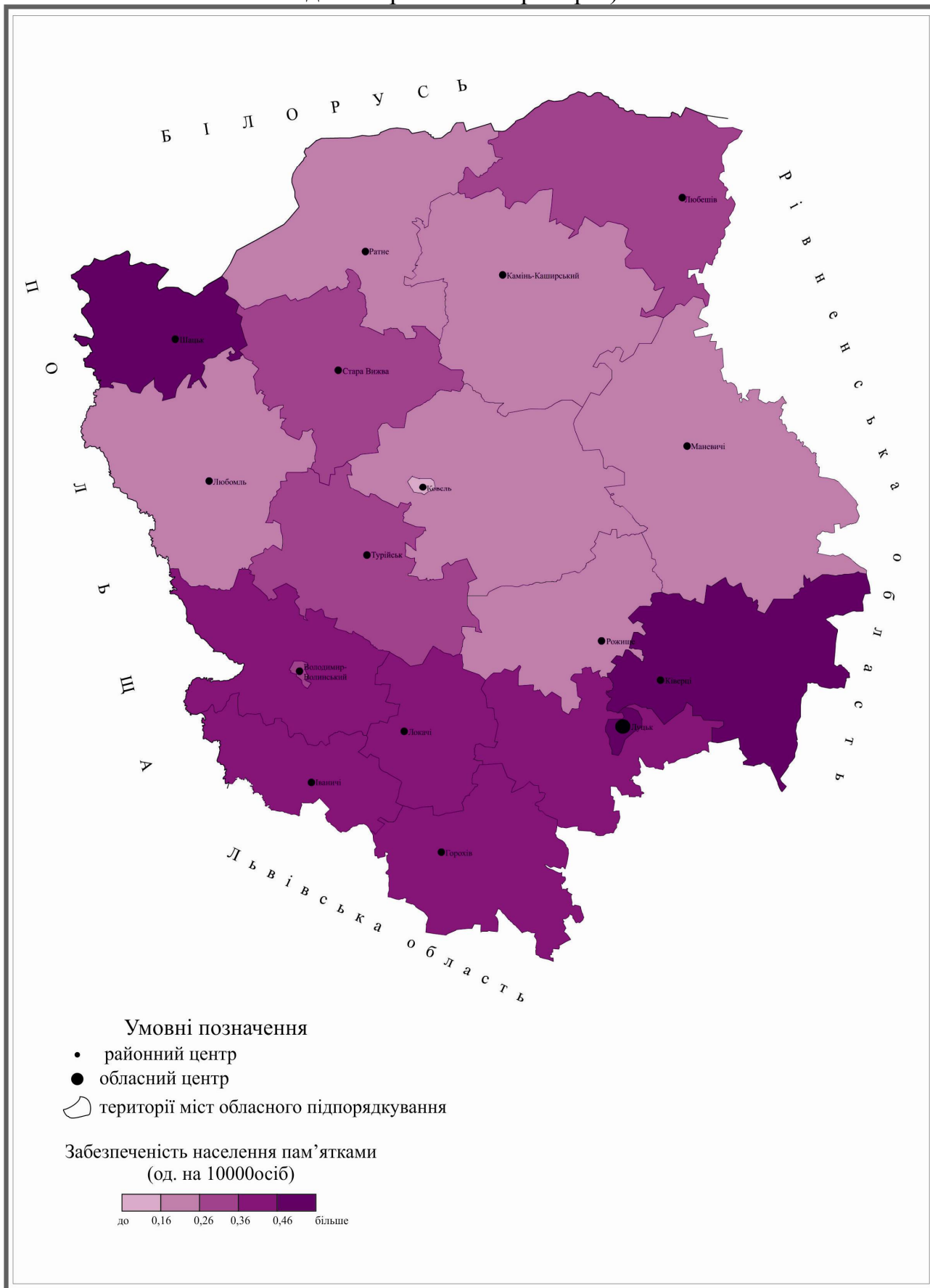
Забезпеченість населення пам'ятками монументального мистецтва та подієвими ресурсами (у межах адміністративних територій)

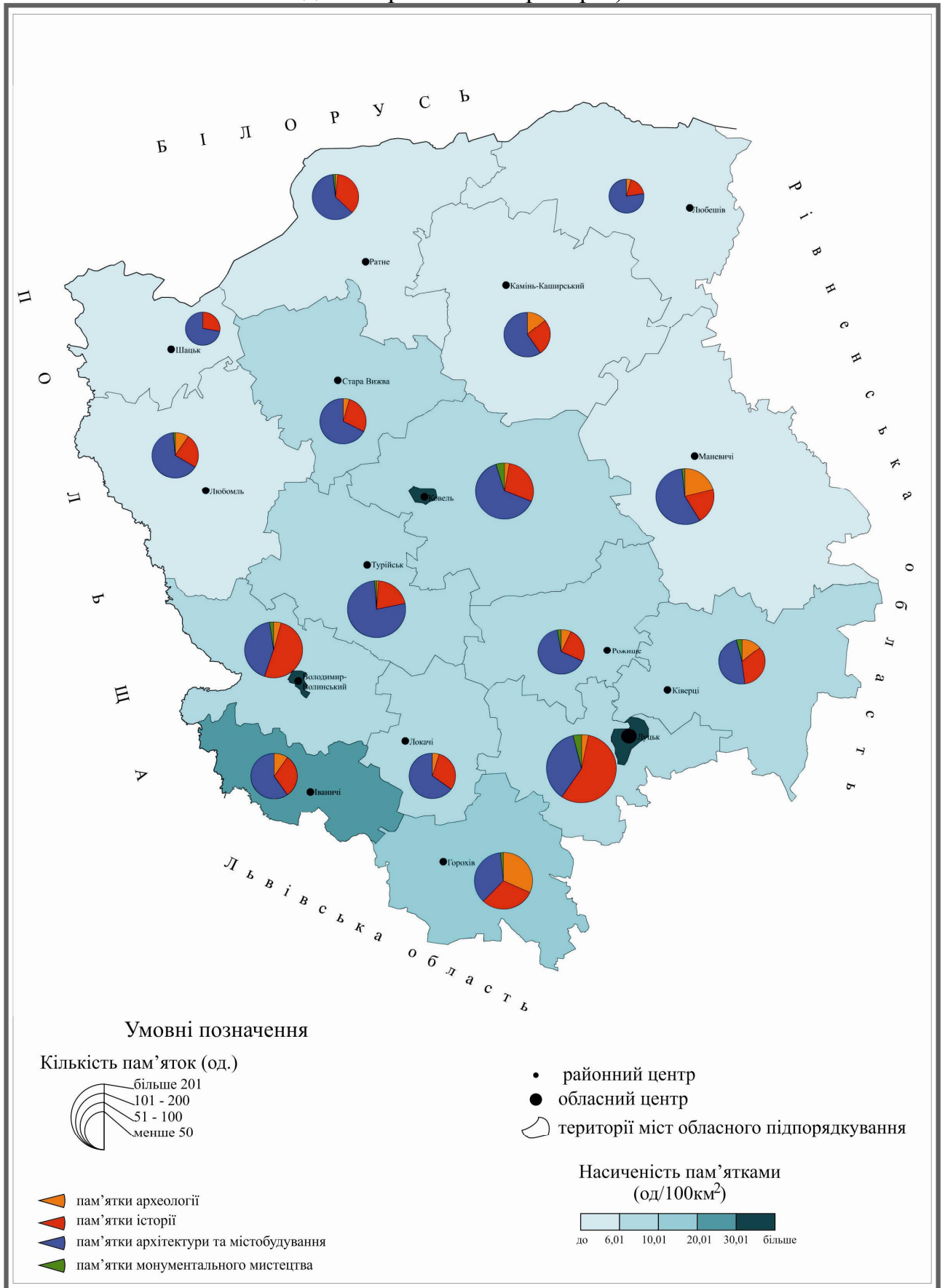
Насиченість території музейними установами (у межах адміністративних територій)

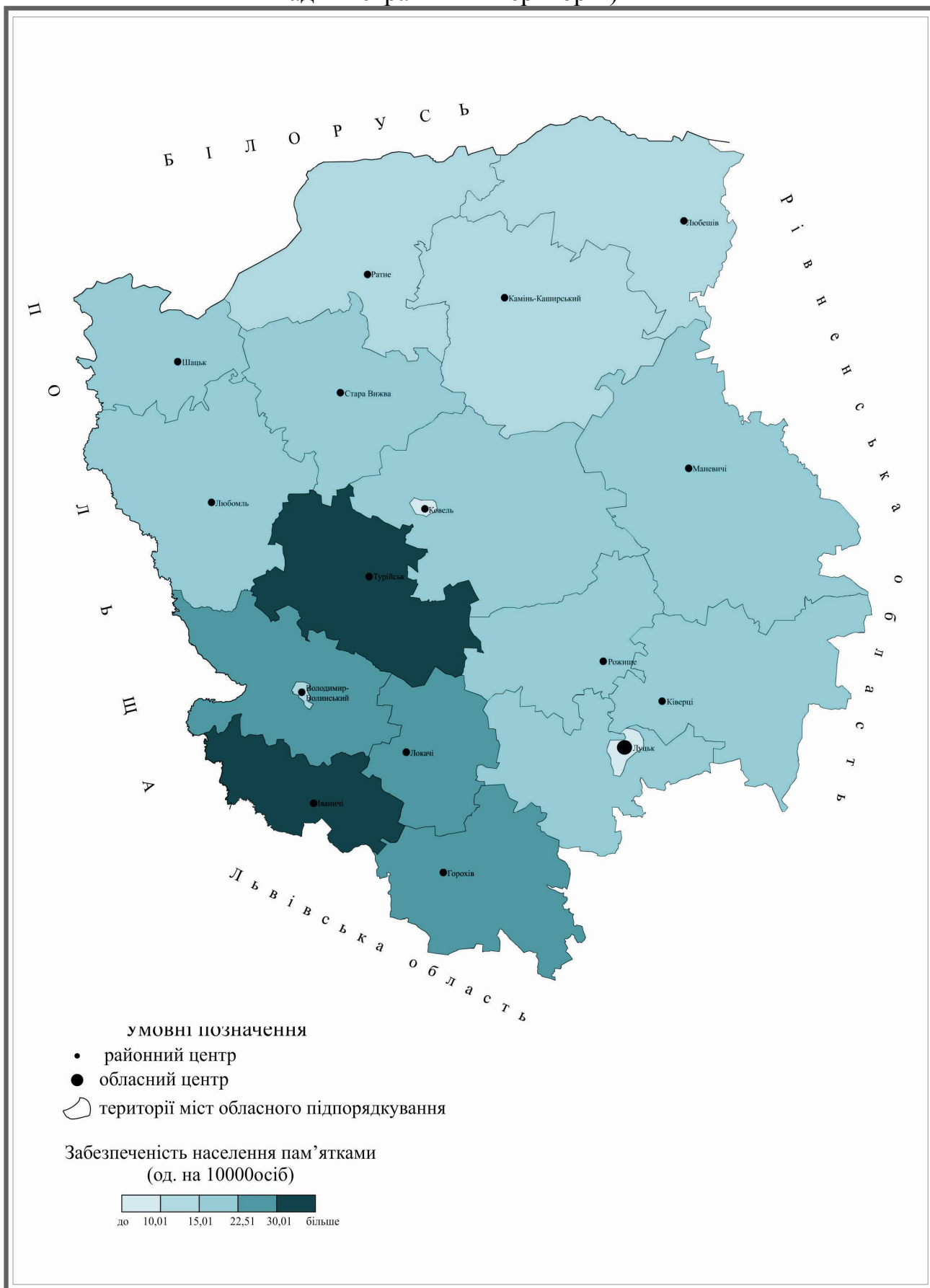
Забезпеченість населення музейними установами (у межах адміністративних територій)

Насиченість території історико-культурними атракціями (у межах адміністративних територій)

Забезпеченість населення історико-культурними атракціями (у межах адміністративних територій)

Історико-культурні рекреаційні пункти першого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРПн ₁ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Березовичі	могила братська радянських воїнів і пам'ятник землякам 1941-1945рр.
2.	Горичів	могила Хандрука, матроса крейсера "Варяг"
3.	Заріччя	пам'ятний знак на честь секретаря с/р Стемпковського А. Ф. 1944р.
4.	Зоря	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
5.	Ласків	могила братська радянських воїнів 1944р.
6.	Льотниче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
7.	Орані	могила братська радянських воїнів 1944р.
8.	Рогожани	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
9.	Свійчів	могила братська радянських воїнів 1941-1944рр.
10.	Стенжаричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
11.	Хмелівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
12.	Бобичі	дерев'яна Покровська церква 1902р.
13.	Новосілки	мурована Петропавлівська церква 1783р.
14.	Чесний Хрест	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1904р.
15.	Жовтневе	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1903р.
16.	Нехвороща	мурована Борисоглібська церква 1899р.)
17.	Хворостів	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1876р.
18.	Яковичі	мурована церква Флора і Лавра 1877р.
19.	Амбуків	пам'ятник Герою Радянського Союзу В.В.Петрову
<i>Горохівський район</i>		
20.	Гектари	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
21.	Мар'янівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
22.	Мирне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
23.	Михлин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
24.	Ниви Губинські	пам'ятник на честь заснування села
25.	Озерці	пам'ятник землякам 1941-1945рр
26.	Пустомити	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
27.	Рачин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
28.	Скірче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
29.	Гумнище	дерев'яна церква Різдва 1785р.
30.	Кутрів	дерев'яна Георгіївська церква 1761р.
31.	Ржищів	Михайлівська дерев'яна церква 1756-1779рр.
32.	Диковини	дерев'яна Покровська церква 1715-1720рр.
33.	Жабче	дерев'яна Петропавлівська церква 1883р.
34.	Пильгани	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1856р
35.	Красів	багатошарове поселення
36.	Кумовище	багатошарове поселення
37.	Волиця Дружкопільська	багатошарове поселення
38.	Горішне	багатошарове поселення
<i>Іваничівський район</i>		
39.	Будятичі	братська могила радянських воїнів 1944р.

1	2	3
40.	Бортнів	братська могила радянських воїнів 1944р.
41.	Бужанка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
42.	Грибовиця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
43.	Гряди	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
44.	Клопочин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
45.	Кречів	пам'ятник прикордонникам 9-ї застави 1941р.
46.	Луковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
47.	Завидів	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
48.	Морозовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
49.	Петрове	пам'ятник на місці загибелі Героя Радянського Союзу В.Петрова 1941р.
50.	Радовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
51.	Риковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
52.	Шахтарське	братська могила радянських воїнів 1944р.
53.	Грушів	церква Різдва Богородиці мурована 1803р.
54.	Грибовиця	дерев'яна Покровська церква поч. XVIIIст.
55.	Менчичі	Ризоположенська дерев'яна церква 1887р.
56.	Старий Порицьк	дерев'яна Успенська церква 1784р.
57.	Соснина	мурована церква Параскеви П'ятниці кінця XVIIIст.
58.	Орищі	мурована Покровська церква 1920р.
59.	Тишковичі	мурована цеква зачаття Іоанна Предтечі 1934р.
60.	Лежниця	городище XI-XIIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
61.	Брониця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
62.	Бузаки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
63.	Воєгоща	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
64.	Залісся	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
65.	Кримне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
66.	Острівок	могила радянського партизана Ковча Й.М. 1944р.
67.	Запруддя	дерев'яна Успенська церква 1795р.
68.	Осівці	дерев'яна Параскевська церква 1777р.
69.	Гута Каменська	дерев'яна церква Іоанна Предтечі поч. XVIIIст.
70.	Стобихва	поселення середньовіччя
<i>Ківерцівський район</i>		
71.	Башлики	могила радянського воїна Шаваріна 1941р.
72.	Берестяне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
73.	Борохів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
74.	Гор'янівка	могила радянського воїна Прядко 1944р.
75.	Грем'яче	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
76.	Дачне	німецьке кладовище часів другої світової війни 1942р.
77.	Дерно	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
78.	Дідичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
79.	Домашів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
80.	Жорнище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
81.	Дубище	пам'ятник генералу армії, Герою Радянського Союзу М.Ф.Ватугіну
82.	Звози	могила радянських воїнів 1944р.
83.	Клубочин	братська могила мирних жителів 1942р.
84.	Кульчин	могила радянського льотчика Гуськова В.Б. 1941р.

1	2	3
85.	Личани	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
86.	Ромашківці	дільниця братських могил російських воїнів 1916р.
87.	Словатичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
88.	Сокиричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
89.	Холоневичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
90.	Завітне	кірха, зараз Вознесенська церква 1920р.
91.	Сильне	дерев'яна церква Іоанна Богослова 1825р.
92.	Веснянка	ранньозалізне поселення
93.	Конопелька	багатошарове поселення
94.	Одеради	городище XI-XIIIст.
95.	Олександрія	багатошарове поселення
<i>Ковельський район</i>		
96.	Бахів	могила радянських громадян єврейської національності 1943р.
97.	Кашівка	могила гвардії сержанта Кулісова М.А. 1944р.
98.	Кричевичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
99.	Майдан	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
100.	Новий Мосир	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
101.	Підріжжя	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
102.	Воля Любитівська	поштова станція XIXст.
103.	Свидники	пам'ятник воїнам, що загинули під час I світової війни 1918р.
104.	Сільце	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
105.	Старі Кошари	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
106.	Тойкут	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
107.	Підліси	дерев'яна Дмитрівська церква 1910р.
108.	Погиньки	дерев'яна церква Різдва Богородиці 1903р.
109.	Кривлин	городище XIV-XVIIст.
110.	Нові Кошари	городище XII-XIVст.
<i>Локачинський район</i>		
111.	Білопіль	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
112.	Бубнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
113.	Війниця	могила капітана Червоної Армії Гоменюка Д.Г. 1941р.
114.	Войнин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
115.	Замличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
116.	Заячиці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
117.	Зубильне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
118.	Козлів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
119.	Конюхи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
120.	Коритниця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
121.	Крухиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
122.	Марковичі	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
123.	Старий Загорів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
124.	Холопичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
125.	Шельвів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
126.	Сірнички	дерев'яна Лукинська церква 1788р
127.	Хорів	дерев'яна Онуфріївська церква 1876р.
<i>Луцький район</i>		
128.	Вербаїв	могила братська жертв фа шизму 1943р.

1	2	3
129.	Веселе	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
130.	Гаразджа	могила письменника М.П.Левицького 1932р.
131.	Лаврів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
132.	Лище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
133.	Маяки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
134.	Першотравнев	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
135.	Радомишль	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
136.	Ратнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
137.	Буків	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1768р.
138.	Боголюби	дерев'яна Василівська церква 1883р.
139.	Городок	дерев'яна Миколаївська церква 1890р.
140.	Озеряни	кірха 1920р.
141.	Сьомаки	дерев'яна церква Іоанна Богослова 1875р.
142.	Горзвин	городище XI-XIIIст.
<i>Любешівський район</i>		
143.	Воля Березна	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
144.	Гірки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
145.	Дольськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
146.	Зарудчі	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р.
147.	Лобна	меморіальний комплекс "Партизанська слава" і братська могила радянських партизан
148.	Підкормілля	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
149.	Шлапань	могила невідомого радянського воїна 1944р.
150.	Ветли	городище XI-XIIIст.
<i>Любомльський район</i>		
151.	Бережці	група братських могил радянських воїнів 1944р.
152.	Бірки	група братських могил радянських воїнів 1944р.
153.	Гуменці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
154.	Замлиння	могила братська радянських воїнів 1944р.
155.	Зачернечя	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
156.	Коцюри	братська могила радянських воїнів 1944р.
157.	Красноволля	братська могила радянських воїнів 1944р.
158.	Машів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
159.	Мосир	могили радянських воїнів 1941-1945рр.
160.	Полапи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
161.	Почапи	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
162.	Рівне	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
163.	Руда	могила братська радянських воїнів 1944р.
164.	Терехи	група братських могил радянських воїнів 1944р.
165.	Воля Черемошна	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
166.	Чмикос	могила братська радянських воїнів 1944р.
167.	Старовойтове	могила братська радянських прикордонників і пам'ятник прикордонникам 1941р.
168.	Городно	дерев'яна Лукинська церква 1745р.
169.	Нудиже	дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1868р.
170.	Лисняки	курганний могильник невизначеного часу
171.	Новоугрузьке	городище XII-XIIIст.

1	2	3
<i>Маневицький район</i>		
172.	Велика Осниця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
173.	Костюхнівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
174.	Красноволля	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
175.	Кукли	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
176.	Тельчі	могила невідомого радянського воїна 1944р.
177.	Боровичі	мурована церква Різдва Богородиці 1930р.
178.	Ситниця	дерев'яна церква Іоанна Богослова XVIII-XIXст.
179.	Гораймівка	поселення XI-XIIст.
180.	Мала Осниця	мезолітична стоянка
181.	Нічогівка	поселення епохи бронзи
182.	Новосілки	поселення XI-XIIст.
183.	Розничі	неолітичне поселення
184.	Серхів	мезолітична стоянка
185.	Старі Підцаревичі	багатошарове поселення
<i>Ратнівський район</i>		
186.	Височне	пам'ятник на місці подвигу В.П.Газіна 1944р.
187.	Прохід	могила розстріляних євреїв 1942-1943рр.
188.	Річиця	могила братська радянських воїнів 1944р.
189.	Щедрогір	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
190.	Язавні	пам'ятник на місці подвигу Газіна В.П. 1944р.
191.	Гірники	дерев'яна дзвіниця
192.	Заліси	дерев'яна церква Параскеви 1794р.
<i>Рожищенський район</i>		
193.	Березолуки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
194.	Береськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
195.	Вітоніж	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
196.	Вічині	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
197.	Залісці	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
198.	Квітневе	могила російських воїнів 1916р.
199.	Кременець	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
200.	Линівка	могила радянського воїна М.Г.Березика 1944р.
201.	Луків	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
202.	Мильськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
203.	Немир	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
204.	Переспа	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
205.	Підліски	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
206.	Тихотин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
207.	Трилісці	могила радянського воїна В.В.Воробйова 1944р.
208.	Уляники	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр.
209.	Озденіж	мурована церква Казанської Богоматері 1877р.
210.	Підгірне	дерев'яна церква Параскеви 1787р.
211.	Ворончин	поселення 1500-1250 рр. До н.е.
212.	Носачевичі	багатошарове поселення
<i>Старовижівський район</i>		
213.	Брунетівка	могила братська радянських воїнів 1944р.
214.	Залюття	братська могила радянських воїнів 1944р.
215.	Паридуби	могила братська радянських воїнів 1944р.

1	2	3
216.	Рудня	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
217.	Седлище	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
218.	Смоляри	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
219.	Соколищ	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
220.	Солов'ї	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
221.	Стара Гута	могила радянського воїна Метієнка 1944р.
222.	Хотивель	могила радянського воїна Назарова І.К. 1944р.
223.	Текля	курган ІХ-ХІст.
<i>Турійський район</i>		
224.	Гайки	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
225.	Годоровичі	могила радянських воїнів Самойленка І.І. та Коромислова Д.О. 1944р.
226.	Залізці	могила радянського воїна Бакунова 1944р.
227.	Зілове	могила братська радянських воїнів 1944р.
228.	Марковичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
229.	Мочалки	могила радянського воїна І.С.Гурова 1944р.
230.	Овлочин	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
231.	Окунин	могила невідомого радянського воїна 1942р.
232.	Осьмиговичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
233.	Селець	пам'ятник землякам та партизанам 1941-1945рр.
234.	Сушибаба	могила розстріляних євреїв 1942р.
235.	Туричани	могила братська радянських воїнів 1944р.
236.	Туличів	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
237.	Осетрів	мурована Миколаївська церква 1856р.
238.	Чорніїв	дерев'яна церква Іоанна Предтечі 1885р.
<i>Шацький район</i>		
239.	Волиця	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
240.	Вільшанка	могила братська радянських воїнів 1944р.
241.	Перешпа	могила братська радянських воїнів та партизана 1943-1944рр.
242.	Прип'ять	могила братська радянських воїнів 1944р.
243.	Ростань	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
244.	Смоляри Світязькі	могила братська радянських воїнів 1944р.
245.	Хрипськ	могила братська радянських воїнів 1944р.
246.	Самійличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр.
247.	Пульмо	могила братська радянських воїнів 1944р.
248.	м.Нововолинськ	пам'ятник на честь радянських прикордонників 1941р.

Історико-культурні рекреаційні пункти другого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРПн ₂ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Овадне	братська могила радянських воїнів 1944р, пам'ятник землякам 1941-1945рр.
2.	Микитичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та пам'ятник Герою Радянського Союзу А.С.Грисюку
3.	П'ятидні	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила братська жертв фашизму 1941-1944р.
4.	Бубнів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та приміщення залізничної станції 1930р.
<i>Горохівський район</i>		
5.	Бережанка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила радянського воїна О.Могилка
6.	Лобачівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та меморіальний комплекс полеглим в Афганістані воїнам-інтернаціоналістам
7.	Сенкевичівка	братська могила воїнів 1944р. та місце масового розстрілу євреїв 1941р.
8.	Вільхівка	дерев'яні Хрестовоздвиженська церква та її дзвіниця 1782р.
9.	Марковичі	багатошарове поселення, курган невизначеного часу
10.	Мирків	багатошарове поселення та Михайлівська дерев'яна церква XVIII-XIXст.
11.	Новостав	багатошарове поселення та дерев'яна Миколаївська церква кінця XIXст.
12.	Хмельницьке	багатошарове поселення та курган невизначеного часу
13.	Брани	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Покровська церква 1725р.
14.	Бужани	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Михайлівська церква 1902р.
15.	Ватин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу
16.	Губин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована церква Різдва Богородиці 1900р.
17.	Ковбань	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1902р.
18.	Липа	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Дмитрівська церква XVIII-XXст.
19.	Мислині	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу
20.	Охлопів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Миколаївська церква 1648р.
21.	Сільце	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Симеонівська церква 1885р.
22.	Скригове	дерев'яна Успенська церква XVIII-XXст. та могила лейтенанта радянської армії Крест'янінова А.К.
23.	Смолява	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1783р.

1	2	3
24.	Терешківці	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та поселення епохи бронзи
25.	Цегів	Введенська дерев'яна церква 1890р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
<i>Іваничівський район</i>		
26.	Трубки	могила комсомолки О.М.Заєць 1948р., могила невідомого радянського воїна 1944р.
27.	Бужковичі	дерев'яна Богородицька церква 1776р. та її дзвіниця XVIIIст.
28.	Біличі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., Михайлівська дерев'яна церква 1930р.
29.	Колона	пам'ятник на честь радянських воїнів і воїнів-односельчан 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1779р.
30.	Мишів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована Миколаївська церква 1885р.
31.	Мовники	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1713р.
32.	Поромів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Покровська церква 1750-1880р.
33.	Стара Лішня	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1773-1778рр.
34.	Топилище	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1904р.
35.	Соснина	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована церква Параскеви П'ятниці, кін.XVIIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
36.	Гута Боровенська	могила радянських воїнів Ларіонова і Романюка 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
37.	Добре	могила радянського воїна Полозова В.І. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
38.	Карасин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила братська поляків, жертв війни 1943р.
39.	Тоболи	пам'ятник на честь воїнів-партизан 1941-1945рр. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
40.	Черче	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
41.	Боровне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та багатошарове поселення
42.	Верхи	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1742р.
43.	Видерта	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва 1737р.
44.	Видричі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Стрітенська церква 1642р.
45.	Качин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1589р.
46.	Личини	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1907р.
47.	Полиці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1825р.

продовження додатка М 2

1	2	3
48.	Раків Ліс	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Благовіщенська церква 1914р.
49.	Сошичне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1902р.
<i>Ківерцівський район</i>		
50.	Покащів	пам'ятний знак на місці загибелі комсомольця А.Данилевича 1930-1945рр. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
51.	Суськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та пам'ятник Герою Радянського Союзу В.О.Киричуку 1944р.
52.	Холопнів	місце дислокації частин 1-ої армії Війська Польського 1944р., могила партизана лейтенанта Левицького С.В. 1943р.
53.	Городище	могила братська радянських воїнів 1944р. та городище XI-XIIIст.
54.	Ківерці	могила братська радянських воїнів 1944р., мурований костел 1930р.
<i>Ковельський район</i>		
55.	Білашів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
56.	Велицьк	могила братська радянських льотчиків 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
57.	Городище	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та братська могила радянських воїнів 1944р.
58.	Колодниця	братська могила пратизан та могила Лаховського Ф.С. 1944р.
59.	Мощена	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Зеленського Г.М. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
60.	Поворськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила розстріляних євреїв 1942р.
61.	Поповичі	пам'ятник Мартинюку Г.Ф. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
62.	Старий Мосир	дві братські могили радянських воїнів 1944р.
63.	Черемошне	дві братські могили радянських воїнів 1944р.
64.	Гішин	могила братська невідомих радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Дмитрівська церква 1567р.
65.	Дроздні	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1710р.
66.	Козлиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1888р.
67.	Скулин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Іоанна Богослова 1878р.
<i>Локачинський район</i>		
68.	Озютичі	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р. та могила братська радянських воїнів 1944р.
69.	Дорогиничі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Покровська церква 1825р.
70.	Колпитів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та мурована церква нерукотворного Спаса 1900р.
71.	Линів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1873р.
72.	Привітне	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та курган невизначеного часу

1	2	3
73.	Тумин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Миколаївська церква 1900р.
<i>Луцький район</i>		
74.	Боратин	могила розвідника К.Сивого 1915р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
75.	Буяни	могила братська мирних жителів 1943р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
76.	Воютин	могила трьох радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
77.	Григоровичі	дві могили невідомого радянського воїна
78.	Липини	пам'ятник воїнам-визволителям 1941-1945рр., братська могила воїнів 1944р.
79.	Чаруків	могила жертв епідемії чуми XVIIIст., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
80.	Смолигів	дерев'яна Миколаївська церква 1743р. та її дзвіниця XVIIIст.
81.	Усичі	городище XI-XIIIст., дерев'яна церква Святого Луки XVIIст.
82.	Баїв	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1875р.
83.	Милуші	місце, де загинув Герой Радянського Союзу П.М.Тарасов 1944р. та дерев'яна церква Параскеви поч.XVIIст.
84.	Підгайці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Олександра Невського 1868р.
85.	Промінь	дерев'яна Михайлівська церква 1885р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
86.	Садів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Казанська церква 1910р.
<i>Любешівський район</i>		
87.	Березичі	могила партизана Лозенка І.І. 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
88.	Бучин	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р. та могила братська російських воїнів 1916р.
89.	Хоцунь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р.
90.	Цир	могила невідомих радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
91.	Бихів	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1757р.
92.	Бірки	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Юсафівська дерев'яна церква 1769р.
93.	Залізниця	пам'ятник жертвам фашизму 1942р. та дерев'яна Покровська церква 1745р.
94.	Мала Глуша	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1811р.
<i>Любомльський район</i>		
95.	Висоцьк	група братських могил радянських воїнів 1944р. та могила братська радянських прикордонників 1941р.
96.	Забужжя	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
97.	Запілля	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.

продовження додатку М 2

1	2	3
98.	Куснище	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
99.	Ладинь	могила радянського стрільця-радиста 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
100.	Підгородне	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
101.	Римачі	братські могили радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
102.	Вишнів	братська могила радянських воїнів і активістів села 1942-1944рр. та дерев'яна Козьмодем'янівська церква 1860р.
103.	Гуца	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та городище Х-ХІст.
104.	Олеськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Святодухівська дерев'яна церква 1889р.
<i>Маневицький район</i>		
105.	Боровичі	братська могила червоноармійців 1939р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
106.	Будки	могила радянського воїна М.М.Шебаршова та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
107.	Грузятин	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та могила братська червоноармійців 1939р.
108.	Рудники	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р
109.	Цміни	могила розстріляних євреїв 1942р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
110.	Лишнівка	дерев'яна Успенська церква XVII-XVIIIст. та її дзвіниця поч. XVIIIст.
111.	Оконськ	дерев'яна Успенська церква XVII-XVIIIст. та її дзвіниця поч. XVIIIст.
112.	Нова Руда	дерев'яна Дмитрівська церква 1742р. та її дзвіниця
113.	Майдан-Липненський	поселення ХІст., поселення ХІІст.
114.	Семки	поселення раннього заліза, городище ХІст.
115.	Велика Ведмежка	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна церква Різдва Богородиці 1834-1881рр.
116.	Куликовичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та багатошарове поселення
<i>Ратнівський район</i>		
117.	Видраниця	могила невідомих воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
118.	Жиричі	могила братська радянських воїнів 1944р. та могила невідомого радянського воїна 1944р.
119.	Кортеліси	меморіальний комплекс жертвам фашизму 1942р., могила Карпука Я.С., члена КПЗУ, комісара партизанського загону ім.Щорса 1943р.
120.	Млинове	могила розстріляних євреїв 1942р. та могила невідомого радянського воїна 1944р
121.	Поступель	пам'ятник на місці загибелі Голубенка, працівника РК ЛКСМУ та пам'ятник землякам 1941-1945рр
122.	Гута	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1934р.
123.	Здомишель	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIIст.

1	2	3
124.	Краска	могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Успенська церква 1783р.
<i>Рожищенський район</i>		
125.	Крижівка	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
126.	Рудня	пам'ятник на честь воїнів-визволителів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
127.	Топільне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник М.Ф.Ватутіну
128.	Трилісці	могила радянського воїна М.А.Бехреєва 1944р., могила радянського воїна Ю.Є.Котельнікова 1944р.
129.	Ясенівка	могила радянського воїна І.Т.Остапенка 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
130.	Городині	могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Покровська церква 1762р.
131.	Доросині	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Святого Луки XVII-XVIIIст.
132.	Копачівка	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поштова станція сер. XIXст.
133.	Любче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
134.	Навіз	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поселення XI-XIIIст.
135.	Рудка-Козинська	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Троїцька церква 1786р.
<i>Старовижівський район</i>		
136.	Глухи	могила радянських воїнів Денисова і Дюжикова 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
137.	Журавлине	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
138.	Поліське	могила братська радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
139.	Синове	братська могила радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
140.	Любохини	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Симеонівська церква 1867р.
141.	Сереховичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та церква Успіння Богородиці 1888р.
<i>Турійський район</i>		
142.	Турійськ	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р.
143.	Блаженник	пам'ятний знак на честь подвигу героїв Радянського Союзу Іванова О.Г., Солодова Ю.М., Харламова В., Саранчі М. 1944р., могила братська радянських воїнів 1944р.
144.	Бобли	пам'ятник Герою Соціалістичної праці Панасюку О.С. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
145.	Кульчин	могила Токарської-Карпук К.Т. 1910-1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
146.	Миляновичі	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
147.	Вербичне	пам'ятник на честь секретаря Турійського райкому комсомолу В.І.Музиченка 1944р., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1881р.

продовження додатка М 2

1	2	3
148.	Новий Двір	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
149.	Оса	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1772р.
150.	Перевали	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., дерев'яна Успенська церква 1767-1881рр.
<i>Шацький район</i>		
151.	Грабове	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
152.	Кропивники	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., могила партизанки Я.Смоляр 1926-1942рр.
153.	Острів'я	могила братська радянських воїнів 1944р. та дерев'яна Варварівська церква поч.XVIIIст.

Історико-культурні рекреаційні центри першого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Красностав	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яний вітряний млин ХІХст., Василівська церква 1741р.
2.	Микуличі	пам'ятник на честь подвигу екіпажу льотчиків під командуванням Героя Радянського Союзу гвардії капітана С.В.Мілашенкова, дерев'яна Соборобогородицька церква 1778р. та мурована Троїцька церква 1880р.
3.	Селець	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., муровані Михайлівська церква та дзвінниця 1840р.
4.	Воцатин	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник членам КПЗУ Мацьосі Ф.П., Дядюку Ю.Т., Шейчуку С.Ф., 1941р. та дерев'яна Петропавлівська церква 1877р.
5.	Лудин	пам'ятник 50-річчя скасування кріпосного права в Росії, пам'ятник землякам 1941-1945рр. та Миколаївська церква (1601р.)
6.	Пархоменкове	могила братська радянських прикордонників, могила радянського прикордонника Земнухова Т.М., могила радянського прикордонника Пархоменка І.І., пам'ятник радянським прикордонникам 3-ої застави всі 1941р.
7.	Рокитниця	могила братська прикордонників, пам'ятник працівникам НКВС, пам'ятник радянським прикордонникам
8.	Суходоли	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів та могила невідомого радянського воїна 1944р., дерев'яна Симеонівська церква 1777р.
9.	Хмелів	братська могила радянських воїнів 1944р, могила Гаврися С.І., секретаря комсомольської організації с.Бубнів 1949р., дерев'яна Михайлівська церква 1770р.
10.	Хобултова	дві братські могили радянських воїнів 1944р, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизанів, підпільників і воїнів-односельчан 1941-1945рр.
<i>Горохівський район</i>		
11.	Галичани	пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багаточарових поселення та курган невизначеного часу
12.	Журавники	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр. та місце масового розстрілу євреїв 1941р., пам'ятка археології національного значення середньовічне городище, мурована Дмитрівська церква 1902р.
13.	Звиняче	пам'ятник на честь радянських воїнів, воїнів-односельчан 1941-1945рр., два середньовічних городища та три багаточарових поселень
14.	Квасів	пам'ятник воїнам-визволителям і землякам 1941-1945рр., дерев'яні Преображенська церква та її дзвіниця 1765р.
15.	Мерва	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник Богдану Хмельницькому, мурована церква Різдва Богородиці ХVІІІ-ХХст.

Продовження додатка Н 1

1	2	3
16.	Новосілки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Преображенська церква та її дзвіниця 1765р.
17.	Перемиль	братська могила російських воїнів 1916р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., дерев'яна Покровська церква 1880р.
18.	Підбереззя	пам'ятник на честь радянських танкістів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., Аннозачатівська дерев'яна церква та її дзвіниця XVIIст.
19.	Пірванче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багатощарових поселення
20.	Піски	місце бою армії Богдана Хмельницького з польсько-шляхетським військом у 1651р. та ансамбль Георгіївської церкви, а саме: муровані церква та дзвіниця 1854-1869рр., огорожа з брамою кінця XIXст.
21.	Скобелка	пам'ятник землякам 1941-1945рр., багатощарова курганна група, майстерня і поселення епохи бронзи, мурована Миколаївська церква 1814р.
22.	Холонів	могила гвардії лейтенанта Якутіса В.В. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два багатощарових поселення
23.	Шклінь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Бористоглібська церква та її дзвіниця 1864р.
24.	Печихвости	пам'ятник на честь радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Введенська церква 1708р.
25.	Угринів	могила братська російських воїнів 1916р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Хрестовоздвиженська церква 1854р.
26.	Іванівка	чотири багатощарових поселення, поселення бронзи та середньовічне городище
27.	Колмів	чотири багатощарових поселення і одне середньовічне городище, дерев'яна Миколаївська церква 1879р.
28.	Борисковичі	багатощарове поселення XI-XIIIст. та городище XI-XIIIст., дерев'яна Іовлінська церква 1902р.
29.	Довгів	середньовічне городище, дерев'яні Михайлівська церква та її дзвіниця 1740р.
30.	Ощів	три багатощарових поселення, поселення епохи бронзи, городище невизначеного часу
<i>Іваничівський район</i>		
31.	Литовеж	пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941р., пам'ятник на честь радянських активістів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два городища XI-XIIIст., дерев'яна Введенська церква 1791р.
32.	Іваничі	меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та воїнів-земляків 1941-1945рр., могила Героїв Радянського Союзу Д.З.Тарасова і Б.Д.Єр'оміна, могила Лелюкова Ю.М., дерев'яна церква Сорока мучеників XVIII-XIXст.
33.	Жашковичі	могила О.Шума ("Вовчака"), заступника командира військової округи "Турів" УПА 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква 1875р.

продовження додатка Н 1

1	2	3
34.	Заболотці	могила братська прикордонників і начальника 11-ї прикордонної застави О.К.Уткіна 1941р., пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941 р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1906р.
35.	Заставне	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., пам'ятник на честь воїнів-прикордонників 1941р., городище XI-XIIIст.
36.	Павлівка	пам'ятний знак військовим з'єднанням, які визволяли село 1944р., могила братська поляків - жертв війни 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Михайлівська церква 1650р.
37.	Переславичі	могила невідомого радянського воїна 1944р., місце масового розстрілу євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
38.	Низкиничі	мурована Успенська церква 1653р., дерев'яна дзвіниця XVIIст., мурований мур XVIIст.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
39.	Грудки	пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Михайлівська церква 1775р. та її дзвіниця
40.	Ворокомле	могила радянських воїнів Шаманова і Данилюка 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1889р.
41.	Нуйно	два пам'ятники землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів 1944р., дерев'яна Преображенська церква 1600р. та дерев'яна Покровська церква 1841р.
42.	Пнівне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська невідомих радянських воїнів 1944р., братська могила воїнів УПА 1944р.
43.	Хотешів	братська могила воїнів УПА 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., місце масового розстрілу євреїв 1942р., дерев'яна Михайлівська церква 1790р.
<i>Ківерцівський район</i>		
44.	Жидичин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., Миколаївська мурована церква 1723р., мурована дзвіниця XVIIст., будинок митрополита 1723р.
45.	Залісоче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Стрітенська церква 1784р., дерев'яна дзвіниця 1806р.
46.	Звірів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище та поселення XI-XIIIст., Воскресенська дерев'яна церква XXст.
47.	Липне	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1770р., та її дзвіниця кінця XIXст.
48.	Макаревичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яні Михайлівська церква та дзвіниця 1776р.
49.	Метельне	могила невідомого солдата 1944р., дерев'яна Покровська церква 1810р. та її дзвіниця кін. XIXст.
50.	Пальче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., два багатошарових та два ранньозалізних поселень

продовження додатка Н 1

1	2	3
51.	Прилуцьке	будинок, в якому проживала письменниця Г.Запольська ХІХст., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Іоанна Предтечі 1932р.
52.	Човниця	погруддя Кравчука М.П., академіка АН УРСР, багатошарове поселення, городище ХІст.
53.	Цумань	група братських могил радянських воїнів 1944р., мурована Покровська церква 1843р., костел ХХст., пам'ятник герою Радянського Союзу Д.П.Васильєву 1944р.
54.	Журавичі	могила розстріляних євреїв 1942р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква ХХст.
55.	Озеро	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., дерев'яна Покровська церква 1900р.
56.	Тростянець	пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник на честь Колківської Першотравневої демонстрації 1935-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., мурована церква Святої Трійці 1648р.
57.	Хорлупи	два пам'ятники землякам 1941-1945рр., багатошарове поселення
<i>Ковельський район</i>		
58.	Доротище	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Успенська церква 1769р. та її дерев'яна дзвіниця кінця ХІХст.
59.	Білин	могила льотчика Некрасова О.П. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського воїна 1944р.
60.	Дубове	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Олійника В.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник Олику В.К., Герою Радянського Союзу, пам'ятник Т.Г.Шевченку
61.	Зелене	пам'ятник на місці бою 175-ої стрілецької дивізії з фашистами при визволенні Ковеля, братська могила радянських воїнів, серед яких поховано Кривобокова М.А., чотири братських могили 1944р.
62.	Любитів	дві братські могили радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила революціонерки Аліксівської Є.З. 1945р., могила старшого лейтенанта Торопова 1944р., дерев'яна Покровська церква ХVII-XІХст.
63.	Мельниця	братська могила радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна-водія 1944р., городище X-XІІІст., костел 1802-1881рр.
64.	Пісочне	дві братські могили радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила рядового Лискіна Г.С 1944р., дерев'яна Михайлівська церква 1866р.
65.	Облапи	дві братські могили радянських воїнів, в одній з яких поховано Героя Радянського Союзу Г.М.Зеленського 1944р., пам'ятний знак на місці подвигу Героїв Радянського Союзу Подколodнова В.Г. і Смирнова В.А. 1944р.
66.	Радошин	пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Бенделіані Ч.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., курган X-XІІІст.

продовження додатка Н 1

1	2	3
67.	Рокитниця	братська могила радянських воїнів 1944р. та братська могила комсомолок 1946р., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1784р.
68.	Уховецьк	братська могила радянських воїнів 1944р., братська могила комсомольців 1932р., могила членів КПЗУ Васюти А.А, Васюти С.А. 1934р., могила Васюти М.А. 1943р., могила Васюти П. В. 1979р., пам'ятник Васюти М.А.
<i>Локачинський район</i>		
69.	Локачі	братська могила радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила жертв фашизму 1943р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Миколаївська церква 1912р., мурована каплиця церкви Преображення XVIIIст
70.	Великий Окорськ	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Михайлівська церква 1787р. та її дзвіниця кінця XVIIIст.
71.	Новий Загорів	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., Загорівський монастир 1492р., братська могила воїнів УПА 1945р., мурована церква Різдва Богородиці середини XVIIIст.
72.	Губин	пам'ятник землякам та радянським воїнам 1941-1945рр., могила екіпажу радянських льотчиків 1941р., могила невідомого радянського воїна 1941р., братська могила жертв фашизму 1941р., мурована церква Різдва Богородиці 1900р.
<i>Луцький район</i>		
73.	Білосток	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., мурована Михайлівська церква 1636р
74.	Воротнів	могила розстріляних євреїв 1942р., мурована церква Різдва Богородиці 1785р., дзвіниця 1869р. та мур з брамою 1869р.
75.	Городище	дві могили невідомого радянського воїна 1944р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Миколаївська церква 1920р.
76.	Коршів	пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., мурована Хрестовоздвиженська церква 1777р., мур з брамою кінця XVIIIст., пам'ятник Лесі Українці
77.	Несвіч	пам'ятник радянським воїнам та землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1771р. та її дзвіниця 1771р.
78.	Піддубці	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братська могила радянських воїнів 1944р., мурована Покровська церква 1745р. та мурована брама 1745р.
79.	Торчин	ділянка братських могил радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище XI-XIIIст., школа 1920р., пам'ятник С.Ф.Гнатюку
80.	Шепель	могила братська радянських воїнів 1944р., городище XI-XIIIст., дерев'яна Успенська церква 1780р.
81.	Забороль	будинок, в якому зупинявся Петро І у 1707р., військове кладовище, пам'ятник землякам 1941-1945рр., громадська будівля поч. XVIIIст., мурована Соборобогородицька церква 1920р.

продовження додатка Н 1

1	2	3
82.	Одеради	могила братська жертв фашизму 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., житловий будинок поч.ХІХст.
83.	Романів	могила лейтенанта медичної служби Н.Гришиної 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Борисоглібська церква 1885р.
<i>Любешівський район</i>		
84.	Велика Глуша	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр. та дерев'яна Успенська церква 1779р.
85.	Залаззя	могила братська радянських воїнів Чернухи О.К. і Флєсюка 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Почаєво-Борогодицька церква 1773р.
86.	Люб'язь	могила братська червоноармійців 1920р., поселення кам'яного віку та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
87.	Седлище	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила старшого лейтенанта Б.С.Германа 1944р., могила трьох невідомих воїнів 1945р., могила радянського воїна Карташова 1945р.
88.	Судче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., могила братська російських воїнів 1916р., могила невідомого радянського льотчика 1944р.
<i>Любомльський район</i>		
89.	Згорани	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Дмитрівська церква 1674р. та її дзвіниця 1674р.
90.	Штунь	дві братські могили радянських воїнів 1944р., мурована церква Іоанна Богослова 1777р. та її дзвіниця 1777р.
91.	Радехів	пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині, пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., мурована Успенська церква 1701р.
92.	Хворостів	пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині та пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1884р.
<i>Маневицький район</i>		
93.	Маневичі	могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан, підпільників, воїнів-земляків та активу району 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1943р., залізничний вокзал 1904р., мурований костел 1920р., пам'ятник Герою Радянського Союзу А.Бринському
94.	Карасин	могила братська радянських воїнів та могила партизана 1944р. та дерев'яна Михайлівська церква 1691р., дерев'яний вітряний млин 1920р.
95.	Комарове	пам'ятник землякам 1941-1945рр., поселення ХІІ-ХІІІст., поселення ХІ-ХІІст.
96.	Старосілля	пам'ятник землякам 1941-1945рр., багатощарове поселення, курган ІХ-ХІст., мурована Климентіївська церква 1918-1920рр.
97.	Городомичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська партизанів 1943р., могила розстріляних поляків 1943р.

продовження додатку Н 1

1	2	3
98.	Городок	могила Ольховика М.М. – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., пам'ятник на честь воїнів-односельчан 1941-1945рр., городище XI-XIIIст.
99.	Градиськ	пам'ятник на честь працівника РВ НКВС Шалохвостова А.К. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква XVII-XIXст.
100.	Копилля	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська комсомольців 1945р., поселення XII-XIIIст.
101.	Криничне	могила політрука Червоної Армії 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна дзвіниця поч. XIXст.
102.	Прилісне	пам'ятник на честь Першотравневої демонстрації 1931р., могила Г.П.Коснюка – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., могила К.О.Халика – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., могила Є.Є.Ковальчука – учасника Першотравневої демонстрації 1931р., пам'ятник на місці розстрілу Першотравневої демонстрації трудящих 1931р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
103.	Троянівка	дільниця братських могил російських воїнів 1915-1916рр., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна дзвіниця церкви Різдва 1772р.
104.	Чорниж	могила партизана-політрука Чуніхіна В.П. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила російських воїнів 1916р., поселення XII-XIIIст.
<i>Ратнівський район</i>		
105.	Ратне	група братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище X-XIIIст., дерев'яна церква Різдва Богородиці XVIII-XIXст., пам'ятник Герою Радянського Союзу Газіну В.П.
106.	Датинь	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1860р., дерев'яна дзвіниця XXст., дерев'яна Воскресенська церква 1856р.
107.	Заброди	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Іоанна Богослова другої пол.XVIIст., дерев'яна каплиця поч. XXст.
108.	Самари	могила невідомого радянського воїна, офіцера 1944р., дерев'яна церква Параскеви 1830р. та її дерев'яна дзвіниця 1876р., дерев'яна Успенська церква 1865р.
109.	Тур	могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Миколаївська церква 1778р. та її дзвіниця 1778р.
110.	Велимче	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянських воїнів Курілова і Хохлачова 1944р., могила радянського воїна Рязанського 1944р, дерев'яна Покровська церква 1661р. та її дерев'яна дзвіниця 1825р.
111.	Замшани	могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1809р.

1	2	3
<i>Рожиченський район</i>		
112.	Пожарки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила невідомого радянського лейтенанта 1941р., дерев'яна Стефанівська церква 1778р., дерев'яна дзвіниця поч.ХІХст.
113.	Сокіл	дільниця братських могил радянських воїнів 1944р., городище ХІ-ХІІІст., мурована Успенська церква, дерев'яна Троїцька церква та її дзвіниця 1661-1825рр., костел 1907р.
114.	Щурин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1661-1767рр., її дзвіниця ХVІІІст.
115.	Іванівка	могила сім'ї радянського активіста Пацифевича 1943р., могила сім'ї голови колгоспу Демидюка П.Ф. 1943р., мурована Петропавлівська церква 1629р.
116.	Літогоща	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила сім'ї Гаврилюка М.Г. 1943р., могила сім'ї Войдюка Ф.П. 1943р., могила сім'ї голови с/р Дегоди А.С. 1943р., могила радянського активіста Джуся С.А. 1943р.
<i>Старовижівський район</i>		
117.	Кримне	могила розстріляних євреїв 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Ризоположенська церква 1756-1885рр., дерев'яна Михайлівська церква 1861р.
118.	Мильці	могила Богатирьова В.С. – радянського льотчика 1944р., мурована Миколаївська церква 1542р., корпус келій з теплою трапезною церквою кін.ХVІІІст., будинок ігумена поч. ХVІІІст., мурована дзвіниця 1901р. та мурована Онуфрійська церква 1723р.
119.	Секунь	могила братська 7 радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Михайлівська церква 1868р., дерев'яна церква Параскеви 1588-1894рр.
120.	Чевель	могила братська радянських воїнів 1944р., могила радянського льотчика 1944р., дерев'яна церква Різдва Богородиці ХVІІІст. та її дерев'яна дзвіниця ХVІІІст.
121.	Яревище	могила братська жертв фашизму 1943р., городище ХІІ-ХІVст., дерев'яна Вознесенська церква 1865р. та її дерев'яна дзвіниця 1865р.
122.	Стара Вижівка	меморіальний комплекс на честь радянських воїнів-визволителів, партизан 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська радянських воїнів і партизан, радянського партактиву 1944р., дерев'яна Преображенська церква та її дерев'яна дзвіниця ХVІІІст.
123.	Буцин	могила радянського воїна В.І.Меткіна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Казансько-Богородична церква 1864р.
124.	Дубечне	могила Марченка Є.І. – полковника Радянської Армії 1944р, пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1900р.
125.	Лютка	могила Воробйова – лейтенанта Радянської Армії 1944р., могила Юдічева Ф.С. – молодшого сержанта Радянської Армії 1944р., могила Сулеви С.Й. – члена КПЗУ 1948р.

продовження додатка Н 1

1	2	3
126.	Мизове	пам'ятник членам КПЗУ Коптію В.Г., Сарапину І.Ф., Сарапину Н.Ф. 1935р., могила Васильєва – сапера 1944р., пам'ятник воїнам-землякам 1941-1945рр., 1951р.
127.	Нова Вижва	могила братська двох невідомих радянських воїнів 1944р., могила невідомого радянського воїна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр.
128.	Смідин	пам'ятник на честь воїнів Радянської Армії, партизан, земляків 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., курганний могильник невизначеного часу
<i>Турійський район</i>		
129.	Купичів	могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська воїнів російської армії 1915р., мурована Преображенська церква 1920р., мурована Троїцька церква 1825р., мурований костел 1900р.
130.	Новосілки	пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1676р., мурована каплиця ХІХст.
131.	Обенижі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Хрестовоздвиженська церква 1821р. та її мурована дзвіниця 1821р.
132.	Дольськ	пам'ятник радянським воїнам та землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна Кондратюка П.Г. 1944р., могила радянського воїна Козлова П.А. 1944р., могила радянського воїна Бегельмана Л.З. 1944р., могила радянського воїна Коржавіна К.О. 1944р., могила радянського воїна Слюсаревського А.О. 1944р.
133.	Дуліби	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила старшого лейтенанта Поповича П.П. 1944р., чотири могили невідомих радянських воїнів
134.	Клюськ	могила радянського воїна Бертшивілі П.І. 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Покровська церква 1920р.
135.	Кустичі	могила невідомого радянського воїна 1944р., могила братська рядового Лисиці і 2-х невідомих радянських воїнів 1944р. та пам'ятник землякам 1941-1945рр.
136.	Мокрець	пам'ятник радянським воїнам, партизанам 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Успенська церква 1881р.
137.	Радовичі	могила лейтенанта Зуєва А.Г. 1944р., могила лейтенанта Плескача П. 1944р., могила рядового Абрашина В.Ф. 1944р., Святодухівська церква 1888р.
138.	Ружин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила радянського воїна майора Аманова Байрама 1944р., могила радянського воїна Косаря І.Д. 1944р., могила радянського воїна Ніни 1944р.
139.	Свинарин	могила радянського воїна Коточилова 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р.
140.	Соловичі	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., дві могили невідомих солдат 1944р.

продовження додатка Н 1

1	2	3
141.	Тупали	пам'ятник на честь члена КПЗУ М.С.Солодюка 1898-1936рр., могила радянського воїна Запотилюка 1944р., дерев'яна Михайлівська церква 1889р.
142.	Туропин	могила невідомого радянського воїна 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1777р.
<i>Шацький район</i>		
143.	Світязь	могила братська радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована Петропавлівська церква 1846р. та її мурована дзвіниця 1846р.
144.	Пульмо	могила братська радянських воїнів, пам'ятник землякам 1941-1945р., дерев'яна Миколаївська церква 1895р.
145.	Шацьк	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., мурована церква Різдва Богородиці 1839р.
146.	Пулемецьке	могила братська радянських воїнів 1944р., місце розстрілу мирних жителів 1943р., могила невідомих радянських воїнів 1944р.

Історико-культурні рекреаційні центри другого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Устилуг	пам'ятник землякам 1941-1945рр., братські могили радянських воїнів 1941-1945рр., пам'ятник радянським прикордонникам 4-ої застави 1941р., місце довгочасної вогневої точки 1941р., будинок, у якому жив і працював І.Стравінський, городище IX-XIIст., будинок Г.Носенко 1900р., погруддя Стравінського
<i>Горохівський район</i>		
2.	Горохів	будинок, в якому в 1920р. знаходився горохівський революційний комітет 1920р., меморіальний комплекс "Холм слави", Обеліск, Скульптурна група, Стела-стіна, Братські могили 1941-1945рр., могила секретаря комсомольської організації В.Румовського 1941р., місце масового розстрілу євреїв 1942р., могила братська розстріляних євреїв 1942р., мурована Вознесенська церква 1844р. та її мурована дзвіниця 1844р.
3.	Борочиче	могила братська російських воїнів 1916р., пам'ятник на честь радянських воїнів та пам'ятник землякам 1941-1945рр., чотири пам'ятки археології, а саме - багатощарових поселення, дерев'яна Миколаївська церква 1648р.
<i>Камінь-Каширський район</i>		
4.	Великий Обзир	пам'ятник землякам 1941-1945рр., чотири багатощарових поселень, два поселення часів середньовіччя і одне невизначеного часу
<i>Ковельський район</i>		
5.	Колодяжне	садиба Лесі Українки, будинок, де жила Леся Українка ("сірий будинок Косачів") будинок, де жила Леся Українка ("білий будинок Косачів"), пам'ятник землякам 1941-1945рр., дві могили невідомого радянського воїна 1944р., могила радянського воїна Косенкова 1944р. та два пам'ятника Лесі Українці
<i>Локачинський район</i>		
6.	Затурці	група братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських артилеристів 1941р., могила В.Липинського, садиба В. Липинського, городище XI-XIIIст., мурований костел Святої Трійці 1642р., палац родини Липинських поч.ХІХст.
7.	Кисилин	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська поляків 1942р., могила розстріляних євреїв 1942р., кисилинський монастир 1614р., мурована Михайлівська церква 1632-1677рр., її дзвіниця та мур з брамою середини ХVІІст., костел кармелітів та келії монастиря кармелітів 1691-1720рр.

1	2	3
<i>Любешівський район</i>		
8.	Любешів	будинок колишньої монастирської школи, в якій навчався Тадеуш Костюшко кінець XVIIIст., могила братська радянських воїнів та партизан 1944р., могила розстріляних євреїв 1943р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., келії монастиря піарів 1684р., в'їзна арка садиби кінця XVIIIст., костел і керлії монастиря капуцинів XVIIIст.
<i>Любомльський район</i>		
9.	Головне	дві братські могили радянських воїнів 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., два могильники IVст. До н.е., мурована Троїцька церква 1841р. Та її надбрамна дзвіниця 1841р.
<i>Маневицький район</i>		
10.	Старий Чорторийськ	могила братська радянських воїнів, серед яких поховані Герої Радянського Союзу Єршов В.Г. і Хакімов Н 1944р., могила Сокола І.Г. – Героя Радянського Союзу 1974р., дві могила розстріляних євреїв 1943р., два городища XI-XIIIст., костел домініканців 1736-1741рр., пам'ятник Соколу І.Г. – Герою Радянського Союзу
11.	Четвертня	могила радянського воїна Вівдича 1944, пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила розстріляних євреїв 1942р., вітряний млин XIXст., городище XII-XIIIст., мурована Преображенська церква 1600р., її мурована дзвіниця поч. XXст.
<i>Ратнівський район</i>		
12.	Заболоття	могила братська радянських воїнів 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дві могила братська мирних жителів 1941р. І 1943р., могила молоді с.Заліси 1943р., дерев'яна Хрестовоздвиженська церква 1795р. Та її дерев'яна дзвіниця 1877р.
<i>Рожищенський район</i>		
13.	Рожище	дільниця братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник Коте Шилакадзе 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., пам'ятник О.Степанюку, члену окружному КПЗУ 1933р., могила розстріляних євреїв 1943р., мурована Михайлівська церква 1920р., костел 1920р., пам'ятник Богдану Хмельницькому
<i>Турійський район</i>		
14.	Луків	братська могила радянських воїнів 1944р., могила братська радянських воїнів 1939р., дві могили розстріляних євреїв 1942р. І 1944р., мурований костел Анни XVI ст., мурована церква Святої Параскеви 1723р., її дерев'яна дзвіниця 1723р., палац поч. XIXст.
15.	Озеряни	пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила братська радянських воїнів 1944р., могила лейтенанта Крячкова М.Я. 1944р., чотири могили невідомих радянських воїнів 1944р.
<i>Шацький район</i>		
16.	Піща	могила братська радянських воїнів 1944р., могила братська мирних жителів 1942р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., дерев'яна Казанська церква 1801р., будинок Гутовського 1890р., мурований млин 1890р., мурована каплиця XIXст., господарські будівлі 1890р.

Історико-культурні рекреаційні центри третього порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Володимир-Волинський район</i>		
1.	Зимне	пам'ятний знак на місці бою прикордонників 3-ої Машівської прикордонної комендатури 90-го Володимир-Волинського прикордонного загону 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., городище VI-VIIст., курган XIIIст., комплекс печей для обпалювання цегли XIV-XVст., комплекс Святогірського монастиря: мурована Успенська церква 1495р., оборонні мури з баштами XVст., мурована Троїцька церква 1567р., мурована трапезна монастиря, мурований млин XIXст.
<i>Іваничівський район</i>		
2.	Милятин	могила полкового комісара Жилякова Г.І. 1941р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила майора П.М.Бурикіна 1941р., могила невідомого радянського воїна 1941р., могила лейтенанта Литвинова 1941р., чотири багаточарових поселення, мурована Параскевська церква 1778р.
<i>Ковельський район</i>		
3.	Голоби	три братські могили радянських воїнів 1944р., могила Бенделіані Ч.К. – героя Радянського Союзу 1944р., пам'ятник землякам 1941-1945рр., могила брата партизан, серед яких поховано Мартинюка Г.Ф. 1944р., мурований Михайлівський костел 1711-1728рр., садиба Вільгів - садибний будинок поч. XXст., в'їзна брама садиби XVIIIст., мурована Георгіївська церква 1783р. та її дерев'яна дзвіниця XVIIIст., будинок залізничної станції 1903р.
<i>Маневицький район</i>		
4.	Колки	група братських могил радянських воїнів та партизан, серед яких похований Герой Радянського Союзу Васильєв Д.П. 1944р., пам'ятник на місці розстрілу польською поліцією Колківської Першотравневої демонстрації 1935р., пам'ятник на честь перших трактористів, які працювали на полях Волині 1941р, 1944-1957рр., могила Будацького, секретаря Колківського райкому КПЗУ 1897-1939рр., могила розстріляних євреїв 1943р., могила братська мирних жителів 1943р., пам'ятний знак на честь 55-річчя утворення Колківської республіки 1943р., городище XIст., мурована Хрестовоздвиженська церква 1825р. та її дзвіниця мурована 1825р.

Історико-культурні рекреаційні центри четвертого порядку

№ п/п	Населений пункт, який є ІКРЦ ₁ , адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
1	2	3
<i>Горохівський район</i>		
1.	Берестечко	будинок, де в 1920р. знаходився штаб Першої Кінної Армії, меморіальний комплекс на честь воїнів народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, громадянської війни та Другої світової війни, місце масового розстрілу євреїв 1943р., мурований стовп” (могила князя Пронського) XVIIст., дві братських могили воїнів УПА 1920р., братська могила російських воїнів 1916р., курган IX-XIст., курган 1658р., мурований троїцький костел 1711р., мурована дзвіниця друга пол.XVIIIст., мурована каплиця Святої Теклі XVIIст., мурована Троїцька церква 1910р., синагога XVIIIст., келії Тринітарського монастиря 1711р., палац Плятерів 1802р., флігель палацу Плятерів XVII - XVIIIст., усипальниця князя С.Пронського 1331р., кладовищенська каплиця XVIIIст., пам'ятник Богдану Хмельницькому, пам'ятник Т.Г.Шевченку
<i>Камінь-Каширський район</i>		
2.	Камінь-Каширський	городище XII-XIIIст., городище невизначеного часу, дерев'яна церква Різдва 1723р., дерев'яна Іллінська церква 1700р., мурована каплиця Домініканського монастиря XVIIст., дільниця братських могил радянських воїнів, меморіальний комплекс на честь воїнів Радянської армії, пам'ятник на честь радянських воїнів, могила Коніщука М.П. – одного з організаторів партизанського руху на Волині, могила лейтенанта Гаврилова В.Г. – спецуповноваженого РВ МГБ, могила братська радянських громадян єврейської національності, дві могили розстріляних євреїв, пам'ятний знак на честь 50-річчя створення УПА
<i>Ківерцівський район</i>		
3.	Олика	могила братська радянських воїнів 1944р., могила розстріляних євреїв 1942р., комплекс колегіати - мурований Троїцький костел 1640р., дзвіниця та мури з баштами та брамами 1650р., замок Радзивілла 1654р., Петропавлівський костел 1450-1612рр., в'їзна (Луцька) брама міських укріплень 30-ті рр. XVIIст., адміністративна будівля 1901р., два житлових будинки поч.XXст., костел XXст., дерев'яна Троїцька церква 1886р.
<i>Любомльський район</i>		
4.	Любомль	будинок, в якому в 1920р. знаходився Любомльський районний ревком 1920р., меморіальний комплекс на честь радянських воїнів, партизан та підпільників 1941-1945рр., могила Антонова Ф.П, комісара 219-го Домашівського полку 25-ої Чапаєвської дивізії 1898-1920рр., будинок, де народилась і провела дитячі роки народна артистка СРСР Н.Ужвій XIXст., могила братська жертв фашизму 1942-1943рр., палац Браницьких XVIIIст., городище XI-XIIст., городище Xст., мурована Георгіївська церква 1264р., Троїцький костел 1412р., дзвіниця 1640р., пам'ятник Богдану Хмельницькому, забудова центральної площі поч.XXст., дерев'яна церква Різдва Богородиці 1884р.

Історико-культурні рекреаційні центри п'ятого порядку

№ п / п	Населений пункт, який є ІКРЦ, адміністративний район	Історико-культурні пам'ятки
	2	3
1.	Луцьк	<p>будинок, в якому в 1709р. зупинявся Петро I ХVІІст., будинок, в якому жила Леся Українка у 1890-1891рр., будинок, в якому була проголошена Радянська влада в Луцьку 1917р., будинок, в якому знаходився Луцький повітовий ревком 1920р., будинок колишньої гімназії, де працював вчителем Я.Галан у 1928-1929рр., будинок, в якому жила П.Савельєва 1940-1944рр., будинок, в якому знаходилась конспіративна квартира Луцького підпілля 1941-1943рр., дві ділянки братських могил радянських воїнів 1944р., будинок, в якому знаходився штаб 5-ої армії 1941р., будинок, в якому знаходилось Тимчасове управління 1939р., будинок Луцької міської Ради 1939р., будинок, в якому знаходився Волинський обком КП(б)У 1940р., будинок, в якому знаходився Луцький міськком КП(б)У 1939р., будинок, в якому знаходився перший на Волині ВУЗ 1940р., будинок Луцької братської школи ХVІІст., тюрма окружна політичних в'язнів 1920-1939рр. та 1941-1944рр., будинок колишнього окружного суду, в якому проходив "Луцький процес" 57 членів КПЗУ 1934р., місце розстрілу членів Луцького антифашисткого підпілля 1944р., пам'ятник жертвам фашизму 1941-1944рр., могила братська мирних жителів, жертв фашизму 1942р., могила братська мирних жителів, жертв фашизму 1917-1918рр., будинок, в якому проходила обласна комсомольська конференція 1940р., будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу 1944р., будинок, в якому у 1944р. знаходився штаб І-го гвардійського кавалерійського корпусу, будинок, в якому в 1944р. знаходився штаб 7-ої гвардійської Житомирської Червонопрапорної кавалерійської дивізії, меморіальний комплекс "Вічної Слави 1941-1945рр., могила поетеси Лежанської, середньовічний замок ХІV-ХVІІІст., могила письменниці Малиновської, місце масових знищень жертв сталінських репресій 1941р., могила поета О.Богачука, будинок В.Липинського перша пол. ХХст., по два пам'ятника Тарасу Шевченку та Лесі Українці, а також пам'ятник С.І. Бойку, пам'ятник П.Савельєві, комплекс Верхнього замку: В'їзна (Надбрамна) башта кінця ХІІІст., башта Стирова (Свидригайла) ХІV-ХVст., Владична башта ХІІІ - ХVст., замкові мури кінця ХІІІ - ХVст., шляхетський будинок 1789р., будинок єпископа 1814р., костел монастиря бернардинів (Троїцький кафедральний собор) 1752-1755рр., келії 1752-1755рр., монастир єзуїтів (костел Петра і Павла) 1606-1610рр., дзвіниця 1539р., келії монастиря 1606-1610рр., Покровська церква ХVст., Хрестовоздвиженська церква 1619-1887рр., келії монастиря домініканів 1752р., монастир тринітаріїв 1729р., житловий будинок по вул.Братковського ХVІ-ХVІІст., монастир василіан 1647р., монастир бригіток 1624р., монастир шариток ХV-ХVІІст., житловий будинок Пузини ХVІст., синагога кін. ХІV-1629р., житловий будинок на вул.Пушкіна ХVІІ-ХІХст., оборонна башта з муром ХVІ-ХVст., кінотеатр 1939р., площа з адміністративними будівлями, житловими будинками, сквером на проспекті Волі 1950р., чотири житлових будинки на проспекті Волі 1959-1960рр., будівля обкому партії та обвиконкому 1958р., головпочтампт 1939р., шість джитлових будинки на вул.Лесі Українки поч. ХІХст. та п'ять поч.ХХст., земельний банк 1930р., житловий будинок на вул.Ярощука 1934р., кірха ХІХст., два житлових будинки на вул. Драгоманова ХІХст., мурована церква Іоанна Богослова ХІІст., княжий палац ХІVст., два житлових будинки на вул.Плитниця ХVІІІ та ХІХст., житловий будинок на вул. Драгоманова поч.ХХст., шість житлових будинки на вул. Драгоманова ХVІ-ХІХст., гостинний двір поч. ХХст., три житлових будинки з підвалами на вул. Драгоманова ХVІ-ХІХст., будинок урочистих подій 1985р., чотири житлових будинки на вул. Д.Галицького ХІХ-ХХст., три житлових будинки на вул. Братковського ХІХ-поч.ХХст., костельний будинок ХІХст., два дохідних будинки</p>

		поч.ХХст., два житлових будинки на вул. П.Саельової поч. ХХст., Вірменська церква ХVІст., житловий будинок на вул.Караїмська поч.ХХст., церковно-приходська школа поч.ХХст., будинок пастора 1906-1907рр., два житлових будинки на вул.Драгоманова кінця ХІХ-ХХст., будинок кінця ХІХ-поч.ХХст., костел монастиря домініканів перша чверть ХХст., житловий будинок на вул. Братковського поч.ХХст., замковий міст, єврейська гміна 1921р., комплекс гарнізонних споруд: гарнізонний житловий будинок ХІХ-ХХст., дві гарнізонних казарми ХІХ-ХХст., гарнізонна церква ХІХ-ХХст., гарнізонний штатний будинок ХІХ-ХХст., будівля ХІХ-ХХст.
2.	Володимир-Волинський	будинок, в якому знаходився повітовий ревком 1920р., меморіальний комплекс жертвам фашизму 1941-1945рр., братська могила воїнів російської армії 1914р., три братських могили радянських воїнів 1941р., 1942р. та 1944р., могила братська радянських воїнів, пам'ятник на честь радянських воїнів, партизан і підпільників 1941-1944рр., ділянка братських могил радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських танкістів 1941р., будинок, в якому знаходився шпиталь, де працювала М.І.Ульянова 1915р., будинок, в якому знаходився міськом КП(б)У і міськрада 1940-1941рр., могила підполковника Героя Радянського Союзу Олейника Г.М. 1953р., могила члена КПЗУ, голови Зарічанської с/р Стемпковського А.Ф. 1944р., погруддя А.Ю.Кримського, могила братська Січових стрільців та громадян, розстріляних НКВС 1917р. та 1941р., оборонні вали літописного міста Володимира ІХ-ХІІст. та городище «Вали» - залишки літописного міста ХІ-ХІІІст., комплекс Успенського собору: Успенський собор (Мстиславів храм) 1156р., будинок з дзвіницею 1494р., мури з брамами ХVІІст., Василівська церква ХІV-ХVст., костел Якіма і Анни 1752р., Миколаївська церква 1780р., костел послання Апостолів (церква Різдва Христового) 1766р., земляні вали замку ХІІІ- ХІVст., адміністративна споруда 1900р., житловий будинок на вул.І.Франка 1912р.,кінотеатр ім.Т.Шевченка 1960р., дві адміністративні споруди 1890р., гімназія ім.В.Мономаха 1918р., житловий будинок на вул.О.Цинкаловського 1889р., два житлові будинки на вул.Ковельській поч.ХХст. та 1939р., кірха ХІХст., Георгіївська церква 1900р., келії Христорождественського монастиря ХVІІІст., домініканський монастир 1789р., каплиця 1888р., стара катедра Хст.
3.	Ковель	будинок, в якому знаходився Ковельський ревком 1920р., могила братська воїнів ІV російської армії 1915-1918рр., могила братська воїнів Червоної армії 1939р., могила братська радянських воїнів 1944р., три могили героям Радянського Союзу 1944р., могила братська радянських партизан 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів 1941-1945р., меморіал на честь робітників локомотивного депо, що загинули в роки громадянської і Великої Вітчизняної війни 1920р., 1941-1945рр., могили братські радянських воїнів 1944р., пам'ятник на честь радянських воїнів-визволителів 1944р., пам'ятник на честь радянських артилеристів 1944р., могила братська полковника Моргуліса А.В., підполковника Беседнова А.Я. 1944р., могила братська підполковників Фадєєва Ф.С., Полякова В.Ф. 1944р., могила братська екіпажу паровоза Э4 701-27 32-ї колони НКШС 1945р., могила капітана Яковлева О.Я. 1945р., могила гвардії молодшого сержанта Костіна В.К. 1945р., могила капітана Григор'єва 1944р., могила лейтенанта Лешука 1944р., культова споруда 1700р., Михайлівська церква 1910р., дзвіниця 1910р., два житлових будинки на вул.Ветеранів ХХст. та 1920р., водонапірна башта ХХст., споруда 1920р., житловий будинок на вул.Косачів 1910р., два житлові будинки на вул.Незалежності 1900р. та 1990р., житлова споруда ХХст., головний корпус 1900р., дворовий корпус 1910р., споруда колишньої російської гімназії 1910р., споруда колишньої школи 1910р., споруда ХХст., синагога друга пол.ХІХст., Воскресенська церква 1877р., споруда школи 1907р., житловий будинок на вул.М.Левицького ХХст., будинок 1920р., залізничний вокзал ХХст., мурована споруда 1897р., пам'ятник Богдану Хмельницькому.